

REVISTA DE ISTORIE

DIN SUMAR:

- 70 DE ANI DE LA RĂSCOALA ȚĂRANILOR DIN 1907
RĂSCOALA ȚĂRANILOR DIN 1907. PREMISE ȘI SEMNIFICAȚII
MIRCEA IOSA
- RĂSCOALA DIN 1907. ECOURI ÎN CORESPONDENȚA PRIMITĂ DE
N. IORGA ȘI ÎN ACȚIUNEA SA POLITICĂ
NICOLAE LIU
- SPIRU HARET ȘI RĂSCOALA DIN 1907
VICTORIA POPOVICI
- RĂSCOALA DIN 1907 ÎN DOCUMENTE
DAMIAN HUREZEANU
- ÎN ÎNȚIMPINAREA CENTENARULUI INDEPENDENȚEI DE STAT A ROMÂNIEI
ÎNȚĂRIREA CAPACITĂȚII DE APĂRARE A ȚĂRII ÎN ANII 1866—1877
ÎN VEDEREA CUCERIRII INDEPENDENȚEI
RADU I. VASILE
- AJUTORUL BĂNESC ȘI MATERIAL AL TRANSILVĂNENILOR ÎN SPRI-
JINUL RĂZBOIULUI PENTRU CUCERIREA INDEPENDENȚEI DE
STAT A ROMÂNIEI (II)
PAUL ABRUDAN
- DOCUMENTAR
VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ
REVISTA REVISTELOR
- RECENZII
INSEMĂRI

2

TOMUL 30

1977

FEBRUARIE

**ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA**

SECȚIA DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE

COMITETUL DE REDACȚIE

VASILE MACIU (redactor responsabil); ION APOSTOL (redactor responsabil adjunct); NICHITA ADĂNILOAIIE; LUDOVIC DEMÉNY; GHEORGHE I. IONIȚĂ; VASILE LIVEANU; AUREL LOGHIN; **TRAIAN LUNGU**; DAMASCHIN MIOC; ȘTEFAN OLTEANU; ARON PETRIC; ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU; POMPILIU TEODOR (membri).

Prețul unui abonament este de 120 lei.

În țară, abonamentele se primesc la oficiile poștale, factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții.

Revistele se mai pot procura (direct sau prin poștă) și prin „PUNCTUL DE DESFACERE AL EDITURII ACADEMIEI”, Calea Victoriei nr. 125, sector 1.

Cititorii din străinătate se pot abona adresându-se la ILEXIM Departamentul Export-import presă. P.O.BOX 136–137. Telcx 11226 București, Str. 13 Decembrie nr. 3

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență, se vor trimite pe adresa Comitetului de redacție al revistei „REVISTA DE ISTORIE”. Apare de 12 ori pe an.

Adresa Redacției
B-dul Aviatorilor, nr. 1
București, tel. 50.72.41

REVISTA DE ISTORIE

TOM. 30, nr. 2,
februarie 1977

SUMAR

70 DE ANI DE LA RĂSCOALA ȚĂRANILOR DIN 1907

MIRCEA IOSA, Răscoala țăranilor din 1907. Premise și semnificații	183
NICOLAE LIU, Răscoala din 1907. Ecouri în corespondența primită de N. Iorga și în acțiunea sa politică	199
VICTORIA POPOVICI, Spiru Haret și răscoala din 1907	219
I. D. SUCIU Apelul lui George Pop de Băsești pentru ajutorarea văduvelor și orfanilor țăranilor din răscoala de la 1907	231
DAMIAN HUREZEANU, Răscoala din 1907 în documente	237

ÎN ÎNTÎMPINAREA CENTENARULUI INDEPENDENȚEI DE STAT A ROMÂNIEI

RADU I. VASILE, Întărirea capacității de apărare a țării în anii 1866—1877 în vederea cuceririi independenței	265
PAUL ABRUDAN, Ajustorul bănesc și materialul transilvănenilor în sprijinul războiului pentru cucerirea independenței de stat a României (II).	279

DOCUMENTAR

GHEORGHE DIACONU, Unitatea culturii materiale și spirituale a populației dacoromane în secolele III—VI	301
ȘTEFAN OLTEANU, Etapele procesului de formare a statelor feudale românești	313

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

Sesiunea de comunicări „Lupta poporului român pentru apărarea independenței și rolul lui Vlad Țepeș în organizarea și întărirea statului” (<i>Gelu Apostol</i>); Al IV-lea Simpozion național de istorie agrară a României (<i>Constantin Șerban</i>); Simpozion științific „România și sistemul tratatelor de pace de la Versailles” (<i>N. Dascălu</i>); A II-a Întâlnire a comisiei mixte de istorici români și iugoslavi (<i>D. Mloc</i>); Primul simpozion de istorie româno-austriac (<i>Gh. I. Ioniță</i>); Al doilea colocviu româno-american de istorie (<i>Paul Cernovodeanu</i>);	331
--	-----

RECENZII

ILIE CORFUS, <i>L'Agriculture en Valachie depuis la Révolution de 1848 jusqu'à la Réforme de 1864</i> , București, Edit. Academiei R.S.R., 1976, 216 p. (<i>Vasile Mactu</i>)	343
NICOLAE EDROIU, <i>Răsunetul european al răscoalei lui Horea</i> , Cuvînt înainte Acad. prof. Ștefan Pascu, Cluj-Napoca, 1976, 231 p. + 9 il. (<i>Adolf Armbruster</i>)	346
A. MILLER, <i>Mustapha Pacha Baltractar</i> , A.I.E.S.E.E. (Études concernant le sud-est européen), Bucarest, 1975, 466 p. (<i>Lucia Taftă</i>)	349
HÉLÈNE VÉDRINE, <i>Les philosophes de l'histoire. Déclin ou crise?</i> Paris, Payot, 1975, 200 p. (<i>Dan A. Lăzărescu</i>)	352

REVISTA REVISTELOR

- * * * „Boletín de la Academia Nacional de la Historia” Caracas, tom. LVIII (1975), nr. 229—232, 873 p. (Nicolae N. Rădulescu) 359

ÎNSEMNĂRI

- Istoria României** — * * * *Izvoare istorice prahovene*, vol. II, *Contribuții la istoria mișcării muncitorești 1929—1933*, Ploiești, 1976, 281 p. (Constantin Dobrescu); ALEXANDRU ODOBESCU, *Opere*, IV, *Tezaurul de la Pietroasa*, București, Edit. Academiei R.S.R., 1976, 1080 p. + 134 fig. + 24 pl. color (George Trohani); * * * *Satu Mare. Studii și comunicări*, III, 1975, 282 p. + XXX pl. (Doru Radosav); **Istoria universală**: ROBERT A. KANN, *A History of the Habsburg Empire, 1526—1918*, Berkeley, University of California Press, 1974, 646 p. (Ștefana Simionescu), * * * *Memorial de război*, București, Edit. politică, 1976, 599 p. (Mihai Oprișescu); EDWARD R. TANNENBAUM, *The Fascist Experience. Italian Society and Culture*, New York — London, Basic Books Inc., Publishers, 1972, 357 p. (Nicolae Dascălu) 363
- BULETIN BIBLIOGRAFIC (Gelu Apostol) 375

REVISTA DE ISTORIE

TOME 30, no. 2,
février 1977

SOMMAIRE

70e ANNIVERSAIRE DE LA GRANDE RÉVOLTE DE 1907

MIRCEA IOSA, La grande révolte des paysans de 1907. Prémisses et signification	183
NICOLAE LIU, La révolte de 1907. Echos dans la correspondance reçue par N. Iorga et dans son action politique	199
VICTORIA POPOVICI, Spiru Haret et la révolte de 1907	219
I. D. SUCIU, L'appel de George Pop de Băsești à l'appui des veuves et orphelins des paysans participants à la révolte de 1907	231
DAMIAN HUREZEANU, La révolte de 1907 reflétée dans les documents	237

EN L'HONNEUR DU CENTENAIRE D'INDÉPENDANCE D'ÉTAT DE LA ROUMANIE

RADU I. VASILE, Le renforcement de la capacité de défense du pays pendant les années 1866—1877 en vue de la conquête de l'indépendance	265
PAUL ABRUDAN, L'appui financier et matériel des Transylvains à la guerre pour la conquête de l'indépendance d'Etat de la Roumanie (II)	279

DOCUMENTAIRE

GHEORGHE DIACONU, L'unité de la culture matérielle et spirituelle des Daco-Gètes pendant la période du III-e — VI-e siècles	301
ȘTEFAN OLTEANU, Les étapes du processus de formation des États féodaux roumains	313

LA VIE SCIENTIFIQUE

La session de communications „La lutte du peuple roumain pour la défense de l'indépendance et le rôle de Vlad l'Empaleur dans l'organisation et le renforcement de l'Etat" (<i>Gelu Apostol</i>); Le IV-e Symposium national d'histoire agraire de la Roumanie (<i>Constantin Șerban</i>); Le Symposium scientifique „La Roumanie et le système des traités de paix de Versailles" (<i>N. Dascălu</i>); La II-e rencontre de la commission mixte d'historiens roumains et yougoslaves (<i>D. Mioc</i>); Le premier symposium d'histoire roumano-autrichien (<i>Gh. I. Ionțâ</i>); Le II-e colloque roumano-américain d'histoire (<i>Paul Cernovodeanu</i>);	331
---	-----

COMPTES RENDUS

ILIE CORFUS, <i>L'Agriculture en Valachie depuis la Révolution de 1848 jusqu'à la Réforme de 1864</i> , Bucarest, Editions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie, 1976, 216 p. (<i>Vasile Măclu</i>).	343
NICOLAE EDROIU, <i>Răsunetul european al răscoalei lui Horea</i> (L'écho européen de la révolte de Horea), Avant-propos par l'académicien-professeur Ștefan Pascu, Cluj-Napoca, 1976, 231 p. + 9 il. (<i>Adolf Armbruster</i>)	346

- A. MILLER, *Mustapha Pacha Batractor*, A.I.E.S.E.E. (Etudes concernant le sud-est européen), Bucarest, 1975, 466 p. (*Lucia Taftă*) 349
 HÉLÈNE VÉDRINE, *Les philosophes de l'histoire. Déclin ou crise?* Paris, Payot, 1975, 200 p. (*Dan A. Lăzărescu*) 352

REVUE DES REVUES^{REVUE}

- * * * „Boletín de la Academia Nacional de la Historia”, Caracas, tom. LVIII, (1975), nr. 229—232, 873 p. (*Nicolae N. Rădulescu*) 359

NOTES

- Histoire de la Roumanie:** * * * *Izvoare istorice prahovene*, vol. II. *Contribuției la istoria mișcării muncitorești 1929—1933* (Sources historiques du département de Prahova. Contributions à l'histoire du mouvement ouvrier 1929—1933), Ploiești, 1976, 281 p. (*Constantin Dobrescu*); ALEXANDRU ODOBESCU, *Opere* (Œuvres) IV, *Tezaurul de la Pietroasa* (Le trésor de Pietroasa) Bucarest, Editions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie, 1976, 1080 p. + 134 fig. + 24 planches en couleurs (*George Trohani*); * * * *Satu Mare. Studii și comunicări* (Satu Mare. Etudes et communications), III, 1975, 282 p. + XXX pl. (*Doru Radosav*); Histoire universelle: ROBERT A. KANN, *A History of the Habsburg Empire, 1526—1918*, Berkeley, University of California Press, 1974, 646 p. (*Ștefana Simionescu*); * * * *Memorial de război* (Mémorial de guerre), Bucarest, Editions politique, 1976, 599 p. (*Mihai Opreșescu*); EDWARD R. TANNENBAUM, *The Fascist Experience. Italian Society and Culture*. New York — London, Basic Books Inc., Publishers, 1972, 357 p. (*Nicolae Dascălu*). 363

- BULLETIN BIBLIOGRAPHIQUE (*Gelu Apostol*) 375

RĂSCOALA ȚĂRANILOR DIN 1907.

PREMISE ȘI SEMNIFICAȚII

DE

MIRCEA IOSA

Aniversarea împlinirii a 70 de ani de la marea răscoală din 1907 este un prilej de a sublinia, pe de o parte, importanța acestei glorioase pagini din istoria socială a României, pe de altă parte, de a releva o dată mai mult, rolul țărănimii, care a constituit, multă vreme, forța revoluționară a societății noastre, aflată întotdeauna de partea progresului. Supusă unui regim de dură exploatare și asuprire, țărănimea a dus sute de ani greul luptelor de eliberare națională împotriva dominației străine, precum și greul luptelor sociale. Au rămas memorabile în istoria poporului român răscoalele țăranilor de la Bobilna, din 1437—1438, războiul țărănesc din 1514, condus de Gh. Doja, răscoala țăranilor din 1784, de sub conducerea lui Horea, Cloșca și Crișan, revoluția din 1821, de sub conducerea lui Tudor Vladimirescu, a cărei principală forță a fost țărănimea. „Întreaga istorie a poporului român — se subliniază în Programul P.C.R. adoptat de Congresul al XI-lea al partidului — se înfățișează ca istoria unor neconținute lupte de clasă, a bătăliilor purtate de masele populare, pentru libertate și dreptate socială, pentru apărarea ființei naționale și neatirname, pentru progres și civilizație”¹.

Mișcările țărănimii pentru pământ și o viață mai bună s-au întezit la sfârșitul secolului trecut și începutul secolului al XX-lea. Șirul aproape neîntrerupt al acestora atinge apogeul cu marea răscoală din primăvara anului 1907. Prin amploarea acțiunilor desfășurate, prin durata și intensitatea ei, ca și prin curajul și eroismul de care au dat dovadă masele țărănești, răscoala din 1907 se înscrie ca unul din momentele culminante ale luptei de eliberare socială. Răscoala a zguduit întregul sistem al relațiilor agrare, dezvăluind acuitatea rezolvării problemei țărănești în România și inaugurând noua epocă de mișcări revoluționare și de mari lupte de clasă care au avut loc în Europa și Asia la începutul secolului al XX-lea.

★

Ridicarea la luptă a țărănimii în primăvara anului 1907 a fost determinată de multiple cauze. Ea a izbucnit, în primul rînd, ca rezultat al

¹ Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilaterale dezvoltate și înaintare a României spre comunism, București, Edit. politică, 1975, p. 29.

ascuțirii contradicțiilor sistemului agrar. Dezvoltarea capitalismului în agricultură, lărgirea sferei lui, era grevată de persistența rămășițelor feudale, care aveau o înrîurire nefastă asupra condițiilor de viață materială a țărănimii. Înaintarea societății românești pe calea progresului, cît și interesele maselor reclamau în mod imperios înlăturarea rămășițelor feudale, lichidarea mării proprietăți moșierești.

Chestiunea țărănească se punea cu acuitate, cu atît mai mult cu cît reforma agrară din 1864, deși a determinat adinci transformări sociale, nu rezolvase problema pămîntului. O întreagă literatură pe teme legate de economia agrară, din care nu lipsesc lucrări ale unor cercetători competenți, ca Radu Rosetti, Vasile M. Kogălniceanu, G. D. Creangă, Spiru Haret ș.a., demonstra, pe de o parte, existența unei serioase probleme agrare, pe de altă parte, necesitatea efectuării unor schimbări în situația țărănimii — cu atît mai mult cu cît nici industria, — cu toate măsurile de încurajare luate încă din 1887 și accentuate în urma adoptării tarifului vamal din 1904 — nu ajunsese la un stadiu de dezvoltare care să-i permită să absoarbă numărul mare de țărani fără pămînt și cu pămînt puțin.

La începutul secolului al XX-lea, agricultura era principala ramură a economiei naționale, furnizînd aproape două treimi din produsul social al țării. Cultura cerealelor ocupa aproximativ 85% din totalul suprafeței cultivate, situînd România pe unul din principalele locuri din Europa.

Majoritatea suprafeței arabile și forestiere era concentrată în posesia unui număr restrîns de moșieri, în timp ce masele producătoare ale țărănimii, care constituia peste 81% din populația țării — duceau o viață neînchipuit de grea, de exploatare și împilare, fiind lipsite de pămînt sau posedînd fișii insuficiente pentru a-și putea asigura existența. În anul 1905, un număr de 4171 de proprietăți particulare și ale statului mai mari de 100 ha stăpîneau peste 57% din totalul suprafețelor agricole și silvice ale României (3 810 350 ha de teren arabil și 207 290 ha de pădure), în timp ce 920 939 de proprietăți cu întindere de pînă la 10 ha dețineau doar 34,10% din totalul suprafețelor agro-silvice (3 153 645 ha cultivabile și 350 000 ha de pădure)².

În cadrul marilor proprietăți predominau moșiile cu o întindere de peste 500 ha (1 563 de proprietăți cu peste 500 ha însumau 38% din întreg terenul cultivabil al țării). În timp ce media unei gospodării moșierești era de circa 2 000 de ha, media unei gospodării țărănești — fără a mai vorbi de cele aproximativ 300 000 de familii țărănești lipsite complet de pămînt — reprezenta doar 3,60 ha. Comparînd suprafața medie deținută de țărani cu aceea deținută de moșieri, G. D. Creangă, unul din cei mai autorizați economiști ai vremii sale, scria: „Cea mai anormală și mai păgubitoare stare pentru o țară din toate punctele de vedere o

² G. D. Creangă, *Proprietatea rurală în România*, București, 1907, p. XLVI—XLVII. Alți autori indică un număr și mai mic de proprietăți cu suprafețe de pămînt mai mari de 100 de ha. Astfel, G. Garoflid arăta că, în 1904, numărul acestora era de 4 119, (C. Garoflid, *Problema agrară și dezlegarea ei*, București, 1908, p. 40). C. Sterc, într-o cronică publicată în „Viața Românească”, an I, nr. 10/1906, vol. II, p. 622, arăta că numărul proprietarilor în România, fără Dobrogea, deținînd suprafețe mai mari de 100 ha, era de 3 820 de persoane; vezi și *Marea răscoală a țărănilor din 1907*, București, Edit. Academici Republicii Socialiste România, 1967, p. 38.

formează cele două extremități ale proprietății : pulverizarea proprietății țărănești, pe de o parte, latifundiile, adică moșiile cu o întindere foarte mare, de regulă peste 500 ha, pe de altă parte ; o stare care din nenorocire există la noi ca în nici o altă țară din Europa, exceptând Rusia”³. Ponderea mării proprietăți moșierești era mai ridicată în părțile de șes ale Munteniei și Olteniei, ca și în ținuturile de șes de pe valea Siretului, în Moldova⁴, adică acolo unde sute de mii de țărani erau lipsiți de pământ, purtând jugul înrobitoarelor învoieli agricole și unde ridicarea la luptă din februarie-martie 1907 avea să fie deosebit de puternică.

Deși majoritatea pământului era deținută de moșieri, inventarul agricol aparținea țăranilor. Din cele 476 979 pluguri simple, moșierii nu dețineau decât ceva mai mult de 5%, în timp ce 95% erau ale țăranilor⁵; în privința vitelor de muncă, moșierii și arendașii dețineau doar 5—8% din numărul cailor și boilor, pe cînd țăranii dețineau 92—95%⁶. Această situație avea urmări grele pentru țărani, deoarece moșierii și arendașii — deși lucrau în bună parte pământul cu vitele țăranilor — restringeau neconținut suprafețele de pășune⁷.

Moșierii — mulți dintre ei trăind fără griji peste hotare — închiriau o mare parte a pământului arendașilor, astfel că la începutul secolului al XX-lea arendașia luase o mare extindere. Potrivit calculelor, 56,88% din întinderea moșiilor de peste 500 de ha și 72% din suprafața moșiilor mai mari de 3 000 de ha erau arendate. Marii arendași, în goană după câștig, utilizau atît munca salariată cît și sistemul muncii în dijmă; o parte însemnată din pământul luat de ei în arendă de la moșieri îl subarendau țăranilor.

Speculînd „foamea de pământ” a acestora, de pe urma cărora realizau venituri însemnate, arendașii s-au constituit în puternice trusturi, exercitînd presiuni mari asupra țăranilor. Trustul Fischer, de pildă, ținea în arendă, în nordul Moldovei, pe o întindere ce cuprindea aproape 10 județe ale țării, enorma suprafață de 237863 ha. Nu întîmplător printre țărani se răspîndise zicala : „De te duci cale de două poște, tot de el dai”.

Sub raportul consecințelor sale, sistemul arendașiei constituia un factor de agravare și de ascuțire a contradicțiilor de clasă la sate. Sistemul muncii în dijmă, devenit anacronic, și la care recurgeau moșierii și arendașii, era larg răspîndit la începutul secolului nostru. Unii economiști apreciau că în 1905—1906 un număr de 520 000, de familii țărănești încheiaseră învoieli agricole pentru o suprafață de pământ cultivabilă evaluată la 1 296 687 ha⁸. În afara pământului arendat, țăranii încheiau numeroase învoieli și pentru pășunat. O caracteristică a învoielilor pentru

³ G. D. Creangă, *Proprietatea rurală și chestiunea țărănească*, București, 1905, p. 34.

⁴ Idem, *Proprietatea rurală în România*, București, 1907, p. LXVIII.

⁵ Vezi *Statistica mașinilor și instrumentelor agricole întrebuințate în anul 1905*, București, 1907, p. 16.

⁶ *Anuarul statistic al României*, pe anul 1908, p. 195.

⁷ „Nedreptatea cea mai mare — scria C. Georgescu — consta mai ales în faptul că marele cultivator își lucrează moșia cu vitele și instrumentele sătenilor; toată cheltuiala de întreținere a vitelor și amortismentul instrumentelor este suportată de săteni” (C. Georgescu, *Exproprierea din punct de vedere juridic, economic și social*, Iași, 1914, p. 18).

⁸ C. Garoflid, *Problema agrară și dezlegarea ei*, București, 1908, p. 18.

pământ de muncă, pentru pășunat și pentru munci agricole era aceea că ele cuprindeau toate formele de arendă existente: în produse, în bani și în muncă. Arenda în produse (dijma de-a valma) și cea în muncă (dijma la tarla) erau mai răspândite în Muntenia și în Oltenia, 90% din contracte prevăzând arendă în dijmă —, pe când arenda în bani avea o arie de răspândire mai mare în Moldova, unde relațiile capitaliste erau mai dezvoltate; 60,3% din contractele din Moldova prevedeau învoielii în bani⁹, dar și acestea, de obicei, se converteau ulterior în muncă. Nevoia de pământ pe care țărănimea o simțea imperios era izvorul care alimenta arenzile din ce în ce mai mari percepute de moșieri și arendași. La sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea — în condițiile în care, datorită procesului de diferențiere o mare parte a țărănimii se ruina, iar lipsa de pământ se resimțea tot mai puternic, — asistăm la un proces de creștere neconținută a arenzii și în genere a tuturor formelor sub care era ea percepută (dijmă, arenda și bani etc.). Ancheta statistică oficială, publicată în 1907¹⁰, constata că între 1870 și 1906 arenda crescuse între 150 și 500%. Enorm de mult crescuse dijma, în special dijma pe din două (1/1). Dacă în 1870 erau numai 5 moșii, din cele 196 cercetate, pe care se percepea dijma de 1/1, în 1906, adică în preajma răscoalei, numărul acestora ajunsese la 116. A crescut, de asemenea, vertiginos arenda în bani, ajungând, în 1906, pe unele moșii pînă la 240 lei pentru un ha de pământ¹¹.

O formă deosebit de împovărătoare pentru țărani o constituiau învoielile pentru pășunatul vitelor. În condițiile în care țărănimea, posesoarea vitelor, era lipsită de pășuni, iar moșierii și arendașii reduceau neconținut pășunile, transformându-le în terenuri pentru culturi cerealiere, — intens solicitate pe piața externă —, problema islazului necesar vitelor se punea cu stringență. Profitînd de această situație moșierii și arendașii au ridicat prețul pășunatului pe cap de vită. „Imașul pentru vite — arătau într-o plingere, la începutul anului 1907, țărani din Zlătunoaia (jud. Botoșani — n.n.) — pe care-l plăteau înainte cu cîte 7 lei una vacă și 15 lei perechea de boi . . . ne ia cîte 15 lei de vacă și cîte 50 lei perechea de boi, iar în ultimul an nici cu acest preț nu voiește a ne da imaș pentru vitele noastre”¹².

O cale principală de înăsprire a învoielilor o constituiau suprasarcinile sau rușeturile, ele reprezentînd obligații suplimentare, constînd mai ales în munci gratuite și „daruri”, pe care țărani se obligau să le achite proprietarilor în afara dijmei și arendeii în bani. Suprasarcinile erau nelipsite din contracte. „Fiecare locuitor în parte — se specifica într-un contract din județul Romanți — va munci pe fiecare an cîte 4 pogoane cu desăvîrșire griu sau porumb, ce voi avea . . ., îmi va lucra cîte 5 zile cu mîinile și 5 cu carul” . . .¹³.

Deosebit de împovărătoare deveniseră, în ajunul răscoalei, contractele de munci agricole, acelea prin care țărani executau, cu inventarul

⁹ *Invotelle agricole în România în vigoare pe anul 1906*, București, 1908, p. 3.

¹⁰ *Creșterea arenzii în bani și în dijmă, a pășunatului și a prețurilor muncilor agricole de la 1870—1906*, București, 1907,

¹¹ *Ibidem*, p. IV—V.

¹² Arh. St. Botoșani, fond Pref. Botoșani, dos. 93/1907, vol. III, f. 38.

¹³ G. D. Creangă, *Contracte de invoteli agricole în vigoare pe 1906*, (Contract nr. 111), București, 1907, p. 404—405.

lor, contra plată sau pentru datoriile făcute, o serie de munci proprietarilor. De obicei, astfel de contracte se încheiau în toiu iernii sau primăvara, când, constrinși de nevoi, țărani se vedeau obligați să accepte prețurile impuse. Caracterul cămătăresc, înrobitor, al acestor „invoieli” rezultă din aceea că țărani trebuiau: 1) să lucreze pe moșia proprietarului cu toate forțele disponibile ale familiei; 2) să iasă la muncă de când se face ziuă și să stea pînă cînd se face seară”, luna lucrătoare fixată de moșieri și arendași fiind socotită de 31 zile lucrătoare; 3) să angajeze copiii, pe sume derizorii, ca însoțitori la plugurile de pe moșiile proprietarilor etc.

Spolierea țărănimii era cu atît mai mare și mai apăsătoare, cu cît avea loc în condițiile unei scăzute productivități a muncii. Relațiile bazate pe sistemul muncii în dijmă țineau pe țărani într-o permanentă dependență economică de moșier și arendaș, dădeau naștere la numeroase abuzuri. Majoritatea contractelor conțineau clauze că „țărani nu vor putea începe a munci pe seama lor, pînă ce mai întii nu vor fi terminat muncile cu care erau datori d-lor proprietari”¹⁴. Cuantumul muncii datorat de țărani proprietarilor era atît de mare încît, lucrînd la moșier și arendaș, țăranul cu pămînt își neglija complet fișia lui de pămînt, nelucrată la timp, ca și bruma de recoltă obținută pe ea.

Țărani erau de asemenea înșelați la măsurătoarea pămîntului, locurile date în folosul lor fiind mai mici decît părțile ce trebuiau să muncească proprietarilor.

O permanentă sursă de abuzuri o constituiau prevederile înscrise în contracte potrivit cărora țărani nu-și puteau ridica recolta înainte de a fi asigurat muncile pe moșie și de a-și fi achitat integral toate datoriile¹⁵. Din această cauză, țărani nu erau dijmuți decît tîrziu, în toiu iernii sau spre primăvară. Pe moșia proprietarului Virgil Tîrnoveanu, din comuna Horezu-Poenari, jud. Dolj, dijmuitul nu se făcuse nici pînă în martie 1907.

Plîngerile țărănimii adresate autorităților superioare, și care s-au înmulțit la sfîrșitul secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea, dezvăluiau situația excepțional de grea în care fusese adusă. Reproducem aci o astfel de plîngere, care sintetizează tabloul complet al situației țărănimii în preajma izbucnirii răscoalei: „Nu ne arendează pămîntul pentru hrană decît în condițiuni peste măsură de grele; nu mai putem ține vite, cu care să muncim și să ne hrănim, din cauza lipsei de imaș; ne costă vărutul și iernatul unei vite mai mult decît valoarea ei. Nu ni se măsoară drept pămîntul arendat și ni se scade la măsurătoarea pămîntului muncit. Pentru orice lucru de la exploatatorul de moșii trebuie să muncim, încît nu ne mai rămîne timpul ca să lucrăm ogoarele noastre. Prețul muncii noastre este acela pe care vrea să ni-l dea, nu acela care ni s-ar cuveni. Pînă și pentru o gîscă de o avem trebuie să plătim. Nu ne socotește munca cînd am sfîrșit-o, cele mai de multe ori pentru prașilă, secere, coasă; ne socotește tocmai în luna martie, cînd nu se mai poate măsura

¹⁴ *Invoietile agricole în România în vigoare pe 1906...*, p. 63.

¹⁵ „Porumbii i-am cules — se plîngeau țărani din comuna Vela jud. Dolj — și domnia sa (arendășul Iorgu Popovici — n.n.) nu voiește cu nici un preț să ne dijmuiască; porumbii ni i-a plouat, au putrezit și sfoegit, mîncăți de vite, iar noi am degerat de frig pîzînd prin covergi; toți am rămas muritori de foame. L-am rugat în toate zilele să ne dijmuiască și nu voiește cu nici un chip”. (Arh. St. Craiova, fond Pref. Dolj, dos. 132/1907, p. 4.)

a doua oară, fiindcă au pierit semnele hotarnice și atunci trebuie să primim că am muncit atît cît ni se impune. Asemenea cu banii primiți, ne spune că am primit mai mult decît noi știm. Suntem veșnic nedreptățiți și nu avem cui ne plînge; toți sînt cu ei și nimeni cu noi. Nu mai putem suferi. Facă Dumnezeu ce-o vrea cu noi”¹⁶.

Negăsind, așa cum arătam, nici în industrie un mijloc de existență, deoarece aceasta era slab dezvoltată, masa țărănimii a rămas legată de bucata de pămînt ce moștenise și care s-a tot micșorat, fiind nevoită să se înrobească la proprietari, arendași și cămătari; în plus, asupra ei apăsau și impozitele tot mai numeroase pe care le percepea statul. Toate acestea, la care s-au adăugat anii de secetă și foametea periodică, au contribuit la o considerabilă înrăutățire a situației materiale a țărănimii. Dealtfel, cercuri tot mai largi ale opiniei publice românești intuiau apropierea furtunii revoluționare. Starea de lucruri sălbatică — arăta un colaborator al lui Nicolae Iorga, referindu-se la realitățile din lumea satului în ajunul declanșării răscoalei — nu se va schimba decît atunci *cînd se va zgudui din temelii prezentul*, cînd o clasă luminată și dezinteresată va răscoli pătura țărănească, *cînd aceasta însăși va fi în stare să ceară și să apere dreptul ei sfînt și se va ridica înălăturînd* putregaiul și regenerînd societatea noastră”¹⁷ (sublinierea noastră). La rîndul său, Spiru Haret scria, cu numai o lună de zile înainte de izbucnirea răscoalei, în broșura publicată în 1905 și reeditată în 1907 că „această stare de lucruri dacă va mai dura nu se va putea rezolva decît printr-o catastrofă”¹⁸.

★

Semnalul răscoalei țărănilor din 1907 a fost dat de evenimentele petrecute în ziua de 8/21 februarie în comuna Flămînzi¹⁹, jud. Botoșani — al cărui nume parcă simboliza întreaga suferință a țărănimii. La refuzul administratorului — Gh. Constantinescu, omul arendașului Mochi Fischer — de a încheia contracte de învoieli agricole pe baze mai avantajoase, țărăanii l-au îmbrîncit, încît acesta cu greu a putut să scape de minia lor. Cu toate că a izbucnit ca o manifestare pentru revendicarea unor cerințe imediate — îmbunătățirea prevederilor cuprinse în contractele de învoieli agricole — răscoala a cuprins mase largi de țărani, nu numai fără pămînt sau cu puțin pămînt, dar chiar și țărani înstăriți, interesați să-și consolideze pozițiile lor economice, prin înălăturarea moșierilor sau arendașilor sau prin eliminarea unor elemente ale burgheziei comerciale, care își desfășurau activitatea în lumea satelor.

¹⁶ Dr. N. Lupu, *Despre exploatarea țărănilor la 1907*, discurs în Dezbaterile Adunării Deputaților (în continuare D.A.D.), Sesiunea extraordinară prelungită 1916—1917, ședința din 30 mai 1917, p. 367—368.

¹⁷ Cf. V. Maciu, *Poziția păturilor sociale față de răscoala din 1907*, în *Studii și referate privind răscoalele țărănești din 1907*, Edit. Academiei R.P.R., București, 1957, p. 127.

¹⁸ Spiru Haret, *Chestia țărănească*, București, 1907, p. 14.

¹⁹ Mișcări și frământări țărănești premergătoare marelui răscoală din 1907 au avut loc încă în vara anului 1906, în comunele Sîrbi, Avrămeni, Știubeeni, Vlăsinești, Hănești, Petricani și Săveni din jud. Dorohoi. Țărăanii, ajunși la capătul răbdării, au intrat cu plugurile cu intenția ca prin forță să obțină moșia Sîrbi a Epitropiei Sf. Spidrion ținută în arendă de Calman Fischer. În ziua de 31 decembrie 1906 au început să se miște și locuitorii din comuna Hudeștii Mari și Horodîșca din același județ, acțiunile lor limitîndu-se doar la întocmirea de cereri pentru a li se da pămînt. (Arh. Ist. Centrală, fond Spiru Haret, dos. 12, f. 19.)

Evenimentele de la Flămânzi au găsit un larg ecou printre țărani din satele învecinate, cererile lor — „de a li se arenda cu 25 lei falcea de arătură și 15 lei falcea de imas”, — ²⁰ transmițându-se ca un mesaj din sat în sat, din județ în județ. Condițiile asemănătoare de muncă și de viață ale țăranilor din județele de nord ale Moldovei — Botoșani, Dorohoi, Iași, Suceava, Neamț — făceau ca aceștia să formuleze în fața autorităților, a proprietarilor și arendașilor aceleași revendicări. Astfel că în prima fază a răscoalelor (8 februarie—sfârșitul lunii februarie) formele de luptă ale țăranilor au îmbrăcat un caracter petiționar. Atitudinea însă aparent pașnică a țăranilor în această perioadă nu era lipsită, în cazul când revendicările lor n-ar fi fost satisfăcute, de avertismente că „vor intra cu plugurile pe moșii pentru a-și asigura existența” și că „nu vor da înapoi chiar cu riscul vieții” ²¹. Concomitent cu trimiterea de petiții, țăranii, în număr impresionant, se întruneau în adunări în care discutau, îndeosebi, despre ușurarea învoielilor agricole.

Spre sfârșitul lunii februarie frământările și agitațiile țăranilor din județele de nord și din câteva județe din centrul Moldovei încep să se generalizeze. Și deși agitațiile și frământările țăranilor s-au menținut în județele de nord (Botoșani, Dorohoi, Suceava și Neamț, în general în cadrul acțiunilor petiționare totuși ele au constituit un semnal pentru autorități, care au fost nevoite să deplaseze în unele localități forțe represive.

Nemulțumiți de răspunsurile ce li se dădeau la cererile lor de către administratori, proprietari, arendași sau de reprezentanții acestora, țăranii își îndreaptă atenția spre localități mai importante (tîrguri sau chiar reședințe de județ) devastînd locuințele arendașilor, magazinele comercianților (Botoșani, Bucecea, Burdujeni, Dărăbani etc.), angajînd ciocniri cu armata, înregistrîndu-se și primele jertfe din partea răsculaților.

În ura lor împotriva asupritorilor, țăranii nu făceau nici o deosebire între arendași și moșieri, cele două categorii de exploatare. Cum în Moldova însă majoritatea moșiilor date în exploatare se aflau în mâinile arendașilor de origine străină (evrei, armeni, greci) unele cercuri din rîndurile claselor dominante au încercat să acrediteze ideea că răscoalele ar fi fost îndreptate în primul rînd împotriva acestora. În realitate, caracterul și conținutul răscoalei a fost social-economic, țăranii distrugînd atît conacele proprietarilor români, cit și pe acelea ale arendașilor evrei. Și dacă, mai ales, în nordul Moldovei, au fost atacați de răsculați mulți arendași și cămătari evrei, aceasta se explică prin faptul că acolo ei dețineau majoritatea pămîntului arendat.

²⁰ *Marea răscoală a țăranilor din 1907...*, p. 159.

²¹ În plîngerea țăranilor din comuna Lunca, satul Stroești, jud. Botoșani, printre altele, se arăta: „Domnule prefect, vă aducem cazul la cunoștința dvs. ... și vă rugăm respectuoși cu lacrimi pe obraz ca să interveniți către... arendașul acestei moșii să vie în localitate spre a conveni cu noi asupra condițiunii prețului... așa că cel mai trziu la 1 martie a.c. să putem începe sămănăturile, iar în caz că plină la acea dată nu vom căpăta vreun rezultat satisfăcător, vă declarăm că cu forța ne vom duce pe moșie și vom băga plugurile noastre, spre a asigura existența noastră și a copiilor noștri și că nu vom da înapoi chiar cu riscul vieții noastre...” (Arh. St. Botoșani, fond. Pref. Botoșani, dos. 93/1907, f. 36—37; vezi și *Marea răscoală a țăranilor din 1907...*, p. 161).

Forme și mai violente îmbracă acțiunile țăranilor în județul Iași²². Începînd din 28 februarie răscoalații din Tg. Frumos, Podul Iloaiei și din satele din împrejurimi trec la acțiuni deschise și la ciocniri cu armata. Dealtfel, în primele zile ale lunii martie răscoala va cuprinde toată Moldova de sus, țăranii atacînd și distrugînd conacele și primăriile unde se păstrau registrele de învoieli agricole.

Cu toate măsurile de prevedere luate de autorități, flacăra răscoalei avea să se extindă, propagîndu-se cu repeziciune de la nord spre partea centrală și sudică a Moldovei.

Printre acțiunile deosebite ale țăranimii în aceste prime zile ale lunii martie se înscrie și încercarea sătenilor din împrejurimile Iașului de a pătrunde în oraș, precum și evenimentele de la Bivolari, unde răscoala a atins maximum de intensitate.

În fața generalizării răscoalei în Moldova, detașamentele de reprimare rezistau cu multă greutate presiunii țăranilor. „Răscoala țăranilor — nota la 7/20 martie Titu Maiorescu — încă nu s-a potolit, devastări în Botoșani, Vaslui, Podul Iloii, Bivolari etc.”²³. Între 5 și 10 martie valul mișcărilor țăărănești a continuat în Moldova, atîngînd punctul culminant între 6 și 9 martie, cînd revendicările răscoalaților au depășit sfera limitată a obținerii unor condiții mai avantajoase de muncă, strigătul general fiind „Pămînt”! „Vrem pămînt”. Între timp, însă, în punctele răscolate autoritățile au masat puternice forțe represive.

Cînd în Moldova de sus răscoala înregistra maximum de intensitate, se ridică la luptă și țăranii din județele centrale și de sud ale Moldovei (Roman, Bacău, Vaslui, Tutova, Tecuci, Fălciu, Covurlui) fără să mai atingă amploarea și aria de răspîndire pe care o avusese în nord.

Începînd cu ultimele zile ale primei decade, și mai ales cu cea de-a doua decadă a lunii martie, cînd în Moldova acțiunile se apropiau de sfîrșit, răscoala a izbucnit cu o forță deosebită în Muntenia, marcînd o etapă nouă în dezvoltarea luptei dusă de masele populare pentru dreptate socială. Spre deosebire de Moldova, unde acțiunile răscoalaților pot fi cu ușurință urmărite în revărsarea lor de la nord spre sud, în Muntenia și în Oltenia mișcările izbucnesc simultan în mai multe județe și în mai multe comune din același județ, fără să mai păstreze aspectul continuu în ceea ce privește ordinea de desfășurare cunoscută la nord de Milcov. Astfel, concomitent cu izbucnirea răscoalelor în județele Teleorman, Vlașca și Olt — zona celor mai puternice răscoale din Muntenia — a avut loc ridicarea la luptă a țăranimii din Rm. Sărat și Buzău, pentru a cuprinde apoi imediat partea de cîmpie a Olteniei și județele situate în zona subcarpatică din dreapta și stînga Oltului. În partea de est și centrală a Munteniei, în județele Brăila, Ialomița și Ilfov, acțiunile țăranilor au fost palide, reducîndu-se doar la cîteva mișcări cu caracter petiționar. Un rol activ în desfășurarea răscoalei în Muntenia au avut rezerviștii. Dată fiind starea de spirit a țăranimii din Muntenia, stare cauzată atît de nedreapta distribuție a pămîntului, precum și de condițiile grele ale învoielilor agricole,

²² Toate informațiile privind desfășurarea răscoalei sînt extrase din monografia *Marea răscoală a țăranilor din 1907*, p. 156—562, la care subsemnatul am colaborat. Vezi și M. Badea, I. Ilincioiu, *Răscoala țăranilor din România, 1907*, București, Edit. politică, 1967, p. 31—91.

²³ B.A.R.S.R., Titu Maiorescu, *Insemnări zilnice*, Jurnal 26/1907, f. 77.

— agravată, în același timp, și de lăcomia moșierilor și arendașilor avizi de ciștișuri tot mai mari, — răscoala avea să cunoască în această provincie o violență deosebită. Totodată, în aprecierea răscoalei din Muntenia trebuie avut în vedere și faptul că aici spiritul de solidaritate și de luptă al țărănimii s-a manifestat — ca urmare a influenței cluburilor socialiste de la sate — în toată plenitudinea. Deși avuseseră o existență de scurtă durată, cluburile socialiste au contribuit la trezirea spiritului de solidaritate și de luptă a țărănimii. Potrivit unor date statistice²⁴ alcătuite pe baza documentelor privind raportul dintre numărul comunelor răsculate și cel al cluburilor socialiste în 1898, rezultă, de exemplu, că în județul Teleorman din 96 sate în care au existat cluburi în 90 au izbucnit răscoale, în județul Vlașca, din 28 de sate cu cluburi, 24 au participat la răscoală, iar în județul Olt s-au răsculat țărani din 31 de sate, din cele 38 în care existaseră asemenea organizații socialiste. Propaganda făcută în cadrul cluburilor socialiste contribuise, așadar, la creșterea puterii de luptă a țărănimii, la afirmarea cu tărie a ideii de dreptate socială.

Începutul propriu-zis al răscoalei în Muntenia a fost marcat de evenimentele din zilele de 8 și 9 martie, când unități întregi de rezerviști s-au răsculat la Alexandria în momentul imbarcării lor în gară, refuzând să se prezinte la regimente. Lor li s-au alăturat, la îndemnul veteranilor, și rezerviștii din Zimnicea, care treceau prin gara orașului într-un tren cu destinația Turnu-Măgurele. Vestea răzvrătirii rezerviștilor s-a răspândit cu o iuțeală fulgerătoare printre țărani din comunele învecinate, ridicând la luptă mari grupuri de săteni care au pornit în masă spre Alexandria. În scurt timp întreg județul Teleorman era cuprins de răscoale. De aici acțiunile țăranilor s-au extins în județul Vlașca, unde în mai puțin de două zile flacăra răscoalei a cuprins 52 de comune. Alături de țărani săraci, la răscoale au participat și reprezentanți ai altor clase și categorii sociale: învățători și preoți (com. Bragadiru ș.a.) sau membri ai autorităților comunale: primari, consilieri, șefi de garnizoană (Conțești, Rădoești, Călinești, Drăcșenei etc.). Nu este mai puțin adevărat că din rindurile acestora s-au recrutat uneori așa-numitele elemente „pacificatoare” în lumea satelor, însă rolul avut de cei dinții în răspîndirea ideii de răscoală are o importanță deosebită. Unii dintre aceștia au fost socotiți ca instigatori, arestați și chiar judecați.

Din județul Teleorman, la 10/23 martie, coloanele de răsculați au pătruns pe teritoriul județului Vlașca. Momentul culminant al răscoalei în jud. Vlașca a fost episodul de la Stănești, desfășurarea evenimentelor căpătînd aici un sens nou, țărani răsculați înfruntînd cu eroism armata; ei au ucis pe locotenentul Nițulescu și au rănit grav pe căpitanul Mareș. În urma acestui episod autoritățile au trimis artileria care a supus unui necruțător bombardament satele Stănești, Hodivoaia și Vieru.

Desfășurarea răscoalei în județele Teleorman și Vlașca a provocat o serioasă îngrijorare în rindurile cerurilor conducătoare, cu atît mai mare, cu cît coloanele de răsculați urmăreau să pătrundă chiar în capitala țării. Cu cît valurile răscoalei se revărsau peste județele Vlașca și Teleorman, cu atît mai mult creștea intensitatea ei, țărani distrugînd sistematic

²⁴ Vezi D. Mioc, *Despre rolul cluburilor socialiste în pregătirea răscoalei din 1907*, în „Studii”, X (1957), nr. 2, p. 37.

conacele proprietarilor ; numai în noaptea de 12/13 martie ei au incendiat și atacat conacele din comunele : Crevedia, Blejești, Gratia, Roata, Vida-Cartoiani, Vida-Furculești, Crevenic etc.

Spre deosebire de Moldova, în acțiunile răsculaților din Muntenia și Oltenia s-au putut observa unele începuturi de organizare, în sensul că mobilizarea țăranilor la răscoală era precedată de tragerea clopotelor ; documentele menționează, de asemenea, existența unor țărani călări sau a unor căpetenii, denumiți de răsculați studenți, pentru ei noțiunea de „student” fiind identică cu aceea de conducător și apărător al intereselelor lor.

Deosebit de violent s-a desfășurat răscoala în județul Olt, unde, mulți proprietari au fost uciși, iar numeroși reprezentanți ai autorităților și chiar prefectul conservator, au fost molestați. Flacăra răscoalei a cuprins mai întâi comuna Crimpoaia, de unde s-a extins rapid spre sud. „Toată valea Oltului de la Dudu la Casa-Veche — raporta prefectul județului ministrului de interne I.I.C. Brătianu — este în flăcări, nu s-au cruțat nici localurile publice și de ajutor, cum sint spitalurile, căci arde la Drăgoiești, partea centrală și despre răsărit și miază-noapte a județului, la vale de șoseaua națională, partea cea mai fertilă a județului, este în mare parte distrusă. Puținele încă ce rămân necuprinse vor fi atacate negreșit astă noapte, căci focul se propagă cu o iuțeală neînchipuită. Luni (12 martie — n.n.) a izbucnit în un colț lângă Teleorman la Crimpoaia, și după trei zile, trei sferturi din județ ardea”²⁵. Rezultă de aci, pe de o parte, marea rapiditate cu care s-a răspândit răscoala, iar pe de altă parte, combativitatea și eroismul de care dădea dovadă țăranimea răsculată în apărarea drepturilor și demnității ei.

În județele din zona subcarpatică a Munteniei (Argeș, Muscel, Dîmbovița, Prahova), deși răscoalele n-au mai atins intensitatea aceloră din Teleorman, Vlașca, Olt, totuși starea de efervescentă era generală. Ca element nou, în această parte a țării se distinge faptul că, în afara moșierilor și arendașilor, răsculații au atacat și pe negustorii veroiși și lacomi (ca de pildă, la Martalogi jud. Argeș), distrugându-le avutul ; totodată, pentru a împiedica deplasarea rapidă a trupelor, ei au distrus liniile de cale ferată.

În județul Prahova, unde existau numeroase întreprinderi petrolifere, cu capital străin, precum și teama de o eventuală ridicare la luptă a muncitorimii — s-au luat măsuri excepționale. Acestea n-au putut împiedica starea de permanentă agitație, numeroasele acțiuni de solidarizare a muncitorimii cu țăranimea și chiar răscoale puternice cum au fost cele din comunele Singeru, Apostolache, Salcia, Conduratu, situate spre granița cu jud. Buzău. Concomitent cu județul Prahova, au avut loc răscoale în 56 comune din cele 80 ale județului Rm. Sărat, precum și în 41 din cele 108 comune ale județului Buzău. Deosebit de puternică a fost răscoala în comuna Lapoș. În restul județelor din Muntenia (Brăila, Ialomița, Ilfov), n-au fost răscoale, acțiunile țăranilor concretizându-se în înaintare de petiții.

Începînd din 9 martie răscoalele se fac simțite și în Oltenia, constituind, atît ca intensitate cît și ca amploare, o dezvoltare ascendentă a

²⁵ Arh. Ist. Centr. fond Min. Justiției, mapa IX, 1907, f. 607.

luptei țărănimii. Ridicarea în masă și, în același timp, violentă a țărănimii din dreapta Oltului a determinat o concentrare de mari proporții a forțelor represive, avînd în vedere că în Oltenia, mai mult decît în alte părți ale țării, răsculații au folosit forme variate de luptă: atacarea sediilor primăriilor și distrugerea registrelor de învoieli agricole, incendierea conacelor, ruperea firelor telefonice, o dirză rezistență în fața forțelor reprimatoare și chiar atacarea acestora, uciderea moșierilor și arendașilor etc. Toate acestea conferă răscoalelor din Oltenia caracteristici deosebite în sensul că, de la început, ele s-au manifestat în forme violente mai ales în județul Dolj. Caracterul violent al răscoalelor din acest județ s-a datorat nu numai accentuării exploatării țărănimii în cadrul învoielilor agricole, întreaga suprafață a acestuia fiind ocupată de cultura cerealelor, grîu și porumb, foarte solicitate la export, dar și tradițiilor bogate de luptă din această parte a țării. Principalele focare ale răscoalelor din județul Dolj au fost comunele Galicea-Mare, Băilești, în sud-vest, Valea Stanciului, Horezu-Poenari, Gîngiova, în sud-est, Livezi, Podari și satele din jurul orașului Craiova, iar în nord comunele Căpreni, Stoina, Bodăești și Mierea-Birnici. În afara incendiarii conacelor și dependințelor acestora, răsculații au ucis pe proprietarul moșiei din Horezu-Poenari — Virgil Tîrnoveanu — precum și pe Ioniță Constantinescu, zis „Capră”, arendașul moșiei Gîngiova.

Ridicarea masivă la răscoală a țărănimii din județul Dolj a influențat desfășurarea evenimentelor și în județele învecinate: Romanați, Mehedinți, Gorj și Vilcea. Cu deosebită violență s-a desfășurat răscoala în județul Mehedinți, în special în localitățile Oprîșor, Dirvari și Gemeni, aflate în imediata vecinătate a comunelor Plenița și Poiana-Plenița, din județul Dolj, sub influența și cu participarea răsculaților din aceste comune. De aici ea s-a extins în comunele Vlădaia, Pătule, Bălăcița, Timna, Corcova, Podul-Grosului ș.a. Un aspect nou folosit de răsculații din comunele județului Mehedinți era fortificarea în clădiri mai rezistente și angajarea ciocnirilor deschise cu trupele represoare.

În plină desfășurare a luptei țărănimii, la 12/25 martie 1907, conducerea destinului țării este incredințată Partidului național-liberal. Deși, în mod obișnuit, schimbările de guvern aveau loc într-o atmosferă încărcată, de data aceasta instalarea noului guvern, avînd ca prim-ministru pe D. A. Sturdza, șeful Partidului național-liberal, s-a făcut într-un ritual necunoscut pînă atunci practicii vieții politice din România: cu îmbrățișări în Parlament, cu amabilități reciproce și cu declarații de sprijinire totală în restabilirea „ordinei”. Explicația acestei solidarizări se datora temerii care își făcuse loc în rîndurile claselor dominante, temere sporită și de participarea directă în unele localități a muncitorimii la răscoală (Pașcani, Buhuși, Galați, Brăila etc.), ca și de grevele izbucnite, concomitent cu desfășurarea răscoalei, în diferite localități ca: Băicoi, Cimpina, Ploiești etc.

Dealtfel, exprimînd starea de spirit din rîndurile moșierimii și burgheziei care, în acele zile clocotitoare, se temeau ca nu cumva lupta comună a muncitorimii și țărănimii să ducă la înlăturarea regimului politic existent,

Vintilă Brătianu, unul din reprezentanții de seamă ai burgheziei, scria, într-unul din articolele sale : „... în acele zile critice nu era de temut numai caracterul „sălbatec (!)” ce îl luau devastările din județele dunărene și repeziciunea cu care focul se întindea, dar era de temut și clocoteala care începea să se simtă puternic și în orașe și mai cu seamă în Capitală. Cu drept cuvânt ne întrebam cu ce forțe se va putea restabili liniștea în sate cînd orașele de unde trebuia să plece pacificarea, ar fi fost în flăcări... Cei care își amintesc de panica din acele zile din București, pot să-și dea seama de efectele ce ar fi avut cea mai mică luptă pe străzile Capitalei”²⁶.

La rîndul său, marele scriitor I. L. Caragiale, referindu-se la unirea forțelor politice din martie 1907 în vederea restabilirii „ordinei”, scria : „În fața primejdiei pentru amîndouă egal de amenințătoare, facțiunile de guvernămint (partidele — n.n.) își dau mîna spre solidizarea celor două facțiuni adversare, la cuțite pînă ieri — cu iertarea oricărei vechi dușmăanii, cu călcarea peste toate scrupulele personale, cu excentrica paradă teatrală — trebuia, firește, să fie considerată de poporul întreg ca o ultimă opinie a politicienilor pentru păstrarea privilegiilor oligarhiei”²⁷.

Prima măsură luată de noul guvern avea în vedere restabilirea „ordinii”. A doua zi, la 13/26 martie, el lansa, în numele regelui, un manifest-program, care conținea unele reforme menite să răspundă într-o măsură importantă revendicărilor țărănești. Era vorba de desființarea taxei de 5 lei creată prin legea pentru asigurarea în contra efectelor secetei, adoptată de guvernul conservator în 1905, de desființarea taxei impuse pe decalitrul de vin (se păstra în schimb taxa pe fondul comunal), de perceperea nediferențiată a impozitului funciar,arendarea directă către țărani a proprietăților statului sau de mîna moartă, creșterea rolului băncilor populare în arendarea moșilor către țărani prin acordarea de credite, modificarea legii învoielilor agricole, elaborarea legii împotriva trusturilor arendășești și a legii pentru înființarea Casei rurale²⁸.

Manifestul-program prezentat în Adunarea Deputaților era însoțit și de un apel adresat de D. A. Sturdza tuturor parlamentarilor, în care, lăsînd la o parte vechile rivalități politice, șeful grupului cerea unirea tuturor (liberali, conservatori etc.) în apărarea țării. Take Ionescu, primul vorbitor în cadrul discuțiilor pe marginea manifestului, s-a pronunțat pentru încetarea tuturor urilor, pentru „uitarea luptelor trecute”, pentru „scăparea patriei”²⁹. Exemplul lui era urmat de I. Lahovary, care, de asemenea, și-a dat consimțămîntul față de programul de guvernare al liberalilor. P. P. Carp, însă, cu intransigența apărătorului tenace și consecvent al mării proprietăți moșierești, deși avea să asigure pe primul ministru de ajutorul necesar potolirii „vijeliei” ce s-a abătut asupra claselor dominante, a avut rezerve față de programul de guvernare preconizat de Partidul național-liberal : „Dar ca să luăm noi de pe acum angajamentul cum că avem să primim *reforma specială care este conținută în manifestul*

²⁶ Vintilă I. Brătianu, *Scrieri și Cuvîntări*, vol. III, București, 1938, p. 5.

²⁷ I. L. Caragiale, 1907, *Din primăvară pînă-n toamnă. Cîteva note*, București, 1907, p. 21.

²⁸ Arh. Ist. Centrală, fond Spiru Haret, dos. 12/1908. f. 29; „Monitorul Oficial”, nr. 278, din 13 martie 1907.

²⁹ D.A.D. 1906—1907, ședința din 13 martie 1907, p. 826.

de astăzi din monitor (sublinierea noastră.—M.I.) arată el, aceasta, domnule președinte al Consiliului, nu v-o pot promite. Nu se promet lucruri sub imperiul fricei și sub imperiul răzvrătirei. . . ”³⁰.

Discuțiile pe marginea manifestului reflectă în întregime preocuparea cercurilor conducătoare pentru salvarea propriilor lor interese, pentru apărarea privilegiilor de care se bucurau.

Odată asigurat concursul adversarilor politici, guvernul național-liberal a trecut la reprimarea răscoalei. De îndată a fost proclamată starea de asediu³¹ și a fost întocmit un plan de reprimare la elaborarea căruia au colaborat ministrul de război, generalul Al. Averescu și ministrul de interne, I.I.C. Brătianu. Întreaga țară a fost împărțită în 12 zone militare în care aveau să acționeze circa 140000 de oameni. Sarcina reprimării a fost încredințată celor 8 comandanți de divizii, generalii: Lambrino, Gigirtu, Cica, Crăniceanu, Iarca, Zosima, Beller și Tell. Paralel cu acțiunea de distribuire a trupelor în diferite regiuni ale țării, unități speciale au fost investite cu paza unor orașe sau puncte strategice deosebite: Capitala și Valea Prahovei. Mobilizând aproape întregul potențial militar al țării, cercurile guvernante au pornit să reprime cu cruzime pe răsculați. „Măsurile ordonate se execută fără cea mai mică întârziere și cu toată energia” — indica generalul Al. Averescu, într-o circulară trimisă corpurilor de armată³², iar ministrul de interne, I. I. C. Brătianu, avertiza pe prefectii asupra „necesității de a se reprima chiar din primul moment în modul cel mai energic orice bandă care ar comite acte de violență sau incendiu”³³.

Informațiile de pe „cîmpul de operațiuni militare” erau la fel ca și comunicatele de pe front. Acolo unde armele nu izbuteau să reducă la tăcere pe sătenii înarmați cu furci, topoare, ciomege, coase, au fost folosite tunurile. Inaugurarea artileriei s-a făcut la 14 martie în comunele Vieru și Stănești din jud. Vlașca, unde peste 350 de case au fost distruse, fiind apoi extins și la Crimpoaia, Șerbăneștii de sus și de jos, Radomirești, Mihăileștii de sus și de jos, Beciu și Dudu (jud. Olt), la Galicea Mare, Băilești, Plenița, Terpezița, Bodăești, Mierea-Bîrnici (jud. Dolj), Oprișor, Bălăcița, Gvardenița, Timna, Vlădoaia, Gemeni, (jud. Mehedinți).

Folosirea artileriei în reprimarea țărănimii era consemnată, la 16/29 martie și de Titu Maiorescu într-o frază simplă, dar care reflecta drama satului românesc din primăvara anului 1907: „În Teleorman și Vlașca — nota el, — armata a tras cu tunurile, bombe cu șrapnele, incendieri de sate. . . ”³⁴.

Reprimarea țăranilor a continuat, după liniștirea spiritelor, prin acțiunile moșierilor și arendașilor reveniți la conace, care, prin așa-zisele tribunale de judecată instituite, au comis acte de răzbunare rar întâlnite, în urma cărora mulți țărani și-au pierdut viața, iar altora le-au fost incendiate casele. Măsurile „energice” luate în reprimarea țărănimii au salvat „principiul proprietății”, cerut de cercurile conservatoare, prețul restabilirii ordinii costînd viața a mii de țărani răpuși de gloanțe. În afara

³⁰ Ibidem.

³¹ Ibidem, ședința din 15 martie 1907, p. 855.

³² *Marea răscoală a țăranilor din 1907*, p. 528—529.

³³ Ibidem.

³⁴ B.A.R.S.R., Msse, Titu Maiorescu, *Insemnări zilnice*, Jurnal, 26/1907, f. 81.

celor uciși, autoritățile au arestat 7 807 răsculați, dintre care 7 640 acuzați de „devastare”, 164 de „jafuri” și omoruri, iar 3 de „atentat în contra liniștei statului”³⁵. Un număr de 78 arestați au fost condamnați la muncă silnică pe viață.

Marea răscoală a țăranilor din primăvara anului 1907 a polarizat atenția unor pături largi ale opiniei publice din România, a dat loc unor importante manifestări protestatoare la adresa cercurilor conducătoare. „Reprezentanți de seamă ai culturii românești, intelectuali strins legați de suferințele țăranimii, tineri, studenți și elevi înflăcărați de idealul unei echități sociale, miile de oameni ai muncii de la orașe au fost zguduți de strigătul ei de durere și au condamnat represiunile sîngeroase la care au fost supuși răsculații”^{35 bis}.

Mișcarea muncitoarească și socialistă a luat poziție împotriva represiunii, solidarizîndu-se cu lupta dreaptă a țăranimii. În manifestul cercului „România muncitoare” lansat *Către lucrători și țărani, către studenți și publicat în „România muncitoare”* din 11—18 martie 1907, se fixa linia de conduită a mișcării socialiste. Manifestul conținea rînduri de o caldă și sinceră compasiune pentru suferințele țăranilor, condamna represiunea și dezvăluia adevăratele cauze ale ridicării acestora la luptă, justificînd într-un anume fel calea de luptă aleasă de țăranii răsculați³⁶.

Un pas înainte pe calea descifrării sensurilor adînci ale luptei revoluționare a țăranimii l-a constituit apelul lui M. Gh. Bujor *Către concediați și rezerviști*, publicat tot în „România muncitoare” la 11—18 martie 1907, în care autorul îndemna pe concediați și rezerviștii chemați sub arme spre a fi trimiși să reprime răscoala să nu tragă în semenii lor, ba mai mult chiar, acolo unde va fi cu putință, să fraternizeze cu răsculații³⁷.

În zilele ce au urmat, mișcarea socialistă a elaborat și alte materiale importante pentru cunoașterea profundă a atitudinii sale. Luînd poziție împotriva represiunii, conducerea mișcării muncitorești arăta, totodată, că erau necesare măsuri pentru a se acorda pămînt țăranilor, reglementîndu-se, odată cu aceasta, și tocmelele agricole³⁸. O serie de militanți socialiști sau muncitori înaintați au desfășurat o intensă agitație în rîndurile armatei sau în mijlocul țăranimii. S-a remarcat, îndeosebi, activitatea lui Ștefan Gheorghiu, care, mobilizat fiind, a propagat ideea trecerii armatei de partea răsculaților, fapt pentru care el a fost închis și supus unui aspru regim de închisoare, care avea să-i zdruncine sănătatea pentru totdeauna. O serie de muncitori au fost arestați pentru împrăștierea de manifeste printre țărani sau printre muncitori, iar alții expulzați.

³⁵ Vczi M. Iosa, *Unele precizări în legătură cu numărul țăranilor arestați după răscoala din 1907*, în „Studii” XV/1962, nr. 2, p. 369—373.

^{35 bis} Cf. N. Badea I. Ilincioiu, *op. cit.*, p. 103.

³⁶ „Toate mijloacele de luptă: intruniri, presă, alegeri — se arată în manifest — n.n. — nu există pentru țărani. Toate partidele noastre politice sînt de acord să considere și să trateze pe țăranul român ca pe o brută nevrednică pentru lupta legală și civilizată. Și pe cînd în toate țările... țăranimea a ajuns să fie un factor în viața politică, la noi ea, lipsită de orice libertate și de orice drept real, nu a ajuns să știe că legile unei țări civilizate îi pun la îndemînă și alte mijloace de luptă decît răscoale și devastări” (*Documente din istoria mișcării muncitorești din România, 1900—1909*, București, 1975, p. 521).

³⁷ *Documente din istoria mișcării muncitorești din România, 1900—1909*, ... p. 521.

³⁸ *Ibidem*, p. 541.

O formă importantă de manifestare a solidarității clasei muncitoare cu țărănimea răsculată au constituit-o numeroasele demonstrații și întruniri muncitorești convocate de cercurile socialiste din principale centre București, Galați, Brăila. Cu acest prilej, miile de muncitori și-au exprimat caldă lor simpatie pentru țărănimea împilată și protestul lor față de atrocitățile comise, din ordinul guvernanților, de către detașamentele de represiune. La mitingul ce a avut loc în ziua de 11 martie 1907 în sala Băilor Eforie — 5 000 de muncitori și-au manifestat sentimentele de solidaritate cu țărănimea răsculată.

Sprrijinul acordat de clasa muncitoare țărănimii răsculate, apropierea dintre ele, se datora faptului că atît clasa muncitoare cît și masele țărănești luptau pentru aceleași mari obiective de dreptate socială, pentru libertate. Proletariatul, deși puțin numeros, dezvoltîndu-se într-un ritm lent, a văzut în țărănime un important potențial revoluționar, capabil, alături și sub conducerea clasei muncitoare, să dea lovituri puternice, decisive orînduirii burgeze.

Lupta țărănimii din primăvara anului 1907 a avut ample ecouri și în rîndurile țărănimii române din teritoriile aflate încă sub dominație străină. Ea a găsit toată înțelegerea și aprobarea maselor populare din Transilvania și Bucovina, care și-au exprimat via simpatie și solidaritate, autoritățile din aceste provincii semnăind o îngrijorătoare agitație la sate. În județele Bihor, Huedin, Turda ș.a. au avut loc mișcări împotriva autorităților locale și mai ales greve agrare.

Răscoala a marcat un moment eroic în lupta socială, care o situează alături de momentele cruciale din istoria poporului român. Chiar dacă nu a putut imprima un curs nou dezvoltării societății românești, răscoala a avut repercusiuni însemnate în viața economică și social-politică a țării. Reformele liberale, concretizate în : legea învoielilor agricole, legea casei rurale, legea împotriva trusturilor arendășești, etc., deși n-au afectat marea proprietate moșierească, au deschis drum mai larg dezvoltării capitalismului la sate.

În viața politică a țării, răscoala a avut, de asemenea, consecințe însemnate. Prin amploarea și intensitatea ei, răscoala a făcut nu numai să se cutremure clasele exploatatoare, dar a marcat schimbări importante în cadrul partidelor și grupărilor politice. Din Partidul Conservator se va desprinde fracțiunea care va urma pe Take Ionescu, devenind Partidul Conservator-democrat, care va fi mai receptiv la noile realități istorice. Dealtfel, Partidul Conservator va păși pe o cale care-l va duce spre ieșirea lui din viața politică. La rîndul său, nici Partidul național-liberal nu va fi scutit de frămîntări, în conducerea lui afirmîndu-se tot mai mult elementele „generoase”.

„Răscoala a dezvăluit — așa cum aprecia secretarul general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu — la Plenara C.Ç. al P.C.R. din 14 aprilie 1976 — marile energii revoluționare ale țărănimii, înscriind o pagină glorioasă în istoria marilor bătălii sociale purtate de poporul român, în focul mării răscoale manifestîndu-se puternic colaborarea și solidaritatea de luptă a muncitorimii cu țărănimea”.

Răscoala a demonstrat, totodată, că fără alianța și conducerea clasei muncitoare, lupta țărănimii pentru dreptate și libertate socială nu putea

fi incununată de izbândă. În perspectiva istoriei se impunea deci cu necesitate înfăptuirea alianței dintre clasa muncitoare și țărănime, alianță făurită ulterior sub conducerea Partidului Comunist Român, care a devenit cea mai puternică forță socială și politică a societății noastre.

LA GRANDE RÉVOLTE DES PAYSANS DE 1907 PRÉMISSSES ET SIGNIFICATION

RÉSUMÉ

L'étude analyse de manière succincte les causes socio-économiques qui ont déterminé le grand soulèvement de la paysannerie au printemps 1907, les étapes et les formes de manifestation de celle-ci dans les différentes régions du pays. On relève le caractère particulièrement radical de la révolte dans les zones de plaine de la Valachie et de l'Olténie, zones céréalières par excellence, où l'exploitation des paysans par les grands propriétaires fonciers et les administrateurs — intéressés à obtenir des revenus toujours accrus par la mise en valeur de leurs produits sur le marché extérieur — s'exerçait puissamment. L'auteur souligne la grande énergie révolutionnaire dont avait témoigné la paysannerie, le courage et l'héroïsme de celle-ci dans le lutte pour la justice sociale. On présente de manière succincte les manifestations de protestation de larges catégories de l'opinion publique contre la sanglante répression du soulèvement des paysans opprimés, l'appui accordé à la lutte de la paysannerie par la classe ouvrière.

En conclusion on relève l'importance de la révolte, moment important de la lutte de libération sociale, ses conséquences sur le plan politique et économique.

RĂSCOALA DIN 1907. ECOURI ÎN CORESPONDENȚA PRIMITĂ DE N. IORGA ȘI ÎN ACȚIUNEA SA POLITICĂ

DE

NICOLAE LIU

„Cred în două lucruri : în țaranul român și în cultura română, pe care nu-i pot despărți” — declara N. Iorga la 18 mai 1906, într-unul dintre primele numere ale noii sale reviste „Neamul românesc”¹. Acest crez politic și cultural nu l-a părăsit toată viața.

În concepția istorică a marelui savant, structura tradițională a statului român a fost esențial agrară, iar „trecutul nostru de luptă în mare parte țărănesc”². Degradarea organismului politic a coincis cu eliminarea țărănimii din viața politică a țării și diminuarea rolului ei social. Civilizația și cultura poporului român în ce au ele mai original, mai autentic, sint de sorginte țărănească. Începuturile lor premerg cu mult primele manifestări ale vieții de stat, dar și apariția celorlalte clase sociale cu gusturile și nevoile lor³. Și fiindcă pentru Nicolae Iorga, țărănimea a reprezentat nu numai clasa cea mai veche și cea mai numeroasă, ci, în același timp, componenta fundamentală a societății românești, alături de trecut, problemele prezentului și ale viitorului ei i-au fost adesea aproape.

Un moment deosebit în această apropiere l-au reprezentat singeroasele evenimente din 1907.

„În mijlocul acestor ocupații și gânduri — rememora N. Iorga în cunoscuta autobiografie din 1934 — au izbucnit răscoalele din 1907, care trebuiau să însemne așa de mult, prin consecințele lor, în viața mea”⁴. Dintre aceste consecințe se cuvin amintite aici : permanentizarea preocupărilor sale de gazetar politic, debutul unei cariere parlamentare de trei decenii, dezvoltarea în toate articulațiile a concepției sale istorice asupra țărănimii române, expuse pentru prima dată într-un studiu special în 1908, precum și într-o măsură însemnată, întemeierea Universității populare de la Vălenii de Munte sau înființarea unui partid propriu, dar mai ales stabilirea unui contact deosebit de fertil cu lumea și viața satelor, prin corespondență.

¹ Vezi nr. 3, p. 45, răspuns revistei „Viața românească”.

² N. Iorga, *În era „Reformelor”*. Discursuri politice rostite în Camera deputaților, 1907—1909, Vălenii de Munte, 1909, p. 137.

³ Pentru studiul critic al concepției istorice a lui N. Iorga asupra țărănimii, vezi : Șt. Ștefănescu, *Nicolae Iorga — istoric al raporturilor agrare din țările române*, în „Studii”, t. 18, (1965), nr. 6, p. 1313—1337.

⁴ N. Iorga, *Orizonturile mele. O viață de om așa cum a fost*. Ediție îngrijită de Valeriu și Sanda Rîpeanu. Studiu introductiv... de Valeriu Rîpeanu, București, 1972, p. 414.

I

S-a afirmat de către unii cercetători ai vieții și operei lui Nicolae Iorga că pînă în 1907 acesta n-ar fi fost preocupat de starea socială și politică a țărănimii, punctul său de vedere fiind acela „boieresc” și „romantic” despre inexistența la noi a unei acute probleme agrare. I-ar fi lipsit și orice cunoaștere reală a vieții de la țară. De aici opinia eronată că „dintre toți istoricii noștri, acela care, prin toate antecedentele sale, prin formația și orientarea sa intelectuală părea cel mai puțin pregătit să înțeleagă cauzele profunde și semnificația istorică a răscoalei era, fără îndoială, Nicolae Iorga”⁵.

E adevărat că lupta politică a profesorului universitar N. Iorga pînă în pragul răscoalelor avusese mai ales un caracter cultural. De aceea prin mișcarea de stradă din martie 1906, în fruntea studenților bucureșteni, savantul încercase să atragă luarea aminte a claselor conducătoare asupra necesității cultivării limbii și culturii române. Luptînd pentru desăvîrșirea unității naționale, realizarea unității prin cultură a tuturor românilor i se părea un pas absolut necesar.

Nu e mai puțin adevărat că marele nostru istoric recunoaștea el însuși în autobiografia sa din 1934 că n-avusese „pînă în acea lună a lui mart din anul sîngeros, tocmai un an de la mișcarea de stradă din 1906 [...] nici o legătură directă cu lumea satelor noastre”. Dar el preciza în continuare că era „totuși” informat despre situația grea a țărănimii „și din lunile petrecute la țară și din urmărirea atentă și îndurerată a împrejurărilor”⁶.

Nu era vorba — așa cum s-a insinuat — de o simplă plimbare de vacanță în mediul rural. Ci de cercetarea aproape sistematică a satelor și orașelor „de la un capăt la altul al țării”, mai mult, a tuturor regiunilor locuite de români, inclusiv cele aflate sub stăpînire străină, pentru descoperirea sau contactul direct cu vestigiile istorice comune. Au rezultat astfel cunoscutele cărți de călătorie *Sate și preoți din Ardeal* (1902), *Drumuri și orașe din România* (1904), *Sate și mănăstiri din România* (1905), *Neamul românesc în Bucovina* (1905), în care, alături de cercetarea monumentelor trecutului, se regălesc observații pertinente cu privire la viața socială, politică și culturală contemporană. Raportînd, în mod firesc, trecutul la prezent, nu lipseau nici accentele critice. În drumul de la Birlad spre mănăstirea de maici Adam, pe șoseaua lată a Galaților „cel dintîi sat prin care treci pare foarte sărac. El se potrivește cu monotonia arsă a pustului. Al doilea care poartă numele glorios de Grivița și e alcătuit din improprietăriți care au luptat la 1877, începe prin gospodării rele, neîngrijite, care încunjură căsuțe de stuf”⁷. Alteori raportarea situației precare a țărănimii se face la prosperitatea pe care munca acesteia o asigură marelui proprietăți: De la Piatra Neamț spre mănăstirea de sub munte, „satele sînt sărace în această cale, unde, dacă n-ar fi muntele așa de aproape, ai vedea casele de

⁵ A. Oțetea, *Răscoala din 1907 în istoriografia românească*, în *Studii și referate privind răscoalele țărănești din 1907*, București, 1957, p. 90.

⁶ N. Iorga, *O viață de om...*, p. 414.

⁷ N. Iorga, *Sate și mănăstiri din România*, București, 1905, p. 46—49.

lut rău prins pe căpriori și de stuh zburlit, semn al neindestulării la șes. Oamenii cari trec într-o zi de mare sărbătoare ca aceasta, oprindu-se la fântinile drumului, săpate într-un singur trunchi bătrîn, au cămăși murdare; femeile, cu picioarele goale, poartă rochii și polcuțe de tirg foarte rupte și bicsite de praf. În schimb, pe moșia marelui proprietar Lupu Bogdan, unde mi se spune că niciodată sămănăturile nu dau greș, griul, nesecerat încă, se înalță puternic, des și greu, cu spicele umflate, care, înroșite de soare par de bronz; o frumoasă biserică se vede în stînga pentru acest sat al Dobrenilor. Vînt rece, picături de ploaie înghețată. Ținut puțin locuit, cu case mai mult sărace. Ele n-au înfățișarea de sărbătoare. Numai într-un loc țărani chipeși, supt largile pălării ce se poartă pe aici, stau adunați în cerdacul primăriei; în fața clădirii, un meșter nedibaci a ridicat pentru niște oameni cu simțire, un monument amintitor al războiului; un dorobanț văpsit, imitat după acel al hîrtilor de țigară, vorbește minților simple despre trecutul gloriilor cele mai nouă”⁸.

Primele articole politice ale lui N. Iorga datează din 1899 și au fost adunate un an mai tirziu în volum, sub titlul *Opinions pérmicieuses d'un mauvais patriote* [Opinii periculoase ale unui rău patriot]. Ele răspundeau invitației ziarului bucureștean de limbă franceză „L'Indépendance roumaine”, preferat de „înalta societate” și răspîndit peste hotare. Dar după cum arată și titlul volumului, nu erau deloc menite să menajeze realitățile din țară. În repetate rînduri apărea evocată situația tristă a țărănimii „cufundată în mizerie, în ignoranță”. Mai mult, prezentînd, ca ecou al frecventării de tinerețe a cercurilor socialiste, societatea românească divizată în clase sociale antagoniste, N. Iorga considera acum „clasa țărănească” nu numai ca temelie tradițională dar și potențial element innoitor. De aceea regreta că trăind într-o „eră de partide bazate pe interesul personal”, țărănimea era lipsită de conștiință de clasă. Deși după 1866, observa el, „această clasă numeroasă, care ar fi putut să fie atotputernică, dacă ar fi reunit conștiința cu forța, această clasă rurală era singura care avea de-acum înainte interese revoluționare”. Cei mai mulți oameni politici, aparținînd claselor dominante îi dăduseră tot ce se putea da „cu educația lor, cu sentimentele lor și în circumstanțele în care guverna un ministru român”. Era fără îndoială prea puțin, într-o țară care, scria N. Iorga în 1899, cu cîțiva ani înaintea apariției sămănătorismului și poporanismului, „trebuia să fie o țară de țărani”. Utopia romantică, anticapitalistă a societății preponderent țărănești, cu rădăcini tradiționale în gîndirea românească⁹, dar mai ales cu mare influență în țări agrare vecine ca Serbia și Bulgaria, nu-l împiedică totuși pe istoricul român să observe realist că, pentru a satisface în întregime cerințele justiției și logica lucrurilor, „trebuia ca țăranul însuși să fi cerut, și el nu era capabil să o facă altfel decît prin răscoale parțiale, fără scop determinat, repede reprimate de către puterea de stat”^{9bis}. Iar într-un alt articol, scris în pragul noului secol XX, dacă legăturile dintre proprietar și țăran la 1800 erau prezentate idilic, iar în ceea ce privește situația din a doua jumătate a veacului se aprecia just

⁸ Ibidem, p. 81—82.

⁹ Vezi și cap. III. Țărănismul—o sociologie de tip romantic, din studiul sociologic al lui Z. Ornea, *Țărănismul*, București, 1969.

^{9bis} N. Iorga, *Partis politiques en Roumanie au XIXe siècle*. Vezi *vol. cit.*, p. 144 și urm.

că „noi legi au redat țăranului pământul pe care l-a stăpinit altădată și pe care l-a apărat întotdeauna”, imaginea prezentului era aceea a „țăranului uitat de civilizație, străin de-aci înainte de tot ce se petrece în țara sa”. Transformat de regimul oligarhic burghez-moșieresc într-un sens pe care nu-l înțelege, „acest țăran vegetează obscur sau piere fără a ști ce se petrece în realitate, fără educație reală, într-o veșnică confruntare cu grijile sale. Îl mai și împușcă citeodată [aluzie la înăbușirea singeroasă a recentelor răscoale, n.n.], ceea ce nu-l împiedică pe țăran să muncească a doua zi pământul patriei, așteptând de la Dumnezeu, în care singur mai crede, răsplata, poate răzbunarea sa”¹⁰. Această atitudine de compasiune și înțelegere față de țărănime, mergând pînă la justificarea răscoalelor, era însoțită de imprecății violente la adresa claselor conducătoare. Dacă boierul „și-a părăsit adesea patria, ducînd cu dînsul o avere pe care alții au cîștigat-o pentru el, și de care vor profita de acum înainte străinii”, după „marele succes al poporului nostru”, care a fost războiul pentru independență, „din boierul resemnat să-și împartă puterea, din omul de rînd al orașelor, din țăranul ajuns s-a format o oligarhie care [...] s-a organizat în mod savant ca să-și asigure, pentru ea și pentru descendenții ei, prada, mereu renăscută, a bugetelor. O oligarhie fără trecut, fără dragoste pentru neam, fără vise de viitor; haită de vulgare carnivore care ne-au ruinat și ne dezonoarează”¹¹. Remarcabilă este și distincția pe care o făcea încă de pe atunci istoricul, între elemente țărănești imburghezite și marea masă a „miilor de mii [ce] se sting în mizerie și în întunecimea minții”¹².

Lupta literară pe care N. Iorga o desfășoară de la conducerea revistei „Sămănătorul” pentru apropierea literaturii de viața națională, și în speță de aceea a satului românesc, nu îl depărtează de ideea ameliorării situației economico-sociale a țărănimii. El reproșa de pildă lui Titu Maiorescu, la apariția vol. IV din *Discursurile parlamentare* ale acestuia, că n-a luat niciodată cuvîntul în apărarea „singurei clase numeroase, muncitoare, adevărat românească : clasa țărănească”¹³. Apreciînd în schimb apariția în 1905 a broșurei *Chestia țărănească* de Spiru Haret, pentru că acesta urmărea prin rezolvarea ei „introducerea țărănimii ca factor activ și inteligent în viața noastră de stat”¹⁴, N. Iorga se declara numai în parte mulțumit cu propunerile vizînd învățămîntul la sate, susținînd că este necesară reforma învățămîntului, dar și a administrației¹⁵. Mai mult, atenția sa era atrasă, în perioada conducerii revistei literare „Sămănătorul” de răscoalele țărănești locale, ca manifestări seismice ale nemulțumirilor social-economice și politice ale țărănimii, prevăzînd, în condițiile date, erupția lor incendiară. Cităm în acest sens articolul din 1904, *Procesul unei răscoale de țărani*, unde zbucriumul și durerile acestora

¹⁰ N. Iorga, *Un siècle d'histoire roumaine*. Vezi vol. cit., p. 155 și urm.

¹¹ Ibidem, p. 155.

¹² Vezi și N. Iorga, *D. Fr. Damé și „Istoria României contemporane”*, București, 1900, p. 61.

¹³ „Sămănătorul”, 1 februarie 1904, p. 66.

¹⁴ Cf. Spiru Haret, *Chestia țărănească*, București, 1905, p. 3.

¹⁵ „Sămănătorul”, 15 mai 1905, p. 340.

erau înfățișate cu înțelegere și participare afectivă¹⁶, sau recenzie a cărții colegului său de la Academie, naturalistul Gr. Antipa, *Cîteva cuvinte asupra reorganizării învățămîntului nostru superior*. Apreciind această idee ca făcînd parte dintr-un vast și necesar program de înnoire socială, istoricul exclama : „Dar nici d. Antipa, nici eu, nici cei mai tineri dintre noi nu vom apuca ziua aceea, ci mai curînd ziua răscoalelor țărănești”¹⁷.

I s-a reproșat lui N. Iorga o anume apropiere de „aripa tînără” a conservatorilor, condusă de N. Filipescu, din care a rezultat colaborarea sa la ziarul „Epoca”. Dar așa cum arăta istoricul însuși, mai tîrziu, această colaborare, din care a rezultat culegerea de articole *Cuvinte adevărate*, ca și participarea sa la „adunarea junimistă din 1906” s-au datorat „prefacerilor radicale” făgăduite de partidul respectiv¹⁸. Dealtfel, preconizînd o eră a reformelor, N. Iorga avusese în vedere mai ales „reforme pentru țărani” și votul universal¹⁹. Nici „aplecarea” înșelătoare spre înnoiri a partidului, nici viziunea pe alocuri idealizată a istoricului asupra raporturilor agrare tradiționale, influențată de cea eminesciană, n-au dus la integrarea politică a lui N. Iorga în partidul conservator. După cum apropierea de stînga liberală și de programul ei de reforme n-a determinat aderarea sa la partidul liberal. Personal se considera „un om de carte, de școală, de condei”, cu alte cuvinte „unul dintre aceia cari ca oameni de știință au conștiința înaltă a lucrurilor și ca scriitori au simțul profetic, intuiția viitorului”. Aproximarea sa de unul sau altul dintre grupurile politice existente, de ideile liberale, conservatoare sau socialiste — se justifica el — s-a făcut numai în măsura în care era convins că acestea pot fi „folositoare neamului”²⁰.

Pentru a-și afirma independența poziției sale și a-și putea exprima cu sinceritate ideile, N. Iorga înființează în mai 1906 revista politico-socială „Neamul Românesc”. Crezul general al noii publicații era exprimat prin titlu, dar și prin editorial. Revista își propunea să abordeze „lucrurile cele mari ale neamului”, „nevoile lui adînci”, „suferințele lui vechi și sfinte”, „șintele lui înalte și grele de ajuns”²¹. Într-un editorial publicat la o jumătate de an de la apariția revistei, N. Iorga combătea pe cei care au crezut „că e vorba de o demonstrație junimistă”, sau „o foaie de scandal”. El contesta de asemeni orice apropiere posibilă cu „povestea întemeierii apropiate a unui partid țărănesc”, acțiunea ulterior eșuată a lui V. M. Kogălniceanu, fiul marelui istoric și om de stat și a învățătorului Al. Vălescu, continuatorul lui C. Dobrescu-Argeș. Deși cu un an mai înainte scrisese un articol elogios în „Sămănătorul” despre lucrarea *Chestiunea țărăneasă* a lui V. Kogălniceanu, apărută „într-un timp cînd ani de foamete și cîte o răscoală nouă au atras iarăși atențiunea politicianilor asupra țărănimii”²². Nici atunci însă nu-și însușise punctul de vedere organizatoric. Acum se adăugau considerente de ordin tactic și temerea unei

¹⁶ Articolul a apărut la 19 decembrie 1904, Vezi și N. Iorga, *O luptă literară*. Articole din „Sămănătorul”, vol. I, Vălenii de Munte, 1914, p. 267—271.

¹⁷ „Sămănătorul”, 14 februarie 1905, p. 110—111.

¹⁸ „Neamul românesc”, 9 noiembrie 1906, p. 867 și urm.

¹⁹ N. Iorga, *Cuvinte adevărate*, București, 1905, p. 310 și urm.

²⁰ „Neamul românesc”, 9 noiembrie 1906, p. 868.

²¹ Ibidem, 10 mai 1906, p. 2.

²² N. Iorga, *O luptă literară*... vol. II, Vălenii de Munte, 1916, p. 142—146.

înțelegeri greșite din partea opiniei publice. În ce privește „Neamul românesc”, „el e merit — cum s-a făcut și se tot face dovada — numai destăinuirii tuturor nedreptăților, pedepsirii tuturor păcatelor, proclamării tuturor lipsurilor și sirguintei cinștite de a găsi o îndreptare care să, ni asigure o viață vrednică” și „slobodă” pentru poporul român întreg, dincolo de barierele de clasă²³.

În cadrul acestui plan generos, gazetarul N. Iorga acorda problemei agrare, ca problemă majoră a contemporaneității, un interes special. „Neamul românesc” nu se mulțumește să reproducă articole ale directorului său și ale altor colaboratori, dezvăluind amploarea și acuitatea ei sau căutînd căile cele mai potrivite de rezolvare. Cronică fiecărui număr se deschidea cu rubrica „Din sate” sau „Chestia țărănească”, redactată în mare măsură de N. Iorga, după corespondența primită la redacție.

Primul articol din „Neamul românesc” dedicat exclusiv situației țărănimii, *Trezirea chestiei țărănești*, apărea ca editorial în nr. 4 din 21 mai 1906 al revistei. N. Iorga amintea aci „marea suferință nedreaptă a sprijinitorului întregii noastre vieți, țeranul” și sublinia că „a ignora o chestie nu înseamnă a o dezlega, și printre chestiile care nu pot fi ignorate, înfiia e chestia țărănească. Articolul era prilejuit de unele inițiative politice care făgăduiau „cercetarea aceleiași întrebări de viață și de moarte”. Autorul aprecia pozitiv campania tinerilor liberali din Galați pentru „votul obșteșc” și socotea „un gînd bun” înființarea în cadrul clubului liberal din București a unei comisii care să studieze problema agrară, din care făceau parte Spiru Haret, Vasile Lascar, Emil Costinescu, cu condiția ca acest „gînd” să se transforme într-o „faptă mare”²⁴. Asemenea articole dedicate în mod special abordării critice a situației țărănimii, a poziției partidelor și guvernului față de aceasta, propunînd în același timp soluții de îndreptare mai mult sau mai puțin eficiente, au continuat să apară cu frecvență sporită, permanentizîndu-se odată cu izbucnirea răscoalei din 1907. Alături de ele se înscriu, începînd cu nr. 2 al revistei, articole critice cu caracter mai general, dar din care nu lipsește evocarea situației dramatice a țărănimii. Articolele erau scrise personal de Nicolae Iorga sau proveneau de la colaboratorii, în cea mai mare parte voluntari. Printre aceștia se aflau scriitori ca Emil Girleanu, secretarul de redacție al revistei pînă la finele anului 1906, tineri juriști ca Andrei Rădulescu, viitorul istoric al dreptului românesc, tineri profesori ca G. Munteanu Murgoci, viitorul întemeietor al școlii române de geologie, G. Vilsan, fondator al școlii române de geografie, G. Oprescu, viitorul istoric de artă, oameni politici de diverse orientări, din capitală și provincie, militari, cadre universitare, studenți ca G. Tătărescu, viitorul conducător liberal, intelectuali din lumea rurală, mai ales învățători sătești, printre care folcloristul S. T. Kirileanu sau I. Mihalache, viitorul lider țărănist și național-țărănist, glasuri românești de peste hotare. Erau consemnate și opiniile părților direct implicate în conflict : țărani, moșieri , arendași.

Nu puține dintre aceste articole reprezintă de fapt reproducerea unor scrisori sau fragmente epistolare. Unele indică această particularitate chiar

²³ „Neamul românesc”, 9 noiembrie 1906, p. 869.

²⁴ *Ibidem*, 21 mai 1906, p. 53 și urm.

din titlu ²⁵. Alte ori corespondența redacțională, a „Neamului românesc” și cea personală a directorului revistei, surse care adesea se confundă, servesc ca suport informațional articolelor lui N. Iorga și rubricilor de cronică. Nu lipsește din aceste rubrici nici reproducerea unor scrisori, integral sau fragmentar. Dar dacă uneori au fost omise pasaje nesemnificative, nu sînt puține cazurile cînd eliminarea a avut un caracter politic conjunctural sau s-a datorat unor aspecte considerate pe atunci prea personale. Ceea ce explică semnificația majoră a reevaluării corespondenței lui Nicolae Iorga, păstrată pînă azi. Cu atît mai mult cu cît aceasta include și scrisori, articole sau informații care din diverse motive n-au mai văzut lumina tiparului, dar care, contribuind la promovarea acțiunii politice a savantului își păstrează și astăzi întreagă valoarea documentară.

II

Procesul reflectării evenimentelor legate de marea răscoală țărănească din 1907 în corespondența lui N. Iorga și a revistei sale s-a desfășurat în patru timpi: 1. Perioada premergătoare și prevestitoare, în care accentul cade asupra anului 1906 și a apariției „Neamului românesc”; 2. Desfășurarea propriu-zisă a răscoalei căreia revista îi dedică o rubrică specială; 3. Represiunea armată; 4. Urmărilor răscoalei și ale represiunii. În această ultimă perioadă acțiunea sa publicistică e dublată de lupta parlamentară și tot aici se înscrie și cristalizarea aproape definitivă a concepției sale istorice asupra rolului țărănimii în societatea românească. Nu întimplător această concepție era invocată în parlament în favoarea unor reforme majore ²⁶.

Cauzele răscoalei din 1907, așa cum argumentează corespondența primită de N. Iorga și de redacția revistei „Neamul românesc” din toate unghiurile țării, au fost în primul rînd de natură economică. Numeroase scrisori oglindesc munca istovitoare, în condiții inumane, a celor pe care în urma acestor dezvăluiri N. Iorga îi numește „robii albi ai pămîntului”. Sentimentul frustrării era cu atît mai puternic, cu cît 1906 reprezenta „anul jubilar”, în care se sărbătorea oficial, cu mult zgomot, pre-

²⁵ Vezi *Scrisoare din Vrancea: Jaful pădurilor noastre* (22 octombrie 1906), *Scrisoare din Botoșani* (12 martie 1907), *Scrisoare din Iași* (ibidem), *Dintr-o scrisoare din Botoșani a unui proprietar, cu privire la chestia țărănească* (22 martie), *Scrisoare din Roman* (ibidem), *Scrisoare din Giurgiu* (ibidem), *O scrisoare din Ardeal* (25 martie), *Scrisoarea unui arendaș* (29 martie), *Dintr-o scrisoare a unui român din străinătate* (ibidem), *Scrisoarea unui ardelean relativ la chestia țărănească* (ibidem), *O scrisoare cu privire la manifestul de reforme, Corespondență din Dorna Vatra, Bucovina* (1 aprilie), *Un proprietar despre răscoală* (19 aprilie), *Cu privire la Craiova de astăzi, de o craioveancă* (26 aprilie), *Scrisoarea unui arendaș din Craiova* (ibidem), *Din scrisoarea unui preot bucovinean* (6 mai), *O scrisoare din Teleorman* (24 mai), *Note din alegeri dintr-o scrisoare de la Botoșani* (31 mai), *Cum se prezintă satele reprimale. Dintr-o scrisoare din Dolj* (3 iunie), *Scrisoare din Bucovina în chestia țărănească* (10 iunie), *Resboiul contra dreptului. Scrisoare din Ardeal*. (24 iunie), *Din sate: Biruri și nenorociri. Dintr-o scrisoare* (13 iulie), *Care este adevărata Craiova*. Dintr-o scrisoare (22 iulie), *Ce face un proprietar din Gorj (om cult)*, dintr-o plîngere (16 septembrie), *Plîngerea țăranilor din Viașu [Mehedinți]* (4 octombrie), *Un țăran, adevărat, din Fărcașa (Neam!) către colegii săi de la școala din sat. Un document suflătesc* (ibidem), *Din Dolj*, după o scrisoare (25 octombrie), *O scrisoare a d-lui Al. Galtmach* (1 noiembrie).

²⁶ N. Iorga, *În era „Reformelor”*, Discursuri politice rostite în Camera deputaților, 1907—1909, Vălenii de Munte, 1909, p. 60—62, 135—140.

tinsul „progres general” realizat în anii de domnie ai lui Carol I. „În al 40-lea [an] de domnie al M.S.R. — constata cu indignare și revoltă autorul anonim al unei scrisori inedite, datată 5 iulie 1906 și semnată „Un țăran țirgoviștean” — mai este posibilă umilirea și jugul ce poartă cele 5 1/2 milioane de țărani, clasa cea mai săracă și numeroasă a neamului românesc, singura care din moși strămoși ne-a păstrat neatinsă limba, obiceiurile și pământul strămoșesc” ? Și în numele celor care „printr-o muncă cinstită, cu sudoarea feții umplu pungile și îmbogățesc pe toate liftele” propunea ca imperios necesară, pentru remedierea acestei stări anormale de lucruri, „realizarea votului obșteșc sau cel puțin o imediată lărgire a dreptului de vot, fără deosebire de avere și cens”, ca „să spunem ce ne doare, să ne vindecăm rănilile cari au ajuns la cangrenă”, pentru că „numai noi prin noi vom putea să scăpăm”. Scrisoarea se încheia cu observația că egalitatea proclamată constituțional nu există nici în fapt, nici în drept pentru țăranul român în fața claselor privilegiate și cu un final de manifest : „Jos elementele putrede și corupte a partidelor politice ! Jos privilegiile de clase ! Jos bazele false pe care se face deosebirea între locuitorii acestei binecuvântate țări”. Trimisă de un intelectual apropiat de interesele țăranimii, dar pe care îl trădează stilul avocățesc și soluția politică „legală” a problemei țăărănești, ceea ce a contribuit probabil la nepublicarea ei, scrisoarea din 25 iulie reflecta totuși, de pe poziții patriotice înaintate o situație reală, intolerabilă, care așa cum observa emitentul, „pereclitează însăși viața noastră a națiunii”²⁷.

Asupra mizeriei intolerabile de la sate se pronunța și învățătorul și folcloristul moldovean Virgil Caraivan, colaborator al „Sămănătorului” : „După cele două secete din ultimii ani, 1900 și 1904, el [țăranul] a ajuns într-o completă lipsă de mijloace de trai”. Două elemente indispensabile vieții „poporului de jos”, pământul și porumbul au devenit pentru acesta aproape inaccesibile. Exploatarea nemiloasă, privațiunile de tot felul, utilajul agrar rudimentar, cămătăria, lipsa oricărui interes față de pregătirea sa pentru viață au făcut ca țăranul să dea mereu înapoi, provocând un dezechilibru material și spirital care „se poate transforma într-o izbucnire menită să pecetluiască adevărata stare de lucruri”²⁸. Cauza mizeriei și a subnutriției plugarilor — se demonstra într-o corespondență din Teleorman — este nu pretinsa „lene” a acestora, ci tocmai munca excesivă, „fără socoteală” pentru alții. „În cele mai multe sate, cei mai mulți plugari n-au pământurile lor, pe care să le muncească așa cum or ști și cum or vrea ; ei muncesc de când pot munci, pină nu mai pot (adică pină mor), pe moșia arendașului sau proprietarului”. Lăsat la bunul plac al acestora, țăranul e nevoit să accepte, fie că lucrează „în dijmă” sau „în parte”, orice condiții. De aici o serie întregă de abuzuri din cele mai flagrante. „Eu insumi — mărturisea corespondentul — am văzut în multe sate, țărani venind acasă, după o vară de muncă, cu carul gol și ochii plini de lacrimi”²⁹. „Ce zgomote, ce zgomote deșarte ! — observa un corespondent din județul Tutova. Prin toate berăriile și cafenelele puturoase se cîntă mereu pe aceeași coardă cîntecul pițigăiat și fals :

²⁷ Bibl. Acad., Corespondență primită de N. Iorga, vol. 41, f. 74—75.

²⁸ Vezi „Neamul românesc” din 21 mai 1906, p. 57—59.

²⁹ Fl. Mugur, *Cit sufăr țăranii din Teleorman*, ibidem, 23 iulie 1906, p. 343.

„Am progresat în timpul domniei de 40 ani a Măriei Sale Vodă Carol”. Cu siguranță că, dacă cercetezi în mod amănunțit lucrurile, voind să-ți dai bine seama de modul cum se prezintă ele, cu durere, vai! răspunzi: *n-am progresat, ci, din contră, am dat îndărăt*”. Și corespondentul cita mărturia unor bătrâni din satul Bogdana: „E prăpădenia pământului, domnule, nu altceva [...] Ei, ș-apoi ceia ce e mai de plins e că dările sînt prea mari așa că, nu numai nu pot fi plătite din ciștigul, care nu-l avem acum, al sămănăturilor, dar sîntem nevoiți să ni vindem ceia ce trebuie să ni rămînă pentru hrană, astfel că, oricît ne-am căsni, nu mai putem da înainte [...] Toți mîncă mămăligă de orz și cea mai mare parte nici pe aceasta n-o au! Acum, în timpurile acestea grele, doar în sărbătorile mari de vezi pe cîte unul că are pe masa lui o mămăligă de pornb, — cum ar veni la boieri prăjiturile!”³⁰

În această atmosferă tulbure de accentuare a inegalităților sociale provocate de risipa „anului jubilar” pe de o parte și mizeria cronică accentuată de secetă, la sate, pe de alta, de căutări febrile pentru rezolvarea cîestiunii țărănești, dar mai ales de indolență și de nepăsare față de ea, părea că se ivește posibilitatea unei inseninări. Recolta bună în general, excepțională pe alocuri ar fi putut contribui la aceasta. Speranțele s-au spulberat însă în urma ieftinirii excesive a grîului și a ordinului Ministerului de Finanțe de ase încasa toate dările restante, exemplu urmat și de creditorii particulari ai țărănimii. Judecînd realist situația, o corespondență a lui Virgil Caraiivan prevedea încă din august 1906, „un jaf și o prădăciune supt ocrotirea legilor, la înălțimea bogăției pe care ne-a dat-o pămîntul. Semeția răzvrătiților țifeni de la 1893 se va pleca desigur și de data aceasta, cînd vom vedea că vrafurile de pine se duc de pe arii și în urmă rămîne iarăși sărăcia goală [...]. Prea puțini sînt acei fericiți, iar mulțimea va întinde din gît sub jugul aspru al vieții, fără altă nădejde decît « dac-a da Dumnezeu, poate la anul » ... La Paștile calului, zicem noi, cu rînduiala care există în țara românească”³¹.

Dramatismul acestei situații desnădăjduite, caracteristică marelui mase a țărănimii, era accentuat de creșterea abuzurilor proprietarilor și arendașilor, reprezentanților corupți ai administrației comunale sau de stat. „Știe oare cineva în drept — scria agronomul stagiar al fermei de stat Laza din județul Vaslui — de barbara purtare a subadministratorului fermei Laza, care pentru orice nimic lovește cu biciul pe lucrătorii cîmpului, [...] ca să le insuffle respectul și frica, mai ales în timpul cînd nu prea este de lucru, și ei sînt mulți, căci nevoia îi strînge, și ca să scape de ei? De altfel e credința tuturor, că numai prin bătaie, mai poți să înfricoșezi pe dobitocii ăștia de țărani, care sînt așa de obraznici de un timp încoace”³². „În comuna Șendriceni (Buhai), Jud. Dorohoi — se spunea într-o altă corespondență din februarie 1907 — flăcăul Ioan Vasile Neamțu a fost bătut la sînge cu biciul de piele” de fiul arendașului moșiei Manoliu „fiîndcă n-a voit să care niște pleavă, cu toate că el era tocmit la pluguri. Peste trei zile numitul flăcău, unul din cei mai sănătoși tineri din

³⁰ I. Gr. Cioreseu, *Vorbe neadevărate*, în „Neamul românesc”, 3 august 1906, p. 397 și urm.

³¹ Vezi „Neamul românesc”, 24 august 1906, p. 518.

³² Bibl. Acad., Corespondență primită de N. Iorga, vol. 66, f. 157—158.

sat, muri, lăsînd în urmă o nenorocită familie". După anchetă și un proces, „nefericiții lui părinți primesc despăgubire 60 de lei. Șase zeci de lei un flăcău român de 19 ani, un luptător al patriei!"³³. Semnalînd abuzuri de prin satele din jurul orașului Caracal, folcloristul A. I. Daniel relatează despre sistemul utilizat de unii moșieri, pentru ca printr-un împrumut să-l lege definitiv pe țăran de moșia lor. Datoria dublîndu-se mereu și adăugîndu-se aratul cîte unui pogon, „boierul își face munca pe pomană, din răbdarea omului iobăgit care e mereu dator"³⁴. „Este și în comuna Sisești din Mehedinți un satrap de arendaș, ca oricare din cei mai răi descriși pînă acum — scria un alt corespondent, cu prilejul alegerii silnice a acestuia ca primar. El „globește pe săteni, îi injură, îi bate, îi scoate la clacă cînd are gust și le socotește zilele și pogoanele cum îi place, cînd nu se învoiesc oamenii la el pe moșie le prinde ori le fură vitele și le aduce la curte, se bagă în procese de pămînturi și moștenire — mai ales asta! — și ia săracilor tot ce au, de-i lasă pe drumuri, împiedecă orice mișcare intelectuală și economică, în sfîrșit un om care a pus genunchiul pe sat și-i sugerează viața, cum sugerează ursul însetat în spinarea vitei". Într-o corespondență semnată „Buri" se semnală următorul fapt petrecut cu două săptămîni înainte de a izbucni răscoala, pe moșia Cernele, proprietatea cunoscutului bogătaș craiovean, Dini Mihail: „Unei văduve îi murise un băiat. Neavînd lemne, pentru a încălzi apa cu care să-l scalde, s-a dus să culeagă vreo cîteva uscături din pădurea boierească. Însă a fost prinsă, legată cu mîinile la spate și purtată astfel prin tot satul, cu un argat după ea care bătea toba. Să se mai întrebă de instigatori!"³⁵. Și tot același corespondent, da știrea inedită că „la domeniul Coroanei din Segarcea, celor ce culegeau strugurii, la cules, li se puneau cîte o botniță, ce-i oprea a gusta din rodul ce Dumnezeu îl detese din belșug. Minunată inspirație, nu este așa?"³⁶. Plecînd de la situația tristă a plugarilor de pe altă moșie regală, cea din comuna Rușeu, avocatul Leonte Moldovan, corespondentul din Brăila al revistei „Neamul românesc", combătea aserțiunile președintelui Academiei Române, I. Kalinderu, administrator al domeniilor Coroanei, din discursul rostit în septembrie 1906, la Congresul corpului didactic, cu privire la netemeinicia plîngerilor țăranilor că n-au pămînt, deoarece pot munci ca pâlmași la marii agricultori³⁶.

III

Chemînd la satisfacerea cererilor de pămînt ale țăranilor, o corespondență din Ploiești sublinia în ianuarie 1907 caracterul imperios al acestei revendicări: „Acum murmură pe tăcute, împreună cu poetul, „Noi vrem pămînt"; nimeni nu poate garanta că nu va veni un timp cînd suferința ciinească îi va face să cînte cîntecul de război: „Să nu dea Dumnezeu să vrem noi" ... Oh! Nu pot continua, mă îngrozesc numai gîndind"³⁷. Pentru N. Iorga însă acest gînd se născuse — așa cum am

³³ Ibidem, f. 58.

³⁴ Bibl. Acad. Corespondență primită de N. Iorga, vol. 69, f. 57.

³⁵ Ibidem, vol. 67, f. 118.

³⁶ Leonte Moldovan, *D. Kalinderu și chestia țărănească*, în „Neamul românesc", 8 octombrie 1906, p. 719 și urm.

³⁷ Bibl. Acad., Corespondență primită de N. Iorga, vol. 53, f. 269.

arătat — cu mulți ani înainte. „Orice om cuminte, preciza el, la 12 martie 1907, în „Neamul românesc”, le prevedea de ani de zile. În revistă, ideea apărea pentru prima dată în scrisul său, la 2 iulie 1906, într-o relatare despre întilnirea liberală de la Brăila: „Acuma desigur e bine ca orice babă să fie pieptănată. Însă în grija acestui lucru se uită altul, întru câtva mai însemnat: că arde satul. Arde, oameni buni și voi nu vă uitați tocmai în partea unde se înroșește cerul a prăpădenie și a neînorțire”. Într-un articol din 12 octombrie 1906 se adresa „liberalilor tineri” cu, întrebarea: „Vă veți face cu același talent ca pînă acum «ne-aude ne-a vede» pînă se va îngreua pămîntul de voi și lumea se va întreba dacă o mare răscoală nu e singura scăpare în chestia țărănească?” Aceasta după ce, într-unul dintre articolele cele mai zguduitoare în apărarea țărănimii scrisese cu sarcasm: „Îngrijiți-vă, o voi, cumiți cirmuitori de țară și de drumuri frumoase, pe care să le semănați cu femeile de la țirguri și cu bugetivori din cancelarii, îmbrăcați în haine de gală pentru a juca pe cît se poate mai strălucit rolul de țărani români. Iar pe vita cîmpului răspingeți-o în pumni, ascundeți-o în vizuini ca să nu strice bucuria risipei din anul jubilar. Tăiați mîna pelagroasă care scrie pe păreții aurii ai salelor de banchete un nou «mane techel fares» de amenințare”. Și evoca în încheiere apariția „ca din fundul unui mormînt adînc și negru”, la un popas neașteptat, a lui „Avel sîngerînd, care-și cere dreptatea în lumea lui Cain”³⁸. În sfîrșit, într-un articol evocînd anul revoluționar 1821 amenința cu „zavera” pe conducătorii politici ai vremii sale, „fanarioții cei noi”. Izbucnirea de răscoale locale sau de tulburări țărănești era de asemeni urmărită și consemnată cu atenție. În aceste condiții pare cel puțin ciudată afirmația mult discutată, din autobiografia sa, că pentru dinsul marea răscoală din 1907 ar fi izbucnit „deodată, ca un trăsnet, din cel mai curat senin”. Fără îndoială că în lumina celor arătate de noi în legătură cu preocupările lui N. Iorga pentru rezolvarea problemei agrare nu se mai poate susține că afirmația citată s-ar motiva prin necunoașterea evenimentelor preliminare ale răscoalei și a cauzelor acesteia. Numai motive de ordin psihologic, legate de momentul elaborării autobiografiei, după căderea guvernului său, în plină campanie de acuzații nedrepte împotriva căreia lucrarea sa de memcrialistică își propunea să figureze ca argument, l-au hotărît, probabil, să folosească această figură de stil, pentru evitarea reluării oricărei supoziții de instigare la un război de clasă fratricid.

E fapt bine cunoscut că începutul răscoalei din 1907 a avut loc pe moșia din Flămînzița lui Dimitrie M. Sturza, fiul fostului Domn al Moldovei, administrată de trustul arendașesc Fischer. „300 de săteni — consemna N. Iorga la cronică revistei sale, din 15 februarie — s-ar fi răsculat la Flămînzi (Jud. Botoșani) împotriva sistemului Fischer și ar fi gonit pe vechilul lui, Mochi. Asta e întia veste. A doua e că nu s-a petrecut nimic. La d. Mochi, trebuie să credem, e deci bună pace”. Iar peste 15 zile, la aceeași rubrică se insera o corespondență din aceeași comună despre înființarea unei cooperative de consum „din inițiativa și îndemnul har-

³⁸ N. Iorga, *Ascundeți feranii!* „Neamul românesc”, 1 octombrie 1906, p. 685 și urm.

nicului învățător local, Maxim". Știrea fusese trimisă din Hirilău (Deleni) chiar în ziua de 15 februarie. Țemitentul subliniase că „dacă măcar jumătate dintre apostolii sătești ar fi animați de dragostea și dorul de muncă despre care au dat probă învățătorii de felul d-lor Maxim și Budeanu [Deleni] am convingerea că în cițiva ani de zile s-ar putea răscumpăra o parte din moșile Moldovei înstrăinate [...], fără revoluție și vărsări de sînge, pe cale pașnică”³⁹. Adăogîndu-se și acțiunile care păreau încununate de succes ale prefectului jud. Botoșani, urmărind înlăturarea nemulțumirii țaranilor răsculați, e probabil că N. Iorga va fi crezut în acel moment în posibilitatea localizării conflictului. Deși în nr. 79 din 8 februarie 1907, deci cu o săptămînă numai înaintea anunțării izbucnirii răscoalei, găsim consemnată conferința lui Vasile Kogălniceanu, rostită în sala Ateneului Român, la 2 februarie, despre necesitatea reformării tocmelilor agricole, „miezul chestiunii țărănești”, dacă se urmărește „să împiedecăm o revoluție agrară, care altfel va fi inevitabilă” [s.n.]. Atunci cînd corespondența consemnează de la fața locului că locuitorii din numeroase alte sate „s-au organizat în cete de cite 2—300 de inși și au plecat a hăitui [...] cu deosebire pe arendași”, N. Iorga speră, ca și mulți dintre contemporanii săi, că mișcarea va putea fi limitată la arendașii străini sau la Moldova. Pătrunderea flăcărilor răscoalei în restul țării, unde caracterul național al luptei sociale a dispărut cu totul, a dus la înlăturarea limitelor naționaliste ale înțelegerii fenomenului social. Una dintre acuzele curente ale reprezentanților claselor exploatare vinovate de izbucnirea evenimentelor singeroase din 1907 și lovite de verbul de foc al lui Nicolae Iorga a fost aceea de șovinism și antisemitism. Ecourile ei s-au răspîndit și peste hotare. Dezicîndu-se de această acuză, N. Iorga rememora într-un articol special din 24 decembrie 1906 : „N-am recunoscut noi, cei dintii și cu primejdia pirilor, toate însușirile ce au vecinii noștri și chiar acei ce trăiesc între noi cu alt caracter etnic decît al nostru ?” Concepția sa este aceea a patriotului care „nu pleacă să despoaie pe nimeni, dar să te ferească Dumnezeu să vii cu gînduri dușmănești, în casa unde sînt iubiții lui”⁴⁰. Iar cu un alt prilej „Neamul Românesc” sublinia : „Nu contra străinilor, ca străini, ne-am ridicat, ci contra modului lor de exploatare ; să rămînă între noi acei străini ce vor să muncească cu cuget curat, în folosul lor, fie, dar nu în paguba noastră ”⁴¹.

Poziția critică fermă a savantului și a revistei sale social-politice în favoarea țaranilor răsculați, manifestată cu tot mai multă vigoare, pe măsura creșterii valului de represiune, era ilustrată prin pagini zguduitoare ca articolul *Dumnezeu să-i ierte*, ocazionat de începutul represiunilor „manu militari” în chiar orașul său natal. Articolul era conceput antitetice, absolvînd etic, atît pe victime, cît și pe soldații care și-au ucis „frații” din ordin, dar anatemizînd cu ultimă vigoare pe cei vinovați de tragismul situației țaranilor români, împușcați fără vină reală, într-un oraș românesc, de „oastea românească”. Conceput poetic, în stilul vechii literaturi, articolul scotea în evidență cu o vigoare nouă cauzele generale ale răscoalei. Pe de o parte „munca de robi” și traiul

³⁹ Vezi și manuscrisul autograf al scrisorii, semnat G. Mihăilescu, în Bibl. Acad., Core pondență primită de N. Iorga, vol. 66, f. 36—37.

⁴⁰ N. Iorga, Suntem noi șoviniști? în „Neamul românesc”, 24 decembrie 1906, p. 194 și urm.

⁴¹ „Neamul românesc”, 15 februarie 1907, p. 439.

animalic, înșelarea, jignirile, viața de suferințe care au provocat „clipa de desperare”. Pe de altă parte, pe cei care „le-au stors vлага” și acum le vreau singele, „pe stricătorii pământului, pe risipitorii gospodăriilor, pe ticăloșitorii oamenilor, pe pingăritorii femeilor [...], pe ciocoimea obraznică și proastă”, fără dragostea sau măcar cruțare față de cei de acelaș neam, „pe conducătorii neghiobi cufundați în orgii bugetivore”, înaintea cărora „tumeșă acum acest sînge nevinovat”. Imprecațiile finale la adresa reprezentanților claselor exploatoare și a guvernanților vinovați de omorul fratricid, care consfințește dezastrul material și moral al țării, sînt de o neobișnuită violență. Ele reprezentau cele dintii „blesteme” din literatura noastră modernă, superioare prin sinceritatea expresiei și prin obiectivul înalt umanitar și patriotic al patimei dezlănțuite : „Să fie în casa lor atîta bielșug ca în bordeiele celor ce au murit, atîta fericire în viața lor cîtă a fost în viața celor ce s-au vircolit de gloanțe, să fie atîta cînste și atîta demnitate cîtă li s-a lăsat acelor sărmani de s-au dus ca niște pîri veșnici înaintea Scaunului judecăților celor mari, să mîntuie ca dinșii vărîndu-și singele inimii în țernă și pe urma lor să rămîie, ca pe urma împușcaților, copiii ca să moară de foame și femeile ca să le cumpere [...] Așa să dea Dumnezeu ! ”⁴²

Articolul *Dumnezeu să-i ierte!* a constituit focarul în care s-au concentrat date reprezentative selectate dintr-un an de corespondență și publicistică. Integrîndu-le gîndirii sale, N. Iorga le-a conferit o vitriolantă și învietoare acțiune socială. Nu întîmplător articolul său s-a bucurat de audiență specială în lumea satelor chiar în timpul răscoalelor, alături de poezia *Noi vrem pămînt* de George Coșbuc și de broșura-manifest *Către săteni* a lui Vasile Kogălniceanu, fiul autorului împroprietării din 1864⁴³. Relatînd pentru „Neamul românesc” despre represiunea sălbatică din satul Blegești, județul Bacău, un lector local al revistei își încheia scrisoarea din 9 martie 1907 cu blestemul din *Dumnezeu să-i ierte!* : „Cînd am auzit trista veste mi-am adus aminte de cuvintele dv. : Să-i ierte Dumnezeu pe cei care au cerut pîine și au primit gloanțe, în veci însă să nu-l ierte pe ucigașul lor”⁴⁴.

Autoritățile au inclus articolul lui Nicolae Iorga printre materialele propagandistice incendiare, iar ziarul conservator „Patriotul” l-a considerat pe autor vinovat de crimă de „lèse-națiune”⁴⁵. Mai mult, prin caracterul său fulminant articolul a atras și atenția presei de peste hotare asupra acțiunii politice a lui N. Iorga. După apariția lui, unele ziare străine, de largă audiență, ca ziarul parizian „Le Temps”, sau ziarul vienez „Die Zeit”, l-au considerat pe profesorul de la Universitatea din București drept principalul vinovat moral pentru vărsarea de sînge din România⁴⁶. Istoricul însuși s-a simțit obligat să răspundă publicului străin în ziarul francez „Le courrier européen” printr-o prezentare generală a situației țărănimii și a cauzelor reale ale turburărilor agrare care sînt

⁴² Vezi „Neamul românesc” din 8 martie 1907, p. 531 și urm.

⁴³ Cf. Titu Georgescu, Ion Ilincioiu, 1907, *Intellectualii și răscoala*, Craiova, 1974, p. 53.

⁴⁴ Bibl. Acad., Corespondență primită de N. Iorga, vol. 72, f. 161.

⁴⁵ *Răscoala țăranilor din 1907*, vol. III, București, 1919, p. 51.

⁴⁶ Vezi și decupajele de ziar din Bibl. Acad. Corespondență primită de N. Iorga, vol. 69, f. 260, vol. 67, f. 6.

de ordin social. Răscoala a fost provocată de mizerie și de acumulare de-a lungul vremii „a urei imense care se revarsă astăzi”⁴⁷. Dirzenia cu care Nicolae Iorga continuă lupta sa pentru dreptate și adevăr, în tot timpul răscoalei și al represiunilor, și abilitatea cu care știe să-și strecoare fragila ambarcațiune a revistei sale printre stincile tuturor amenințărilor, deși era nevoit uneori să nu iasă zile întregi din casă, păzit de studenți, noaptea dormind cu ochii la pîndă și revolverul sub pernă, izvorau din dorința sinceră și fermă de a se găsi o soluție favorabilă țărănimii pentru ieșirea țării din impas. Nici faima de instigator, nici amenințările tot mai insistente cu moartea și oprobiul public, din partea proprietarilor, arendașilor și chiar a unor căpetenii ale armatei⁴⁸, nici interzicerea sau dificultățile tot mai mari de difuzare a „Neamului românesc”, mai ales în mediul rural⁴⁹, nu l-a împiedicat pe savant să-și continue campania începută. Dacă N. Iorga n-a fost totuși arestat, nici în timpul răscoalei, nici după aceea, ca Vasile Kogălniceanu de pildă, este mai ales pentru că guvernul își amintea de popularitatea sa în rîndul studenților, manifestată în martie 1906, și pentru că, spre deosebire de fiul lui Mihail Kogălniceanu, el a evitat să se adreseze personal țăranilor, autoritățile fiind lipsite în consecință de probe directe⁵⁰.

În aceste condiții acțiunea politică a lui Nicolae Iorga s-a desfășurat în lumina a trei obiective principale: 1. Cunoașterea cât mai largă și precisă a frământărilor de la sate, a cauzelor și a ecourilor lor, supunînd oprobiului public cruzimile iresponsabile ale clasei stăpînitoare; 2. Lupta pentru sprijinirea materială a orfanilor și văduvelor țăranilor uciși și împotriva demersurilor de desdăunare a moșierilor și arendașilor pe spatele țărănimii; 3. Acțiunea pentru înfăptuirea unui program real de reforme care să contribuie la soluționarea justă și viabilă a problemei țărănești.

Dintre sutele de scrisori primite de Nicolae Iorga cu referire la răscoala din 1907, multe privesc desfășurarea și mai ales reprimarea ei. Dacă revista „Neamul românesc” și-a cîștigat, așa cum s-a mai observat, atributele uneia dintre puținele publicații ale vremii care au reprodus știri reale despre situația țăranilor răsculați⁵¹, faptul se datorește în bună măsură utilizării într-o formă sau alta a acestora. Au rămas însă și informații sau articole neutilizate sau nepublicate care nu pot fi ignorate pentru explicarea evenimentelor și atitudinii lui N. Iorga față de acestea.

Momentul izbucnirii răscoalei a fost un întimplător acela al invoielilor agricole: „Proprietarul moșiei Franciugi, din jud. Vaslui a fost devastat, arăta un corespondent. El lua 100—120 lei falcea arendată țăranilor, 60 lei pășunatul unei perechi de boi plus 2 perechi de pui, 6 lei pășunatul unei

⁴⁷ Cf. N. Iorga, *La cause des troubles agraires roumaines*, în „Le Courier européen”, 9 aprilie 1907.

⁴⁸ Vezi Bibl. Acad., Corespondență primită de N. Iorga, vol. 53, f. 123; vol. 65, f. 116—119; vol. 66, f. 15—16 etc.

⁴⁹ Despre interzicerea și dificultățile de difuzare ale revistei, v. și Bibl. Acad., Corespondență primită de N. Iorga, vol. 63, f. 126, 155; vol. 69, f. 160, 241, 251.

⁵⁰ N. Iorga citează mărturia fostului magistrat Toma Dragu din „Courier européen”, comentînd-o în articolul *Instigatorul Iorga sau „ride bine cine ride la urmă”*, în „Neamul românesc”, 2 septembrie 1907, p. 551.

⁵¹ Vezi Titu Georgescu, Ion Ilincioiu, *Nicolae Iorga și răscoala țăranilor din 1907*, în „Studii”, XX (1967), nr. 2, p. 269.

oi". Abuzuri similare erau semnalate din partea arendașilor moșiilor Vaslui, Căuești, Scheia din același județ⁵². „Oamenii s-au hotărât în această primăvară a sorocului răbdărilor — scria N. Iorga, în prima sa *Cronică a mișcărilor țărănești* — să meargă la arendaș pentru a se „invoi”. Nu cum vrea el, ci cum pot ei. Dușmanii s-au găsit față în față. Se știe bine că vorbele proaste, palmele, schingiuirile chiar sînt îngăduite „boierului” [...] față de „brută” țărănească. Din vorbă în vorbă astfel s-a ajuns la mișcarea ciomegelor. Pornit pe această cale, omul, minat de setea zăcută a răzbunării, nu se poate opri ușor. De aici, devastarea curților [...]. Se adeverește astfel că săteanul nostru nu pune mina pe ciomag decît atunci cînd vede în față, pentru el și pentru ai săi, primejdia morții de foame, pe care nu știm dacă îmbuibaii de sus ar primi-o cu mîinile încruciate”⁵³.

Și astfel, „într-o țară «eminamente agricolă» se răscoală robii albi ai pămîntului în două, trei, în mai multe județe „năvălind” în curțile unde se păstrează registrele strașnicelor socoteli prin care se încatușează toată viața unui om, a unei familii întregi. Se rup hîrțile făcătoare de rău, se nimicesc condicele tiraniei. [...] Într-un loc, în două, în trei se ucide românul cu pușca soldaților României. Ce blestem, Doamne, ce nenorocire, ce catastrofă ! Țara aceea are însă un guvern, care zilnic stă în atingerea cu cele două Camere. Te aștepti ca zguduirea unor ținuturi întregi să miște puțin pe domnii miniștri, pe domnii deputați, pe domnii senatori. Ai zice chiar că urletele de minie, că strigătele de suferință ajung și mai sus [...] Așa ar fi, însă țara aceea e România, de mult dată pradă celor mai urîți și mai misei dintre tiranii ohlocratici, cari se înfățișează pe scenă ca două, trei partide și stau să se sfîșie și cari se înțeleg așa de bine în culise. Aici pentru atîta lucru, nu se tulbură, nu se aprinde nimeni”⁵⁴. „Și în partidul liberal, ca și în cel conservator de aici — scria profesorul N. Răutu, corespondentul din Botoșani al revistei — proprietarii și avocații își au încă cuvîntul lor de întietate, dar această întietate, așa cum o minuiesc ei, este cu desăvîrșire în dauna elementului țărănesc”⁵⁵. Nepăsarea celor aflați la conducerea țării impune, scria un cititor la 12 martie 1907, o atitudine mai energică din partea revistei lui N. Iorga în favoarea țărănimii : „În marea revoltă a țărănimii cred că e bine ca în revista „Neamul românesc” să arătați cari sunt responsabilii și cari sunt dușmanii țaranilor și deci ai neamului. Cu ocazia revoltelor se strîng din toate părțile dovezile pentru cei culpabili și petiții însoțite de tocmelile agricole cele mai oneroase se trimit la Ministerul Domeniilor, la cel de Interne și la Băncile Populare”⁵⁶.

În schimb represiunile se extind tot mai violente, cuprinzînd chiar și localități în care răscoala era necunoscută. „Barbarii care fac cinste Rusiei [aluzie la reprimarea revoluției din 1905, n.n.] s-au petrecut și în comuna Costești, Tutova, în cursul săptămîinii trecute, cînd începuse

⁵² Bibl. Acad., Corespondență primită de N. Iorga, vol. 69, f. 13.

⁵³ „Neamul românesc”, 15 martie 1907, p. 569.

⁵⁴ N. Iorga, *Răscoalele țărănești și partidele politice*, „Neamul românesc”, 11 martie 1907, p. 548 și urm.

⁵⁵ Bibl. Acad., Corespondență primită de N. Iorga, vol. 63, f. 125.

⁵⁶ Ibidem, f. 82—83.

autoritățile să facă anchetă. Informația aceasta o am de la preotul satului: Te anunț că ieri (marți) s-a rădicat asediul multora din Costești; în schimb de o săptămână s-au petrecut schingiuri sălbatece, bătăi și vaiete nemaiauzite încît lătrau și cîinii în sat și lumea țipa și plingea. Ca capi ai revoluției au fost luați mai mulți” (Scrisoare din 22 martie 1907)⁵⁷. Cu aceeași indignare se relatea, la 20 martie, din Iași, despre faptul că locuitorii satelor „au înfundat cu duimul aresturile... Țărani români, nevinovați, învățători, preoți, derbedei de prin țiguri, mahalagii s-au trîntit fără cruțare la un loc cu toți hoțomanii și criminalii”⁵⁸. La Trifești, se spunea într-o scrisoare din Roman, „țărani răsculați au devastat casa asupritorului stăpîn” și circiuma locului. Circiumarul a găsit cu cale să tragă cu revolverul, după ce răzvrățiții trecuseră departe și ascuns după obloanele de la ferești, în patru locuitori pașnici din alt sat, ce treceau pe drum, rănindu-i grav. El a scăpat nepedepsit, deși „acolo a fost trimis pentru menținerea ordinii un maior de artilerie care a aplicat tuturor *constituția* pînă la singe”. Dar derizoria aplicare a legii fundamentale a țării a cunoscut și forme agravante. Astfel „la Galați s-au asasinat 20 de nevinovați” deși, așa cum arăta corespondentul local, „s-ar fi putut foarte bine ca orașul nostru să fie lipsit de așa omoruri [...]. Atîta armată cîtă era în fața, spatele și coastele lor ar fi putut să-i împrăștie fără să înroșească zăpada în fața palatului administrativ. Ei veniseră pacinici pe un parcurs de 9 kilometri nearmați și fără să se atingă de cineva. Voiau să vorbească cu prefectul, dar gloanțele carabinelor le-a închis gura. Primul glonte a pornit din revolverul procurorului Danielopol (fiul decanului Facultății Juridice din București) pentru că unul din locuitori, în momentul cînd se ochia de roșiori, în invălmășeală, l-ar fi atins. Al doilea glonte a fost tras de polițistul Pantazopol, acel om drojdie care patrona pe pungașii de bancnote din oraș. Iată cine au fost în Galați, prin negliobia lor, ațițătorii”. Cînd s-a comandat „foc” aceasta s-a făcut „pentru a șterge greșala personală”⁵⁹. Profund impresionat de suprimarea singeroasă a unor oameni nevinovați și neînarmați, care-și ceruseră dreptul lor, N. Iorga refuză, printr-o telegramă din 12 martie către G. Orleanu, să-și mai țină conferința programată: „Galații s-au dezonorat pin fapta de ucigași de ieri. Pînă nu voi afla ca vinovații au intrat în temniță, nu voi călea acolo”⁶⁰.

Extinderea răscoalei în sudul țării atrage după sine extinderea și amplificarea represiunilor. La Cernătești, Dolj, comunică o corespondență din Craiova, au fost împușcați 20 de țărani, acuzați că au bătut pe proprietarul Mitu Ionescu⁶¹. Din Vilcea se anunță de asemenea că „a curs singe prea nevinovat”, în pofida popularizării manifestului regal de reforme lansat de noul guvern liberal. Victimele sînt țărani și tot ei sînt chemați să renunțe la revendicările lor. Semnificativă din acest punct de vedere este și reproducerea unor replici la acțiunea învățătorilor de lămurire și convingere: — De ce, omule, n-ai cerut dreptate? — Pentru noi țărani nu-i dreptate; — Omule dragă, bagă de seamă că greșești! — Da,

⁵⁷ Bibl. Acad., Corespondență primită de N. Iorga, vol. 66, f. 5.

⁵⁸ Ibidem, vol. 63, f. 92.

⁵⁹ Ibidem, f. 128—129.

⁶⁰ Ibidem, vol. 69, f. 154.

⁶¹ Ibidem, vol. 67, f. 119.

noi sîntem sate de orbi ! Iar după ce erau proclamate binefacerile promise de guvern, o femeie izbucnește : „N-am pămînt, domnilor, și am o casă de copii. . . ”⁶² Dacă într-o scrisoare anterioară din Focșani se sublinia zădărniciia căutării altor instigatori la răscoală decît „mizeria și exploatarea”⁶³, învățătorul din Băbeni Vilcea adaugă lipsa și dorința de pămînt.

Dar guvernanta și clasele exploatare nu sînt dispuse să accepte acest adevăr. În goana după vinovați toți prietenii, toți cei ce s-au arătat favorabili într-un fel țărănimii erau suspectați, uneori închiși sau chiar uciși. La invitația Ateneului din Craiova, N. Iorga ținușe o serie de conferințe culturale, cu implicații social-politice, care s-au bucurat de mare succes. A fost însă de ajuns apropierea răscoalei, ca acei ce îi împărtășeau gîndurile și l-au sprijinit în organizarea lor să fie puși sub urmărire. Profesorul V. Mihăilescu, împreună cu colegul său, cunoscutul bizantinolog de mai tîrziu N. Bănescu, se manifestaseră ca atare. Reacția de clasă a moșierimii craiovene a fost destul de violentă. În oraș, în urma creșterii valului răscoalei din jur, domnea o atmosferă de spaimă și ură, cu patrulile militare care împînzau străzile, ca sub stare de asediu. Ideile mai radicale, clamate public de profesorul V. Mihăilescu, au făcut ca acesta să fie arestat și deferit justiției. „Dacă nu-l depunea” la închisoare, scria N. Bănescu la 20 martie lui N. Iorga „îl sfișia mulțimea proprietarilor furioși, care n-au alt rost decît să suspecteze pe străzi pînă seara”. El însuși a avut norocul să scape numai plecînd „la timp”, ca revizor în județul Argeș⁶⁴. Marele istoric intervenea imediat pe lingă Spiru Haret, ministrul Instrucțiunii, deși fără rezultate concludente și descria cu indignare nereținută într-un editorial al revistei sale schimbarea de atitudine a celor care cu o lună înainte îl aplaudau, iar acum, întemnițînd pe „bietul Mihăilescu”, urmărind cu revolterele pe „admirabilul profesor Bănescu”, ies de prin cafenele, cu „priviri de fiară”, strigînd : „Dau zece mii de lei să se impuște canalia de Iorga”⁶⁵. El descoperea în toate acestea încă o expresie a falimentului moral al claselor stăpînitore, care batjocoresc și pîngăresc tot ce e mai curat și mai elevat ca simțire și acțiune socială, poartă pe preoți în lanțuri pe străzile orașului sau își impușcă prinșii ca în nici un alt război. Iar în același timp, „fierb pentru despăgubiri” pe seama adevăratelor victime⁶⁶.

Împotrivindu-se cu energia care-l caracteriza nedreptelor pretenții de desdăunare, sau încercărilor de a sărbători și premia ucigașii țărănilor, pe care cel dintîi i-a caracterizat cu epitetul de asasini⁶⁷, N. Iorga lansează prin revista „Neamul românesc” o campanie de subscripție pentru ajutarea victimelor și a orfanilor rămași fără sprijin de pe urma răsculaților uciși. El însuși subserie o mie „din cei 8000 de lei ce am fost în stare să adun într-o muncă de 20 de ani, pentru a se împărți între bietezele ființe nenorocite, la Botoșani și Vaslui”^{67bis}.

⁶² Bibl. Acad., Corespondență primită de N. Iorga, vol. 66, f. 13—14.

⁶³ Ibidem, vol. 63, f. 70.

⁶⁴ Ibidem, vol. 63, f. 115—116.

⁶⁵ Vezi răspunsul la Bibl. Acad., Corespondență primită de N. Iorga, vol. 66, f. 8.

⁶⁶ „Neamul românesc”, 8 aprilie 1907, p. 692 și urm.

⁶⁷ Vezi și Gh. Buzatu, *N. Iorga și răscoala țăranilor din 1907*, în „Anuarul Institutului de Istorie și arheologie A. D. Xenopol din Iași”, IV, 1967, p. 23.

^{67 bis} „Neamul românesc” 25 martie 1907, p. 635.

O bogată corespondență demonstrează amplul ecou al acestei inițiative, nu numai în țară, dar și peste hotare. Dealtfel românii din Transilvania și Bucovina, aflate sub stăpînire austro-ungară, ca și cei risipiți prin diverse țări din apusul și nordul Europei sau în Statele Unite ale Americii iau întreținut o corespondență activă cu N. Iorga în tot timpul răscoalei. Ei participă și la dezbaterile întreprinse de marele istoric în jurul posibilităților de rezolvare a problemei țărănești din România. Rezolvarea în favoarea maselor muncitoare ale țărănimii a stăpînirii pămîntului, organizarea islazurilor comunale, a unor organizații economice țărănești pe baze cooperatiste, ridicare a nivelului de trai și cultural — ar contribui, după opinia lor, la înlăturarea pericolului social și național actual.

În campania de ajutorare a victimelor răscoalei, N. Iorga s-a folosit de sprijinul unor intelectuali din provincie, printre care scriitoarea Elena Farago, colaboratoare la revista sa „Floarea Darurilor” și la revista „Ramuri” din Craiova. Apropierea lor spirituală e demonstrată și de faptul că singura poezie găzduită în paginile „Neamului Românesc” în acești ani e o emoționantă *Doină de jale* a poetei, publicată în plină răscoală. Călătoria de sprijinire a victimelor, pe care o întreprinde Elena Farago, împreună cu soțul său prin satele Olteniei, constituie și un prilej pentru a-l informa pe savant asupra adevăratei stări de lucruri, după represiune. Scrisorile, cite s-au păstrat, scot în relief nu numai persistența racilelor vechi, dar și apariția altora noi. „Impresii de drum, ce să vă spun? Aceleași case murdare, sărace, aceleași bătături neîngrijite”. În plus molima („se prăpădesc copiii toți, ne spune o țărancă pe care am întrebato”) sau lipsa de adăpost („închipuți-vă, o sută și nouă case arse. La cei mai mulți nu le-a rămas nimic, nimic, decît doar doi-trei pari, jumătate tăciune, pe cari i-au pus cruce în bătătură, și asupra lor și-au făcut, din paie și cirpe un fel de cotețe în care stau îngrămădiți cu femeii și copiii. Și era ieri o vreme rea și rece, și bătea vînt așa de tare, încît le zburau paiele care le erau adăpostul”)⁶⁸.

În urma acțiunilor tot mai hotărîte și mai generoase în favoarea țărănimii răsculate, N. Iorga și-a creat nu numai adversități neiertătoare în rîndurile exploatatorilor, ci și o popularitate plină de simpatie din partea celor exploatați sau a intelectualității favorabile cauzei acestora. Numele său era pe buzele tuturor. „Din acel an — scrie Constantin C. Giurescu în recente sale memorii — mi-aduc aminte că se vorbea în casă de răscoala țaranilor; părinții erau îngrijați; atunci am auzit întîia oară pe tata pronunțînd numele lui Iorga”⁶⁹.

⁶⁸ Vezi și „Neamul românesc”, 3 iulie 1907, p. 134. La „ticăloșiile” constatate de această „femeie cu spiritul de jertfă care a umbat din sat în sat, din loc în loc și s-a îngrozit de ceea ce a văzut în județele Dolj și Mehedinți” se referea N. Iorga în discursul la mesaj, rostit în Parlament la 23 noiembrie 1907 (N. Iorga, *În era „Reformelor”*, Vălenii de Munte, 1909, p. 87). Și datorită pasiunii documentar-fotografice a soțului ei, publica la 2 decembrie, același an, în „Neamul românesc” acuzatoarea fotografie a zecilor de cruci de pe mormintele de la marginea drumului în satul Rojiște, Dolj, sub titlul *Articol fără cuvinte și fără dedicație*.

⁶⁹ Constantin C. Giurescu, *Amințiri*, I, București, 1976, p. 23.

S-au păstrat în arhiva epistolară a lui N. Iorga un număr însemnat de scrisori de încurajare în momentele grele ale luptei, de articole nepublicate în care era elogiată în termenii cei mai călduroși, campania sa umanitară și patriotică. „Se zvonește că libertatea dv. ar fi pereclitată! — îi scria la 16 martie „cu stimă și iubire fără prihană” un corespondent din Pitești — Atunci, vai, neamului meu. Dușmanii lui sînt atît de grozavi, atît de înfiorători, atît de nemernici, încît de pe acum caută a-l nimici cu desăvîrșire. A zice că d-voastră, adecă curentul ce ați deșteptat sau al cărui ecou v-ați făcut este cauza acestei groaznice catastrofe, și nu nedreptățile seculare, nu „ciupeala” la care țăranul a fost supus mereu, nu nedreptățile seculare, nu după luarea zăpezei este revoltător. Corupția claselor conducătoare, care a intrat pînă și în armată, a fost cauza [...] Stimate domnule, dv. nu vă mai aparțineți. Sunteți al neamului. Trebuie dar să știm și noi ce vi se pregătește, ca să veghem, căci lovitura ce vi se croiește este pentru întreg neamul nostru și trebuie s-o suportăm toți”⁷⁰.

Plecînd de la aceeași neîncredere în clasele conducătoare ale vremii, precum și de la convingerea că acțiunea sa politică reprezintă interesele întregii națiuni, N. Iorga ia parte la campania electorală parlamentară din mai 1907, fiind ales cu 1157 de voturi la Colegiul II din Iași. El continuă, ca singurul deputat independent, să ia, de la tribuna sau de pe băncile Camerei deputaților, apărarea hotărîtă a țărănimii. Poziția sa, cu toate limitele specifice, a fost, neîndoielnic, în ce privește rezolvarea problemei agrare, cea mai înaintată și mai hotărîtă, raportată la opiniile celorlalți „reprezentanți ai națiunii”⁷¹. În revendicarea unei „reforme generale”, care să satisfacă fundamentala cerință a țărănimii răscolate, pămîntul, să asigure o democrație reală, asanarea moravurilor, o cultură superioară și generalizată profund națională, el avea ca obiectiv final, mărturisit printre rîndurile revistei sale „Neamul românesc” încă de la începutul apariției, asigurarea unei baze social-politice destul de solide și de largi în vederea desăvîrșirii unității naționale, a unei contribuții originale majore la civilizația și cultura umanității⁷². Multe dintre felicitările primite de N. Iorga la alegerea sa în parlamentul țării, sau dintre scrisorile de mai tîrziu, unele semnate de Al. Vlahuță, I. Agirbiceanu, dr. Gh. Marinescu, dr. I. Cantacuzino, atestă că a fost sprijinit și înțeles în pofida opoziției oficiale. Iar dacă reprezentanții „partidelor de exploatare” au refuzat votarea reformelor propuse de N. Iorga, din interes de clasă, dacă marele nostru istoric n-a dat urmare îndemnului unui cititor din primăvara singeroasă de a scrie o carte despre răscoală, nici n-a împărtășit public, așa cum promitea într-una din ședințele camerei, dosarul său documentar cu privire la tragicul „război civil”, corespondența păstrată prin grija sa ne dă posibilitatea azi să aflăm date inedite despre amploarea unei drame și înălțimea unei conștiințe.

⁷⁰ Bibl. Acad., Corespondență primită de N. Iorga, vol. 65, f. 57.

⁷¹ Vezi pentru critica gîndirii sociale a lui N. Iorga, Damian Hurezeanu, *Cu privire la concepțiile social-ideologice ale lui N. Iorga la începutul secolului al XX-lea*, în „Revista de filozofie”, XII, 1967, nr. 4, p. 495—506.

⁷² Nu întîmplător marele istoric va aduce o prețioasă contribuție la inițierea și elaborarea reformei agrare hotărîtă în anii „războiului de întregire”, în timpul rezistenței din Moldova.

LA RÉVOLTE DE 1907. ECHOS ENREGISTRÉS DANS
LA CORRESPONDANCE REÇUE PAR N. IORGA
ET DANS SON ACTION POLITIQUE

RÉSUMÉ

Procédant à une ample investigation documentaire sur la base d'un matériel pour la plupart inédit, l'auteur réussit à offrir une fidèle reconstitution de la position adoptée par l'illustre historien et patriote durant les événements du printemps 1907.

S'appuyant sur la correspondance reçue par N. Iorga, utilisée par celui-ci dans les pages de sa revue „Neamul românesc” (Le peuple roumain), sur des témoignages des contemporains ainsi que sur des aspects de la lutte parlementaire qu'il a menée, l'étude relève de manière significative sa position de ferme et désintéressé défenseur de la cause de la paysannerie insurgée.

Dénonçant la grave situation dans laquelle se débattait la paysannerie opprimée de Roumanie au début du XX-e siècle et flétrissant la sanglante répression de la révolte, l'auteur présente N. Iorga comme un représentant marquant des intellectuels progressistes roumains, couche sociale intéressée à améliorer le standard de vie de la principale classe la borieuse de la société roumaine de l'époque.

SPIRU HARET ȘI RĂSCOALA DIN 1907

DE

VICTORIA POPOVICI

Om de știință cu intuiții vaste, bărbat de stat cu înțelegerea limpede a problemelor naționale, patriot înflăcărat, Haret s-a înscris în istoria culturii românești mai ales ca om de școală : pedagog, reformator și organizator.

Perioada de activitate creatoare a lui Spiru Haret s-a desfășurat pe fondul social al unor mari și tragice frământări, marcate prin răscoala țăranilor din 1888, la începuturile carierei sale, și răscoala din 1907, spre sfârșitul ei. Marele lui merit este acela de a fi cunoscut și aprofundat problemele noastre sociale, ca nimeni altul.

Spiru Haret a fost constant alături de țăranime, de unde epitetul justificat ce i s-a dat încă în decursul vieții, de om al țăranimii.

Problema socială cea mai acută la începutul secolului nostru era problema țăranescă. Industria noastră era puțin dezvoltată și lumea muncitoare, era, în marea ei majoritate, masa țăranescă.

Starea mizerabilă a 7 milioane de suflete nu putea lăsa nepăsător pe omul de stat. Măsurile luate, de la 1864 încoace, pentru îmbunătățirea soartei lor fuseseră neîndestulătoare, iar starea în care se găseau sătenii, în vremea aceea, se oglindește în memoriul trimis de Spiru Haret¹, omul cumpănit, cu mare stăpînire de sine și deprins, printr-o puternică disciplină științifică, la o judecată rece, președintelui partidului liberal, în ianuarie 1905².

„Învoielile agricole erau așa de grele, încît țăranimea gemea sub apăsarea lor. Am putut vedea cu însumi, zice Haret, cum un arendaș al unei moșii a statului din Județul Iași, chiar din ziua cînd a intrat pe moșie, a silit pe țăranii să-i plătească 240 lei falcea de pămînt de fineață, pentru care el plătea statului 12 lei și aceasta în 1904, cînd finețele nu au produs nimic. Mai știu pe un evreu, care anul acesta a luat în arendă o moșie în județul Buzău, primind prețul cerut de proprietar și toate condițiile puse fără măcar să le citească, fără să viziteze moșia și fără să ia nici o altă informație asupra ei, decît numai dacă sunt locuitori destui”. Trusturile de arendași, după ce cuprinseseră Moldova, începuseră să se reverse cu furie și dincolo de Milcov. „Camăta, arată memoriul mai

¹ Haret, în timpul celui de al doilea ministeriat al său (1901–1904) a fost preocupat nu numai de chestiunile școlare, ci și de cele politice și sociale.

² Vezi și *Sectarismul meu*, scrisoarea lui Spiru Haret către D.A. Sturdza prin care acuză partidul liberal că a ignorat țăranimea și nevoile ei. În *Opere*, vol. XI, p. 120.

departe, ajunge pînă la 500 la sută pe an. Pentru o nevoe pe care țaranul a avut-o odată în viața lui pierde pentru totdeauna folosul pămîntului și a muncii lui și devine rob pe viață”.

„În afara acestor greutăți, Haret singur nu ar fi putut îndeplini opera uriașă ce-și propusese. De aceea a fost nevoit să apeleze la ajutorul unor colaboratori, care primind de la el flacăra de lumină și credință în izbîndă, să o ducă mai departe în toate unghiurile țării”.

Marele merit al lui Haret este de a fi găsit acești colaboratori și de a le fi putut insufla curajul în luptă și credința în biruință³.

Haret avea o credință nestrămutată în binefacerile cooperăției și încrederea lui a reușit s-o împărtășească colaboratorilor.

În raportul adresat de el Regelui Carol I în 1903, arată rolul băncilor populare și rostul pe care-l aveau învățătorii în organizarea lor.

Cu ajutorul preoților și al învățătorilor, Haret înființează Băncile Populare, Obștiile și Cooperativele sătești.

În memoriul său Haret propune un întreg sistem de reforme pentru îndreptarea lucrurilor.

1. Înlésnirea țăranilor de a cumpăra pămînt prin Casa rurală.
2. Înlésnirea lor de a lua în arendă moșiile ce erau de arendat.
3. Îmbunătățirea culturilor.
4. Asigurarea stăpînirii pămînturilor și înlăturarea cametei.
5. Împiedicarea fărâmițării loturilor țărănești.
6. Înlăturarea intermediarilor.
7. Asigurarea contra riscurilor agricole.
8. Lupta împotriva alcoolismului.
9. Organizarea justiției la țară.
10. O administrație bună și cinstită.
11. Organizarea creditului țărănesc, prin cooperăție.

La baza tuturor acestor reforme propuse de Spiru Haret, stau asociațiile țărănești. „Asociațiile țărănești sînt destinate, după părerea mea, spune Haret în memoriul citat, să joace un rol capital în lucrarea de transformare a claselor rurale, alături de băncile populare”.

Încă din ianuarie 1905 Haret atrăgea atenția oamenilor politici că dacă propunerile făcute de dînsul nu se pun în aplicare grabnic și dacă starea de lucruri din momentul în care scria memoriul va mai dura, „ne așteaptă o catastrofă”. Acest memoriu, destinat în principiu șefului său direct, era de fapt adresat opiniei publice. Cu încuviințarea lui Sturdza — care pare să fi citit manuscrisul numai pe jumătate, făcînd adnotări neesențiale⁴, Haret publică în 1905 broșura *Chestia țărănească*⁵ distribuită gra-

³ G. Pașcă, *Haret ca economist*, în : Comemorarea lui Spiru Haret de către Academia de Științe din România în ședința din 19 ianuarie 1943, p. 15; Vezi și Gr. Mladenatz, *Gîndirea cooperativă în România* vol. I, București, *Independența economică*, 1939, p. 117. Traian Lungu *Locul și rolul lui Spiru Haret în viața social-politică a României la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea* în „Revista de istorie”, tom. 29 (1976), nr. 6, p. 889—896.

⁴ B.A.R.S.R., Ms. rom. 5819 *Chestia țărănească*, f. 1, 29.

⁵ Sp. Haret, *Chestia țărănească*, București, Carol Göbl, 1905, p. 3. Haret analizează situația țărănimii de pe poziții burgheze, preconizînd împăcarea claselor sociale antagoniste, crearea unei armonii depline între acestea. În această lucrare Haret nu era pentru o nouă împroprietărire a țăranilor, pe care nu o consideră de imediată actualitate, Țăranul trebuia mai întîi educat, luminat, ca să învețe să cultive pămîntul cu maximum de randament posibil.

tuit învățătorilor ; broșura a fost retipărită în 1907, o lună înainte de izbucnirea răscoalelor. În aceste broșuri sînt înfățișate pe larg opiniile lui Haret în problema agrară. Aceste lucrări sintetizează de fapt programul de activitate preconizat de Haret pentru ridicarea satului. Meritul lui Spiru Haret este de a-și fi dat seama nu numai de complexitatea problemei și de marea ei urgență, dar și de necesitatea de a fi rezolvată în întregime, nu numai în parte și prin măsuri superficiale. Teza lui principală, că nu este suficient să se împartă pămîntul țăranilor, ci trebuie să se asigure și ameliorarea culturilor, o agrotehnică superioară, randamente și profituri maxime la hectar, deci o agricultură intensivă însoțită de organizarea valorificării optime a producției, era fără îndoială progresistă.

Preocupat în chip stăruitor de îmbunătățirea vieții țăranilor, Spiru Haret a preconizat, conform concepției sale despre societate și civilizație ⁶, o ridicare concomitentă economică, intelectuală și morală a satelor. Haret n-a înțeles să aștepte pînă ce alți oameni politici vor întreprinde ceva în favoarea țărănimii, ci s-a hotărît să încerce singur, cu ajutorul școlilor, marea operă de asanare pe care o credea imperios necesară. A făcut deci apel la corpul didactic, a căutat să asigure acestuia o pregătire corespunzătoare misiunii sociale pe care i-o încredința, a militat pentru o reformă structurală a întregului învățămînt, în scopul de a face din acesta un mijloc puternic de transformare și ridicare a întregii societăți. Politica școlară a lui Spiru Haret era subordonată politicii generale, iar acesteia îi dădea în primul rînd o orientare patriotică, progresistă. Spiru Haret arăta într-unul din discursurile sale parlamentare : „Cuvîntul politică, în sensul lui primitiv și mare, înseamnă mare lucru : afacerile publice. A face cineva politică va să zică a se ocupa de interesele cele mari ale țării. . .”

În acest înțeles, politica nu este numai un drept, ci o înaltă îndatorire cetățenească. Ea trebuie exercitată de toți cetățenii țării, chiar dacă inițiativa revine celor mai luminați dintre ei, care sînt chemați să asigure educația civică a tuturor celorlalți. Pivotalul întregului mecanism elaborat de Spiru Haret pentru pregătirea poporului devenea, prin firea lucrurilor, învățătorul. „După părerea mea, rolul corpului didactic în politică e foarte mare și de ordin superior” — afirma el. Mai răspicac : „Învățătorul nu numai are dreptul, dar e dator să facă politică” ⁷.

Ideile și soluțiile din *Chestia țărănească* și *În chestia țărănească* ⁸, izvorite din concepția filozofică a lui Haret despre societate, se reflectă în cea de a treia lucrare a sa, *Învățătorii și politica* ⁹, așa cum se reflectă și în politica sa școlară, în legislația sau în felul cum a conceput activitatea extrașcolară a cadrelor didactice.

⁶ Vezi Sp. Haret *Mécanique sociale*, Paris, 1910 și apărută în românește în anul 1969 în traducerea integrală de Adina Gabriela Apostol — cu un studiu introductiv de Leon Tope. *Mecanica socială* reprezintă o încercare de aplicare a mecanicii raționale la dezvoltarea societății. Mai mulți comentatori ai Mecanicii sociale au văzut valoarea ei nu atît în latura matematic-axiomatică a lucrării, ci în bogata experiență de viață socială care se desprinde din paginile ei. Vezi și Victoria Popovici, *Sociologia și matematica* în „Forum” nr. 4/1970, p. 84—87.

⁷ Discurs rostit la ședința Camerei de la 12 martie 1903 ca răspuns la interpelarea deputatului Mihail Vlădescu despre introducerea politicii în școală în „Dezbaterile Adunării Deputaților”, Sesiunea 1902—1903, nr. 41/1902, iulie 9, p. 806 și urm. și în *Opere*, vol. IV, p. 247—273.

⁸ Sp. Haret, *Chestia țărănească*, București, 1907.

⁹ Sp. Haret, *Învățătorii și politica*, *Opere*, vol. VIII.

Rolul principal în pregătirea țărănimii trebuie să-l aibă tot activitatea extrașcolară desfășurată de învățătorime. Aportul incomparabil, de neînlocuit al lui Spiru Haret a fost antrenarea unei cuprinzătoare mișcări învățătoarești pentru progresul multilateral al satelor. „Oameni cu tragere de inimă erau mulți, inițiative locale împrăștiate pe întreg cuprinsul țării se iveau mereu, dar era nevoie de un dirijor de mare anvergură și autoritate morală, care să unească, să organizeze și să dinamizeze forțele latente sau spontane. Misiunea aceasta și-a asumat-o Spiru Haret, din inițiativă proprie, împotriva păturii conducătoare și chiar a guvernelor din care a făcut parte și s-a achitat de ea cum nimeni în locul lui, dintre contemporani, nu ar fi putut să facă mai bine”¹⁰. Învățătorii au fost mobilizați de către Spiru Haret într-o mare și complexă acțiune cooperatistă, într-o vastă acțiune de școlarizare și culturalizare a maselor, într-o avântă mișcare cetățenească de promovare a țării. Alături de activitatea școlară, învățătorii au început să desfășoare activități tot mai importante pentru înălțarea economică și culturală a maselor, prin toate mijloacele îngăduite de condițiile sociale ale vremii. Învățătorii au fost îndemnați și sprijiniți de către Spiru Haret să stea exclusiv în serviciul poporului, să lupte pentru îmbunătățirea vieții lui materiale și spirituale.

Spiru Haret a înțeles cu profunzime că orice reformă adevărată trebuie să pornească din lăuntru, să dinamizeze pe cei cărora li se adresează. El cerea cu fermitate ca în acțiunea înnoitoare pe care o dorea și o conducea, „factorul principal să fie țărănimea însăși... ca un corp activ, inteligent, în loc de a o trata, ca pe un corp inert, pentru care numai statul trebuie să facă tot, după cum a fost ea considerată până acum”¹¹.

După Spiru Haret misiunea principală a școlii este luminarea maselor, dezvoltarea capacității lor de a se ridica la o bună stare economică, intelectuală și morală, care să le asigure maximum de inițiativă și creativitate.

Activitatea extrașcolară a cadrelor didactice a fost una din cele mai controversate probleme din întreaga activitate a lui Spiru Haret. Încă din timpul vieții lui au avut loc numeroase și contradictorii dispute, relevându-se de multe ori și latura ei pozitivă — lupta pentru ridicarea culturală și materială a poporului nostru — altele fiind privită numai ca o expresie a unei tendințe a lui Haret de afirmare personală, de creștere a popularității sale în rindurile maselor, în scopul creării unui partid politic propriu, desprins de partidul liberal — un așa numit „partid haretist”. Această din urmă poziție s-a conturat mai ales în urma evenimentelor tragice din anul 1907.

¹⁰ Traian Herseni, *Spiru Haret și școala misionară* în: „Contemporanul” XI, 1967, p. 9; Vezi și articolul lui Spiru Haret referitor la activitatea extrașcolară, publicat în „Convorbiri didactice”, 1900, nr. 7—8, și Constantin Dinu, *Spiru Haret*, cap. V, p. 95 și următoarele, București, E.D.P., 1970.

¹¹ Traian Herseni, *art. cit.*, Poziția lui Spiru Haret în „Chestia țărănească” o găsim exprimată mai ales în următoarele documente și studii: Un articol în revista „Convorbiri didactice” în care Haret propune înființarea unei ligi a învățămîntului național, idee lansată de el la Congresul învățătorilor de la Ploiești, 1900. Raportul către rege, din anul 1902 în care se vorbește despre activitatea extrașcolară, „Școala națională din 1907”. În *chestia țărănească*, 1907.

Activitatea extrașcolară haretistă trebuia să se desfășoare pe două planuri, pe cel cultural și pe cel economic. Pe plan cultural, activitatea extrașcolară cuprindea organizarea de diferite cursuri pentru adulți, de șezători sătești, de cercuri culturale în care învățătorii urmau să țină conferințe practice pentru săteni, de cămine culturale, de biblioteci populare, de societăți corale, precum și apariția unor publicații periodice pentru săteni. Pe plan economic, această activitate trebuia să se îndrepte spre crearea obștiilor sătești, a băucilor populare, a cooperativelor sătești, tuturor acestora Haret conferindu-le scopul de ridicare a nivelului de viață materială a sătenilor. De altfel, analizând măsurile luate de Spiru Haret în domeniul activității extrașcolare, a cadrelor didactice pe care le găsim consemnate în scrierile sale, în circularele, în ordinele și directivele pe care le-a dat, constatăm că unele dintre ele sînt izbitor de asemănătoare, cu punctele de vedere exprimate în programul social-democrației din România. „Așa se și explică, după părerea lui Constantin Dinu, faptul că presa muncitorească și în general cea progresistă, reprezentanții de seamă ai mișcării social-democratice din România au privit cu deosebit interes, cu simpatie chiar și au susținut multe din măsuri atît în ceea ce privește școala, cît mai ales activitatea extrașcolară”¹². Dar în același timp, aceeași presă muncitorească, în general, cea progresistă, scotea permanent în evidență limita la care s-a oprit Haret în demascarea politicii burgheziei și moșierimii din România, limită pe care de altfel Haret nu o putea depăși, fiind el însuși unul din reprezentanții regimului respectiv.

Trecînd la activitatea pe tărîm economic pentru ridicarea stării materiale a poporului și în primul rînd a țărănimii, trebuie să spunem că aceasta își are bazele teoretice tot în operele cu caracter filozofic, social, politic și pedagogic ale lui Haret. Sărăcia în care trăiau muncitorimea și țărănimea, deci majoritatea locuitorilor țării, izvorită în primul rînd din lipsa de pămînt a acestora și din crunta exploatare exercitată în toate domeniile de către burghezie și moșierime, constituie punctul de plecare al preocupărilor lui Haret în activitatea extrașcolară cu caracter economic. Fiind împotriva luptei de clasă, el nu găsește decît soluții artificiale. Firește, izvorul acestor soluții se găsea în ideologia sa mic—burgheză.

După Haret, învățătorul trebuia să lupte în mediul rural pentru a crea un sistem cooperatist de natură nu numai să elimine prezența arendașului și să aibă ca efect îmbunătățirea stării materiale a țărănimii, dar și să amelioreze instruirea și educarea acesteia. Formele de cooperare, după Haret, trebuiau să fie diverse : societăți de economii și ajutor mutual, bănci populare, cooperative de consum, tovărășii de vînzare în comun a produselor agricole, obștiile de vînzare și cumțărare a pămîntului etc.

¹² C. Dinu, *op. cit.*, p. 100 ; „Facla”, anul I, nr. 21, 31 iulie 1910, f. 329, în articolul *O operă de sprijinit : activitatea extrașcolară*, scria : „Activitatea extrașcolară răspunde unei nevoi de neînlăturat. Datoria adevăraților democrați este ca să sprijine din răsputeri pe D. Haret și să nu lase să se atingă cineva de opera culturală concepută sub auspiciile sale. D. Haret este singurul ministru din guvernul liberal care va lăsa un nume și a cărui operă va dăinui.

Între anii 1893—1899 au luat ființă 20 de bănci populare. În anul 1900 existau 400 de bănci populare, în 1901—168, în anii 1901—1902—444, pentru ca în 1909 să se ajungă la 2543 asemenea bănci¹³.

Pentru perfectarea sistemului de bănci populare, Haret trimite pe teren pe Gh. Dumitrescu-Bumbești, inițiator al uneia dintre primele bănci populare, cu misiunea să le popularizeze.

El însuși s-a ocupat în mod direct de crearea Băncii viticole la Valea Călugărească, în anul 1907.

Activitatea extrașcolară a învățătorilor și „chestia țărănească” sînt pentru Spiru Haret două fețe ale aceleiași probleme.

În raportul către rege, din 22 ianuarie 1902, „despre activitatea extrașcolară a unor învățători”, Haret propune ca acestora să li se acorde ordinul „Răsplata muncii”. În raport el spune clar și pentru ce face această propunere: „Învățătorii și mai ales învățătorii sătești constituie, fără îndoială, unul din factorii cei mai puternici pentru îmbunătățirea stării intelectuale, morale și materiale ale țării”¹⁴. Citatul este tipic pentru concepția poporanismului iluminist în genere și a lui Spiru Haret în special. Nu lupta politică, nu răsturnarea ordinii sociale existente, ci activitatea culturală a învățătorilor este aceea care ar constitui instrumentul hotărîtor, în îmbunătățirea stării intelectuale, morale și materiale a țărănimii.

Incrimînd „îndărătnicia” partidului conservator față de „orice măsură mai însemnată care tinde la luminarea păturii țărănești, Haret demască în coloanele ziarului „Voința Națională”, urgia împotriva învățătorilor pornită de ministrul conservator al Instrucțiunii publice și Învățămîntului, M. Vlădescu¹⁵.

În februarie 1907 izbucnea în nordul Moldovei pe o moșie arendată trustului Fischer — marea răscoală țărănească prevăzută de Haret încă cu doi ani mai înainte. În primele zile ale mișcărilor țărănești din Moldova, opinia publică începe a fi neliniștită și, stăpînit de îngrijorare, Ion I. C. Brătianu adresează în ziua de 3 martie 1907, guvernului, o interpelare în care semnaleză primejdiile posibile ale acestor mișcări. Printr-un memorabil articol intitulat *În chestia țărănească*¹⁶, apărut în „Voința Națională” din 6 martie 1907, Spiru Haret lua atitudine în favoarea cererilor răsculaților și împotriva represiunii. Articolul, difuzat ulterior ca broșură, arăta că așa-numitele „drepturi ciștigate” ale arendașilor — bazate pe invoielile inrobitoare impuse țărănimii — nu puteau fi opuse dreptului la viață al țărănimii asuprite... „Mai presus de orice alt drept — sublinia Haret — era dreptul țaranilor de a nu fi jefuiți, de a fi sprijiniți în lupta pentru recucerirea pămîntului strămoșesc”.

¹³ A se vedea Gh. Beiu-Paladi, *Domnul Haret și dezvoltarea economică a satelor*, în *Lui Spiru C. Haret*, Iași-București, 1911, p. 1054. El a însărcinat pe unii învățători și preoți să propage și să sprijine prin cercurile culturale înființarea băncilor populare și oprirea răspîndirii socialismului (Vezi Gh. Dumitrescu-Bumbești, *Cooperarea noastră de ieri și de astăzi*, București, 1928, p. 12.

¹⁴ Sp. Haret, *Opere*, vol. II (1901—1904), p. 120—121.

¹⁵ „Voința Națională”, 1906, 23 iulie și 25 iulie.

¹⁶ Sp. Haret, *În chestia țărănească*, București, 1907; extras din ziarul „Voința Națională”, din 6 martie 1907, în *Opere*, vol. VIII, p. 333—339; În această broșură Haret este pentru împroprietărirea de urgență a țaranilor.

Chiar dacă nu îndemna direct la răscoală, Haret a vizat în cuvintele sale pline de minie întregul sistem de exploatare neomenoasă a țărânimii și articolul său constituia un act de solidarizare cu cei răsculați.

În zilele de 2 și 12 martie au avut loc la sala Dacia întruniri de solidarizare cu răsculații convocate de studenți; la aceste întruniri numele lui Haret a fost viu aclamat — s-a strigat „Haret, prim ministru” — dovadă a popularității sale.

În urma extinderii răscoalelor, guvernul conservator a demisionat, făcînd loc, la 12 martie 1907, unui guvern liberal prezidat de D. A. Sturdza. În aceste împrejurări dramatice, Haret a preluat pentru a treia oară departamentul instrucțiunii. Pentru toate măsurile lui în domeniul activității extrașcolare, majoritatea reprezentanților partidului conservator și chiar unii membri ai partidului liberal îl calificau pe Haret ca socialist, în termeni de o neobișnuită vehemență „hidra socialismului rinjește”, iar activitatea extrașcolară concepută de el o considerau ca „o bombă explozibilă aruncată de un anarhist inconștient”¹⁷.

Partidul conservator, neputînd face față evenimentelor, ceda locul partidului liberal, dar de fapt se pregătea acțiunea comună a celor două partide istorice de înăbușire a răscoalei, trasîndu-se generalului Averescu sarcina reprimării ei cu orice preț. Haret însuși lansează cunoscutul apel adresat „Către toți cucernicii preoți și către toți învățătorii din comunele rurale”¹⁸ în care spune: „Faceți să înceteze lupta între frați”. „Armonia dintre clase” preconizată de el întotdeauna capătă în acel moment o notă care nu-l onorează¹⁹.

Este semnificativ faptul că Haret dă un manifest separat, iar acest manifest este comentat poate mai mult de ziarele vremii, în orice caz cu mai multă aprindere, decît însuși manifestul general al guvernului.

Ce spune Haret în acest manifest, intitulat mai modest „circulara”²⁰. „Mare și grea nenorocire a căzut peste noi” . . . Imediat după aceea Haret arată că în fața acestei „nenorociri” nu este cazul să se stea cu miinile încrucișate. „Faceți să înceteze lupta dintre frați: Faceți-î să înțeleagă că cu focul și cu arma nu se poate îndrepta țara, că din contră i se pregătește pieirea!”

Prin ce se deosebește circulara lui Haret de manifestul guvernului? Prin două lucruri: prin apelul la împăcare și prin înșirarea în special a acelor măsuri de ameliorare pentru țărănime.

Acțiunea lui Haret se bucură un moment de aprobarea quasi unanimă a clasei conducătoare. Cîtă vreme „ordinea” a fost în pericol, oamenii ordinii au încetat lupta obișnuită dintre ei, pentru împărțirea bugetului și dreptul la jefuirea țării²⁰. De îndată însă ce satele au fost „pacificate” și pușcăriile înșesate cu capii răscoalelor, cele două „bande” de exploa-

¹⁷ Sp. Haret, *Opere*, vol. VIII, p. 132.

¹⁸ Sp. Haret, circulara din 14 martie 1907.

¹⁹ C. Dinu, *Spiru Haret*, E.D.P., 1970, p. 111; vezi și Stanciu Stoian *Învățătorii și răscoala din 1907*, p. 171; Titu Georgescu, Ion Ilincioiu, *1907. Intelectualii și răscoala*, p. 137—141.

²⁰ Stanciu Stoian, *op. cit.*, p. 174.

tatori, cum le-a numit Caragiale, în al său *1907 din primăvară pînă în toamnă*, au reînceput „istorica” lor luptă. Acuzațiile au fost la început indirecte și sporadice. Ele s-au îndreptat mai întii împotriva unor „prefecți incendiari” sau „prefecți socialiști”, ca de pildă dr. N. Lupu, prefectul de la Arsura ²¹ sau Constantin Stere.

După înăbușirea răscoalei, după reprimarea ei în sine, majoritatea reprezentanților partidelor burghezo-moșieresti de la putere — liberă și conservator — încercînd să analizeze cauzele care au dus la răscoală, au considerat momentul oportun pentru a se răfui cu Haret și cu mișcarea extrașcolară a învățătorilor. Toată vina o purtau învățătorii și preoții satelor pe care i-a îndrumat ministrul Haret și pe care i-a și antrenat în activitatea extrașcolară. Atacurile împotriva lui Haret devin din ce în ce mai vehemente. Ele au durat pînă în preajma morții sale în anul 1912. Împotriva oricărei evidențe a fost considerat instigator și inițiator al răscoalei.

Pînă și în literatura din jurul răscoalei i se reproșa lui Haret, ca unul ce susținuse pe poeți și scriitori și comandase oficial acestora lucrări cu caracter patriotic pentru educația națională a tinerei generații ²².

Pînă și oficiosul guvernamental „Voința Națională” din 22 martie 1907 făcea răspunzătorii pe preoți și învățători pentru răscoalele țărănești. Împotriva lui Haret iau atitudine și unii fruntași liberali ca fostul ministru Constantin Stoicescu care arăta că și „literatura nesănătoasă” contribuise la răscoalele din 1907” ²³.

Încurajată de arestarea, ca instigator, a lui Vasile Kogălniceanu — fiul lui Mihail Kogălniceanu — campania de acuzații împotriva lui Haret deveni vehementă.

Spiru Haret, spune ziarul „Epoca” cu data de 5 aprilie. „al cărui loc era mai potrivit la Văcărești în prevenție decît la Minister” este unui din vinovații evenimentelor din martie. Același ziar ca și alte ziare conservatoare, începe să vorbească de ministrul „compromis complet în chestia țărănească” precum și de instigatori — corpul didactic rural cu Haret în frunte ²⁴.

Pînă unde ajunge violența de limbaj se poate judeca după un articol așăz în ziarul conservator „Evenimentul”, cu data de 8 mai. Articolul este intitulat „Maestatea sa Haret răsvrătitorul”. Autorul lui a găsit la o școală din Rîmnicul Vilcea pe copii cîntînd un imn închinat lui Haret și se arată scandalizat de conținutul lui.

Sînt, evident, și voci care susțin pe Haret și-i ia apărarea. Printre aceștia, amintim pe adepții săi, pe profesorul Constantin Banu, care mai tirziu va fi ministru al instrucțiunii publice.

Astfel, „omul școlii” devine „omul răscoalei”. În fața acestor atacuri, Spiru Haret nu rămîne indiferent. Pentru a răspunde atacurilor, el se pregătește. Răspunsul îl va da, dar nu imediat. În acest timp, Haret

²¹ *Ibidem*.

²² Vezi Victoria Popovici, *Spiru Haret și scriitorii în Almanahul educației dedicat părinților*, 1973, p. 116—118; *Haret și literatura patriotică* în „Manuscriptum”, 1977, nr. 1, volumul omagial dedicat literaturii războiului nostru de independență (1877—1878).

²³ Vezi Desbaterile Adunării Deputaților, ședința din 25 martie 1907, și „Școala și viața”, nr. 9—10, 1932.

²⁴ „Adevărul” din 1 aprilie 1907.

stringe foarte multe date relative la desfășurarea răscoalelor și la participarea învățătorilor și preoților de la sate la aceste mișcări, cu scopul de a-i apăra pe cei învinuiți de urgia și represiunea dezlănțuită împotriva lor de conducătorii celor două partide „istorice”. Pe baza constatărilor făcute, Haret înaintează faimosul „Raport adresat M. Sale Regelui asupra acțiunii învățătorilor și preoților rurali în răscoalele țărănești din 1907” (100 p.) din 13 august 1907 pe care-l dă publicității într-un tiraj mare, la îndemina tuturor.

Raportul lui Haret către rege a fost un nou prilej de scandal. Este atacat imediat de presa conservatoare. Pe ce s-a întemeiat Haret când a elaborat raportul către rege? Raportul și mai ales anexele sale furnizau un nou și puternic argument campaniei duse de Nicolae Iorga în parlament și de ziarul „Adevărul” pentru anchetarea exceselor comise de armată la înăbușirea răscoalelor.

„Dl. Haret a ridicat un colț al vălului care ascundea rușinea represiunii” scria „România Muncitoare”²⁵. Prin publicarea acestor documente — scria „Adevărul”²⁶ se formulează adevărate rechizitorii contra administrației.”

Patima, ura și calomnia împotriva lui Haret au mers în anul 1907, pînă acolo încît în „Acțiunea”²⁷ apărea un articol intitulat „Dl. Haret dat judecății pentru furt”.

În anul 1909, în Cămeș, Haret este din nou pus sub acuzația de „inițiator al răscoalei”, iar N. Filipescu declara că atunci cînd va constata că Haret „instigă la țară, o să-l aresteze”²⁸.

La toate aceste învinuiri. Haret a dat un mătorul răspuns : „Nu tăgăduiesc nimic, nu reneg nimic din ce am scris, din tot ce am vorbit, din tot ce am făcut. M-am sîlt ca din învățători și preoți să creez o forță pe care s-o îndrept întregă contra stării de înapoiere și de decădere a țăranilor sub toate formele ei”²⁹.

Reproducem scrisoarea deschisă adresată lui P. P. Carp în 1912³⁰, atunci președinte al Consiliului de Miniștri, care, într-o ședință a Camerei, vorbind de reprimarea răscoalei din 1907, făcea aluzie și la acuzația pe care unii o aduseseră lui Haret că ar fi fost el un instigator.

Haret îi scrie lui P. P. Carp : „Veți ști, Domnul meu, că acuzațiile de instigație, chiar repetate de D-voastră, nici nu mă tulbură, nici nu mă înspăimîntă. Vă declar că am instigat și înainte de 1907 și după 1907, că instig și astăzi pe cît pot și voi instiga atît cît voi mai avea zile. Am instigat și voi instiga pentru scoaterea ei (a țăranimii — V.P.) de sub robia străinilor și a cămătarilor, a acelor a căror parte o luați dv. astăzi prin încurajarea trusturilor, prin persecutarea băncilor populare și a obștiilor sătęști. Instig pentru ca masa celor desmoșteniți de soartă, de vitregia timpurilor și de o oligarhie fără suflet, să se ridice și ei în rîndul o amenilor.

²⁵ N.D. Cocea, *Ecstăniuirile d-lui Haret*, în „România muncitoare”, nr. 30, 23—30 sept. 1907, p. 1.

²⁶ „Adevărul”, 1 septembrie 1907.

²⁷ „Acțiunea”, anul VII, nr. 1436, din 5 decembrie 1907.

²⁸ „Adevărul”, nr. 1969, XI, nr. 2750.

²⁹ „Liga Deșteptarea”, nr. 1 din 7 octombrie 1912, A se vedea și Biblioteca Academiei R.S. România — Manuscrise Fond Haret — pachet 89—90.

³⁰ Ibidem, publicată și în *Opere*, vol. X.

Declar pentru a zecea oară că nu retractez, nu reneg și nu regret nici un fapt, nici un rînd, din ce am lucrat, am scris sau am vorbit în viața mea politică”.

Din rapoartele, scrisorile, dispozițiile primite din diferite județe pe adresa Ministerului Cultelor și Instrucțiunii publice, putem trage concluzia că mulți învățători au fost alături de țărani răsculați. Alături de țărani au fost și o seamă de elevi și studenți care, sub influența cercurilor socialiste, au participat la răscoală, organizînd acțiuni în timpul desfășurării ei.

În raportul cunoscutului profesor și inspector Valaori, întocmit la 24 martie 1907³¹, se găsesc informații prețioase despre activitatea tinerelor vlăstare, mulți dintre ei fiind copii de țărani (împărțirea de manifeste, de broșuri, participarea la conferințe, răspîndirea printre soldați îndemnîndu-i să nu tragă în frații lor etc.). Este menționată participarea elevilor aparținînd liceelor Matei Basarab, Mihai Viteazul, Gh. Lazăr, D. Cantemir, din București, liceul Codreanu din Birlad, liceul din Ploiești, Școala Normală din Craiova, Colegiul național Carol I din aceeași localitate, în frunte cu profesorul Vasile Mihăilescu, Tiberiu Popescu de la Slatina și mulți alții.

În acțiunile guvernului pentru reprimarea răscoalei, mulți elevi au fost eliminați din școli, fapt pentru care Spiru Haret a primit scrisori din partea părinților, în care cereau Ministrului să se revină asupra pedepselor, pentru ca fiii lor să-și poată continua învățătura. Rezoluțiile puse de ministru i-au apărat, dîndu-se dispoziții să se facă noi anchete pentru a disculpa pe elevi.

Deși acțiunea lui Haret în sprijinul țărănimii era limitată, măsurile de îmbunătățire propuse de el vizînd, mai ales, pătura mijlocie a țărănimii, totuși opera lui răspundea unor cerințe progresiste ale dezvoltării sociale.

Prin atitudinea sa înaintată, umanitară și în același timp reformatoare pe plan social, „părintele țărănimii” — cum sugestiv a fost denumit Spiru Haret — ocupă un meritat loc de frunte în rîndul personalităților progresiste ale istoriei moderne românești.

SPIRU HARET ET LA RÉVOLTE DE 1907

RÉSUMÉ

Dirigeant de l'enseignement roumain pendant l'intervalle 1897—1910, Spiru Haret s'est élevé à la hauteur d'un véritable promoteur du progrès social, initiant des réformes d'envergure, destinées à développer et à démocratiser la société roumaine. En dépit de ses limites, Spiru Haret demeure un défenseur des intérêts de la paysannerie, un combattant pour le progrès du village roumain.

³¹ Arhivele Statului, Fond, M.I.I.C., dos. 1951/1907.

Après l'étouffement de la révolte, la majorité des représentants des parties politiques, essayant d'analyser les causes de la révolte, mais désirant escamoter celles réelles, soutenaient que la „faute” appartenait dans une certaine mesure aux instituteurs et aux prêtres des villages attirés par Spiru Haret à l'activité extrascolaire. Les attaques à l'adresse de Spiru Haret, toujours plus véhémentes, ont duré jusqu'à la retraite de celui-ci de la vie publique, jusqu'à la veille de sa mort en 1912, étant considéré, contrairement à toute évidence, en tant qu'instigateur et initiateur de la révolte.

Haret a recueilli, avec l'appui des réviseurs, des données concernant le déroulement des révoltes et la participation des instituteurs et prêtres des campagnes à celles-ci, afin de les défendre et de se défendre. La presse socialiste a apprécié favorablement l'attitude de Haret à l'appui des instituteurs et des prêtres accusés d'avoir fomenté le soulèvement des paysans.

Les données exposées dans l'étude relèvent éloquemment la conséquence et la fermeté avec lesquelles Spiru Haret a pris la défense des paysans opprimés et des instituteurs des villages.

APELUL LUI GEORGE POP DE BĂSEȘTI PENTRU AJUTORAREA VĂDUVELOR ȘI ORFANILOR ȚĂRANILOR DIN RĂSCOALA DE LA 1907

DE

I. D. SUCIU

Toate marile evenimente din istoria modernă a românilor au avut ecouri profunde în sinul populației române supusă monarhiei habsburgice, determinînd orientarea politică a ei și dîndu-i imbolduri incurajatoare.

E cunoscut faptul că multe căpetenii ale revoluției de sub conducerea lui Tudor Vladimirescu au găsit azil în Banat și Transilvania unde au fost bine primiți de frații lor. Mai mult chiar, în acele părți s-a organizat o nouă regrupare a forțelor revoluționare care însă n-a mai reușit să aibă efectul pozitiv, fiind înăbușită imediat după trecerea în Țara Românească. În timpul revoluției de la 1848—1849, legăturile dintre revoluționarii români au fost atît de strînse, programele de revendicări atît de apropiate încît toate manifestările pot fi cuprinse sub termenul de Revoluția română. Cînd s-a făcut unirea din 1859 autoritățile habsburgice au fost nevoite să ia măsuri de închidere a granițelor dintre principatele române și de intensificare a pazei atît de mare era entuziasmul produs de Unire. Războiul pentru cucerirea independenței de stat din 1877 a mărit încrederea în forțele națiunii și atît în presa românilor supuși cit și în corespondențe particulare se află pagini sublime închinete eroismului românesc, iar prin apelurile de ajutorare a răniților și înrolarea de voluntari se dădea un admirabil exemplu de solidarizare a întregii națiuni.

Aceeași solidarizare o constatăm și cu ocazia mării răscoale țărănești din 1907. Toată presa română din Transilvania și Banat a urmărit cu durere evenimentele din România liberă. Dacă la început au fost unii derutați de informațiile denaturate, în curînd și-au revenit sesizînd adevăratul motiv al răscoalelor țărănești, pledînd pentru reforme structurale în favoarea țăranilor și luîndu-le apărarea. Sint cunoscute și au fost menționate comentariile apărute în ziarele „Tribuna” din Arad, „Gazeta Transilvaniei” din Brașov, „Adevărul” din Budapesta și „Foaia Poporului” din același oraș¹. Dar o lucrare care să cuprindă în mod exhaustiv poziția românilor din Transilvania și Banat față de răscoală, prin redarea tuturor comentariilor din presă, a corespondențelor și a rapoartelor oficiale,

¹ Pentru atitudinea românilor din monarhia habsburgică față de răscoală din 1907 a se vedea: Gheorghe Matei, *Răsunetul internațional al răscoalei țăranilor din 1907*, București, 1957, p. 59—75 (Poziția unor cercuri burghezo-democrate și burghezo-liberale de peste hotare față de răscoală). Deac Augustin, *1907 văzut peste hotare*, București, 1967, p.79—131, *Marea Răscoală a țăranilor din 1907*, București, 1967, p. 563—619.

se lasă încă așteptată. Guvernele din Budapesta și Viena erau înspăimîntate de întinderea răscoalei printre românii din monarhie mai ales că își dădeau seama de marea nemulțumire a maselor țărănești care sufereau o dublă oprimare: națională și socială. Avem în acest sens o relatare deosebit de interesantă tocmai din timpul răscoalei. Pe domeniile coroanei se recrutau viticultorii români din podgoria Aradului care erau foarte pricepuți în cultivarea viței de vie și a vinificației. După izbucnirea răscoalei, agentul austro-ungar raportează din București cerînd să nu se mai aprobe angajarea cetățenilor austro-ungari pentru România deoarece muncitorul angajat „dacă rămîne acolo, ceea ce se întîmplă foarte des, este pierdut pentru Ungaria iar dacă se reîntoarce e saturat cu idei daco-romane și devine după întoarcere un complice serviabil al agitatorilor români”. Dar pe lângă aceasta, spune în continuare raportul, un alt pericol constă și în răspîndirea ideilor revoluționare printre românii din monarhie, idei pe care și le-ar însuși de la țărani din România: „Și din punct de vedere al revoltei țărănești care a izbucnit chiar acum în România este foarte desavantajos ca muncitori de la noi să se angajeze acolo căci este de așteptat ca ei să-și piardă în timpul șederii de acolo concepția justă de viață despre lege, ordine și drept de proprietate iar reîntorși acasă să răspîndească ideile revoluționare pe care și le-au însușit acolo”². Cu alte cuvinte, autoritățile austro-ungare se temeau ca masele populare române să nu imite exemplul țăranilor din România, aceasta mai ales că și în Ungaria era o situație analogă, deoarece și acolo apăruseră trusturilearendășești care acaparau arendarea pădurilor și a marilor domenii în defavorul țăranilor.

Din acest motiv, numeroși fruntași ai Partidului Național al românilor din Transilvania, Banat și Ungaria au luat poziție încă din luna martie alături de țăranii răsculați. Între aceștia amintim pe Vasile Goldiș, deputat în Dieta din Budapesta și ziaristul Ioan Rusu Șirianu, fost și el deputat dietal, deci oameni cu o mare influență în rîndul maselor populare române. În declarațiile făcute ziarului maghiar „Aradi Közlöny” ei arătau că motivul răscoalelor țărănești nu este antisemitismul, ci crunta exploatare a trusturilorarendășești și cereau ca pămîntul să treacă în proprietatea acelor care-l cultivă deoarece numai așa se pot crea relații sociale sănătoase.

Dar ceea ce a rămas necunoscut pînă în prezent autorilor ce s-au ocupat de răscoala din 1907 este apelul lui George Pop de Băsești prin care se solidarizează cu țăranii răsculați. Apelul lui George Pop prezintă o mare importanță politică, deoarece în acea vreme el deținea funcția de președinte al Partidului Național al românilor din Transilvania și Ungaria, deci el vorbea în numele singurului organism reprezentativ românesc care avea și numeroși deputați în Dieta maghiară. Dar apelul mai arată și unitatea poporului român în toate clipele grele pe deasupra granițelor vremelnice. George Pop de Băsești ia cu hotărîre apărarea țăranilor care constituie „puterea adevărată a țării” și protestează împotriva faptului că această clasă „în trecut totdeauna a fost uitată și numai proprietarii (moșierii n.n) au fost puși pe primul plan”. El cere guvernului din București reforme radicale în favoarea țăranilor „ca toți să aibe traiul asigurat prin proprietate de pămînt”. Țăranii să aibă posibilitatea „a se

² Arhivele Statului, București, Microfilm Austria, rol 75, cadru 724—726.

cultiva în școli populare corespunzătoare” care să fie conduse de o învățătorime „la înălțimea chemării”. Prin aceste măsuri cit și prin altele precizate în Apel, George Pop de Băsești cere crearea unei pături țărănești puternice prin care „se creiază o masă populară națională, o pepinieră nesăcată plină de viață și care va fi în stare să dea țării și neamului tot ce-i e de trebuință pentru progres”. Apelul se incheie prin două desiderate pe care George Pop de Băsești le adresează „fraților români de pretutindenea” și guvernului din București. Primul desiderat cere ca toți românii să ajute „cu obolul nostru de caritate” pe văduvele și orfanii țăranilor omoriți în timpul răscoalei care sînt „victime nevinovate” ale răscoalei și au rămas „fără sprijin, fără tată”. Al doilea desiderat se îndreaptă spre guvernul din București : el cere clemența guvernului pentru țăranii răsculați deoarece „mai mult bine poți face cu mila și iubirea decît cu exagerarea paragrafilor din codicele penale care procedură numai ar înmulți durerile nealinate”. Și spre a da exemplu, el însuși se înscrie cu suma de o mie coroane pentru ajutorarea văduvelor și orfanilor, sumă pe care o pune la dispoziția „Crucii Roșii” din România.

Apelul lui George Pop de Băsești e un admirabil exemplu de solidaritate a românilor subjugăți cu atît mai mult cu cît este dublat și de sacrificii personale deoarece suma donată reprezenta o valoare însemnată și deci nu era simbolică.

Apelul a apărut în „Gazeta de Duminecă” în 5 mai 1907, ziar care era susținut de George Pop de Băsești³. În același număr, redacția ziarului, după ce reproduce apelul, publică o notă prin care anunță că „primește eventualele ajutoare din partea inimilor generoase cari la rîndul său le va pune la dispoziția direcțiunii de la Crucea Roșie din București”⁴.

Apelul lui George Pop de Băsești a fost reprodus de ziarele din Transilvania cit și de cele din România după cum ne informează o notă : „Căldurosul apel al d-lui George Pop de Băsești, după cum era de știut a aflat un viu răsunset, atît aici în Ungaria, cit și în România. Toate ziarele noastre precum și celea dincolo se ocupă cu acest apel, publicîndu-l parte întreg, parte părțile mai esențiale și comentîndu-l cu multă iubire de cauză”. Redacția speră că „toți din toate părțile se vor nisui a concurge cu obolul lor la ștergerea lacrimilor văduvelor și orfanilor din România”⁵. Ziarul „Drapelul” din Lugoj, comentînd apelul incheie exprimîndu-și dorința că „apelul va afla răsunset pretutindenea unde locuiesc români”⁶. Peste cîteva numere „Gazeta de Duminecă” inserează o „mulțumită publică” pentru cei ce au răspuns la apelul lui George Pop de Băsești : „acest apel isvorit din dragostea de frate către frați și surori a fost apreat și primit cu adevărată căldură atît din partea ziarelor de la noi cit și din partea celor din România liberă și ne place a crede că colectele trimise de-a dreptul direcțiunii „Crucii Roșii” din București vor face o sumă considerabilă”⁷. În continuare, ziarul publică numele celor ce au răspuns la apelul lui George

³ Pop de Băsești, *Către frații mei Români. Să ajutorăm pe văduvele și orfanii din România*. „Gazeta de Duminecă”, 1907, (IV), nr. 17 (duminică 5 mai S), p. 1—3.

⁴ „Gazeta de Duminecă”, 1907 (IV), nr. 17 (duminică, 5 mai), p. 3.

⁵ *Ibidem*, nr. 19 (duminică, 19 mai), p. 3.

⁶ „Drapelul”, 1907, nr. 47 (26 aprilie/9 mai), p. 3.

⁷ „Gazeta de Duminecă”, 1907 (IV), nr. 24 (23 iunie), p. 6.

Pop de Băsești, trimițând la redacție 128 coroane pe care i-a înaintat Crucii Roșii din București.

E de dorit ca cercetările viitoare să stabilească din arhiva Crucii Roșii contribuția românilor din monarhia Austro-Ungară care și de această dată au dat un exemplu înălțător de solidarizare și unitate.

Dăm mai jos apelul lui George Pop de Băsești așa cum a apărut în „Gazeta de Duminecă” (a. 1907, IV, nr. 17, duminică 5 mai, p. 1—3).

Către frații mei Români

Să ajutorăm pe văduvele și orfanii din România

Adînc ne-au mișcat evenimentele excepționale ce s-au petrecut în România și sufletele noastre cu consternare au privit răscoala fatală, care a produs devastări, au provocat vărsare de sînge și au învălit țara întregă în jale, ba ce e mai mult au amenințat cu primejdiile strădaniile multor generațiuni nobile, puse în lucrare pentru bunăstarea și civilizațiunea României libere și independente.

Mintea sănătoasă și inima curată nu se îndestulește numai cu constatarea faptelor săvîrșite, cu vărsarea de lacrimi asupra ruinelor, ci cu interesare scrutează cauza adevărată a dezastrelor și lecuirea o cearcă pentru sanarea relelor și cu dor fierbinte caută toate mijloacele cari nu numai să pună capăt relelor, ci să le prevină în viitor și să deie vieții publice o îndrumare spre asigurarea dăinuitoare a muncii cetățenilor pentru ajungerea roadelor dorite de duhul civilizațiunii și al libertăților publice.

Știu eu — și prin această constatare publică aduc omagiile mele — că spirite înzestrate cu înalte sentimente patriotice și cu vedere clară în fondul situațiunei, cu un devotament generos pentru lecuirea relelor ce bîntuie o țară întreagă, au făcut diagnoza boalei, au arătat izvorul neîndestulirilor și s-au pus la munca uriașă de a aduce balsam vindecător pentru ranele singeroase.

Onoare lor și recunoștință

Durere însă, că atunci cînd aceste minți luminate și inimi calde își pun toată silința în scopul de a vindeca relele și de a reintegra cîstea și bunul nume al neamului întreg, răsună și un glas nesocotit, ca un crivăț geros, care se pune în contra pornirilor generoase și vrea să ridice stavilă în calea muncii care are menirea a pune baza solidă și statornică a viitorului României.

Pot să fie mici intrigi locale detestabile, pot să fie la mijloc mici agitațiuni perverse, străine de interesele mari ale țării, pot să învenineze pe unii nesăbuiți doctrine false și exagerate dar oamenii de stat chemați și luminați au văzut limpede și au constatat că în mișcarea fatală care în sfîrșit s-a dovedit ca o erupțiune vulcanică sunt cauze și motive care au rădăcini în firea omenească și care în mod irezistibil răpește masele cu putere covîrșitoare de un „vis maior”. Și cînd toți patrioții luminați determină aceste cauze și cu antică virtute românească hotărîsc asanarea lor de pe tripodul lugubru răsună nota discordantă : „să nu se uite că în România sunt nu numai țărani ci și proprietari” ce îmbibată în amorul propriu pornește campanie care scapă din vedere interesele mari ale neamului și nu vrea să țină cont de puterea adevărată a țării, de straturile largi ale poporațiunei agricole, cu un cuvînt desconsideră aceea ce se numește

„talpa țării” care în trecut totdeauna a fost uitată și numai proprietarii au fost puși în primul plan. Am încredere în conducătorii providențiali ai României libere, care în înalta lor înțelepciune și cu patriotismul lor luminat au cunoscut cari sînt rădăcinile adevărate cari au pricinuit neîndestulirea și cari sînt cauzele reale cari au făcut accesibilă cea mai mare parte a națiunii că pentru croirea sorții sale să ia în mîini armele ucigătoare și în nemărginită amărăciune să-și piardă și cumpătul și firea ei blindă să isbucnească în revoltă singeroasă.

Datorința tuturor oamenilor de bine cari au inimă pentru libertate și civilizațiunea popoarelor este ca să vină în ajutorul acelora, cari cu inimă curată voiesc îndreptarea relelor și asigurarea fericirii neamului.

Cu atît mai virtuos este dorința noastră, cari sîntem frați de un sînge să arătăm toată interesarea față de soartea fraților noștri.

Văd și știu acei înțelepți bărbați de stat că sanarea relelor stă în crearea astor fel de condițiuni pe seama țărănimei, *ca toți să aibe traiul asigurat prin proprietate de pămînt*, care să le întindă puțința de o dezvoltare economică sănătoasă, totodată să aibe puțința de a se cultiva în școli populare corespunzătoare conduse de un cler luminat și de o învățătorime la înălțimea chemării; să li se dea pășuni țărănilor pentru prăsirea vitelor și păduri pentru trebuințele cășii și pentru industria economiei rurale și prin aceste să li se creeze și asigure existența și fericirea din care să isvorrască mărirea regatului.

În realizarea acestor dorințe juste și raționale ale poporațiunei agricole, dorim succesul cel mai deplin bărbaților chemați la conducerea destinelor țării, bine știind, că prin aceste măsuri înțelepte se pune cea mai puternică temelie pentru bunăstarea obștească, se lucrează la întărirea națională a țării, se creiază o masă populară națională, o pepinieră nesăcată plină de viață și care va fi în stare să dea țării și neamului tot ce-i e de trebuință pentru progres în bună stare materială, industrială, pentru progres în cultură și civilizațiune.

Dee cerul ca experiențele triste ale trecutului să aducă aceste rezultate îmbucurătoare, prin cari România liberă va fi îndrumată pe calea mare a progresului și nu vom mai avea ocaziune de a deplînge evenimente triste ca cele ce ne-au înviorat în zilele acum trecute.

Au străbătut peste Carpați vestea înfiorătoare a devastărilor. Au pătruns pină la noi știrea despre cruzimile săvîrșite de patimile deslănțuite. Si acum, după ce prin puterea și virtutea patriotismului, s-a potolit focul răcoalei, se lucrează la repararea pagubelor pricinuite.

Pe noi însă ne neliniștesc tipetele de durere nemărginită ale victimelor nevinovate, cari sunt jertfă revoltelor crunte: văduvele și orfanii cari au rămas fără sprijin, fără tată și cari deplîng cu amar că valurile unei forțe maiore au împins pe nefericiții părinți și bărbați la actele nesocotite ale revoltei.

Pentru acești nenorociți îmi ridic acum glasul meu și adresîndu-mă către frații mei români de pretutindenea, îi rog, îi conjur, să venim cu toții în ajutorul lor cu obolul nostru de caritate.

În urmă îmi permit a-mi așterne rugarea către Înaltul guvern al României ca în disciplinarea și pedepsirea nefericiților răzvrățitori, fiindcă ei au desăvîrșit faptele detestabile în stare inconștientă prin urmare... răpiți și predominați de forța majoră să se conducă de spiritul conciliar,

că mai mult bine poți face cu mila și cu iubirea decât cu exagerarea paragrafilor din codicele penale, care procedură numai ar înmulți durerile nealinate.

Pentru ajutorarea victimelor, a văduvelor și orfanilor țăranilor învâluși în răscoala nefericită, pun la dispoziția prezidiului de la „Crucea Roșie” din București, suma de 1 000 — una mie — coroane.

Pop de Băsești

L'APPEL DE GEORGE POP DE BĂSEȘTI À L'APPUI DES VEUVES ET ORPHELINS DES PAYSANS PARTICIPANTS À LA RÉVOLTE DE 1907

RÉSUMÉ

Pour connaître la solidarité des Roumains de Transylvanie avec leurs frères de Roumanie, l'appel de George Pop de Băsești est particulièrement significatif. En 1907, lorsque George Pop de Băsești lançait l'appel à l'appui des veuves et orphelins des paysans révolutionnaires, il détenait la fonction de Président du Parti National des Roumains de Transylvanie et de Hongrie, parlant donc en cette qualité. Ainsi, par exemple, George Pop de Băsești suscrit personnellement 1 000 couronnes et demande au gouvernement de Bucarest de faire preuve de clémence envers les paysans insurgés et d'adopter les mesures visant à améliorer le sort des paysans.

RĂSCOALA DIN 1907 ÎN DOCUMENTE

DE

DAMIAN HUREZEANU

Puține sînt evenimentele sociale din istoria României care dispun de atîtea posibilități de documentare ca marea răscoală a țaranilor din 1907. Acest adevăr este legitimat mai ales de cercetările efectuate în anii puterii populare. Au apărut zeci de studii și articole, s-au publicat numeroase lucrări a căror bază documentară este în bună parte inedită. Lucrarea care a valorificat o cantitate de surse impresionantă, fiind din acest punct de vedere una dintre cele mai însemnate în istoriografia noastră, este *Marea răscoală a țaranilor din 1907*, apărută sub egida Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R. și a Institutului de istorie „N. Iorga”, în Editura Academiei R.S.R., 1967.

Au fost publicate și o serie de culegeri de documente, cu caracter mai general, așa cum sînt *Răscoala țaranilor din 1907*, vol. I—III, Editura de stat, 1948—1949, sau tematic, vizînd fie un anumit aspect al răscoalei din 1907, fie problemele legate de marele eveniment în anumite zone și regiuni ale țării. Valorificarea sistematică a surselor documentare privitoare la răscoală într-un corpus de documente ample și cuprinzător rămîne însă în continuare o sarcină a istoriografiei noastre. Acestei sarcini îi răspunde inițiativa luată de colectivul care a întocmit monografia *Marea răscoală a țaranilor* de a publica, începînd cu anul 1977 — anul aniversării a șapte decenii de la revoltă — cinci volume de documente care să însu-meze tot ce este mai reprezentativ, pe plan documentar, în legătură cu marele eveniment.

Sarcinii de a cunoaște, prin documente, răscoala din 1907 îi răspunde și grupajul publicat în numărul de față al „Revistei de istorie”. Am încercat să reunim astfel de momente încît, dincolo de valoarea lor informativă, să se reflecte cît mai multe aspecte ale vieții istorice românești în perioada aflată sub semnul răscoalei din 1907 și să sugereze prin ceea ce transmit ele, în mod inevitabil limitat și restrîns, ceva din dimensiunea problemelor pe care le-a ridicat marea răscoală. Sînt incluse, astfel, în grupajul prezent cîteva documente privind situația țărănimii și relațiile acesteia cu moșierii și arendașii. Întrucît seceta și foametea au devenit la sfîrșitul veacului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea un fenomen frecvent, pentru a se urmări prezența lui și modul în care se repercuta asupra țărănimii, în cadrul documentelor pe care le publicăm au fost cuprinse cîteva piese referitoare la acest fenomen începînd cu 1894. Pe o perioadă mai lungă se pot urmări relațiile tensionale existente la sate pe baza acelor documente care privesc raporturile țaranilor din mai multe

comune ale județului Dolj (Intorsura, Gingiova etc.) cu arendașii Panteimon și Ioniță Constantinescu. Amintim de altfel că unul dintre frații Constantinescu a și fost ucis de țărani în timpul răscoalei, ca și Virgil Tîrnoveanu, proprietar în comuna Horezu-Poenari, despre care vorbesc, de asemenea, documentele selecționate mai jos.

Ca o mare forță expresivă se dezvăluie situația grea a țăranilor din comuna Rast, învoitori la arendașul C.I. Pappia, în plîngerea acestora adresată regelui în 1905.

Despre abuzurile și samavolniciile jandarmeriei la sate în perioada premergătoare răscoalei aruncă o rază de lumină adresa din 27 ianuarie 1906 a prefectului județului Dolj către comandantul companiei de jandarmi.

Ca fenomen social de anvergură răscoala a exprimat ansamblul contradicțiilor rînduieilor agrare din epocă și a reflectat, în același timp, contradicțiile întregului regim social-politic existent. Este însă evident că o serie de împrejurări imediate au contribuit la crearea ambianței specifice în care avea să se dezlănțuie marea luptă a țăranimii. Printre ele se pot aminti creșterea vertiginoasă a arenzilor la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, introducerea unor dări și taxe noi pe care urma să le suporte țăranii, mișcarea pentru băncile populare și obștile satești etc. Despre modul în care marii arendași supralicitașu prețul moșiilor arendate vorbește grăitor documentul emis de procurorul tribunalului Botoșani, Livaditi, la 17 februarie 1907, privind situația moșiei Flămînzii, adică a acelei moșii de pe care s-a pornit flacăra răscoalei. De asemenea, citeva documente oglindesc starea de protest a țăranimii față de introducerea, în anul 1906, a taxei de cinci lei în vederea creării așa zisei case de ajutor a țăranilor în caz de secetă.

Răscoala ca eveniment istoric impune înainte de toate prin acțiunea țăranimii, prin amploarea și intensitatea acesteia, prin forța cu care reliefează energia revoluționară a maselor țărănești care au înscris, așa cum se subliniază în Programul Partidului Comunist Român „una din paginile glorioase ale luptei sociale a poporului român”¹.

Din marea masă a documentelor care oglindesc impetuoșitatea mișcărilor țărănești și puterea de luptă a acesteia reproducem cîteva piese referitoare la acțiunile țăranilor în unele comune din județul Teleorman, Dolj, Romanați, Mehedinți. Ele permit să ne formăm o idee despre felul în care acționau țăranii, despre rapiditatea acestor acțiuni.

Reprimarea răscoalei este și ea reflectată în cîteva documente care sînt, figurat vorbind, doar cîteva picături în marea de suferință a țăranimii în anul 1907.

Fenomen de mare complexitate, răscoala din 1907 a dezvăluit, ca într-o scenă tragică, toate forțele antagonice ale societății românești. Ea a determinat o atitudine precisă din partea forțelor social-politice ale vremii, a pus în evidență caracterul și sensurile acestei atitudini. Despre felul în care autoritățile căutau să acrediteze ideea instigării ca factor de dezlănțuire a răscoalei și despre lipsa totală de temei a acestei manevre aflăm deslușiri într-un fragment dintr-un document inedit de mare importanță provenind de la Vasile M. Kogălniceanu. Se știe că guvernauții liberali au

¹ Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism, Editura politică, 1975, p. 36.

intenționat să-i însceneze un proces politic răsunător stins o dată cu amnistia din august 1907². Printre cei atacați, de această dată de conservatori, ca „autori morali” ai răscoalei — a fost însuși Spiru Haret, ministrul instrucției publice în guvernul liberal. O scrisoare de la acesta către D. A. Sturdza, pe care o publicăm mai jos, arată reacția lui față de intenția conservatorilor de a relua în parlament, în anul 1908, problema „instigațiilor” în timpul răscoalei din 1907.

Dacă accepția dată de oficialități ideii de „instigație” la 1907 este arbitrară și absurdă, nu este însă mai puțin adevărat că unele documente atestă, e drept sub forma unor cazuri izolate, anumite încercări de a se răspîndi la sate tipărituri și manifeste printre care cunoscutul articol al lui Nicolae Iorga, *Dumnezeu să-i ierte*, publicat în revista „Neamul românesc” cu ocazia primelor victime ale răscoalei la Botoșani și poezia lui Gheorghe Coșbuc *Noi vrem pământ*, ca și apelul *Către săteni* a lui V. M. Kogălniceanu. Reproducem în cele ce urmează câteva știri documentare în acest sens.

În literatura noastră de specialitate s-a acordat atenție, după cum se știe, aspectelor vizînd mișcarea muncitorească și anul 1907. Despre preocuparea mișcării muncitorești și socialiste pentru răspîndirea influenței sale la sate în timpul — și mai ales ca urmare a răscoalei țaranilor din 1907 — depun mărturie și aduc elemente noi documentele privind această chestiune din grupajul de mai jos.

Menționăm că indicațiile privind sursele de păstrare a documentelor sînt cele existente la data cercetării de către noi a arhivelor.

★

1

Subprefectul plășii Balta, jud. Dolj, face cunoscut prefectului, prin adresa din 19 decembrie 1894, că țăranii din comuna Gîngiova sînt amenințați de foamele.

19 decembrie 1894

Domnule Prefect,

Conform ordinului domniei-voastre nr. 9544, am respectul a înainta pe lingă aceasta un tablou de locuitorii din comuna Gîngiova ce nu mai au ce mîncă; rugîndu-vă să binevoiți a interveni locului competente de a li se veni în ajutor cu produse în mod de împrumutare, căci contrar vor fi amenințați a muri de foame.

Binevoiți, vă rog, domnule prefect a primi asigurarea prea osebitei mele considerațiuni.

^p. Subprefect
Indescifrabîl.

Arh. St. Craiova, fond pref. jud. Dolj, dos, 243/1894, nepaginat.

2

Subprefectul plășii Balta, jud. Dolj, aduce la cunoștința prefectului, prin adresa din 29 august 1899, abuzurile săvîrșite de arendașul Pantelimon Constantinescu în raporturile de învoială cu țăranii din comuna Intorsura.

29 august 1899

Subprefectura plasel Balta

² Vezi mai pe larg „Afacerea” V. M. Kogălniceanu, în „Magazin istoric”, nr. 9 (66) septembrie 1972, p. 84—90.

Domnule Prefect,

Primind reclamațiunea d-lui Ilie N. Stefan și alți mai mulți locuitori din comuna Întorsura, cu rezoluția D-voastre aplicată pe dînsa sub nr. 522/99, prin care numiții locuitori se plîng în contra arendașului moșii Întorsura, anume Pantelimon Constantinescu că nu mai voiește a ține compt de actul de învoială făcut între dînsul și locuitorii reclamantii în privința muncii agricole.

Ne-am transportat în localitate unde cercetînd împrejurările și observînd actul de învoială în cesiune, ne-am convins, d-le prefect, că locuitorii au dreptate. Causa este că arendașul Constantinescu văzînd că locurile de porumb ale sale, a produs prea puțin rod anul acesta din cauza secetei, a dat o petiție primarului comunei respective ca toți cocenii de pe acele locuri să se taie de locuitori, și să se aducă la dînsul, fără să se gîndească că actul de învoială format între el și locuitorii învoiți, la art. 2 între alte condițiuni stipulate se prevede că numitul beneficiază numai de rodul producției porumbului și de cîte 50 maldăre de coceni de la fiecare locuitor, iar restul cocenilor va rămîne în beneficiul locuitorilor învoiți, de alt-fel tendințe urite din partea arendașului, ca să-i oblige mai tirziu la aceste condițiuni de muncă, sau la plata în bani (drept culesul porumbului).

Pe de o parte, am dat ordin primarului comunei Întorsura ca imediat să ia măsurile prescrise de legea tocnelilor agricole și față de actul de învoială să nu permită absolut nici o abatere din partea arendașului Pantelimon Constantinescu, punîndu-i obligație numitului primar a încheia, în urma operațiunilor ce va executa convenitele acte, conform legii și învoielii ce există între părți.

Țin a mai comunica, domnule prefect, că cu ocazia cercetărilor făcute, locuitorii au fost foarte dîrji față de pretențiunea arendașului care se găsea presinte la primărie, astfel că, prin cuvinte înțelepte am putut să-i calmez.

Bine voiți, vă rog, domnule prefect, a primi asigurarea osebitei mele considerațiuni.

Subprefect,
ss indescifrabil

Arh. St. Craiova, fond pref. jud. Dolj, dos. 132/1899, f. 75.

3

Țăranii din comuna Moșăței solicită prefectului județului Dolj, în februarie 1900, ajutor contra foamei.

/februarie 1900/

Domnule Prefect,

Subsemnații locuitori din comuna Moșăței văzîndu-ne respinși din cererea făcută mai înainte și fiind cei mai de jos dintre săraci și muritori de foame, noi și cu cîte 5—6 copii care plîng neîncetat de foame neavînd nici bob de porumb. De aceea, vă rugăm cu lacrimile în ochi, d-le prefect a face bunătatea a da ordin cum găsiți d-voastră de credință numai să nu ne moară copiii de foame, că sîntem în stare a ne părăsi domiciliul și a pleca din țară de foame.

Devotați
/urmează 106 semnături/

Arh. St. Craiova, fond pref. jud. Dolj, dos. 313/1899, f. 72.

4

Subprefectul plășii Jiul de jos aduce la cunoștință prefectului jud. Dolj, prin adresa din 10 noiembrie 1903, abuzurile arendașului Pantelimon Constantinescu în raporturile de învoială cu țăranii din comuna Gîngiova*.

* Date documentare suplimentare asupra raporturilor dintre țărani și arendași Constantinescu ca și asupra modului în care s-a răsfrînt seceta din 1904 asupra țăranilor din jud. Dolj vezi în *Documente privind problema țăărănească din Oltenia în primele două decenii ale veacului al XX-lea*, vol. I (1900—1910) întocmit de Ileana Petrescu, Vladimir Osic, Luchian Deaconu, Viorica Pervain, Craiova, 1967, p. 85—92; 105—111.

10 noiembrie 1903

Domnule Prefect,

Domnul Pantelimon Constantinescu, arendașul moșiei Gîngiova, plînd cu ocaziunea trecerii mele prin acea comună, alaltăieri la 7 crt, încă nu dijmuisse pe locuitori, ba unora nu le dăduse drumul nici să-i culeagă, pînă n-au făcut aratul și semănatul pogoanelor de grlu. Pe de o parte, i-am făcut aspre observațiuni primarului cel ce-mi spunea că arendașul nu vodiește să facă dijmuitul locuitorilor plînd ce nu-și termină semănatul grlului, iar pe de alta, i-am dat sever ordin ca a doua zi chiar, în urma unei somațiuni ce va face arendașului, nevoind nici acum să înceapă operațiunea dijmuitului, după 24 de ore să procedeze conform legii primarului și consilierii comunei, și tot deodată am și pus în vedere celor ce nu culesese porumbul că tot a doua zi să iasă la culesul lui.

Aduc, prin urmare, la cunoștința domniei voastre că în toate celelalte comune, după asigurările ce mi-au dat primarii, dijmuitul porumbului s-a efectuat deja.

Binevoii, vă rog, domnule prefect, a primi asigurarea osebitei mele considerațiuni,

Subprefect
C. Ionescu,

Arh. St. Craiova, pref. jud. Dolj; dos. 95/1903, f. 97.

5

Plîngerea țărănilor din comuna Întorsura adresată prefectului jud. Dolj, la 9 septembrie 1905, împotriva arendașului moștei Întorsura.

9 septembrie 1905

Domnule Prefect,

Subsemnații domiciliiați în com. Întorsura, plasa Segarcea, județul/ ce domnia voastră administrați, venim cu profund respect și supunem la cunoștința d-voastră următoarea noastră plîngere:

Sînt acum 8 ani de zile trecuți de cînd suportăm cele mai mari chinuri din partea d-lui Pantelimon Constantinescu, arendașul acestei moșii, cum acesta fără milă și în mod batjocoritor nu se aseamănă actului de învoială cel-avem între noi. Facem gălăgie și ne ducem să măsurăm locurile, pe ale d-sale le găsim la 2 pogoane, două și jumătate, două și trei litre*, și la noi la 2 pogoane găsim unul și jumătate sau /unul/ și trei litre, lucru care ne silește cu prisosul ce-l muncim în mod gratuit și în realitate contractul nu glăsuiește aceea.

Sînt multe de zis, d-le prefect, că ne inculpă la fel de îndatoriri încît nu mai putem suferi, și pentru cea mai mică datorie ni le pune întreite, astfel dar că la stringerea recoltei noastre ne trage cu carele în curte și ne impune la diferite taxe, astfel că mica noastră recoltă se sfeterisește pe loc, nelăsîndu-ne nici sămînța, ba din contra, mai rămînem și datori, dîndu-ne drumul numai cu carele goale, lucru ce ne pune în poziție a părăsi comune și cîte și mai cîte.

Am ajuns timpul ca în timp de opt ani să luăm jugul ca orice animal chemat la datoria sa, iar acum în timpul de față nu am mai putut suferi, și am plecat de la munciile sale alergînd la înalta lumină a domniei voastre cu rugămîntea să binevoiască a încuviința un act de dreptate cît mai urgent ca printr-un om special trimis la fața locului să se constate adevărul spuselor noastre și a ne da a munci pe seama d-sale cît și noi posedăm în prezent.

Sperăm, d-le prefect, că arătarea noastră în prima linie este justă și nu veți da ocazie ca răul să se întindă mai departe. Nu mai este de suferit această grea sarcină.

Devotați

/urmează numele țărănilor în număr de 104/

Arh. St. Craiova; fond. pref. jud. Dolj, dos. 14/1905

6

Plîngere a țărănilor din comuna Rastu, plasa Băilești, adresată regelui, în 1905, împotriva condițiilor grele de învoială impuse de arendaș.

* o litră înseamnă un sfert de pagon.

/1905/

Majestate!

Subsemnații, obștea locuitorilor com. Rastu din plasa Băilești, jud. Dolj, sîntem manuali muncitori de pămînt; nisip și piatră din care e clădită temeliala țării românești, noi dăm grosul în armată pentru paza tronului și a țării, din munca brațelor noastre se hrănesc toate vietățile de pe fața pămîntului, de aci comerțul și industria joacă pe piețele României, de aci la timp de nevoie se umple /sic/ golurile simple în casa tezaurului public.

Majestate! Brațele noastre gem oboseite de osteneală și inima în noi plînge neavînd îndestul pămînt de muncă, fiindcă pe moșia Rastu, proprietate a priințului Constantin Basarab Brincoveanu (fost deputat în camera dizolvată) și pe care este situată din vechime comuna noastră, pămînt ar fi și este îndestul, dar ce folos că fiind arendată d-lui Constantin I. Pappia, de origine grec, muncim două și trei părți pentru domnia sa, fără nici o plată și pentru noi d-abia a 4-a parte din care și de aci să ne agonisim și noi hrana, îmbrăcămîntea și necesitățile strict cerute zilnic pentru familiile noastre, compuse de sute de copii, precum și dările către stat, județ și comună. În timpuri mai favorabile de-abia cu greu le putem suporta, iar în timp de secetă sîntem expuși grelei suferinți.

Majestate, seceta din 1904 care a amenințat cu neașteptată lovitură aproape întreaga țară și a îngrijorat populațiunea este și pentru toți o adîncă întristare, dar însă confracții noștri din comunele vecine au nădejdea în recolta grîului ce va da anul viitor, dar la noi și mai adînc se sapă în inimă durerile cînd ne uităm că n-avem bob de sămănaturi cu grîu de toamnă, la ce ne-așteptăm? Decît la pieire, atîta noi cît și vitele noastre, căci pentru vite singurul nutriment de iarnă sînt paie și acum, dacă grîu n-am semănat, paie de unde?

Toate acestea n-au devenit și nu devin decît din cauza suszîsului arendaș care de la primul an, 1902, venit pe această moșie s-a arătat răuvoitor asupra noastră și precugetător a ne vedea în sapă de lemn, prin nepomenite greutăți puse asupra-ne peste putere de a le suporta.

Majestate, sînt vase pe apă și pe uscat, avem vagoanele trenului și bastimentele plutitoare și toate la rîndul lor li se aplică o greutate măsurată puterii lor, iar nouă ni se impune ce nu putem duce cu puterea noastră și a vitelor noastre, sarcini pe care prin o schiță rezumată în 15 articole am dat-o d-lui Ministru de Interne și în așteptarea unei bune chibzuințe venim.

Nu cruțăm, Majestate, și cu genunchii plecați, inima zdrobită și lacrimi în ochi, alergăm și la mila și înțelepciunea Majestății voastre cu rugăciune ca comparînd suferințele noastre de astăzi și cea care o așteptăm cu ușile deschise, să chibzuim și a ni se mai alina durerile.

Sîntem cu cel mai supus respect, prea supuși și prea plecați servitori

/urmează 243 semnături/

(Rezoluție)

Ministerul de Interne

În original, d-lui prefect al județului Doljiu, spre a lua cunoștință de cele arătate prin prezenta de petiționari și a dispune cele ce va crede de cuviință

p. Ministru

indescifrabil.

Arh. St. Craiova, fond pref. jud. Dolj, dos. 95/1905, f. 130—132.

7

Adresă confidențială a prefectului județului Dolj către comandantul Companiei de jandarmi seszînd „purtarea detestabilă” a jandarmilor secției Poiana.

27 ianuarie 1906

D-lui comandant al companiei de jandarmi rurali. Personal

Sînt informat că șeful și toți jandarmii secției Poiana au o purtare detestabilă față de cei care vin în raporturi cu dinșii. Astfel, mi s-a spus că au transformat localul jandarmeriei într-o casă de tortură, împingînd sălbăticia pînă acolo încît bieții săteni ar prefera să-și dea tot avutul decît să dea ochii cu jandarmii, și mai ales cînd e vorba să rămîna peste noapte la jandarmerie.

Și dau bieții oameni să scape și iau jandarmii fără nici un drept bani munciți cu sudori, căci mi s-a mai spus că fură de sting pământul.

Vă rog, deci, să procedați la cea mai serioasă anchetă, ca să se poată odată pune stavilă purtărilor rele, care sînt pe punctul de a compromite instituția Jandarmeriei.

Nu lipsesc a adăuga că pentru asigurarea descoperirii adevărului, ancheta d-voastră trebuie să fie precedată de mutarea în altă parte, cum ar fi bunăoară la reședința companiei, a tuturor jandarmilor de la secția Poiana.

Prefect,

Indescifrabil

Arh. St. Craiova, fond pref. jud. Dolj, dos. 40/1906.

8

Proces verbal încheiat la 14 noiembrie 1906 de reprezentanții autorităților din jud. Suceava privind refuzul țăranilor din Liteni de a plăti taxa de 5 lei pentru înființarea Casei de asigurare în caz de secetă.

Proces verbal

14 noiembrie 1906

Noi procurorul trib. Suceava primind adresa No. 7384 din 13 noiembrie 1906 a prefecturii locale prin care ne face cunoscut că locuitorii com. Liteni se opun la aplicarea legii și regulamentului pentru înființarea casei de asigurare a țăranilor contra lipsei de porumb provenită din secetă, și că s-au adunat și baricadat localul primăriei.

Astăzi, transportîndu-mă în localitate, unde sosind și dl prefect al județului și întrebîndu-se locuitorii care i-au găsit adunați în strada primăriei în număr de mai bine de 200, care este plîngerea lor, toți în glas au spus că nu vor să plătească cotizația de 5 lei pe an la casa de asigurare contra lipsei de porumb, susținînd că ei sînt oameni săraci și nu au de unde plăti această dare. Voind a asculta în parte pe mai mulți locuitori în privința cererii lor, s-au opus a se prezenta individual arătînd că nu vor decît în corpore să fie ascultați și să deie arătare, căci plîngerea lor e comună pentru toți.

Dîșii au susținut că, oricum ar fi legea, nu vor tolera aplicarea ei sub nici o formă, exprîmîndu-se că la caz de vor fi urmăriți vor omorî pe orice funcționar ce ar veni la casa lor.

Fără de agitația locuitorilor și pentru a nu crea urmări regretabile, atît noi cît și dl prefect am luat hotărîrea a suspenda în mod provizoriu înmînarea încunoștiințării pentru plata de 5 lei anual. Mai înainte de a se retrage locuitorii, dl. prefect a spus că dacă se opun la plată și cred că sînt nedreptățiți cu această dare să facă cerere la deputații lor ca d-lor să intervină în favoarea lor; dîșii au spus că nu fac nici o cerere și că nu vor plăti nici un ban. Despre cele constatate am încheiat acest proces verbal însărcinînd pe dl. inspector comunal Leon Botez a face investigațiuni în localitate spre a vedea dacă nu cumva agitația locuitorilor provine din vreo instigațiune, iar în asemenea caz să afle cine sînt instigatorii.

p. procuror ss. G. Gurăscu

p. prefect
ss. G. Suțu

Inspector comunal

ss. Leon Botez

Arh. St. Iași, Parchet Suceava, dos. 58/1956, f. 547.

9

Inspectorul comunal C. Ionescu înștiințează prefectul jud. Dolj, la 18 decembrie 1906, că țăranii din comunele Gingiova și Horezu-Poenari sînt încă nedîjmuiți.

www.dacoromanica.ro

18 decembrie 1906

Domnule Prefect,

Ordinul domniei voastre nr. 15606 am onoare a vă răspunde că după asigurările date de primari, singuri arendașii moșiilor Gîngiova, frații Constantinești și d-l proprietar Virgil Tir-noveanu se află cu dijmuitul locuitorilor întriați din cauză că după căderea zăpezii, îngreunîndu-se drumurile de comunicație care se face cu multă anevoință, fiind zăpada mică și pămîntul sub ea dejghețat porumburile se pot transporta cu foarte mare anevoință, la care cu toate acestea se dijmuește în continuu, mai rămînd prea puțini oameni de dijmuit chiar din imposibilitatea lor de a-și găsi carele necesare.

Binevoii, vă rog, domnule prefect, a primi asigurarea osebitei mele considerațiuni,

Inspector
C. Ionescu

(Rezoluție)

20 decembrie 1906

Se va telegrafia d-lui inspector
să ia măsuri pentru imediata
dijmuire a celor nedijmuiți.

p. prefect
indescifrabil

Arh. St. Craiova, fond pref. jud. Dolj, dos. 95/906, f. 115.

10

Adresa din 29 decembrie 1906 a Ministrului de interne către prefecturi privind turburările provocate de perceperea taxei de 5 lei pentru casa de asigurare a țăranilor în caz de secetă.

29 decembrie 1906

Domnule Prefect

Domnul Ministru de Finanțe ne comunică prin adresa nr. 112208/1906 informațiunea ce are din partea administrațiunei financiare Botoșani că zilnic sute de țărani neprimind supunerea lor la plata cotizației anuale de 5 lei pentru Casa de asigurări țărancești, se duc la acea administrațiune și protestează, arătînd că ei se opun cu desăvîrșire a plăti această dare.

Tot din acel județ se referă numitului departament că sate întregi, fiind răzvrătite, refuză chiar de a plăti și celelalte dări curente și amenință pe perceptorii respectivi, iar primarii, de frică, nu dau nici un concurs la încasări agenților fiscalului.

Față de această stare de lucruri și pentru a împiedica ca mișcarea în chestiune să ia un caracter general, am onoarea a ne referi la ordinul nostru circular nr. 57289 din 18 noiembrie 1906 și a vă ruga, domnule prefect, să luați măsurile necesare pentru a se explică locuitorilor din întreg județul dv. foloasele ce rezultă pentru ei din legea pentru înființarea Casei de asigurări contra lipsei de porumb.

Primiți, vă rog, domnule prefect, asigurarea considerațiunii mele.

p. ministru — ss/Indescifrabil

Arh. St. Craiova, fond pref. jud. Dolj, dos. 20/1907, f. 1.

11

Scrisoare din 1906 a lui Th. Duma, inginer holarnic din Craiova, către D.A. Sturdza în care critică unele aspecte ale poliției liberalilor.

(Craiova 1906)

Venerabile Domnule Dimitrie Sturdza,

Din momentul ce ați pornit lupte împotriva guvernului și a partidului conservator de la putere, am urmărit cu o deosebită atențiune cele ce ați menționat și dezvoltat în întrunirile de la Craiova, Galați, Brăila, București, etc., etc., și din toate cele ce s-au spus n-am găsit nimic nou, nimic care ar da un nou impuls masei populului nebugetofag, să dorească venirea la putere a partidului Național-Liberal, afară de amintirea patrioticele fapte ce ați făcut când ați venit la cîrma țării în anul 1900, scăpînd țara de faliment * și poate de soarta ce o are astăzi Egiptul, prin economii bine chibzuite; dar dacă atunci, ați îndreptat un rău periculos pentru existența acestei țări, astăzi sînt cele incalculabile în această țară care mine sau poimne pot aduce războiul civil și anarhia mult mai periculoase decît falimentul ce putea să fie acum 6 ani; să le schițe puțin:

1. Astăzi masele populului de jos, țăranul mai ales, este apăsător și nedreptățit într-un mod îngrozitor, deși toate partidele ce s-au perindat la cîrma țării au avut numai ca „reclamă” îmbunătățirea soartei țăranului, însă nici un partid nu s-a ocupat serios să aducă acea îmbunătățire. De unde la 1864 dija ce da țăranul din pămînt era din 10 una, acum a ajuns din 4 trei și mai și mai, fiindcă s-a dat libertatea absolută proprietarului și arendașului să urce învoielile cu muncitorii pămîntului cum li va conveni mai bine, socotînd pe muncitor ca o mașină cu care să-și poată satisface lăcomia.

2. Impozitul asupra pămîntului îl plătește țăranul cu 2 lei, bani 20, pogonul, iar proprietarul care are mii și zeci de mii de pogoaane nu plătește nici 50 bani de pogon; i se zice că muncește singur pămîntul și-l taxează cu 40 lei venitul unui pogon, iar pe proprietar abia cu 10 lei pogonul.

3. Ați făcut legea electorală, care nu diferă mai întru nimic de cea veche, fiindcă ați lăsat tot nedreptățite masele populului, nelăsîndu-i poartă deschisă să intre în camerele legiuitoare spre a-și putea face legi protectoare și drepte.

4. De la 1884 și pînă astăzi ambele partide istorice au înscris în program facerea cadastrului țării, dar totdeauna a rămas pur și simplu reclamă electorală și țăranul înproprietărit la 1864 prin legea rurală este cel mai nenorocit astăzi pentru că atunci i s-a dat pămîntul în bloc, din împrejurări bine cuvîntate poate, iar ei în urmări l-au împărțit, ca să fie așa, cu funia și cu bita, luînd fiecare cum a putut și astăzi sînt țăranii înproprietăriți cu brațele sau cu palmele și au pămîntul pe 4 boi, iar cei care s-au înproprietărit cu 2 sau 4 boi luau pe brațe la foncieră, însă li plătește după cum a fost înproprietărit și trecut în tabelă lit. A. de la 1864, iar nu după cum posedă astăzi: cîți țăranii din comunele înmărginașe cu Bulgaria n-au fugit cu sutele în acea țară, din cauza lipsei de pămînt și cîți sînt astăzi lipsiți de pămînt din cauză că cei mai fanțoși și mai tari în bită le-au cotorpît pămîntul și dacă reclamă undeva li trimite la Tribunal să ceară ieșirea din indiviziune; dacă se poate ca 50 sau 100 de oameni sărmani dintr-o comună să iasă din indiviziune cu 1—2 mii de înproprietăriți, care astăzi s-au îndoit și întreit; desfid pe oricare ar vrea să dovedească că nu este așa și dau cîteva exemple din județul Dolj: Băilești, Birca Filiași etc., unde pot dovedi cu acte și planuri în toată regula și tot așa este starea lucrurilor în toată țara.

Din cele ce arătați mai sus, venerabile Domnule Dimitrie Sturdza, crez că mi-am dat seama cînd am zis că partidul Național-Liberal nu promite nimic nou, a mai aminti economiile făcute în trecut, miroasă a laudă sau a reclamă electorală, a spune că conservatorii au făcut legi care nu sînt bune, iarăși nu faceți nimic, fiindcă deși cu legea jandarmeriei a d-lui Carp s-a făcut un scandal de aproape să coste viață de om și în urmă, cînd ați venit la putere, ați găsit-o bună, împreună cu toată țara. Așa dar, eu simplu și profan meseriaș cetățean al Craiovei, care nu mă ocup de politică, crez că d-vs. șeful partidului Național-Liberal veți fi primit și îmbrățișat ca un al doilea Mesia numai atunci cînd veți veni cu un program politic cu totul nou, adică:

1. Lărgirea colegiului electoral sau colegiul unic spre a putea intra în Camerele legiuitoare adevărații reprezentanți ai masei populului în raport drept cu numărul indivizilor, iar nu cu bogățiile.

2. Facerea cadastrului țării și impozitul funciar pe întindere la ha împărțind teritoriul țării în trei zone sau regiuni și în 3 cantități ca impunerea să fie egală între pămîntul țăranului și al proprietarului.

3. Legea tocmelilor agricole să aibă o maximă și minimă și iarăși după împărțirea vorbită mai sus. căci după mine este o crimă strigătoare la cer să pui învoieli apăsătoare și neome-

* Este vorba de criza economică din 1900—1901 și de măsurile de austeritate bugetară luate de guvernul liberal.

noase, ca cele de astăzi, în spinarea unui țaran ce nu are pământ de muncă, numai pentru logica că tu ai pământ și el nu are, știind bine că le primește ca să nu moară de foame.

4. Votarea legii Casa rurală, fără teamă că proprietatea mare va dispărea, fiindcă și astăzi risipitorii care cheltuiesc la jocul de cărți și care trăiesc dezordonat își pierd moșiile părintești, iar cei cuminți le păstrează. Dacă era această lege, moșiile Negoiu și Birca din Dolj se împarte [s-ar fi împărțit] la săteni — 3—4 mii de oameni — și nu ar fi intrat în mina bogătașilor ca să poată mai bine împila pe țaran cu învoeli neomenoase și cîte alte moșii de la banca Creditului Rural nu s-ar fi împărțit la țărani și astăzi nu am asista la răscoalele țărănești, care nu sînt poate în stare embrionară. Le vine bine astăzi bogătașilor să angajeze capitalul în moșii sau arezi de moșii și să pună învoeli apăsătoare și neomenoase asupra muncitorului de pământ, nefiind nici o barieră pentru lăcomnia lor, în loc să se asocieze pentru întreprinderi mari industriale, fabrici, uzine, exploatare miniere etc., nu de la țaranul ce ar putea găsi existența și nu ar aștepta totul de la plug și de la sapă.

Nu mai merge,enerate Domnule Sturdza,trebuie scapate, iar nu numai vorbe late. Sînt mii și mii de indivizi care erau calici la 1875 și astăzi au ajuns milionari numai pentru că au fost înscrși în firma *abilor* sau a *roșilor***. Vă trebuie oameni cu adevărat devotați pentru binele obștesc și este astăzi o mare și grea sarcină pentru ca să-i puteți găsi, lucru care pe multă lume, ca și pe mine, ne desnădăduiește.

Vă cer iertare,enerate Domnule Sturdza, dacă din adevărurile adevărate ce am divulgat mai sus, vă atinge într-o cîtva vreunul.

Devotat, Th. Duma, inginer hotarnic

B.C.S., fond V. M. Kogălniceanu, pachet XX, dos. 4.

12

Adresă din 7 februarie 1907 a Direcției agriculturii și viticulturii (Ministerul Agriculturii) către prefectul județului Dolj din care rezultă refuzul țăranilor din comuna Segarcea de a plăti cotizația de 5 lei.

7 februarie 1907

Domnule Prefect,

Mai mulți săteni din comuna Segarcea au cerut să fie scutiți de cotizația prevăzută de legea pentru asigurarea țăranimii în timpul secetei, pe motiv că ei au în comună o bancă populară de unde în timpul secetei vor putea să ia banii cu împrumut spre a-și acoperi nevoile, deci nu mai au trebuință de ajutorul indicat de legea menționată.

Cum un asemenea motiv nu dă drept la scutirea de la cotizația de 5 lei, am onoarea a vă ruga să binevoii a dispune să li se pună în vedere că trebuie să plătească acea cotizație.

Vă rugăm, însă, să puneți în vederea delegatului dv. să comunice sâtenilor aceasta și să le explice înlesnirile ce le asigură menționată legea în timp de secetă.

Primiți vă rog, d-le Prefect, asigurarea înaltei noastre considerațiuni.

Director (ss) Indescifrabil

Arh. St. Craiova, fond pref. jud. Dolj, dos. 20/1907, f. 4.

13

Relatarea procurorului C. Livadiți al tribunalului județean Botoșani privind evenimentele din Flămânzi, Frumuşica, Stroeşti și Rădeni de la 16 februarie 1907.

17 februarie 1907

** Este vorba de partidul conservator, și, respectiv, cel liberal, denumite figurat, albi și roșii.

Domnule Procuror general,

Au onoarea a vă raporta următoarele : În ziua de 15 februarie a.c. dl. prefect al jud. primind o notă telefonică de la inspectoratul comunal I. Carale, prin care i se comunică că locuitorii din comunele Flămlnzi, Frumușica și Rădeni, răscolindu-se și cerind sosirea d-sale în localitate îl roagă totodată să nu vie fără forță armată deoarece spiritele sînt f. agitate. Fiind sesizat de dl. prefect de acest lucru, după ce ne-am sfătuit între noi am hotărît să plecăm singuri în localitate și în ziua de 16 februarie a.c. ne-am transportat mai întii în com. Flămlnzi unde în primărie am găsit pe I. Carale, inspector comunal, C. Maxim, învățătorul com., preotul Toma Săvescu și Manole Ionescu, primarul com. Flămlnzi.

Toți aceștia ne-am declarat că locuitorii se plîng că arendașul moșiei, domnul Mochi Fischer, pe cînd se afla în proces cu dl. Berman Iuster a trimis în comună pe Avram Fischer și pe I. Constantinescu ca să spuie sătenilor că le va da pămînt cu 25 lei falcea. Totodată, și dl. Berman Iuster, venind în acele timpuri prin comună, făgăduind și d-sa locuitorilor că, dacă dînsul va rămîne arendașul moșiei Flămlnzi, va înlesni întotdeauna pe săteni, dîndu-le pămînt cu prețul cel mai ieftin, și astăzi, după atîtea făgăduinți, locuitorii se plîng că administrația moșiei nu se ține de cuvînt.

Văzînd că în ograda primăriei s-au adunat un număr de peste 400 locuitori ne-am adresat imediat către dîșii întrebîndu-i care le este plîngerea lor. Și iată răspunsul pe care l-am căpătat. Ion Constantinescu, administratorul moșiei d-lui M. Fischer pe moșia Flămlnzi a spus locuitorilor anul trecut să gonească pe dl. Berman Iuster din localitate deoarece dl. Sturdza, proprietarul moșiei dorește să vîndă locuitorilor pămînt cu 25 lei falcea de arătură și 15 lei de imaș și dacă moșia Flămlnzi, după proces, va rămîne pe socoteala d-lui Fischer, acesta va da locuitorilor pămînt în arendă cu un preț foarte ieftin. După ce moșia a rămas d-lui Fischer, sătenii, adunîndu-se la locuința proprietății pentru a lua pămînt, I. Constantinescu le-a pus în vedere să se liniștească deoarece va fi nevoit să-i astîmpere prin alte mijloace. În ziua de 7 febr. a.c. administratorul moșiei a dat de veste locuitorilor din com. Flămlnzi să vie cu toții pentru a se face contractele de angajament, la care sătenii au răspuns că vor veni la primărie pentru acest lucru.

În adevăr, în ziua de 8 febr. a.c. venind la primărie în număr de 500, ajutorul de primar chemînd pe I. Constantinescu, acesta a răspuns mai întii că va veni, dar pe urmă a trimis răspuns că locuitorii să vie la administrația moșiei. Locuitorii, ducîndu-se, au fost batjocoriți de către I. Constantinescu și chiar unul dintr-inșii, Gh. Dobrescu, a fost lovit cu o piatră de către acesta, în ochi.

Locuitorii din com. Flămlnzi doresc a lua pămînt de la arendaș în bani, iar nu a munci cu prețul de 25 lei falcea de arătură și 15 fr. falcea imaș, cum au convenit astăvară cu administrația.

Să se reguleze de pe acum pămîntul care li se va da de către administrația moșiei deoarece cel mai tîrziu la 15 martie încep a porni la arat.

Să li se arate contractul de arendă cu proprietarul moșiei Flămlnzi și ei se obligă să plătească arendașului 5 lei mai mult de falce deoarece anul trecut au plătit 30 fr. falcea în munci, care în bani /este/ 50—60 și 70 franci. Acestea sînt plîngerile lor rugîndu-se, totodată, să intervenim pe lîngă arendașul moșiei să convie la această cerere a lor.

Din comuna Flămlnzi, d-le procuror general, ne-am transportat în com. Frumușica unde înaintea localului primăriei am găsit un număr mare de locuitori, peste 600, împărțiți în 3 părți; unii erau de la moșia Storești-Vlădeni, proprietatea d-lui Stancu R. Ecchean și care e arendată d-lui Avram Zaharia și d-lui M. Fischer, alții de la moșia Rădeni, proprietatea d-lui doctor Ștefanovici, care este arendată d-lui Henric Iuster și d-lui I. Karakaș, iar alții din comunele Lătei și Prăjeni — com. Flămlnzi. Întrebînd mai întii pe locuitorii din Storești-Vlădeni, care este dorința lor, ei ne-au răspuns că vor să vie înșii pe moșie * deoarece cu arendașii nu se pot înțelege. Ei neavînd pămînt și arendașul Avram Zaharia care se ocupă cu administrația moșiei, nevrînd să le dea pămînt, sînt nevoiți a se duce pe la moșiile Deleni și Onești pentru a lua pămînt în arendă și acest lucru le vine foarte greu din cauza depărtării celei mari. Imaș nu voiește să le dea și prețul pămîntului arabil ce-l plătesc e foarte scump deoarece prețurile sînt de 50, 60 și 70 lei falcea. Pentru boi la imaș, afară de 25 franci, sînt nevoiți a da și cite 2 pui. Arendașul Zaharia le spune mereu că neavînd contract cu dîșii, nimeni nu-l poate împiedica să puie 50 franci falcea de iarbă. Ei doresc ca arendașii să le deie în fiecare an cel puțin 150 fălci de pămînt și prețul să fie cel mai mult 5 lei de cît ce plătesc arendașii proprietarilor.

* Să ia moșia în arendă.

Întrebînd pe urmă pe locuitorii din Rădeni care este plîngerea lor, ei ne-au răspuns că fiind izgoniți de pe moșie de către arendași sînt nevoiți a se duce prin alte localități pentru a lua pămînt. Angajamente agricole arendașii nu voiesc a face cu locuitorii și toți acei care au lucrat au fost rău răfuți. Cer ca administrația moșiei să le dea pămînt și ei se obligă să plătească 5 franci mai mult pe fiecare falce decît cum este arendată de către proprietar. În fine, întrebînd și pe locuitorii din Lăteii și Prăjeni ce doresc, ei ne-au spus că administrația moșiei Flămînzii le plătește 16 lei falcea de arătură, semănătură și grăpătură, iar fără semănătură 12 fr. 80 b. preț care nu le convine deoarece munca lor nu este plătită. Secera de asemenea o plătesc efitiv — 20 fr/anci/ falcea. Că nu vor să mai plătească pămîntul luat de dîșii în arendă cu munca, ci în bani, deoarece sînt întotdeauna rău răfuți. Administratorul moșiei să le schimbe locul de imăș din Ciorogari, fiind loc de suhaturi, în Alexandra căci acesta este puțin mai bun. Și arendașul să le deie pămînt în arendă și ei vor plăti 5 lei mai mult decît prețul arendat de către proprietarul moșiei.

Acestea sînt, d-le procuror general, cele constatate de noi și am putut observa că atît în com. Flămînzii, cit și în comuna Frumușica locuitorii, cu toate că erau în număr foarte mare, erau cit se poate de liniștiți și dacă au chemat pe dl. prefect din localitate a fost numai pentru a se sfătui cu d-sa ce au de făcut, deoarece sînt cu totul lipsiți de mijloace și de pămînt. N-am avut nevoie să liniștim spiritele căci ele n-au fost agitate și în urma făgăduinței date de dl. prefect și de noi că vom căuta să convingem pe arendași să admită măcar în parte, cererile lor, mulțumindu-ne, s-au retras cu toții pe la locuințele lor.

Impresia noastră este, d-le procuror general, că locuitorii din aceste sate sînt exploatați de către administrația acestor moșii și fiind în ajunul arăturilor de primăvara, neavînd pămînt de la arendași au venit în număr mare la primărie pentru a chema pe dl. prefect în localitate. Și cum este în obiceiul locuitorilor de la țară, într-o astfel de împrejurare, să vorbească cu toții, deodată și cu glas tare, acest fapt, impresionînd pe dl. inspector comunal, l-a determinat să comunice prefecturii că locuitorii sînt răsculați și că forța armată este absolut necesară.

Totodată, d-le procuror general, țin a vă comunica că atît dl. prefect cit și noi, ne-am făcut convingerea că dacă arendașii acestor moșii nu vor ceda, cel puțin în parte, la cererile locuitorilor, se poate întîmpla ca la timpul arăturii de primăvară să vedem pe locuitorii acestor moșii intrînd cu plugurile lor pe lanurile arendașilor.

La sosirea noastră găsind la parchet o adresă a dv. prin care ne faceți cunoscut că prin jurnale ați aflat că în comuna Flămînzii, 400 locuitori, după ce au bătut pe administratorul moșiei, au devastat și curtea proprietății, țin a vă pune în cunoștință că parchetul Botoșani în această afacere nu a primit decît o telegramă din febr. No. 1119 de la Ion Constantinescu, administratorul moșiei, prin care se plînge că a fost maltratat; tot în aceeași zi am dat ordin inspectorului comunal să ancheteze și să ne comunice lucrările. Fiind o simplă maltratare n-am crezut de cuviință să vă raportez acest fapt, iar cele scrise prin ziare, desigur, d-le procuror general, au fost trimise spre publicare de către acei care aveau interes de a exagera gravitatea cazului.

Primiți, vă rog, domnule procuror general, asigurarea deosebitei mele considerațiuni.

Procuror, Gh. Livadii

Arh St. Iași, fond parchet Gen. Iași dos. 72/1907, f. 155—157.

14

Adresă a primarului comunei Herăstrău din 10 martie 1907 către prefectul județului Ilfov pe care-l înștiințează de găsirea poeziei Noi vrem pămînt, în foaie volantă, la un soldat rezervist.

10 martie 1907
Herăstrău

Domnule Prefect,

Am onoarea a înainta alăturatul aci proces verbal dresat de noi, împreună cu un bilet tipărit, *Noi vrem pămînt* ce ni s-a înmînat de către rezervistul Țonea Adam din această comună și care i s-a înmînat și lui de către un grup de trei tineri pe strada 13 septembrie pe cînd se ducea la cazarma „Alexandria” unde a fost concentrat.

Primar
D. Dumitrescu
secretar, indescifrabil

Arh. St. Buc., fond pref. jud. Ilfov, dos. 40/1907, f. 45.

15

Scrisoare din 14 martie 1907 a lui I. Dumitrescu către Grigore Petrino din Craiova în care se relatează despre formarea unei „gărzi civice” la Corabia, în timpul răscoalei, alcătuită din elementele burgheziei orășenești.

14 martie 1907
Corabia

D-lui Grigore Petrino Craiova

Cu prezenta mă grăbesc a vă comunica — aseară — între orele 7 și 8 în comuna Brastavățu un număr mare de locuitori au mers la conacul moșiei proprietatea d-lui Albeanu Mihail și d-lui Pleșea și le-au pus foc la toate pătulele cu porumb, la magazii și la conace. Era o lumină mare de ziceai că este la bariera Corăbiei și ne-a luat groaza de așa un mare foc.

În cazul acesta d-nul Marian Nicolaescu ne-a adunat pe toți negustorii români, greci, nemți, evrei și alte națiuni și au strigat în gura mare să ne înarmăm cu toții și să ne apărăm împotriva urgiei poporului ce se așteaptă din moment în moment să vie peste noi și să ne puie foc orașului și să devasteze prăvăliile.

Imediat ne-am înarmat cu toții și am făcut de patrulă toată noaptea prin oraș și pe la marginea orașului, afară din barieră, ca să nu vie peste noi și să ne jefuiască. Toată noaptea nimeni nu a dormit și de teama asta tot trgul astăzi este închis și noi cu toții facem împărțiți de patrulă în oraș și în afară din oraș ca să vedem când or veni, noi să ne punem în apărare și să nu-i lăsăm să vie în oraș. Fiecare din noi avem câte un revolver, puști și câte 100 de cartușe. Acum la orele 9 plecăm la cîmp afară /să facem/ de pază cu toții. /.../ Armată regulată nu avem decât vreo 150 de oameni, încolo Dumnezeu să ne ferească.

De aici au plecat multe familii la bulgari, în orașul Șistov : familia Marin Nicolae, cu toții, numai bătrîna rămas, Ștefan Popescu, Tudor Dăbuleanu și o mulțime de evrei, greci mai cu dare de mină *.

Aceasta spre știința dumneavoastră.
Al dvs. supus,

I. Dumitrescu.

Arh. Inst. studii istorice și social-politice, fond. 12, dos. 270, f. 1.

16

Adresă a primarului comunei Giormanele din 16 martie 1907 către inspectorul comunal al plășii Rojiștea prin care-l înștiințează despre încălcarea de către răsculați a conacului Elenci Dumba.

16 martie 1907
Giormanele

Domnule inspector

În ziua de 13 martie curent pe la orele 9 dimineața, locuitorii din satul Adunați, pendinte de această comună, agitîndu-se în masă și unindu-se cu un număr de peste 35 indivizi din comuna Georocu Mare, care venise să lucreze la canalul apei Craiova, dar găsise lucrările suspendate, precum și cu mai mulți locuitori din satul Bădoși, pendinte de această comună, în total peste

* E vorba de elementul exploatator, mai ales comercianți și negustori din oraș.

250 de locuitori, au mers la conacul moșiei d-nei Elena C. Dumba, proprietăreasa, unde, negăsind pe îngrijitorul moșiei, au incendiat întreg conacul compus din următoarele acarete:

1. — Una casă cu 2 etaje având 12 camere complet mobilate.
2. — Casa îngrijitorului moșiei, cu 4 odăi mobilate și una cuhnie acoperită cu șifă.
3. — Un hambar de blane pe pivniță acoperit cu șifă în care se aflau cca. 600 ddal ovăz.
4. — Un șopron de mașini sub care se aflau următoarele mașini: 1 vapor 10 cai putere, 1 treieretoare, 1 batoză pentru porumb, 1 vînturătoare și 1 semănătoare.
5. — Un bordei de pămînt pentru slugi.
6. — Una casă de bucătărie cu 4 odăi acoperită cu șifă.
7. — Una florărie în pămînt lungă de 14 metri.
8. — Una magazie de bucate cu 2 etaje acoperită cu șifă în care se aflau ca 600 chile griu (21.000 d.dal) și ca 8 chile ovăz (280 d.dal), 1 vînturătoare și 1 țilindru.
9. — Patru pătule de stacheți acoperite cu șifă avînd 32 metri lungime, 2 metri lățime și 3 metri înălțime fiecare, pline cu porumb, aproximativ 700 kile (24.500 d.dal).
10. — Două cară ferecate.
11. — Un năvod de ață în lungime de 120 metri.
12. — Două perechi hamuri de piele cum și alte lucruri mai mici, care nu s-au putut constata, în total pagubele constatate se urcă la sumă de lei 101.870 lei, după cum s-au estimat de noi aproximativ.

De aci, răzvrățiții, în acelaș număr, au pornit la conacele moșiei d-lui dr. Culcer din satul Bădoși, pîndinte de această comună, ținută în arendă de dl. Dumitru Fl. Bantescu, unde, negăsind pe arendaș au incendiat conacul.

Aci pagubele constatate se urcă la suma de lei 57.000, cu aproximație, iar de aci răzvrățiții s-au îndreptat cu toții spre comuna Georocul Mare unde au incendiat casa și conacul d-lui Florea Robănescu din acea comună și apoi s-au împrăștiat.

Pe la orele 6 seara sosind în această comună un detașament de călărași sub comanda d-lui locot. Eliad și una companie infanterie sub comanda d-lui căpit. Demetrescu, am procedat la arestarea răzvrățiților pe care i-am putut prinde și anume:

Grigore M. Căldărariu cu 2 copii, C. St. Guluși, Tănase B. Irimia, Const. D. Guluși, Dinu M. Tescoveanu, Marin St. Barbu, Ion M. Fota, Nicolae Zamfir, Gh. M. Băluța, Gh. Stancu Brătac, Andrei Chioran, Rădu P. Huidilă, care i-au și ridicat și plecat la comuna Rojișteea. E de notat că unul dintre răzvrățiți, anume Ștefan D. Mazilu, de la incendierea conacului d-nei Elena C. Dumba nu s-au mai văzut nici pînă astăzi. Se crede că au intrat în casă pîntra a jefui și l-au cuprins focul.

Binevoii, vă rog, domnule inspector a primi asigurarea deosebitei mele considerațiuni.

Primar, C. Alexie
Secretar, Rădulescu

Arh. St. Craiova, fond pref. jud. Dolj, diverse, doc. 9/1907, f. 123.

17

Adresă a primarului comunei Grecești din 16 martie 1907 către inspectorul comunal al plășii Rojișteea prin care-l înștiințează despre încălcarea conacului moșiei Grecești arendată de M. Mirică.

16 martie 1907
Grecești

Domnule Inspector

În ziua de unsprezece martie a.c., duminică, pe la orele două după amiază ne-am pomenit cu un grup de țărani în număr de peste 200 venind din spre comuna Horezu-Poenari, rămași pînă în prezent necunoscuți de noi, purtînd cu dîșii steaguri roșii și cîntînd cu o goarnă, fiind înarmați cu ciomege, topoare, furci de fier etc. manifestînd și strigînd în gura mare „Ura” și cerînd libertate au intrat în comună ajungînd la cartea d-lui Murin V. Mirică, arendașul

moșiei Grecești, proprietatea primăriei urbane Craiova, au început a tăia cu topoarele și doborînd ușile care erau zăvorâte au intrat în curte; aci /.../, au dat foc pătulelor cu porumb, au devastat casele din curte, dîndu-le de asemenea foc, au aprins moara și paele situate afară din curte, în fine, în mai puțin de un ceas a fost în flăcări totul, cîmorînd barbar cu topoarele și cu ciomegele pe dl. Petre Hagi Mihail, administratorul moșiei d-lui Mirică și bătînd turcii aflași ca servitori; în fine, în prezent, pe locul unde era curtea proprietății și averea d-lui Mirică, nu este decît ruină și cenușa rămasă; singurul lucru care nu a ars nu este decît o casă mică construită din spre miazăzi. În urmă, manifestații au plecat în spre comuna Gîngiova, la arendașul moșiei, Ion Constantinescu.

Vitele și griul care au ars * au fost luate de locuitorii din com. Grecești și Horezu-Poenari. Binevoiți, vă rog, d-le inspector, a primi asigurarea considerațiunii mele.

Primar, Ion D. Pătroi

Arh. St. Craiova, fond pref. jud. Dolj, diverse, dos. 9, f. 112.

18

Adresă din 16 martie 1907 a directorului penitenciarului din Slatina către prefectul județului Olt în care solicită dublarea pazei la penitenciar fiind seama de numărul mare al arestaților printre țărani răsculați.

16 martie 1907
Penitenciarul Jud. Olt

Domnule Prefect,

Față de evenimentele ce se petrec astăzi pe teritoriul județului și avîndu-se în vedere că numărul deținuților din cei proveniți dintre răzvrătiți zilnic sporesc în acest arest.

Cu onoare vă rog să binevoiți a interveni pe lângă dl. comandant al garnizoanei Slatina, spre a se încuviința îndoirea pazei militarești a penitenciarului local cu începere chiar de astăzi, destinîndu-se pentru acest scop, pe cît va fi posibil, militari din comunele în care pînă în prezent nu s-a semnalat revolte țărănești și totdeauna militarii să fie din contingente mai vechi și active.

Primiți, vă rog, domnule prefect încredințarea osebitei mele considerațiuni.

Director
(ss) indescifrabil

(Rezoluție)
Se va interveni la Regiment
Prefect (ss) indescifrabil

Arh. St. Slatina, fond pref. jud. Olt, dos. 15/1907, f. 33.

19

Certificat medical eliberat de medicul spitalului Balș la 22 martie 1907 atestînd rănirea în timpul răscoală a lui Ghiță Stan Călin din Groșani (Romanși).

22 martie 1907
Spitalul rural Balș
nr. 137

* Este vorba de griul care, fiind incendiat, nu a ars în întregime.

Domnule procuror,

Am onoarea a vă comunica că în ziua de 20 martie a.c. a intrat în grija acestui spital pacientul Ghiță Stan Călin din comuna Gropșani suferind de : fractură completă a celui de al V-lea metatarsian drept, contuzii forte a piciorului drept și ușoare a celui stâng, plagă contuză a gambei drepte, echimoze pronunțate pe partea dorsală a picioarelor și mai cu seamă pe cel drept ; plagă situată în dreptul coastei tibiei drepte, lungă de 3 centimetri, profundă pînă la os.

Aceste loviri au fost produse prin corp contodont, prezintă gravitate și vor avea necesitate de 10—15 zile spre a se vindeca, afară de alte complicațiuni. Pacientul declară că a fost lovit de către geandarmi în comuna Balș.

Medicul spitalului,
Dr. Virvoreanu.

Arh. St. Caracal, fond parchet jud. Romanați, dos. 85/907, f. 18.

20

Certificat medical eliberat de medicul spitalului Balș la 23 martie 1907 atestînd rîntirea în timpul răscoalei a lui Ion Florea Pieluș din Oboga (Romanați).

23 martie 1907
Spitalul rural Balș
nr. 149

Domnule Procuror,

Am onoarea a vă comunica că în ziua de 21 martie a.c. a intrat în cura acestui spital pacientul Ion Florea Pieluș din comuna Oboga suferind de : plăgi prin rană de foc ale coapsei drepte — orificii de intrare înapoia epicondilului iar cel de ieșire în dreptul și deasupra rotulei.

Aceste leziuni au fost produse prin armă de foc, prezintă gravitate și vor avea necesitate de 8—10 zile spre a se vindeca, fără alte complicațiuni. Pacientul declară că a fost împușcat de către soldați.

Medicul spitalului
dr. Virvoreanu

Arh. St. Caracal, fond parchet Romanați, dos. 85/1907, f. 18

21

Înștiințare a primului procuror al județului Mehedinți din partea administratorului moșiei Gemeni cu privire la încălcarea proprietății lui Iosif Taliovici.

29 martie 1907

Domnule prim procuror,

În noaptea de 13—14 a corentei un număr f. mare din sătenii comunei Gemeni au dat foc conașului moșiei din localitate, proprietatea d-lui conte Iosif Taliovici ce ținem cu arendă, arzîndu-ne între 2 800—3 000 kile porumb *, 20 kile fasole, casa devastată și în urmărsă, mașinării, fierării, unelte agricole și în fine totul : pătule, grajduri, magazie la 2 etaje, toate pline cu produse, etc. Pentru acest fapt s-a ridicat și trimis la Calafat 2 indivizi și anume Ion L. Pavel și Ioniță Bojneag Mare care să zice că de la Calafat s-ar fi trimis aici. Vă rog

* ccs. 8 vagoane de porumb.

a face totul ca acești doi să nu fie liberați pe lângă care cu respect vă rog a mai aduce un număr de 10 care au fost capii mulțimii care au luat parte la expunerea focului.

Primiți vă rog cu profund respect osebita mea considerațiune.

Arendași p. I. Marincu și V. Mircă
Administrator procurator
Indescifrabil

Numele capilor sint :

Ion Lică Pavel	Constantin Fl. Țăpligă
Ion Boșneag Mare	Florea Sabin
Ion I. Sărățel	Petre Costea Iovanu
Marin Oprea	Preda Dinu Idiță
Alixandru Găletușe	Pavel Spătaru
Badea Sfredel	Pătru St. V. Țirdea
Marin Stan	Mitrică Ion E. Găletușe
(Ion Găletușe)	Ion Dina Mitru

Arh. St. Tr. Severin, fond Curtea cu jurați Mehedinți, dos. 3/907, f. 46.

22

Adresă din 30 martie 1907 a primarului comunei Gîngiova către prefectul județului Dolj din care rezultă Impușcarea a cinci țărani sub pretextul „fugii de sub escortă”.

Primăria comunei Gîngiova
Plasa Rechet, Jud. Dolju
Nr. 617

30 martie 1907

Domnule prefect,

Locuitorul Miltiade Ștefan Manea din această comună, dovedit că a luat parte la crima asupra arendașului I. Constantinescu din această comună cu ocazia răzvrătirii în ziua de 11 martie a.c. fiind înaintat de d-l comandant al trupelor, detașamentul Birza, căpitan Popovici, onor Parchet Dolj, și fiind că împreună cu ceilalți au încercat să fugă de sub escortă, au fost impușcați de soldați, găsindu-se pe loc numai 3 morți și 2 răniți, iar numitul Miltiade nu s-a mai găsit, neaflindu-se de el nici plină azi nici că e mort ori viu.

Din zvon public sîntem informați că numitul ar fi încă viu și dispărut ; unde, nu se știe. Cu respect vă rog să binevoiți a dispoza publicarea, urmărirea și prinderea numitului unde se va găsi.

Signalmentele sint : etate 23 ani, statura 1,68/83, părul și sprincenele castanii, ochii căprui, nasul, barba potrivite, fața smadă, formatu gura — potrivite, semne particulare : n'are. Binevoiți, vă rog, domnule prefect, a primi asigurarea profundului meu respect.

Primar, indescifrabil,

Secretar
indescifrabil

Muzeul Olteni, secția istorie, Pref. jud. Dolj, dos. 25/1907.

23

Telegramă din 30 martie 1907 a inspectorului comunal Oltenița către prefectul județului Ilfov atestînd răspîndirea poeziei Noi vrem pămînt și a articolului lui N. Iorgă Dumnezeti să-i ierte.

TELEGRAMĂ
Confidențială

D-lui Prefect al Județului Ilfov.
Oltenița, 30 martie ora 10.

Locuitorul Dobre Culea din comuna Chiselet cătunul Surlari a primit ieri cu poșta de la fiul său Dobre Nicolae, dorobanț concediat din regimentul 6 Mihai Viteazul, concentrat în București, un plic cu o carte poștală și 2 imprimare, una purtând titlul „Dumnezeu să-i ierte” * și alta, conținând poezia lui Coșbuc care se termină la fiecare strofă cu cuvintele: „cer pămînt”. Am dat ordin pentru ridicarea acestor tipărituri avînd grijă a le înainta d-voastră, însă avînd un caracter sedițios, rog a lua măsurile ce veți crede de cuvință.

Soldatul în chestiune nu îndeamnă pe tatăl său la nici un act turbulent.

Inspector
s.ș I. Ionescu, nr. 760.

(Rezoluție)

Se va aștepta la rezultatul de la reg. 6. Se va face și adresă în scopul ca să se cerceteze.
/prefect/ Alimănișteanu

Arh. St. Buc., fond pref. jud. Ilfov, dos. 40/1907, f. 179.

24

Scrisoare a lui Ion I. C. Brătianu, din aprilie 1907 către D. A. Sturdza în care precizează poziția sa cu privire la amnistierea țăranilor răsculați.

Ministerul de interne
Cabinetul Ministrului
3 aprilie 1907

Scumpe domnule Sturdza

Păreră mea ar fi că în chestiunea gracierilor să nu procedăm decît cu cea mai mare circumspecțiune. De aceea supun aprecierii domniei tale dacă nu credeți că înainte de a lua o hotărîre în această privință ar fi bine să ne consfătuim astăzi seară.

Respect și afecțiune
Ion I. C. Brătianu

Arh. Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C. C. al P.C.R., fond 15, dos. 958, vol. 7, f. 178.

25

Plîngere a țăranilor din comuna Glod adresată la 7 aprilie 1907 prefectului jud. Dolj împotriva regimului de teroare instituit de autorități după răscoală.

/cople/
7 aprilie 1907

* Este vorba de cunoscutul articol al lui Nicolae Iorga publicat în „Neamul românesc” cu ocazia primelor jertfe ale răscoalei în județul Botoșani.

Domnule Prefect,

Noi, subsemnații, cea mai mare parte din comuna Glod, plasa Bucovățu, jud. Dolj, cu respect supunem la cunoștința dv. următoarele:

Cu răscoalele țărănești în comuna noastră s-au făcut numai jafuri și cîtă stricăciune s-a făcut s-a dat înapoi și mai mult; acum în comuna noastră a venit un domn sub-locotinent din batalionul al 5-lea de vînători. Sună goarna, adună locuitorii în curtea primăriei, pune sentinelele împrejur și pe rînd cite unul ne bagă în localul primăriei și ne bate cu ciumeștile, un soldat de o parte și unul de altă parte, plină ne lasă morși și ne împune a da d-lui Dumitru Arsenie, care este noul arindaș, intră în posesie și la 23 april 1907, 3 500 băncioare porumbu, grîu, ovăz, orz și meu și dînsului ce i s-a luat s-au dus * și nici n-au avut atîta sumă, căci dînsul cumpără de la moară bucate pentru servitori, iar vechiul arindaș, Ghiță Sfetculescu, ne-au chemat și zis că facem analogie, de fiecare familie să dăm cîte 5 tirne de porumbi. Le-au primitu de la toți, au promis că nu mai are nici o pretenție, iar astăzi mai cere să mai dăm 2 vagoane. Dl. Arsenie au avut 1 000 blane vechi, spărturi; astăzi cere 3 000 blăni. Familiile noastre stau ascunse prin casă și păduri și pentru că nu mai putem răbda așa bătăi, unde chiar să se întrebe Vasile Theodorescu are cunoștința ca logofăt alu dl. Arsenie că n-au avut atîtea bucate și blane. Acest caz îl aducem la cunoștința d-voastră și vă rugăm respectoși, d-le prefect, binevoști a lua convenitele măsuri și a dispoza cele legale, deslușindu-vă cu dl. Ghiță Sfetculescu i s-a dus mai întîi toată paguba și pe urmă ne-a luat analogi **, pe din afară făcînd să înceteze bătăi/le/.

Prea plecați și supuși servitori,
toată obștea satului.

* În sens de: ceea ce i s-a luat i s-a dat înapoi.

** s-a luat de fiecare familie o anumită cantitate de cereale.

Arh. St. Craiova, fond pref. jud. Dolj, dos. 14/1907, f. 617.

26

Rechizitoriul definitiv al procurorului jud. Romanați cu privire la răscoala țăranilor din Tia Mare.

9 iunie 1907

Rechisitor definitiv

Nr. 4449

Noi, procurorul tribunalului Romanați, văzînd rechisitorul nostru introductiv Nr. 2260/1907 prin care s-au trimis la instrucție Iancu Ilie Dincă, Tudor Ristea Stănculescu, Stan Marin Stanciu, Stancu Bocai și Radu Popa, toți din comuna Tia Mare, acest județ, pentru faptul prevăzut și pedepsit de artic. 86 c.p.

Văzînd ordonanța domnului jude instructor prin care declară terminată instrucția.

Examinînd din nou actele de procedură urmate în cauză, expunem:

Locuitorii Iancu Ilie Dincă, Tudor Ristea Stănculescu și Stan Marin Stanciu, toți din Tia Mare, auzînd că sătenii din alte comune s-au sculat în contra proprietarilor și arindașilor și închipuindu-și că, de vor face și oamenii din comuna lor același lucru, s-ar putea ca actualul arindaș, dl. Căpitan Condurache să se întimideze și să părăsească moșia Ordoreanca, proprietatea Bisericii Slobozia, sau, rămînd arindașul, le va ușura învoielile, au pornit prin sat, îndemnînd lumea să meargă la conacul moșiei — să-l devasteze și să-i pună foc. După ce au adunat pe locuitori au pornit în fruntea lor la conac, unde, ajungînd, Iancu Ilie Dincă și Tudor Ristea au pus foc unei șire de paie și unui pătul gol și împreună cu Stan Marin Stanciu au spart geamurile la casă, au pătruns înăuntru și au distrus toate lucrurile aparținînd arindașului.

Probele aduse în sarcina numiților sînt declarațiile martorilor Ion I. Sairoga, telefonistul comunei, Marin T. Ticu, Const. M. Diaconu și Florea Capac, coroborate cu arătările preveniturii

Stan Marin Stanciu și cu mărturisirile celorlalți preveniți că au fost la fapt cînd s-au săvîrșit, fără ca ei însă, să ia parte activă.

Văzînd că faptele săvîrșite sînt prevăzute și pedepsite de art. 354 și 358 c.p., comb. cu 40 c.p. și cu 50 al. II c.p. ne modificăm în acest sens primul nostru rechizitor.

Văzînd și dispozițiile artic. 128 Pr/ocedură/ penală.

Disponem a se restitui dosarul domnului jude instructor cu rugămîntea să găsească, prin ordonanța ce va emite, că există în contra lui Iancu Ilie Cîncă și Tudor Ristea Stănculescu caz de urmărire pentru faptele prevăzute și pedepsite de art. 354 și 358 c.p., combinat cu 40 c.p., în contra lui Stan Marin Stanciu că există caz de urmărire pentru faptele prevăzute și pedepsite de art. 354 și 358 c.p., combinat cu 51 al. II și cu 40 c.p. Toți preveniții sînt majori, locuitori din Tia Mare, iar în contra lui Stancu Bocai și Radu Popa să bine vciască a găsi că nu este caz de urmărire.

Făcut la Parchetul de Romanați, azi 9 iunie 1907.

Procuror
s.s. I. Voitescu

Arh. St. Caracal, fond Parchet jud. Romanați, dos 9/1907, f. 5

27

Act de acuzare al procurorului general G.A. Drăghici referitor la răscoala țăranilor din Rădești, Răteasca, Butculești, Ciurari, Drăcșenei, Beuca (Jud. Teleorman).

iunie 1907

Act de acuzare Nr. 7616

În ziua de 10 martie 1907 locuitorii comunei Rădești sub îndemnul acuzaților jurmează numele a 21 de persoane/ înarmîndu-se cu furci, topoare, ciomege și securi pornesc spre casa arendașului Coșoiu pe care o devastează, distrugînd mobilierul și luînd parte din el, bălînd grav pe numitul arendaș. Apoi se îndreaptă spre casa arendașului Hipolit Chazeski unde deasemenea distrug toată mobila și toate obiectele din ea. De aici trec în comuna Sfințești, unde, în unire cu locuitorii de acolo, sub conducerea lui Radu Marin și Oprea Radu Neguț devastează casa arendașului Tănăsache G. Daia și dau foc tuturor construcțiilor.

A doua zi, 11 martie, se duc la casa proprietății d-nei Hermina I. Leonescu din că-nul Răteasca, unde devastează și incendiază tot ce era în curte și împrejur.

După acestea trec în comuna Butculești și pactizînd cu locuitorii din această localitate rup mai întîi firele telefonice și apoi se duc la casa proprietății d-lui N. Butculescu pe care o devastează, distrugînd tot și punînd foc atît casei cît și celorlalte clădiri. În seara aceleizile ajungînd în Lăceni fac ceată cu locuitorii de aicea și merg asupra casei moștenitorilor Gr. Păucescu pe care o devastează și li dau foc, trec apoi la casele d-nei Păucescu și în unire cu locuitorii din Ciurari devastează, jefuiesc și incendiază tot. În urmă trec în comuna Ciurari și dau foc casei și avutului unui satean bogat Ion Ene Zamfirescu, pe care-l bat grozav atît pe el, cît și pe soția lui.

De aicea pornesc spre Drăcșenei, unde ajungînd seara, pun foc și devastează casele arendașului Nic. G. Popa, proprietatea col. Costescu, precum și acelea ale d-lui general Berendei și a arendașilor săi, frații Georgescu din comuna Beuca.

În ziua următoare, banda de jefuitori, se desparte în 2 grupe: una se unește cu locuitorii comunei Plopi, care merg la casa proprietarului C. G. Pietrariu, pe care o distrug, și incendiază, iar cealaltă grupă se duce la casa proprietății de pe moșia Drăcșenei, aparținînd Eforiei spitalelor civile, pe care deasemenea o devastează și o incendiază.

În fine, ajungînd la crîșma lui Firiică Paraschivescu din cătuna Plopi, îl jefuiesc de aproape toată marfa ce o avea în prăvălia sa /.../

Procuror general,

G. A. Drăghici

28

Chestionar privind învoielile agricole pe anul 1906 în comuna Dulcești, jud. Roman.

5 Iulie 1907

Chestionar*

/privind învoielile agricole pe anul 1906 în comuna Dulcești, jud. Roman/

De datele cerute de dl. procuror trib. Roman prin adresa nr. 7363 în urma ordinului dlui. procuror g-ral Iași, nr. 5119/907.

Numele moșiilor din comună ?

Numele și pronumele proprietarilor și arendașilor care cultivă moșia în comună ?

Dulcești și Roșiori

Valerian Balasan, proprietarul moșiei Roșiori și Carol EleMBERGER, arendaș al moșiei Dulcești.

96 lei falcea

Prețul cu care se arendează o falcea de pământ cultivabil la țărani ?

137 lei 60 bani

Prețul cu care se arendează falcea de fînă ?

În bani gata și prin muncă.

Dacă plata se face în bani sau în munci ?

Cît se plătește pentru vîratal unei perechi de boi ?

40 lei

Idem pentru 1 vacă

14 lei

Idem pentru una oaie mulgătoare

2 lei 60 bani

Idem pentru un gonitor

14 lei

Idem pentru 1 mînzat

8 lei

Idem pentru un cal

10 lei

Prețul muncii de arat ?

16 lei falcea

Prețul muncii de grăpat ?

6 lei falcea

Prețul muncii de prășit ?

48 lei falcea

Prețul muncii de secerat ?

16 lei falcea

Prețul muncii de cosit ?

16 lei falcea

Prețul unei zile cu carul, bani luați în timpul iernii ?

2,50 lei

Prețul unei zile cu palmele, bani luați în timpul iernii ?

1 leu

Prețul unei zile cu brațele în timpul muncii ?

1,30 lei

Prețul unei zile cu carul în timpul muncii ?

3 lei

Dacă li se dă pentru muncă tain, dacă nu li se dă și în ce cantitate ?

Nu li se da

Cum se plătește ziua pentru un om mare sau copil la plug ?

65 bani ziua la omul mare și la copil 40 bani și mîncare

Dacă costul pămîntului, fînăului, suhatului se plătește în bani sau în muncă ?

prin muncă și bani

Dacă pe lingă muncă trebuie să mai dea ouă și găini, etc. și cît anume ?

Nîmic.

Un om face munca unei fălci

în 47 de zile

În cît timp, se poate ara, grăpa, boroni o falcea de păpușoi și una de grîu ?

în 3 zile

Cît timp trebuie unui om a seceră, lega, pune în clăi și căra la arie o falcea de grîu sau de ovăz ?

în 12 zile

În cît timp un om poate cosi, aduna, căpiji și clădi o falcea de iarbă ?

În 10 zile

Dacă desfacerea snopilor după ce au fost plouați, întinderea mînunchilor pentru a se usca, legarea din nou și punerea snopilor în clăi se plătește aparte sau se cuprinde în prețul seceratului ?

Se cuprinde tot în prețul seceratului.

* Arhivele Statului Iași, Fond Curtea de Apel Iași, lucrări referitoare la întocmirea tabloului de munci agricole după răscoala de la 1907, dosar 78/907, fila 23.

Aceste relații fiind culese după obiceiul din localitate, se certifică de noi pentru exactitate prezentul chestionar.

Prî nar, V. Șcri an

Secretar, Gh. Teodorescu

29

Fragment din manuscrisul lui V. M. Kogălniceanu „Apărarea mea”.

Apărarea mea de Vasile M. Kogălniceanu

Răscoală țărănești din martie 1907 au avut de urmare firească o întinsă cercetare judiciară și administrativă pentru aflarea autorilor răscoalei. La început, în martie și aprilie, opinia publică, fiind încă sub impresiunea zguduitoare a revoltelor, credea că țărani s-au răscolit împinși de instigatori sau de vreo organizațiune revoluționară care lucra la sate.

În atmosfera aceasta încărcată a început să nască, să prinză încetul cu încetul și apoi să ia trup definitiv acuzarea că vina, sau cel puțin o parte din vină, o am eu. Dintru întâi, nimeni nu s-a gândit la mine. La izbucnirea revoltei eram liniștit, crezînd, ca alții alții, că nu e vorba decît de o izbucnire, a unei nemulțumiri locale. Era însă șchiteia care căzuse într-un butoi cu dinamită.

Întreaga țară luă foc. Atunci bănuielele care rătăciseră cîteva zile de colo în colo, care trecuseră granița și dădeau vina pe seama străinilor, se opriră asupra mea.

Instrucțiunea începuse în tot cuprînsul țării. Șefii armatei instruiau, agenții administrativă instruiau, membrii justiției instruiau. Ideea fixă, preconcepută cu care porniseră toși la cercetare era că ne aflăm în fața unei revoluții organizate. Trebuia să se afle organizația.

Cercetările nu dădeau însă nici un rezultat. La atingerea cu realitatea, toate zvonurile fantastice, toate poveștile, toate născocirile se risipeau ca fumul bățut de vînt. Organizația revoluționară nu se putea descoperi, nu trebuia să fie descoperită.

Și aceasta fu pieirea mea. Era deci nevoie de un instigator intelectual. Nimeni nu voia să admită că răscoalele au izbucnit de la sine, că s-au propagat prin imitație și că n-au fost puse la cale.

Cum să admiti asemenea izbucnire într-o țară unde s-a clădit înțelpt 40 de ani, după cum tot ne-am lăudat în fața străinătății. Așa dar trebuia găsit un revoluționar pentru a ascunde tristul adevăr că 40 de ani nu s-a făcut nimic. Partidele politice nu voiră și nu voiesc nici azi să admită una ca aceasta nici în ruptul capului. Lucru se înțelege ușor. Elc nu voiesc să admită că au guvernat așa de bine de la 1866 încoace, adică de la venirea pe tron a lui Carol de Hohenzollern Sigmaringen, timp de peste 40 de ani, încît țărani, amărîți peste măsură, au fost împinși la credința că numai prin răscoală vor căpăta ceva.

Era nevoie cu orice chip de un instigator asupra căruia vinovații să-și descarce vina și asupra căruia să se arunce întreaga răspundere a răscoalelor.

Instigatorul am fost găsit eu.

Chemat mai întâi la instrucție la Dorohoi, prin adresa judecătorului de instrucție nr. 835 din 14.III.1907, ascultat apoi aici, în București, de către dl. procuror general Ciocărdia, care n-a găsit nimic împotriva-mi (declarîndu-mă indemn de orice vină și rugîndu-mă numai în numele guvernului ca la o a doua publicare a programului țărănesc să nu mai tipăresc și motto-ul al Reginei Elisabeta¹) și după aceea de dl. procuror Schina și judecător de instrucție Ionescu-Dolj am fost declarat în urmă ca vinovat de izbucnirea răscoalei în *Vlașca*, arestat la Giurgiu în ziua de 3 aprilie c. și dat în judecata Curții cu juri prin ordonanța definitivă nr. 50 a d-lui judecător de instrucție Eftimie Antonescu și prin actul de acuzare nr. 7796 al d-lui procuror g-ral Gr. Ștefănescu ca să fiu condamnat, după cum se pronunță dl. jud. de instrucție Antonescu, „pentru crimă prevăzută și pedepsită de art. 47 combinat cu art. 81 din codul penal” și anume printrucă prin uneltiri culpabile și prin instrucțiuni viclene date, am ațîțat la război civil, înarmînd și ridicînd pe locuitorii din județul *Vlașca* unii contra altora, săvîrșind omoruri și jafuri în 52 de comune din acest județ”.

Ancheta judecătorească care s-a făcut în toată țara a dovedit neadevrul acestor născociri. În tot cuprînsul regatului românesc n-a ființat nici o organizațiune anarhică, numai în *Vlașca*, da, unde acel care a pus la cale revoltele am fost eu.

¹ Apelul „Către săteni” avea drept *motto* o fată care figura pe o ilustrată a reginei Elisabeta.

Ordonanțele definitive și actele de acuzare din întreaga țară recunosc că n-au putut descoperi absolut nimic în sensul existenței vreunei organizațiuni revoluționare speciale. În mai toate capitalele de județ unde au avut loc sesiuni de jurați pentru judecarea țărănilor răzvrățiți la nici un proces nu s-a putut descoperi vreo urmă de înjghebare anarhică, vreo mină străină sau indigenă care să fi pus la cale revoltele. Parchetele noastre, ajutate de forța armată, au lucrat toate ca să dea de firul complotului revoluționar; mii și mii de țărani au fost ascultați, așa cum ascultă la noi instrucția când și-a pus în cap să afle numai dect ceva, totuși nu s-a putut constata nimic, și totuși, după cum vom arăta mai încolo, au trebuit să mărturisească că răzvrătirea s-a făcut prin simplă imitațiune, iar nu prin instigațiuni puse la cale de cineva. S-au ascultat mii de țărani, mii de sate au fost cercetate. Dacă ar fi existat, în adevăr o organizație revoluționară sau instigatori speciali, e de închipuit oare că după atâtea anchete nu s-ar fi aflat nimic, că dintre atîția mii de săteni ascultați după o represiune înfricoșătoare nu s-ar fi găsit măcar cîteva zeci care să dea de gol pe acela care i-au îndemnat să ia toporul în mină? Dar nu s-a găsit nimic.

Instrucția făcută în întreaga țară a stabilit că revoltele n-au fost organizate, că nu le-a pus nimeni la cale, că n-a fost nici un autor intelectual sau moral care „prin uelțiri culpabile sau instrucțiuni viclene” să fi îndemnat pe săteni să se ridice și că focul a luat naștere de la sine și s-a răspîndit cu înțeleala gîndului numai prin imitațiune.

Constatarea aceasta este adevărată, este adevărul sînt. Altfel actele de acuzare ale parchetelor ar menționa numele instigatorilor. *Intemeiat pe aceste acte, încheierea este că răscoalele țărănești din martie 1907 nu se datorează instigațiunilor vreunei organizațiuni criminale cîi stărei economice și culturale a țărănilor* (subl. în text — D.H.) Constatarea aceasta privește întreaga țară și nu eu sînt acela care o fac, ci actele judecătorești oficiale.

Biblioteca centrală de stat, secția msse., fond M. Kogălniceanu, pachetul XVII.

30

Scrisoarea din 18 ianuarie 1908 a lui Spiru Haret către primul ministru, Dimitrie Sturdza în care se pronunță pentru o dezbatere în parlament a învinuirii care i se aduce de „instigator” la răscoale.

18 ianuarie 1908

Mult stimat domnule Sturdza,

Am văzut în gazetă că dvs. ieri la Senat ați spus că veți cere lui Disescu¹ să nu-și măi dezvolte interpelarea. Mă întreb dacă e bine să se facă așa ceva. În urma unei campanii furioase de aproape un an în care un membru al guvernului a fost acuzat așa cum am fost eu, bine este oare să se evite și această ocazie pe care adversarii înșiși o oferă ca să ne explicăm unii cu alții? Dvs. deriți potolirea; dar potolire nu va fi. Campania se va alimenta, din contra, prin curajul ce vcr căpăta adversarii.

Precum ați văzut, eu am tăcut tot timpul ca să nu fac greutăți; dar poate că e prea mult să tac și atunci când sînt provocat să vorbesc.

Vă rog să vă gîndiți asupra acestor păreri și să binevoiți a-mi da pe a dv.

Alături aci proiectul de lege pentru dotarea școlilor rurale cu pămînt, modificat după notele dvs., și vă rog ca, dacă-l găsiți bun, să binevoiți a sen na în jurnal.

Al dv. devotat
Haret

Biblioteca centrală de stat, secția msse., fond M. Kogălniceanu, pachetul XXII dcs. 9.

¹ C. I. Disescu, om politic conservator, fost ministru al Justiției.

31

Adresă din 5 martie 1908 a șefului companiei de jandarmi Dolj către prefectul județului înștiințînd despre răspîndirea unor broșuri socialiste printre țărani

Jandarmeria rurală
Compania Dolj
nr. 9672
5 martie 1908 Craiova

Domnule prefect,

Am onoarea a înainta următoarele broșuri găsite asupra individului Gh. Smădoiu din comuna Valea Anilor, jud. Mehedinți, care, întovărășit de individul Gh. Făcea din Trgu-Jiu au fost arestați de geandarmi pe teritoriul comunei Maglavit (Dolj—n.n.)

1. — Cartea de membru al Sindicatului croitorilor din Severin.
2. — Partidul liberal și chestia țărănească, de Toma Dragu.
3. — Spre țărml dreptății de Teodor Neculuță.
4. — Către tineri de P. Kropotchin.
5. — Un manifest către lucrători.
6. — Ziarul „România muncitoare”
7. — Să fie lumină, de M. Vincevschi.
8. — Marea reformă de T. C. Mănescu.
9. — Cartea muncitorului.
10. — Sindicatele muncitorești, de Dr. C. Racovski.
11. — „Jos corporațiile”, de Dr. C. Racovski *.

Cerînd informații poliției Severin cu telegrama nr. 3203/908 ne comunică că acești indivizi sînt înscrîși la Sindicatul și Cercul România Muncitoare, sînt cunoscuți socialiști, probabil avînd menirea de a distribui broșuri socialiste pe la țărani, pentru care am dispus să fie înaintați parchetului tribunalului Dolj.

Primiți, vă rog, domnule prefect, asigurarea osebitei noastre considerațiuni.

România

Geandarmeria rurală

Compania Dolj

Gh. I. Cernătescu

Arh. St. Craiova, Pref. jud. Dolj, dos. 14/1908, nepaginat.

32

Adresă din 31 mai 1908 a ministerului de interne către prefecții de județe prin care li se pune în vedere să ia „măsuri energice” împotriva răspîndirii influenței socialiste la sate.

Ministerul de Interne
Direcțiunea siguranței generale
nr. 3191 din 31 mai 1908

Domnule prefect,

Avînd informațiuni că diferitele sindicate de muncitori care nutresc idei socialiste întind propaganda lor prin sate, unde distribuie spre vînzare broșuri socialiste și ziarul „România muncitoare”, am onoarea a vă ruga, domnule prefect, a lua cele mai energice măsuri pentru a împiedica o astfel de propagandă la sate și distribuire de broșuri cu idei subversive, comuni-

---

* Toate broșurile menționate au fost publicate de Cercul de editură socialistă „România muncitoare”.

cîndu-mi ori de cîte ori se va semnala de autoritățile din județ asemenea cazuri și înaintîndu-mă un exemplar din broșurile ce s-ar încerca a se împrăștiia printre săteni.

Primiți, vă rog, domnule prefect, asigurarea considerațiunii mele.

p. Ministru Const. Nicolaescu
p. Director
Indescifrabil

Arh. St. Buc., fond pref. jud. Ilfov, dos. 1/1908, f. 57.

33

Notă informativă către Prefectura poliției capitalei din 5 iunie 1908 din care rezultă dorința lui Gheorghe Cristescu de a forma sindicate agricole la sate.

Prefectura Poliției Capitalei
Biroul de cercetări
5 iunie 1908

Notă

Într-o discuție ce a avut-o, socialistul Ghiță Cristescu plăpumarul s-a pronunțat că scopul lor este să creeze și sindicate agricole la țară. Adeseori membrii cercului „România muncitoare” fac invitațiuni pe care le trimit prin cît un om de-al lor la țară, invitînd pe diferiți țărani a lua parte la ședințele ce se țin la cerc.

D

Arh. St. Buc., fond pref. poliției capitalei, dos. 243(191) 1908, f. 1.

34

Notă informativă din 14 iunie 1908 către Prefectura poliției capitalei relativ la planul cercului socialist „România muncitoare” din București de a răspîndi propaganda socialistă la sate.

Prefectura poliției Capitalei
Biroul de cercetări
14 iunie 1908

Notă

Aseară la ora 8, lucrătorii metalurgiști sindicalizați au ținut o consfătuire la cercul „România muncitoare”. Ei erau în număr ca de vreo douăzeci și au discutat asupra mijloacelor ce ar putea să întrebuițeze pentru îmbunătățirea soartei lor, sporindu-li-se salariile și micșorîndu-li-se orele de muncă.

Cuvîntul de ordine la Cercul „România muncitoare” este ca toți meseriași care se duc cu angajamente pe la țară să profite de ocaziune și să facă propagandă socialistă printre țărani răspîndind scrierile lor la toți acei care știu carte. Ei zic că izbutînd să organizeze pe țărani în sindicate agrare cu legături între ele și cercul central vor izbuti cu siguranță în revendicările lor contra capitalului

R.

Arh. St. Buc., fond Pref. poliției Capitalei, dosar 353/908, f. 1.

35

Referat din 25 iunie 1908 către Prefectura poliției Capitalei privind propaganda socialistă printre țărani desfășurată de Mil. ai Cgsm.

25 Iulie 1908

Referat,

Făcînd cercetări asupra celor denunțate prin alăturata scrisoare anonimă am constatat că Mihai Cosma zis Mihai Bucurescu locuiește în cătunul principele Carol, pendinte de comuna Militari, județul Ilfov. El este de meserie cizmar, dar nu se ține de lucru, ocupîndu-se mai mult cu facerea unei vii propagande socialiste printre locuitorii de la țară, slătîndu-i să se constituie în syndicate, înscriindu-se la „România muncitoare”. Acest individ este întreținut de clubul „România muncitoare” pentru ca să facă propagandă la țară. Vine adesea prin București⁴ ducîndu-se la clubul „România muncitoare” de unde primește instrucțiuni.

I.

Arh. St. Buc., fond prefect. poliției capitalei, dos. 244(192)/908, fila 1.

36

Notă Informativă din 15 Iulie 1908 către Prefectura poliției Capitalei din care rezultă răspîndirea broșurilor socialiste printre țărani din jurul Bucureștilor.

15 Iulie 1908

Notă

Sînt informat că la fortul Jilava a fost găsit un soldat care citea niște broșuri socialiste de către comandantul companiei. Acel d. comandant luînd pe scurt pe soldat de unde are acele broșuri i-a spus că i-a dat-o un lucrător pe care nu-l cunoaște și care a venit într-o duminică în satul Jilva cu o mulțime de cărți pe care le împărțea la toți cei care voiau să primească. Din cercetările făcute de noi în această direcție am aflat că „România muncitoare” trimite prin toate satele din apropierea Capitalei emisari care fac o vie propagandă socialistă, îndemnînd pe țărani să se organizeze în sindicat.

C. R.

Arh. St. Buc., fond pref. poliției Capitalei, dos. 1/908, f. 5.

37

Adresă din 3 septembrie 1908 a șefului poliției Calafat către prefectul jud Dolj prin care-l înștiințează despre inițierea unor acțiuni în rîndurile tinerilor de către propagandisti socialisti.

3 septembrie 1903

Domnule prefect,

Individul Nicolae Vasilescu de fel din acest oraș, profesiunea tîmplar, despre care s-a cerut de noi prin telegrama no. 2832/908 domniei voastre a ne arăta dacă este urmărit și la care prin telegrama no. 56681 ni s-a răspuns că nu este urmărit și a plecat după lucru fiind tîmplar. În acest oraș lucra tîmplărie la patronul Vasile Baba Rada și fiind bănuît ca adept al ideilor socialiste a fost pus sub priveghere. În ziua de 31 august corent la orele 4 p.m. a ținut consfătuire într-una din camerele localului de circiumă al domnului Firu Stănescu din acest oraș la care au participat cca. 20 persoane (țărani) vorbindu-le despre unire și îndemnîndu-i la agitații pentru care fapt s-a înaintat parchetului.

Cu această ocazie a distribuit lucrătorilor de toate breslele și la parte din țărani un număr de 100 (una sută exemplare) broșuri cu titlurile: „Să fie lumină”, „Cele două morale” și „Pușcăriașul” *, încasînd 15 bani pentru broșura „Pușcăriașul” și cite 5 bani pentru cele-

* Broșuri publicate de Cercul de editură socialist „România muncitoare”.

Alte două, declarându-se că le-a primit din București prin poștă de la individul Grofu *, îngrijitorul sediului socialist cu care este în legătură.

Comunicând domniei voastre cele relatate, am onoare a vă ruga să binevoiți a dispune în consecință în ceea ce privește pe numitul Grof, remarcat că nutrește ideea socialistă și fiind în legătură strinsă cu ceilalți socialiști refugiați prin provincii, având corespondență aproape zilnică în acest scop.

Binevoiți, vă rog, domnule prefect, a primi asigurarea considerațiunii mele

Șeful poliției
Al. Constantin

Arh. St. Buc., fond pref. poliției capitalei, dos. 882 (804)/908, f. 1.

38

Adresă din 20 octombrie 1908 a Ministerului de interne către prefectii de județe prin care li se pune în vedere să ia măsuri împotriva răspîndirii propagandei socialiste la safe.

**Direcțiunea
poliției și siguranței generale
No. 11347 S.
20 octombrie 908**

Domnule prefect,

Comitetul central al sindicatelor de meseriași trimite de la o vreme încoace prin diferite orașe și comune rurale din țară misionari preparați pentru a întinde propaganda lor printre ceilalți meseriași neorganizați în syndicate și în special printre țărani. Scopul lor ar fi ca prin ziarul „România muncitoare”, prin broșuri, prin conferințe etc. să răspîndească și la sate ideile socialiste sub masca așa zisei chestiuni agrare și a votului universal, propagandă ce vor să o facă paralel cu aceea pentru înființarea cooperativelor sătești și astfel, cu modul acesta, să formeze un mare partid al muncitorilor.

Avem a aduce la cunoștința dv. și cele ce preced ca urmare la circulara noastră no. 61799 din 20 noiembrie 1907 și altor circulări date în această privință, rugîndu-vă, domnule prefect, să luați măsuri de priveghere.

Primiți, vă rog, domnule prefect, asigurarea deosebitei mele considerațiuni.

p. ministru
N. Săveanu,
director, I. Panaitescu

Arh. St. Buc., fond pref. jud. Ilfov, dos. 1/1908, f. 120.

---

* E vorba de socialistul Dumitru Grofu.

ÎNTĂRIREA CAPACITĂȚII DE APĂRARE A ȚĂRII ÎN ANII 1866—1877 ÎN VEDEREA CUCERIRII INDEPENDENȚEI

DE

RADU I. VASILE

În studiul nostru ne-am propus să analizăm o parte, considerată de noi mai semnificativă, din efortul realizat de România în vederea creării unei baze materiale atât de necesară puterii noastre armate în anii premergători obținerii independenței. Astfel, ne-am concentrat atenția asupra dotării cu armament modern, factor important pentru înriurirea capacității de apărare a patriei. Deci, ocupându-ne doar de problemele armamentului, am lăsat în mod voit în afara ariei de cercetare, dotarea cu alte materiale specifice necesare unor trupe sau servicii speciale (geniu, flotilă, serviciile sanitare).

Cu toate acestea, pentru a încerca să creăm totuși o imagine de ansamblu asupra problemei bazei materiale a puterii armate, am socotit necesar ca să subliniem, în final, punctînd doar anumite momente, direcțiile mai importante în care s-a înseris efortul guvernului român în acest sens în deceniul de dinaintea intrării în războiul independenței.

★

Fără îndoială că nu este necesar a prezenta aici importanța pe care o are, pentru armata unei țări, necesitatea de a fi posesoarea unui armament de bună calitate, care, în caz de conflict armat, să nu o pună în inferioritate față de adversar.

Ne vom ocupa deci de modul cum România și-a realizat dotarea cu armament, măsurile care s-au luat în acest sens, al căror ansamblu l-am putea numi chiar o adevărată politică de dotare cu armament.

De la bun început trebuie precizat că acest termen nu are nimic peiorativ în condițiile României, deoarece doctrina militară a țării, organizarea puterii sale armate nu erau îndreptate împotriva cuiva, ci aveau ca principiu fundamental: apărarea autonomiei interne, obținerea independenței politice totale.

Pentru realizarea unei bune dotări cu armament România avea de înlăturat dificultăți serioase. Mai întii desigur că fiind o țară fără industrie grea proprie, nu-și putea realiza un armament propriu în țară, fiind nevoită așadar să facă mereu apel la importuri costisitoare și, chiar în aceste condiții, greu de realizat. De fapt cîte țări din lume se puteau

lăuda cu o producție proprie de armament? Cele mai dezvoltate din punct de vedere industrial: S.U.A., Anglia, Germania, Franța și (parțial) Italia. Restul țărilor, inclusiv mari puteri ca Rusia și Austro-Ungaria erau dependente de străinătate în ceea ce privește armamentul, putând doar, în cel mai bun caz, să realizeze o producție proprie după licențe străine.

Dificultățile financiare ale României din acești ani constituie de asemeni un obstacol serios în calea unei consecvente politici de dotare cu armament.

În același timp trebuie să ținem cont și de un alt factor care crea mari dificultăți în dotarea cu armament și nu numai țărilor importatoare de arme. Ne aflăm într-o perioadă de tranziție de la un sistem de armament la altul. Este vorba în primul rând de trecerea de la armamentul cu țevă lisă și încărcare pe la țevă, la armamentul ghintuit și încărcare pe la culată. Or, ca orice perioadă de tranziție și aceasta, care își are începuturile în ultimii ani ai primei jumătăți a secolului, se caracterizează prin prezența a nenumărate modele de armament, în special portativ (de infanterie), în care nu greu te puteai orienta ca să găsești pe cel mai bun. Deoarece uzura morală a acestor modele era extrem de rapidă, cel mai bun model se dovedea rapid ca fiind depășit. Era nevoie de noi căutări, de o nouă alegere. Or, aceasta însemna bani și timp.

Cum practic României îi lipseau și uua și alta este cu atât mai mult demn de subliniat faptul că eforturile depuse de guvernele țării în adoptarea unui armament de bună calitate au dat rezultatele scontate și astfel armamentul armatei române în 1877 a fost în unele aspecte superior aliaților săi.

Dar România nu a putut evita o greșeală în care au căzut și alte țări importatoare de armament: aceea de a-și orienta cumpărările de arme nu spre țările care produceau armamentul cel mai bun și — uneori și mai ieftin —, ci spre acele țări unde cercurile politice conducătoare aveau legături sau simple simpatii politice sau personale. Cumpărarea de puști cu ac din Prusia, așa cum vom vedea, este o concretizare a acestei situații.

În fine, deși nu în cele din urmă, trebuie să mai adăugăm un alt factor, de data aceasta specific țării noastre, care a făcut ca dotarea sa cu armament să întâmpine noi obstacole. După cum se știe prea bine, România deși cu o autonomie internă completă, depindea încă formal de Imperiul Otoman.

Dar poziția sa, dinamismul evoluției sale politice și economice înscrisă pe orbita dezvoltării capitaliste, obiectivele și politica sa externă au făcut ca România să reprezinte un nod de interese, o „cheie” a Porții Otomane. Împreună cu Serbia, ce avea însă resurse și o forță mai mică, ea reprezenta locul de unde putea începe dezagregarea Imperiului turc, lucru dorit de unele mari puteri (Rusia, în special), dar nedorit de altele (Anglia, Franța). Așa că România devine treptat o problemă de echilibru în Balcani și chiar pe plan european.

În aceste condiții măsurile luate de guvernele române pentru a cumpăra arme din străinătate, întărindu-se potențialul militar al țării, nu puteau să nu fie atent urmărite de reprezentanții marilor puteri, în special de cei ai Angliei, Franței, Austro-Ungariei (aceasta avea și alte motive!) acreditați la București. Numai că, și aici apar dificultățile, aceștia

nu s-au mulțumit numai cu rolul de observatori atenți, dar pasivi, ci de multe ori au avut intervenții directe pe lângă oficialitățile române, inclusiv pe lângă domnitor, în care și-au exprimat mai mult sau mai puțin deschis dezacordul sau chiar opoziția față de dotarea cu armament a țării.

Mai mult chiar, așa cum s-a întâmplat în anii guvernării liberal-radicală, caracterizată printr-o activă și ofensivă politică externă, această opoziție va deveni atât de intensă încât va fi una din cauzele îndepărtării de la putere a acestei grupări politice.

Deci o dificultate majoră pentru țară atunci când a trecut la modernizarea armamentului său a fost creată de atitudinea unora din marile puteri garante, ceea ce a implicat ca intențiile guvernelor române să nu fie și din această cauză, în întregime, traduse în fapte.

Am insistat asupra acestor dificultăți majore pentru că numai așa putem evalua cantitativ și calitativ cât mai obiectiv situația armamentului român în momentul intrării în război.

În acest sens putem înscrie încă de la început afirmația că, ținând cont de dificultățile amintite, la care se mai pot adăuga și altele de natură internă : viața politică agitată, necontinuitatea în conducerea supremă militară, cheltuielile făcute de statul român pentru o modernizare și în alte domenii (căi ferate, învățământ etc.), România în 1877 a avut armamentul care îl putea avea și, demn de subliniat, el a fost în genere (cu excepția puștilor cu ac și Krnka) de bună calitate.

★

În anul 1866 armamentul românesc, portativ sau de artilerie, nu era dintre cele mai bune : puști cu perecuție cu țeavă liasă, tunuri de bronz cu încărcare pe la gură, fiind tipurile principale de armament.

Războiul austro-prusian din 1866, când prusienii victorioși au folosit pușca (cu ac) ghintuită și tunuri de oțel, ambele încărcându-se pe la culată, a impus pe prim plan al atenției specialiștilor aceste noi sisteme de armament. Același lucru este resimțit și în România¹.

Astfel, în august 1866 se inițiază o cercetare vizând posibilitatea de a se obține puști cu ac prusiene și chiar de a se comanda tunuri de oțel, deși există o foarte justificată și laudabilă prudență în a se pronunța definitiv asupra acestei probleme atât de dificilă².

Din păcate însă contextul politic al anului 1866 nu era de loc favorabil României : primejdia unei intervenții armate turce fusese suficient de puternică și reală pentru ca guvernul român să inițieze măsuri extreme, printre care, fără îndoială, pe prim plan se situa mobilizarea armatei române. În aceste condiții dotarea armatei cu un armament modern devenise o problemă esențială.

Într-un raport către domnitorul Carol, N. Haralambie arăta că la început : „una din chestiile cele mai importante ce preocupă astăzi guvernul este neapărat schimbarea armelor trupelor”. El arăta apoi că Ministerul de Război contactase mai mulți fabricanți de arme, pentru a i se trimite modele de puști posibil de adoptat de armata română. Nu i se trimisese însă decît trei modele : o pușcă Remington, o carabină de cavalerie model

¹ „Luptătorul”, nr. 16, 1866, p. 243—244.

² *Ibidem*, nr. 3, 1866, p. 35—38 ; precum și *ibidem*, nr. 4, 1866, p. 58—60.

Lamson și un sistem (tot după model Remington) de a se transforma vechile puști lise în puști ghintuite și cu încărcare prin culată³.

Ministerul de Război român, așa cum am arătat, creează o comisie specială care să cerceteze acele modele și să decidă asupra unui model sau altul. După experiențele respective comisia decide: „dacă trebuința cere pentru un caz apropiat și pentru o companie nu prea lungă — armata noastră să posede arme ce se încarcă pe la fund și putînd da focuri cu iuțeală mare, transformarea poate fi avantajoasă”⁴.

Adică se adoptă, ca o situație provizorie și mai ieftină (aparent) dictată de împrejurări, transformarea vechilor puști din dotarea armatei române⁵. Nu se poate spune însă că contractul în acest sens, încheiat cu un întreprinzător din S.U.A., R. Lamson, s-a aplicat. Copia contractului respectiv s-a păstrat în arhivele noastre. Conform lui, R. Lamson urma a livra României piesele necesare pentru transformarea a 40 000 puști, după model Remington. Valoarea contractului se ridica la aproximativ 100 000 franci⁶. Cu toate că contractul avea prevederi favorabile guvernului român⁷, se pare că el nu a fost tradus în practică, un motiv fiind fără îndoială dificultățile de a aduce armele în țară pe calea apei sau pe uscat⁸. O dovadă în acest sens îl constituie faptul că transformarea vechilor puști se va face după un sistem original, aparținînd ofițerului român H. Herkt⁹.

Cu toate acestea, există documente ce indică intenția guvernului român de a prospecta în continuare piața americană de arme de infanterie: chiar R. Lamson se obligă printr-un nou contract să livreze armatei române 4 000 puști model Ball, adoptat de armata S.U.A.¹⁰ și se încep studii în vederea comandării de puști model Peabody¹¹.

În același timp însă guvernul caută și alte soluții, căci aceea a transformării vechilor puști s-a dovedit nu numai inefficientă economic, dar nici măcar nu a rezolvat problema unui armament modern pentru armata română.

Astfel că este numită o nouă comisie formată din ofițeri cu o bună pregătire profesională, de specialitate: colonelul Gh. Manu, locotenent-colonelul H. Herkt, căpitanul A. Arion și căpitanul N. Dabija, care avea și ea menirea de a studia noi modele de arme și în același timp, să-și dea părerea asupra sistemului de transformare a puștilor vechi.

³ Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 78/1866, f. 20.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Trebuie să subliniem că o astfel de soluție este adoptată cam în același timp și de alte țări, dintre care amintim: Rusia.

⁶ Aceasta era valoarea sumei depusă de R. Lamson la o bancă din New York prin care garanta executarea comenzii.

⁷ Printre altele R. Lamson se angaja să trimită în România mașini și utilaje necesare pentru fabricarea de țevi de pușcă transformate, care să asigure o producție de 200 puști pe zi, precum și mașinile necesare fabricării a 2000 cartușe metalice pe oră: vezi detalii în *ibidem*, f. 12—13 verso.

⁸ Aceasta este o părere a agentului diplomatic francez din București: Arh. ist. centr. Microfilme Franța, rola 13, vol. 29, c. 296 verso.

⁹ „Luptătorul”, nr. 24, 1867, p. 383—384; în legătură cu acest sistem de transformare al puștilor putem spune că a stîrnit un adevărat scandal în care a fost implicat H. Herkt și niște fabricanți vienezi de puști: Vezi: „Monitorul oficial”, 11 decembrie 1869, p. 1239 — 1240.

¹⁰ Arh. ist. centr., fond. Casa Regală, dos. 78/1866, f. 14.

¹¹ „Luptătorul”, nr. 32, 1867, p. 511.

Cercetîndu-se mai multe modele de puști, grupate în două categorii : eu cartuș de hirtie (puști cu ac) și cu cartuș metalic (cele mai moderne), comisia optează din nou pentru modelul Remington, dar ca sistem de transformare, după cum reiese din procesul verbal final încheiat de comisie. Se decide folosirea sistemului lui H. Herkt, deși este împotriva, ca principiu, unei astfel de soluții ¹².

Așadar cercurile militare românești erau încă nehotărîte în adoptarea unui model sau altul și lansarea unei comenzi masive de arme. De aceea se continuă, deocamdată, transformarea vechilor puști.

Prima jumătate a anului 1867 se încheie într-o astfel de situație ¹³. Dar sub presiunea lui Carol, sprijinit de un număr de ofițeri (printre care A. Arion) ideea adoptării ca armă a infanteriei pușca cu ac prusiană (model Dreyse îmbunătățit) cîștigă tot mai mult teren ¹⁴.

Drept urmare și pentru că puștile transformate dovedeau tot mai multe deficiențe ¹⁵, se decide cumpărarea de arme din Prusia. Se livrează astfel o comandă de 15 000 puști, din care 5 000 urmau a sosi în țară în martie 1868, comandîndu-se în același timp 38 de tunuri de oțel Krupp ¹⁶.

În același timp însă, cercurile militare din jurul ministrului de Război, G. Adrian, hotărâsc să lanseze paralel o comandă în S.U.A., pentru puști cu cartuș metalic, model Peabody. Pentru acestea din urmă problema cea mai dificilă era aducerea lor în țară; deoarece calea cea mai lesnicioasă era cea maritimă, este normal că totul depindea de atitudinea Porții.

În legătură cu aceasta, un document ne permite să subliniem anumite aspecte. A. G. Goleșcu, reprezentantul guvernului român la Constantinopol, într-un raport special către Carol ¹⁷, din 19 aprilie 1868 arată că mergînd la Fuad Pașa în audiență „pentru a-i face propunerea de a lăsa să treacă 10—15 000 puști în contul Alteței voastre...”, a obținut asentimentul ministrului turc lăsîndu-i de înțeles că domnitorul român ar fi dispus a trimite „o scrisoare amicală ... pentru M. S. Sultantul” ¹⁸.

¹² „Luptătorul”, nr. 38, 1867, p. 603; acest proces verbal este semnat doar de G. Mănu și N. Dabija; H. Herkt subscrie părerii de a nu se renunța la transformarea vechilor puști (1), iar A. Arion subscrie părerii că puștile cu ac sînt superioare celor cu cartușe metalice : *ibidem*, p. 603.

¹³ *Memoriile regelui Carol I de un martor ocular*, vol. III, p. 106.

¹⁴ Nu este de mirare deci faptul că depozitul de arme găsit la Bacău a fost plin la urmă vărsat în Arsenalul armatei, chiar în schimbul unei despăgubiri; este vorba de unul din depozitele de arme, create în Românie în timpul domniei lui Al. I. Cuza, de emigranții revoluționari maghiari în vederea unei acțiuni contra Austriei; descoperirea acestui depozit de arme, „peripețiile” acestuia, în care a fost implicată garda civică de aici, a avut repercusiuni pe plan diplomatic : vezi detalii în Arh. ist. centr., Microfilme Franța, rola 13, vol. 30, c. 215—216, c. 245; precum și Arh. ist. centr., fond Ministerul de interne, Administrative, dos. 84/1867, f. 201 și verso; f. 214—215; f. 182 verso — 183 și verso, f. 191, f. 193—194, f. 222, f. 225—226, f. 232; vezi și „Terra”, 9 iulie 1868, p. 507; „Românul”, 20 octombrie 1867, p. 895.

¹⁵ Arh. ist. centr., fond Ministerul de Război, Batalion 3 vînători, dos. 93/1968, f. 30 verso.

¹⁶ *Memorii*, vol. IV, p. 8—9; „Românul”, 31 mai 1868, p. 461.

¹⁷ Ca răspuns la reacția ministrului de Externe român la un raport anterior din 4 aprilie 1868, vezi Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 42/1868, f. 1—4.

¹⁸ *Ibidem*, f. 5; vezi temerile guvernului român față de o astfel de situație; *ibidem*, f. 5, verso.

Dacă aceasta era situația cu armele ce vor veni din S.U.A., nu aceiași lucru se întâmplă cu cele cumpărate în Prusia. Pentru ele se obținuse, și cu sprijinul lui Bismarck, asentimentul guvernului rus de a se permite tranzitarea lor pe teritoriul imperiului.

La începutul lui august 1868 puștile comandate ajung la graniță, de unde sînt transportate rapid la București, în 4 transporturi, ultimul figurînd aici la 10 septembrie 1868¹⁹. Au fost comandate și aduse din Prusia 30 000 puști, dacă ținem cont de cifra reprezentantului diplomatic ad-interim la București, Hory²⁰.

Ne oprim puțin asupra acestor transporturi de arme pentru că ele permit sublinierea uneia din dificultățile majore din calea modernizării armamentului infanteriei și a artileriei noastre.

Reprezentanții diplomatiei ai Franței, Angliei și Austro-Ungariei se arată foarte „sensibili” față de efortul depus de guvernul liberal radical în acest sens. Alertat, ministrul de Externe francez cerea în mod expres agentului său diplomatic la 19 august 1868 să se aplece de la guvernul român „în mod formal” care este destinația acestor puști²¹. Mai mult chiar, ministrul de Externe al Austro-Ungariei trimite o scrisoare ambasadorului său la Paris, prin care îi cere să se informeze pe lângă Ministerul de Externe francez, de „atitudinea” lui față de „situația” din România. Acestei scrisori i se anexează, ca piese de dosar, rapoarte primite de la consulatul din Iași.

Reiese din acest raport, că atît diplomații francezi, cît și austro-ungari acreditați în România, organizează direct sau prin agenți plătiți, o adevărată rețea de spionaj prin care s-a urmărit de la Rădăuți pînă la București sosirea, preluarea, încărcarea, transportarea și descărcarea puștilor²².

Din aceste rapoarte, foarte amănunțite de altfel, reiese deci, cu prisosință, prudența cu care acționa guvernul român, prudența determinată tocmai de știuta atitudine a unora din puterile străine: faptul că rapoartele respective ajung pe masa de lucru a miniștrilor de la Viena, Paris și Londra dovedește puternica implicare politică a unei astfel de acțiuni; se ajunge, și autorul austro-ungar al raportului respectiv nu pierde prilejul de a întreba pe prefectul de Dorohoi, ca să se interpreteze această tranzitare a armelor prin Rusia ca o „apropiere a guvernului liberal-radical de politica Rusiei”²³.

Dar lucrurile nu se opresc la aceste rapoarte informative. Rînd pe rînd agenții diplomatiei ai Franței, Austro-Ungariei și Angliei, la instrucțiunile guvernelor lor, se perindă în biroul lui I. C. Brătianu, în special,

¹⁹ Vezi *Memorii*, vol. IV, p. 71, 78, 85; Arh. ist. centr., fond Ministerul de război, Batalion 1 vînători, dos. 37/1868, f. 80—86, f. 127, f. 130, f. 132—133, f. 154, f. 218.

²⁰ Arh. ist. centr., Microfilme Franța, rola 14, vol. 32, c. 3; vezi nota 31.

²¹ *Ibidem*, c. 31.

²² *Ibidem*, c. 47 verso—48; vezi detalii în c. 48 verso—51 verso.

²³ *Ibidem*, c. 54 verso; G. Hasnaș, prefectul de Dorohoi, neagă acest lucru.

cerînd lămuriri asupra transporturilor de arme, nedîndu-se în lături nici de la amenințări, mai mult sau mai puțin voalate ²⁴.

Cea mai „agitată” era Agenția diplomatică austro-ungară: ea este aceea care pregătește dosarul, care ulterior, așa cum am amintit, va fi trimis la Paris ²⁵, dar nici cea franceză nu se lasă mai prejos ²⁶.

Iată că treptat problema dotării cu arme moderne a armatei române este pe cale să devină o adevărată problemă în atenția cabinetelor europene, care nu ezită să-și manifeste dezaprobarea în diferite forme. Dar guvernul român nu se lasă totuși intimidat și continuă acțiunea. Mai mult, pentru a putea suplimenta numărul de arme comandat în S.U.A. se deschide o listă de subscripții de ziarul „Românul”, la 13 septembrie 1868, care va avea succes, pentru a se cumpăra încă 10 000 puști Peabody pe lingă cele 15 000 deja comandate și în drum spre București ²⁷.

Pină la sfîrșitul anului sosește prima parte a comenzii de arme din S.U.A., ceea ce face ca pină la sfîrșitul anului 1868 să intre în țară circa 45 000 puști noi. Lor li se adaugă, prin eforturile guvernului liberal-radical, afete de tun, comandate în Belgia, dar aduse prin Austro-Ungaria (pentru echilibrarea balanței!), se aduce pulbere, se comandă proiectile la o turnătorie franceză (!) ²⁸ etc.

În fața unei atît de intense activități, coroborată și cu alte acțiuni pe plan extern ale guvernului liberal-radical, agentul diplomatic francez care raporta la Paris situația ca atare, caută însă să o și explice:

„Concluziunea care se poate trage, după mine, din atitudinea accentuată a partidului Rosetti-Brătianu, în previziunea unui conflict mai mult sau mai puțin intens în occident (între Franța și Prusia — R.V.) este:

1. că scopul său final este de a ajunge la stabilirea Republicii Româniea;
2. că el continuă a încuraja activ pe sub mînă mișcările revoluționare din Bulgaria pentru a ocupa forțele otomane la un moment dat;
3. că se pregătește, în fine, acumulînd mari cantități de arme și muniții (s. R.V.) să susțină pe românii din Transilvania ²⁹, în ziua în care vor ridica stindardul revoltei pentru a-i primi atunci, după triumf, în sinul Republicii române ce va avea atunci 10 milioane de locuitori” ³⁰.

Citatul este prea sugestiv pentru a mai fi comentat, dar putem spune că alte informații documentare, ca și cercetarea istorică ulterioară

²⁴ Vezi ca un exemplu concludent, raportul baronului Eder, din 24 august 1868, către ministerul de externe de la Viena, asupra unei convorbiri cu I.C. Brătianu: *Ibidem*, c. 100—101; I.C. Brătianu va argumenta, în principal, transportul prin Rusia prin obstrucțiile pe care le face Poarta la transportarea prin Bosfor a unor eventuale transporturi de arme (la acea dată guvernul otoman încă nu autorizase trecerea puștilor comandate în S.U.A.).

²⁵ El mai conține pe lingă rapoartele amintite de noi, raportul lui Eder, un alt raport al dragonanului Agenției diplomatice: *Ibidem*, c. 102 și încă un raport al unui „oarecare domn Oesterreicher (!!) din Galați”: *Ibidem*, c. 103—104.

²⁶ Vezi *Ibidem*, c. 96 și verso; c. 126 și c. 138 verso 139.

²⁷ Vezi detalii asupra mersului și descriției în „Românul”, 14 septembrie 1868, p. 791; *ibidem*, 7—8 octombrie 1868, p. 866; *ibidem*, 12 octombrie 1868, p. 882; *ibidem*, 13 octombrie, 1868, p. 888.

²⁸ Arh. ist. centr. Microfilme Franța, rola 14, vol. 32, c. 119 verso, c. 194—195; c. 258.

²⁹ Se înțeleg acum mai bine cauzele agitației Agenției diplomatice austro-ungare.

³⁰ *Ibidem*, c. 196.

au arătat realitatea acestor obiective ale politicii guvernului român în anii 1867—1868.

Revenind la proporțiile efortului de dotare cu arme și muniții din anii 1867/1868, un document, datat de noi 1870 ³¹, ne permite să avem o idee clară și destul de precisă asupra lui. Astfel, s-au comandat „15 000 de pusei Pibody, 10 000 idem din subscripțiuni, 20 000 arme cu ac prusiene (deci nu 30 000 cum a spus Hory—n. R.V.) ³², din care 5 000 carabine de cavalerie, 40 tunuri (cu afetele lor) încărcându-se pe la fund, 4 baterii de munte franceze cu tot materialul complet (să zic că nu s-au primit decît două), 50 000 arme transformate; din ele nu s-au transformat complet decît vreo 16 000 îmi pare” ³³. Trecem peste comenzile de muniție ³⁴ pentru a atrage atenția asupra unui alt document din același an care spre deosebire de primele este mult mai precis, deși cifrele sînt aproape în totalitate, aceleași ³⁵. Reiese de aici că în anii 1867—1868 s-au lansat comenzi pentru 25 000 puști cu ac prusiene și 25 000 puști Peabody, cu muniția necesară.

Sosirea lor în țară s-a prelungit un timp: dacă puștile cu ac sînt aduse în 1868, ultimele transporturi cu puști Peabody vin în 1869 ³⁶, proiectile de tuburi în 1870 etc. ³⁷.

Căderea guvernului liberal-radical atrage după sine o măsură condamnabilă a opoziției ajunsă la putere: darea în judecată a unora din miniștrii anteriori. Raportul comisiei care a anchetat în acest scop miniștrii de război din anii 1867—1868, desigur că conține acuzații asupra activității acestora. Cu toată obiectivitatea putem spune că ele nu sînt decît niște chestiuni formale și de șicană, așa cum peste ani vor fi acuzațiile aduse de liberalii ajunși la putere ministrului conservator de război.

Dar raportul comisiei de anchetă amintite este important pentru noi tocmai pentru că dezvăluie cîteva din practicile concrete ale serviciilor de aprovizionare, modul cum a decurs modernizarea armamentului după cumpărarea armelor respective, în ce condiții s-au îndeplinit unele contracte încheiate de guvernul român cu diverși întreprinzători etc. ³⁸.

O situație cu ceea ce se afla în Arsenalul armatei în 1870 este mai grăitoare decît acuzațiile amintite. Un document ne pune la dispoziție aceste cifre: 12 tunuri de oțel cu încărcare prin culată, 12 tunuri de bronz cu calibru 4 și 12, precum și alte modele mai vechi, 24 226 puști Peabody, 1 549 puști cu ac, 8 311 puști transformate și 4 136 netransformate etc. ³⁹.

Însă din prezentarea acestor cifre se desprinde o caracteristică: exista, mai ales în armamentul de infanterie, o multitudine de calibre-

³¹ „Notițe de comenzile făcute în anii 1867 și 1868 de material de resbel. Pe cît îmi pot aduce aminte, în Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 23/1867, f. 1—23; credem că această „notiță” aparține lui G. Adrian.

³² Vezi nota 20.

³³ *Ibidem*, f. 1.

³⁴ *Ibidem*, f. 1 verso-2; s-a pus în funcție „fabrica de praf” de la Tîrgșor, ce producea 40 000 ocale pe an; *ibidem*, f. 2.

³⁵ *Ibidem*, f. 3—6.

³⁶ În al doilea document se spunea: „armele Peabody s-au predat în anul trecut (s. R.V.) și se află în arsenal”: *ibidem*, f. 3 verso.

³⁷ *Ibidem*, rola 78, c. 736—738.

³⁸ Vezi detalii în „Monitorul Oficial”, 11 decembrie 1869, p. 1239—1240.

³⁹ Vezi în Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 23/1867, f. 7—8, f. 10.

modele, ceea ce contravenea liniei progresului în acest domeniu care cerea un număr cât mai mic, dacă nu unul singur, de modele pentru infanterie, pentru a se ușura astfel decisiv aprovizionarea.

Lucrul este sesizat și criticat la timp de cercurile politice și militare române⁴⁰. Puștile cu ac sînt destul de aspru criticate pentru deficiențele lor⁴¹, în comparație cu puștile cu cartuș metalic, model Peabody⁴² sau puști de „model românesc” cum le-a numit ministrul de război din acești ani (1869—1870), G. Manu. Acestea din urmă erau socotite, pe bună dreptate de altfel, superioare celor cu ac prusiene⁴³. De aceea se fac eforturi pentru fabricarea de cartușe metalice la stabilimentul de artilerie⁴⁴.

În anii 1869—1873 nu se mai făc comenzi de noi arme⁴⁵, în schimb se intensifică asimilarea și instruirea cu noile arme⁴⁶, dar fără să se poată, deși au existat unele încercări, a se elimina multitudinea de calibre și modele, multe depășite. În 1873 agentul diplomatic francez raporta cu privire la armamentul român că „este încă destul de imperfect și incomplet” existînd, nota el, „tunuri în număr suficient, cam 100 (jumătate franceze, jumătate germane), dar puține puști cu tragere rapidă; 29 000 puști Peabody și 20 000 Dreyse, restul de 90 000 este compus din puști de sistem vechi sau transformate grosolan care nu pot servi deloc”⁴⁷.

Și nu se poate spune că această afirmație ar fi prea exagerată sau departe de adevăr: repartizarea diferitelor modele de puști pe unități sau categorii militare, chiar dacă o găsim doar pentru 1869⁴⁸, nu s-a schimbat prea mult pînă în 1874.

Din această cauză în februarie 1875 parlamentul ia în discuție un proiect de lege prin care se acorda guvernului un credit de 5 milioane lei pentru cumpărarea de arme. Argumentul principal era și aici necesitatea uniformizării sistemelor de armament, în special portativ, ale armatei române⁴⁹.

Drept urmare, din a doua jumătate a anului 1875 se observă o intensificare a efortului de dotare cu armament modern, mai ales tunuri, precum și muniții de război. Și acum agentul diplomatic francez se arată

⁴⁰ Cu ocazia votării în 1870 a sumei de 500 000 lei pentru a se plăti 5 000 puști Peabody aduse din S.U.A., conform unei comenzi din 1869: vezi „Monitorul Oficial”, 31 martie 1870, p. 438; *ibidem*, 1 aprilie 1870, p. 444—445; armele au fost aduse din S.U.A. de T. Mehedinteanu „acel speculant de păcură” cum l-a numit un deputat cnservator.

⁴¹ „Revista militară” nr. 15, 1870, p. 228.

⁴² *Ibidem*, nr. 22, 1870, p. 349—351; vezi și *ibidem*, nr. 3, 1871, p. 33—35.

⁴³ Iată cîteva performanțe tehnice ale acestora: la 466 m. precizia puștii cu ac era de 85°, iar la 1 000 m pușca Peabody avea o precizie de 75%; după 500 m precizia puștii cu ac era „cu totul nesigură” pe cînd la Peabody ea este eficace pînă la 1 200 m: vezi în „Monitorul Oastei”, nr. 8, 1871, p. 205—208.

⁴⁴ *Ibidem*, nr. 18, 1871, p. 285.

⁴⁵ Au existat zvonuri în 1871 că se preconiza cumpărarea atît a unei noi cantități de puști cu ac, cît și a uneia (100 000 buc.) de puști Peabody: Arh. ist. centr., Microfilme, Franța, rola 16, vol. 35, c. 355, e. 382.

⁴⁶ Arh. ist. centr. fond Ministerul de Război, Batalion 1 vînători, dos. 47/1869, f. 18, și verso; dos. 29/1869, f. 6 și f. 9; dos. 8/1871, f. 196 și verso: „Monitorul Oastei”, nr. 20/1869, p. 323—337.

⁴⁷ Arh. ist. centr., Microfilme Franța, rola 17, vol. 37, c. 51 verso.

⁴⁸ „Monitorul Oastei”, nr. 45, 1869, p. 113—114.

⁴⁹ „Monitorul Oficial”, 15 februarie 1875, p. 818; vezi discuțiile în parlament în *Ibidem*, p. 819—821.

preocupat, dar nu la nivelul celui din 1867—1868, de această activitate a guvernului român, punînd-o pe seama Germaniei și Rusiei⁵⁰.

Acum (în decembrie 1875) sosesc în țară încă 48 de tunuri Krupp cu tot materialul anexă⁵¹, circulînd zvonul că guvernul român este gata să achiziționeze din Germania 100 000 puști Chassepot din prada de război, la un preț mult redus⁵². Ca și colegul său din 1868, diplomatul francez caută să întrevadă ce se ascunde sub noul efort de înarmare al României în condițiile cînd situația în Balcani devine critică prin izbucnirea războaielor din Bosnia și Hertegovina. După el domnitorul este convins că „în viitoarea primăvară” se va produce „o bulversare a imperiului” ceea ce impune ca România să profite de împrejurări pentru a-și urmări „destinele sale” care destine, după părerea diplomatului francez, „reprezintă, în primul rînd independența, apoi gurile Dunării și o porțiune din litoralul Mării Negre și, ce știu eu, poate chiar reîntoarcerea teritoriilor smulse altădată patriei române...”⁵³.

În aceste condiții întărirea armatei este intensificată „pentru a atrage atenția și considerația puterilor asupra țării de la care el (domnitorul — n.n.) speră împlinirea dorințelor sale; el o vrea mai ales pentru a sprijini inițiativa sa dacă neprimind de la Europa independența mult dorită, se va vedea obligat s-o proclame el însuși”⁵⁴.

Eforturile pentru dotarea cu armament continuînd în aceste condiții se ajunge la începutul lui 1876 la realizarea unei mai mari uniformități a acestuia, prin redactarea unui tabel care preciza cu claritate calibrul, tipul etc. armamentului în funcție la acea dată. Tot de aici se pot desprinde și componentele armamentului românesc la începutul lui 1876, care este în cea mai mare parte, mai ales cel de artilerie, modern⁵⁵. În ceea ce privește armamentul de infanterie el a rămas același: puști cu ac, puști Peabody, puști transformate, precum și alte modele mai vechi. Deci în ceea ce privește dotarea cu armament a trupelor de infanterie ea s-a realizat în anii 1868—1869. După această dată progrese notabile se fac doar în artilerie.

În ceea ce privește artileria, armata română avea tunuri de oțel Krupp moderne (model 1875 și 1868), precum și de bronz (model 1870), precum și „mitralioze”. Deci ca artilerie de cîmp eram superioară prin eficacitate, asupra redutelor de pămînt turce, și precizia artileriei de cîmp ruse (în majoritate tunuri de bronz).

În ceea ce privește armamentul de infanterie puștile cu ac prusiene, ca și cele Peabody, erau inferioare celor Henry-Martini ale infanteriei turce, ca bătaie și precizie. În schimb puștile Peabody erau superioare ca rezistență, bătaie și rapiditate puștilor cu ac prusiene sau Kruka cu care erau dotate trupele ruse, și la fel de bune ca puștile Berdan (americane) cu care erau dotate doar anumite trupe de elită ruse.

⁵⁰ Arh. ist. centr., Microfilme Franța, rola 18, vol. 39, c. 311; *ibidem*, c. 294.

⁵¹ „Pressa”, 4 decembrie 1875, p. 1.

⁵² Arh. Ist. Centr. Microfilme Franța, rola 18, vol. 39, c. 312; circulă și zvonul cumpărării a 25 000 puști model Lee din Anglia: *ibidem*, c. 291.

⁵³ *Ibidem*, c. 296 și verso.

⁵⁴ *Ibidem*, c. 297.

⁵⁵ „Monitorul Oastei”, nr. 19, 1876, p. 419.

O ultimă măsură privind armamentul se ia la 21 februarie 1877 când, pe linia celor arătate de noi, adică a unei uniformizări a modelelor de puști, se decide că unitățile din divizia I și II teritorială vor avea numai puști Peabody, iar cele din divizia III și IV puști cu ac. Batalioanele de miliții vor primi puști transformate (model 1861)⁵⁶.

În dotarea trupelor de infanterie române vor intra și puști Kruka, din dotarea armatei ruse⁵⁷.

Cu acest armament trupele române vor face războiul victorios al independenței.

Pentru a întregi tabloul efortului depus de-a lungul acestor 10 ani premergători independenței în vederea modernizării și îmbogățirii bazei materiale a puterii noastre armate, socotim necesar ca în final să ne oprim asupra câtorva arme și servicii care comportă o dotare specială în acest sens și care au jucat un rol de prim ordin în războiul din 1877/1878.

O astfel de armă este geniul. Rolul său din punct de vedere tactic crește mereu din a doua jumătate a secolului al XIX-lea când terenul și folosirea lui devine una din cheile bătăliilor moderne.

În România trupe de geniu s-au înființat încă de la începutul domniei lui Al. I. Cuza, dar, în mod semnificativ pentru atribuțiile care li s-au acordat, erau conduse de un inginer civil. Mult timp trupele de geniu au fost folosite la diferite lucrări publice (reparare de drumuri), construirea și repararea cazarmilor, sau prin birourile unor state majore.

Este meritul cercurilor militare de decizie care au sesizat la timp necesitatea și importanța unor trupe de geniu bine pregătite și cu o dotare materială bună. Cotitura în acest sens se produce din 1872⁵⁸.

În 1872 și 1873 se cumpără instrumentele necesare pentru a se crea o primă secție de telegrafisti militari în batalionul de geniu⁵⁹. În 1873 se adoptă ca material exploziv dinamita⁶⁰, creîndu-se o companie specializată: compania de mineri.

Ca urmare a acestor eforturi în 1874 se creează primul parc de materiale de geniu, cuprinzînd toată materialele de geniu, inclusiv căruțele de transport⁶¹.

⁵⁶ *Ibidem*, nr. 6, 1877, p. 188.

⁵⁷ Generalul Al. Cernat, ministrul de război în timpul obținerii acestor soluții, puști de o calitate slabă, va motiva într-un fel această decizie ca singura ce i s-a oferit în condițiile când războiul era pe cale să izbucnească și nevoile armatei române erau prea mari: vezi Arh. Ist. Centr. fond general Cernat, dos. III/86/f.d., f. 1—2 și verso.

⁵⁸ Pînă la această dată „corpul de geniu” era „mai mult un batalion de infanterie de elită decît o trupă tehnică”, neavînd nici o specializare bine definită, nici materialul trebuincios: C.M. Hîrjeu, *Istoria armatelor genului*, București, 1902, p. 19.

⁵⁹ „Monitorul Oastei”, nr. 22, 1873, p. 510; în 1874 în f. 4 asemenea secții, *ibidem*, nr. 15, p. 874, p. 653.

⁶⁰ *Ibidem*, nr. 2, 1875, partea II, p. 39; *ibidem*, nr. 22, 1873, p. 510.

⁶¹ Din acest punct de vedere armata română avea o situație mai bună, carele de transport ruse, de model vechi, erau mai greoaie și nelcăpătoare și, în condițiile drumurilor de atunci, deseori rămîneau înpotnolite pe drum, afectîndu-se aprovizionarea.

Paralel cu creșterea dotării cu materiale specifice ⁶², se intensifică și instruirea de geniu ⁶³.

În aceste condiții nu este de mirare că vizitînd pozițiile românești, amenajate de geniștii noștri, un mare specialist cum a fost generalul rus Todleben, „eroul de la Sevastopol”, a avut numai cuvinte de laudă ⁶⁴.

O altă armă pentru care s-au făcut eforturi deosebite de îmbogățire a bazei sale materiale a fost *flotila*. Lipsa unor șantiere navale proprii îngreuna mult această sarcină.

Primul vas de război român, numit „România”, nu era altceva decît un fost vas comercial destinat navigației pe Siret, care a suferit unele transformări necesare noului scop ⁶⁵. Lui i se adaugă după 1866 un alt vas, comandat mai înainte la Linz, dar care n-a avut o soartă prea fericită : dintr-o greșeală de manevră el se va scufunda imediat după sosirea sa în țară. Scos la suprafață, va fi retrimis la reparații și modificări la Pesta, de unde va reveni fiind lansat la apă la 1 august 1868 sub numele de „Ștefan cel Mare”.

În 1874 se aduce de la Toulon, unde fusese comandat, cel mai modern vas de război român, o canonieră de 90 t, ce va purta numele de „Fulgurul”. El va fi primul vas cu pavilion român condus de un echipaj în întregime românesc ce va naviga pe Marea Mediterană. Trecerea sa spre țară a fost pe cale de a fi oprită de guvernul otoman care nu a cedat decît în fața unei atitudini energice și decisive a guvernului român, ce a amenințat chiar cu încetarea plății tributului, dacă nu se permite trecerea canonierei ⁶⁶.

Venită în țară canoniera a devenit pe drept cuvînd „embrionul unei flote moderne românești” ⁶⁷. Acestor trei unități li se va adăuga un vas cu pinze, botezat „Lebăda”, construit în șantierele flotei la Galați, primul de acest fel, precum și alte șalupe mai mici.

Cu aceste trei unități de bază flotila română va exersa manevre mai complicate, făcînd marșuri mai lungi ; va ajunge și va ieși în Marea Neagră, eveniment mai mult cu importanță politică, decît tehnică propriu-zisă, căci pentru prima oară în Marea Neagră navigau și alte vase de război decît cele ale Turciei sau ale altor mari puteri.

Cu aceste vase flotila română va participa la unele acțiuni pe Dunăre, contra navelor de război turce, încununîndu-se cu succes.

În fine, o direcție importantă spre care s-au concentrat considerabile eforturi materiale o reprezintă *serviciul sanitar*. O serie întregă de credite sau alocații bugetare a permis realizarea unei bune aprovizionări cu materiale medicale de război. Aceasta a permis ca în războiul sîrbo-turc din 1876, ca o expresie a solidarității cu lupta dreaptă a poporului sîrb, guvernul român a putut trimite o ambulanță militară cu 6 medici.

⁶² În armata română s-a adoptat încă din 1875 lopata Linneman ca lopăciță de infanterie, pentru fiecare soldat, lucru neaplicat încă în armata rusă.

⁶³ În 1874 apare „Regulamentul pentru instruirea trupelor de geniu” ; pentru exerciții și ședințe practice vezi *ibidem*, nr. 2, partea a II-a, 1875, p. 33—40 ; *ibidem*, nr. 11, partea a II-a, p. 287—301 și *ibidem*, nr. 7, 1876, partea a II-a, p. 239—241.

⁶⁴ Arh. ist. centr., fond general Cernat, dos III/84/1877—1879, f. 19.

⁶⁵ C. Ciuchi, *Istoria marinei române în curs de 18 secole. De la împăratul Tratan în al 40-lea an de domnie al regelui Carol I*, Constanța, 1906, p. 111—112.

⁶⁶ Vezi Arh. ist. Centr., Microfilme Franța, rola 17, vol. 38, c. 172 și c. 178 verso.

⁶⁷ C. Ciuchi, *op. cit.*, p. 160.

Eforturile făcute nu au fost zadarnice, serviciul sanitar român în timpul războiului dovedind bune calități de organizare, eficiență a activității și o dotare materială suficientă. De aceea aliații noștri, mai precis țarul și cunoscutul dr. Pirogov, „au admirat organizarea ambulanței noastre militare, a societății Crucea Roșie și a societății Zion...”⁶⁸.

Astfel se prezintă deci sub aspectul dotării materiale armata română în timpul războiului din 1877—1878. În acest studiu n-am atins o problemă importantă de dotare materială: echipamentul, uniformă, încălțăminte. Este o problemă mai amplă, cu un grad de complexitate ce impune tratarea ei în mod separat.

În concluzie se poate afirma că atât sub aspectul dotării cu armament cât și asupra celorlalte aspecte ale bazei materiale a puterii noastre armate, prezentate de noi mult mai succint, eforturile financiare făcute în anii premergători războiului nu au fost, în ansamblu, zadarnice. Armata română s-a prezentat și sub acest raport la un bun nivel cîntărind mult printr-o organizare și o dotare bună chiar dacă era mai puțin numeroasă ca a aliatului său, în balanța victoriei. Lucrul acesta a fost sesizat și afirmat de contemporani, aliații sau inamicii noștri din 1877.

LE RENFORCEMENT DE LA CAPACITÉ DE DÉFENSE DU PAYS PENDANT LES ANNÉES 1866—1877 EN VUE DE LA CONQUÊTE DE L'INDÉPENDANCE

RÉSUMÉ

L'auteur de l'étude aborde l'un des problèmes majeurs qui ont préoccupé les milieux politiques et militaires roumains pendant les années qui ont précédé la conquête de l'indépendance : la dotation en armement moderne.

Soulignant les difficultés que la Roumanie a dû surmonter dans ce domaine, difficultés d'ordre objectif et subjectif, dont l'absence d'une industrie propre, les grands investissements exigés par la modernisation de l'Etat qui venait à peine de s'engager dans la voie du développement capitaliste, la situation de pays encore dépendant au point de vue politique, ce qui permettait les ingérences de la Puissance suzeraine ou de certaines grandes puissances, l'auteur analyse sur la base de documents inédits les étapes et les voies par lesquelles la Roumanie a réussi à réaliser dans la majeure partie et dans les limites du possible ce qu'elle s'était proposée.

Dans la partie finale de l'étude on présente brièvement quelques caractéristiques de l'effort de modernisation de la base matérielle de certaines armes ou de divers services spéciaux : génie, flotille, service sanitaire-militaire, étant souligné là aussi le niveau satisfaisant atteint dans un court laps de temps sur ce plan.

⁶⁸ Citat din memoriile dr. I. Șerbanescu în *Istoricul învățămîntului sanitar în România*, București, 1910, p. 128.

AJUTORUL BĂNESC ȘI MATERIAL AL TRANSILVĂ- NENILOR ÎN SPRIJINUL RĂZBOIULUI PENTRU CUCE- RIREA INDEPENDENȚEI DE STAT A ROMÂNIEI (II)

DE

PAUL ABRUDAN

După ce am arătat în prima parte a studiului nostru contribuția bănească și materială a transilvănenilor din județele Brașov și Sibiu redăm în continuare contribuția locuitorilor din alte județe ale Transilvaniei.

COLECTELE DIN Străvechea Țară a Făgărașului a găzduit, la 23 **ZONA FĂGĂRAȘULUI** mai 1877, o întrunire a femeilor române din cetatea de pe malul Oltului, cu care prilej se înființează un comitet de femei pentru ajutorarea ostașilor români răniți ¹. Cele 12 membre ale organului creat o aleg președintă pe Anastasia Popescu ², după care lansează un apel, chemând populația românească la subscripții de ofrande pentru răniți.

Cum peste puțin timp, comitetul este desființat de autorități, femeile române din Făgăraș se reintrunesc din nou și stabilesc ca acțiunea de sprijinire a ostașilor răniți să fie condusă, în cadrul județului Făgăraș, de Anastasia Popescu și Zinca Roman. Acestea întocmesc listele de subscripție, se deplasează prin comune și sate, unde adună femeile, cărora le explică cum trebuie organizată colecta și ce anume materiale sînt necesare Crucii Roșii din România.

Ofrandele încep să se adune de prin sate încă pe la sfîrșitul lunii mai 1877, după care sînt trimise la Făgăraș. În comuna Breaza activează Ioan Hasiu; la Veneția Inferioară, Elisabeta Comanicu; în Vadu, George Boisi ³. Anastasia Popescu și Zinca Roman colectează din Făgăraș un număr însemnat de comprese și bandaje, precum și 25 kg scamă, din care 12 kg sînt donate de fosta președintă a comitetului de ajutorare ⁴. Pe la începutul lunii august, cele două harnice femei organizează o nouă subscripție în Făgăraș, reușind să strîngă aproape 200 florini, 24,460 kg scamă, 96 pachete de vată și vreo 200 comprese și bandaje ⁵.

Pentru a intensifica ritmul acțiunii de subscripție în favoarea răniților români, Anastasia Popescu și Zinca Roman, la 23 august 1877,

¹ „Gazeta Transilvaniei” din 19/31 mai 1877.

² „Familia” nr. 22 din 29 mai/10 iunie 1877.

³ „Gazeta Transilvaniei” din 4/16 aug. 1877.

⁴ Ibidem, din 25 aug./6 sept. 1877.

⁵ Ibidem, din 31 iulie/12 aug. 1877; „Telegraful român” din 28 aug. 9 sept. 1877

publică în „Telegraful român” o nouă chemare. „A sosit ora—scriau ele—când fiecare” român trebuie „să grăbească în ajutorul” celor care au căzut pe cîmpul de luptă⁶. În urma acestei chemări, George Păcală face colecte în comuna Galații Făgărașului; notarul comunal Iosif Stoia, în Șinca Veche și Ohaba; Safira Ștefan Butia, în Șercăița; notarul comunal George Codrea, în Drăguș; Anastasia Popescu, în Făgăraș; învățătorul Ioan Ludu, în Beclean⁷.

La 21 noiembrie, Anastasia Popescu și Zinca Roman adresează o nouă chemare pentru subscripții. „Rugăm îndeosebi pe preoți și învățători a îndemna poporul român (...) a nu întîrzia cu ajutorul său (...) căci frații noștri singerează pentru cauza noastră a fiecărui român”⁸, se arăta în acela apel. Răspunzînd apelului, în comunele din zona Făgărașului se intensifică acțiunea de colectare. George Munteanu, directorul școlilor grănicerești, și învățătorul I. Borza, adună bani și materiale de la sătenii din Viștea Inferioară⁹; învățătorul Nicolae Albani, în Lisa; notarul comunal Nicolae Budavu, în Cîrțișoara; preotul Aron Mogoș, în Voievodenii Mari¹⁰; Stela Moise, în Voievodenii Mici¹¹; Iacob Urdea, în Grid; Alexiu Mija, în Toderița¹²; Ioan Scurtu, în Șinca Nouă; Maria Etveșiu, în Poiana Mărului¹³; Gabriel Cornea, în Ileni; George Trîmbițașu, în Valea Rece¹⁴; Zinca Roman, în Făgăraș¹⁵.

În martie 1878, Anastasia Popescu întreprinde o nouă colectă în Făgăraș și organizează o loterie, al cărei venit este donat pe seama răniților. Printre cei ce subscriu cu ajutoare se numără și Asociația pălărierilor din Făgăraș, care donează 20 florini¹⁶.

Colectele bănești efectuate în zona Făgărașului, centralizate de Anastasia Popescu și Zinca Roman, au cuprins 18 localități nominalizate în documentele de epocă. De la cei 716 locuitori înscrși în listele de subscripție s-au adunat 535,03 florini, 7,50 lei, 1 galben, 2 taleri și 1,5 napoleoni. Iar ofrandele materiale, reprezentînd contribuția a 279 locuitori din 10 localități, însumează 72,500 kg scamă, 104 pachete de vată, 188 comprese, 120 triunghiuri din pînză, 122 bucăți feșii, 4 ștergare, 4 cearceafuri, 71 cămăși, 8 perechi indispensabili, 3 fețe de pernă și 132 m pînză. Sumele bănești și materialele donate de populație au fost centralizate la Făgăraș și trimise Crucii Roșii din București, pe măsură ce s-au adunat.

COLECTELE DIN ZONA TURZII La 8/20 septembrie 1877, Emilia Rațiu, soția avocatului Ioan Rațiu din Turda, trimite un anunț ziarului „Gazeta Transilvaniei”, prin care făcea cunoscut „că eu încă am deschis liste de subscriere și adun bani, scame”¹⁷ pentru soldații români răniți. Anunțul

⁶ „Telegraful român” din 28 aug./9 sept. 1877.

⁷ „Gazeta Transilvaniei” din 15/27 sept. 1877.

⁸ Ibidem, din 17/29 nov. 1877.

⁹ Ibidem.

¹⁰ Ibidem, din 20 nov./2 dec. 1877.

¹¹ Ibidem, din 2/14 apr. 1878.

¹² Ibidem, din 24 nov./6 dec. 1877.

¹³ Ibidem, din 27 nov./9 dec. 1877; „Telegraful român” din 25 dec. 1877/6 ian. 1878.

¹⁴ Ibidem, din 23 febr./7 martie 1878.

¹⁵ Ibidem, din 5/17 martie 1878.

¹⁶ „Telegraful român” din 15 apr. st. v. 1878.

¹⁷ „Gazeta Transilvaniei” din 17/29 sept. 1877.

era însoțit de un „Apel către toți românii din Turda și jur”, pe care gazeta brașoveană îl dă publicității. Semnatarul apelului, după ce relatează pe scurt evoluția evenimentelor militare pe frontul din Balcani, cerea românilor din Turda și împrejurimi „ajutor pentru frații noștri răniți”. Fiecare femeie trebuie „a (se) grăbi cu oferte (...), precum bani, scame și alte pînzării și a le trimite la subsemnata (...), care le va înainta”¹⁸ Societății Crucii Roșii din București.

Apelului său îi răspund orașenii și sătenii români; femeile, învățătoarii și preoții umblă cu listele de subscripție din casă în casă. În Ceanu Deșert, preotul Ștefan Poruțiu adună bani pentru răniți, în timp ce fiica-sa, tinăra Maritița Poruțiu, strânge scame¹⁹. Preotul Ioan Romonțiai face colecte în Sind; Alexandru Romonțiai și Aurelia Filipescu activează în Turda²⁰; Emilia Rațiu, în Iara Inferioară; medicul Teodor Rece, în Turda²¹; preotul Nicolae Pomașiu, în Grind; Victoria Maurițiu, în Ciucudu de Cîmpie; Emilia Rațiu, în Hadareu și Cheța²²; Iacob Calianu, în Șaulia de Cîmpie; Ioan Romonțiai, în Sind; preotul George Suciș și Vasile Pîntea, în Ghirișu Arieșului; învățătorul Remu Orbeanu, în Pogăceaua de Cîmpie²³; Mihail Olteanu, în Poiana Arieșului; Ioan Rusu, în Tur²⁴; Aurelia Hațeganu, în Tritiul de Sus²⁵, Tritiul de Jos și Tînd;²⁶ Emilia Rațiu, în Sinmihaiu Arieșului;²⁷ Suzana Pop, în Ceanu Mare²⁸.

Femeile române din Turda organizează, în ianuarie 1878, o loterie cu obiecte lucrate și donate de ele, al cărei venit era destinat ajutorării ostașilor români răniți. Cum autoritățile au interzis întrunirea, tragerea la sorți a putut avea loc de-abia peste cinci luni, în seara zilei de 9 iunie²⁹. Cu acel prilej s-au adunat 150 lei.

Ofrandele bănești centralizate și trimise Crucii Roșii din București de Emilia Rațiu, de-a lungul a opt luni de zile, au fost colectate de la 577 locuitori, din 17 așezări, și au însumat 353, 44 florini, 153 lei, 1 galben și 1 sfant³⁰. Iar donațiile materiale, adunate de la 195 persoane din 10 localități, constă din 32,700 kg scamă, 35 feșii, 60 ștergare, 4 cearceafuri, 13 cămăși, 43 m pînză, 4 fețe de pernă și 2 fețe de masă³¹.

COLECTELE DIN ZONA SIGHIȘOAREI Pe la începutul lunii iulie 1877, Ioana Moldovan, născută Boiu, din Sighișoara, trimite un Apel ziarului „Telegraful român” din Sibiu, prin care anunță că deschide o listă de subscripție pentru colectarea de ofrande în sprijinul ostașilor români răniți³². Nu se păstrează însă nici un document sau știre din care să rezulte activi-

¹⁸ „Foaia Poporului” (Sibiu) din 4 sept. 1927.

¹⁹ „Gazeta Transilvaniei” din 29 sept./11 oct. 1877.

²⁰ Ibidem, din 13/25 oct. 1877.

²¹ Ibidem, din 6/18 oct. 1877.

²² Ibidem, din 27 oct./8 nov. 1877.

²³ Ibidem (Supliment) din 30 dec. 1877.

²⁴ „Gazeta Transilvaniei” din 16/28 dec. 1877.

²⁵ Ibidem, din 5/17 febr. 1878.

²⁶ Ibidem, din 9/21 febr. 1878.

²⁷ Ibidem, din 16/28 febr. 1878.

²⁸ Ibidem, din 4/16 mai 1878.

²⁹ „Observatoriul” din 14/26 iunie, 23/5 oct. 1878.

³⁰ „Gazeta Transilvaniei pe lunile ianuarie – mai 1878.

³¹ Ibidem.

³² „Telegraful român” din 3/15 iulie 1877.

tatea desfășurată de semnatarea acelui apel. Prol abil că va fi adunat și bani și materiale, pe care le-a trimis Crucii Roșii din București, dar listele de subscripție nu le-a publicat în ziarul vremii și originalele se vor fi pierdut.

La începutul anului 1878, acțiunea este preluată de avocatul August Horșia din Sighișoara, care prin scrisori și pe cale orală anunță că adună contribuții din oraș și împrejurimi, pentru alinarea suferințelor celor răniți. Deplasându-se din sat în sat, el ia legătura cu învățătorii, preoții, primarii și notarii locali, stabilind responsabili pentru fiecare așezare. Ioan Ganea întocmește lista de subscripție în Ferihaz (azi Albeștii Bistriței); Ioan Sirbu și Ioan Șerban, în Ludușor³³; Maria Rusu, în Chiciudu de Cîmpie³⁴; preotul Nicolae Tătaru și I. Duma, în Daneș;³⁵ A. Neagoe, în Micăsasa și Hetur; învățătorul Dia Baciș și preotul G. Vătășianu, în Zoltan; preotul Dionisie Chendi, în Șaroș; preotul G. Lupea, în Nadeș; preotul Ioan Vătășianu, în Beia; Ioan Cheja, în Criș și Dumbrăveni; F. Vătășianu, în Archita; August Horșia, în Sighișoara³⁶.

În darea de seamă pe care o întocmește pe la începutul lunii mai 1878 și o publică în „Gazeta Transilvaniei”³⁷, August Horșia arată că s-au făcut colecte bănești în Sighișoara și 18 comune, adică în 19 localități, în sumă de 209,62 florini, din care a cheltuit cu transportul 2,62 florini, iar 207 florini au fost expediți Societății Crucii Roșii din România³⁸. Documentele vremii nu nominalizează însă decît 13 din cele 19 localități, și un număr de 378 de donatori.

Contribuțiile materiale adunate de la 436 persoane, din 7 localități, cuprind 7,700 kg scamă, 33 ștergare, 15 cearceafuri, 101 cămăși, 29 perechi indispensabile, 212 m pînză, 5 fețe de pernă și 1 față de masă.

COLECTELE DIN ZONA TIMIȘOAREI În luna septembrie 1877, Iulia Rotaru, născută Drăghiciei, soția avocatului Rotaru din Timișoara, inițiază o colectă în oraș și împrejurimi pentru a veni în sprijinul răniților. În acest scop, dînsa redactează un Apel, pe care îl trimite spre publicare „Gazetei Transilvaniei”, „Telegrafului român” și „Familiei”³⁹.

După ce face referire la luptele sîngeroase purtate în războiul de independență, semnatarea apelului declară că „românii din jurul Timișoarei”, care se bucură din tot sufletul „de onoarea națională cîștigată prin sîngele” ostașilor români, trebuie să-și aducă contribuția „întru ajutorarea și alinarea durerilor celor răniți și sîngerinzi pe cîmpul de război”⁴⁰. Din acest motiv, spune autoarea apelului, cîutez a veni cu inițiativa de a face și noi „o colectă pentru oferte din partea român(ilor) din acest ținut”⁴¹. Angajîndu-se să adune, să centralizeze și să trimită ajutoarele la Societatea

³³ „Gazeta Transilvaniei” din 6 18 apr. 1878.

³⁴ Ibidem, din 9/21 apr., 20 apr./2 mai 1878.

³⁵ Ibidem, din 20 apr./2 mai 1878.

³⁶ Ibidem, din 20 apr./2 mai, 23 apr./5 mai, 30 martie/11 apr. 1878.

³⁷ Ibidem, din 23 apr./5 mai 1878.

³⁸ Ibidem.

³⁹ „Telegraful român” din 29 sept./11 oct. 1877; „Gazeta Transilvaniei” din 29 sept./ 11 oct. 1877.

⁴⁰ Ibidem.

⁴¹ Ibidem.

Crucii Roșii din România, ea înștiințează publicul că „oferțele le voi induce într-o carte (...), care spre acest scop este autentificată din partea poliției orașenești și (...) se vor publica în foile românești”⁴².

La chemarea Iuliei Rotaru începe acțiunea de colectare în Timișoara și localitățile învecinate. Eufrosina Secoșianu adună ofrande pentru răniți, în Sinmihaiul Român; Emilia Cedariu, în Chiseteu; în Timișoara își desfășoară activitatea patru echipe; Emilia Andreescu întocmește lista de subscripții în Beregsău; Eliseu Cernețiu, în Moșnița; avocatul Coriolan Brediceanu, în Lugoj⁴³. Învățătorul Vasile Ciuta organizează colecta în Jebel; cei 37 copii de la școala din sat, la îndemnul dascălului lor, au contribuit fiecare cu câte 5 creițari. G. Nicolaevici strânge donații din comuna Ligid; iar judele comunal Iiva Stevi, în Satchinez⁴⁴. Printre cei care au venit în sprijinul răniților români se numără și Corul vocal al plugarilor din comuna Chiseteu⁴⁵.

Din octombrie pînă în decembrie 1877, Iulia Rotaru a centralizat contribuțiile bănești dăruite de 218 persoane, din 9 localități, în sumă de 203,89 florini. Subscripțiile materiale adunate de la 42 femei, din 4 localități, au reprezentat 4,300 kg scamă, 148 comprese, 46 triunghule din pînză, 111 feșii, 26 cearcafuri, 7 cămăși, 2 perechi indispensabili, 1 pătură, o față de pernă și 1 pereche de ciorapi.

COLECTELE DIN ZONA ORAVIȚEI

Mișcarea generală de solidaritate cu România, apelurile și știrile publicate în gazetele românești din Transilvania și Ungaria, că „pretutindeni stăruiește cite un colectant, ce adună sume sau obiecte”⁴⁶, pentru ajutorarea ostașilor români răniți, au determinat-o pe Eugenia Munteanu, născută Alduleanu, din Oravița Montană, să organizeze o asemenea acțiune și localitățile bănățene din jurul Oraviței. Dînsa se adresează verbal și în scris femeilor, învățătorilor și preoților, rugîndu-i să alcătuiască liste de subscripție.

În Oravița Română, George Bogdan adună ofrande de la 42 persoane, între care era și un german. Eugenia Munteanu colectează bani și materiale în Oravița Montană și Rachitova; Maria Gaita și Iacob Tiurnea, în Ticvaniu Mare; Ana Linția, în Cladia; Ioan Petrovici și Ioan Orza, în Ciclova Română; preotul P. Miculescu, în Biserica Albă; Paraschiva Savu, în Moldova Nouă, Maria Tămășel, în Vraniu și Mercina; Ioan Bistreanu, în Răcășdia; Ana Linția, în Iladia⁴⁷.

În cursul lunilor iulie și august 1877, Eugenia Munteanu a adunat donațiile bănești oferite de 249 locuitori, din 12 așezări, în sumă de 408,50 florini, 10 franci, 4 galbeni și 4 taleri, adică 886,78 lei. Iar ofrandele materiale subscrise de 24 femei, din 3 localități, centralizate și expediate Societății Crucii Roșii din România, au reprezentat 7 kg scamă, 66 triunghule din pînză, 558 m feșii și 15 m pînză.

⁴² Ibidem.

⁴³ „Gazeta Transilvaniei” din 5/17 ian. 1878.

⁴⁴ Ibidem.

⁴⁵ Ibidem.

⁴⁶ „Românul” din 29 iunie 1877.

⁴⁷ „Telegraful român” din 14/26 aug. 1877.

COLECTELE DIN ZONA ALBA IULIA Deoarece „nu putem sări cu brațul întru ajutorul fraților noștri de peste Carpați, care luptă pentru libertatea țării”, noi, declarau femeile române din Alba Iulia, la 30 mai 1877, am hotărît să venim în „ajutorarea ostașului rănit”⁴⁸. Peste câteva zile, anunța „Gazeta Transilvaniei”, se va constitui la Alba Iulia un comitet de femei pentru colectarea de ofrande necesare luptătorilor români ce își varsă sîngele în războiul de independență⁴⁹.

Intenția femeilor din Alba Iulia de a crea un comitet de ajutorare nu s-a putut materializa, din cauza ordinului ministerial prin care erau interzise asemenea organisme. Văzînd că „proposul doamnelor române din loc (Alba Iulia — n.a.) de a constitui un comitet nu se poate realiza, Eufrosina Cirlea și Eufemia Pipoș, „pătrunse de simțul frățesc și umanitar în cauza ostașului român rănit, ne-am decis a deschide separat cîte o listă de subscriere (...) aci în loc și pe cît se va putea și în jur”⁵⁰.

Odată cu acest apel, cele două femei au început colecta în Alba Iulia, și pînă în primele zile ale lunii iulie au adunat de la 79 locuitori suma de 200 florini, 3 galbeni, 20 franci și 5 lei⁵¹, adică 476,25 lei la cursul monedei din România. Bani, expediați la 9 iulie pe adresa Crucii Roșii din România, au fost primiți și odată cu recipisa de intrare, președintele Societății Crucii Roșii, Dimitrie Ghica, le aduce calde mulțumiri”⁵².

În luna februarie, ele au mai adunat 53 florini de la locuitorii din Alba Iulia și comunele din vecinătate, fără a le nominaliza⁵³. În total, Eufrosina Cirlea și Eufemia Pipoș au colectat subscripții bănești de la 119 persoane, în sumă de 573,05 lei⁵⁴.

COLECTELE DIN ZONA NĂSĂUDULUI Conduse „de simțul inimei și ideea umanității”, femeile române din Năsăud, la inițiativa Elisabetei Pop și Wilhelminei Mihăilaș, s-au întrunit la 3 iunie 1877 și au stabilit „să întindă (o) mîna de ajutor celor vulnerați”⁵⁵, în care scop a luat ființă un Comitet de ajutorare, format din 13 persoane⁵⁶. Ca președintă a fost aleasă Elisabeta Pop, soția avocatului Pop, casieră — Wilhelmina Mihăilaș, controlor — Clotilda Mălai, secretară — Varia Pop și membre: Ludovica Pavelea, Iosefina Iulia Mureșan, Lucreția Moisiș, Elisabeta Tanco, Maria Bobu, Matilda Vasilichi, Charlotta Purceila, Emilia Budurleanu și Isabela Gestei⁵⁷.

Comitetul de ajutorare din Năsăud a trimis cîte o scrisoare și un apel la „Telegraful român” și „Gazeta Transilvaniei”, prin care își anunța constituirea și chema publicul să contribuie cu ofrande pe seama ostașilor români răniți. Dar numai după o săptămînă de la înființare, acest organ a fost dizolvat prin dispoziția nr. 7 din 11 iunie 1877, a Judecătoriei din

⁴⁸ „Gazeta Transilvaniei” din 2/14 iunie 1877.

⁴⁹ Ibidem.

⁵⁰ Ibidem, din 9/21 iunie 1877; „Familia” nr. 24 din 12/24 iunie 1877.

⁵¹ Ibidem, din 6/18 iulie 1877.

⁵² Ibidem, din 21 iulie/2 aug. 1877.

⁵³ Ibidem.

⁵⁴ Ibidem, din 12/24 martie 1878.

⁵⁵ „Telegraful român” din 19 iunie/1 iulie 1877.

⁵⁶ „Gazeta Transilvaniei” din 23 iunie/5 iulie 1877.

⁵⁷ Ibidem.

Năsăud ⁵⁸. Comitetul a reușit să țină o ședință în ziua de 7 iunie, cînd s-au elaborat listele de subscripție, și o alta în 11 iunie, cu care prilej li s-a adus la cunoștință actul de dizolvare. La această ultimă ședință a fost întocmit textul recursului către autorități și s-a hotărît ca ofrandele pentru răniți să fie adunate de Elisabeta Pop ⁵⁹.

În iunie, începe subscrierea de ofrande în Năsăud și satele vecine, și Elisabeta Pop adună 14 ducați de aur și o ladă cu 38,5 kg materiale pentru răniți, pe care la 2/14 iulie 1877 le expediază Comitetului de ajutorare a femeilor din Iași ⁶⁰. În decembrie 1877 și februarie 1878, profesorul dr. A. P. Alessi organizează alte două colecte în Năsăud ⁶¹; în februarie 1878, profesorul Maxim Pop strînge ofrande din Năsăud și Telciu ⁶²; Lucreția Singeorzan și învățătorul Vasile Strugariu, în Parva ⁶³; iar în aprilie 1878, desfășoară o altă subscripție în Năsăud ⁶⁴. În total s-au adunat contribuții de la 129 locuitori din mai multe așezări, dar numai trei nominalizate, în sumă de 120,73 florini și 14 ducați de aur. De asemenea, au fost colectate ofrande materiale, provenind de la 73 persoane din mai multe localități, dintre care trei nominalizate, în următoarele cantități: 80 comprese, 32 triunghule din pînză, 74 bucăți feșii, 1 ștergar, 34 cămăși, 17 perechi indispensabili și 16 m pînză.

COLECTELE DIN ZONA În centrul cultural de pe Tirnava Mare, apelurile
BLAJULUI de ajutor pentru răniți sosite din România, cît și cele publicate de ziarele românești din monarhia austro-ungară, au găsit un puternic ecou. Acțiunea este inițiată de Maria Marin, Ana Stoia și Iuliana Pop. Ele întocmesc listele de subscripții și organizează echipele de femei atît pentru oraș, cît și pentru satele învecinate. Pînă la sfîrșitul lunii iunie, aici se adună contribuții în sumă de 1.251,10 lei, care va sosi la Crucea Roșie din București la 7 iulie 1877 ⁶⁵. Iar la 29 iulie, ele vor expedia pe aceeași adresă rezultatul unei noi colecte efectuată în Blaj și împrejurimi ⁶⁶. Printre cei ce au făcut donații pentru răniți se numără cărturarul Timotei Cipariu, dr. Ioan Rațiu și Basiliu Rațiu.

Ajutoarele bănești adunate de cele trei inimoase femei de la 443 locuitori se ridică la suma de 529,14 florini, 1.251,10 lei, 8 galbeni și 4 napoleoni; iar ofrandele materiale donate pe 5 persoane reprezintă 5,500 kg scamă, 48 triunghule din pînză și 18 feșii.

COLECTELE DIN ZONA Pe la începutul lunii noiembrie 1877, Hermina Ignat
BEIUȘULUI și Irina Antal, din Beiuș, iau inițiativa și organizează, pe plan local, acțiunea de ajutorare a românilor răniți. „Și noi ca român(c)e — mărturisesc dîsele în scrisoarea adresată Gazetei Transilvaniei — pătrunse de simțămintele cari domină întreaga

⁵⁸ Ibidem; „Familia” nr. 26 din 26 iunie/8 iulie 1877, p. 306.

⁵⁹ Ibidem, „Telegraful român” din 19 iunie/1 iulie 1877.

⁶⁰ Documente privind istoria României. Războiul pentru independență, Editura Academiei R.P.R., București, 1952—1955, vol. IV, 1877, p. 370, 372, 910—911.

⁶¹ „Gazeta Transilvaniei” din 11/23 dec. 1877.

⁶² „Observatoriulu” din 15/27 febr. 1878.

⁶³ „Gazeta Transilvaniei” din 23 febr./7 martie 1878.

⁶⁴ Ibidem, din 30 apr./12 mai 1878.

⁶⁵ „Gazeta Transilvaniei” din 21 aug./1 sept. 1877; Arh. Statului Alba, fond prefectura jud. Alba inv. nr. 4 708/1 877, f. 1; inv. nr. 4 792/1 877, f. 1.

⁶⁶ Ibidem, din 28 iulie/9 aug., 21 aug./1 sept. 1877.

românime, n-am putut lăsa ocaziunea de a arăta că și aici la poalele munților cărunți ai Bihariei se află inimi de români”⁶⁷.

Cu listele de subscripție, ele străbat orașul și comunele Delani și Cristior, reușind să adune 386,20 florini din contribuțiile a 242 donatori⁶⁸. La 6 ianuarie 1878, trimite banii la Societatea Crucii Roșii din România, după care se îndreaptă spre comunele Căbești, Mezieș și altele⁶⁹. În 9 ianuarie 1878, ele întreprind o nouă subscripție în Beiuș, Delani și Cristior⁷⁰. Și românii din loc și jur, după cum relateau dinsele în „Gazeta Transilvaniei”, „n-au pregetat a răspunde cu căldură la apelul nostru”.

Totalizînd sumele adunate de cele două femei, pentru ajutorarea răniților români, de la 444 familii din mai multe localități, dintre care numai 5 sînt nominalizate, se ridică la valoarea de 584,40 florini.

COLECTELE DIN LUGOJ Apelul Societății Crucii Roșii din România, adresat tuturor binevoitorilor de a contribui la sprijinirea ostașilor români răniți, a găsit ecou și în inimile lugojenilor, scria Constantin Rădulescu junior⁷¹. Semnatarul acestor rinduri, publicate în „Gazeta Transilvaniei” pe la începutul lunii iunie 1877, a organizat o colectă de ofrande din Lugoj, adunînd 391 florini, 1 napoleon, 1 galben și 3 franci, adică 805,32 lei⁷². Peste cîteva zile, face o nouă colectă, în sumă de 142,30 florini, 5 napoleoni, 5 franci și 3 sfanți, în valoare de 374,70 lei⁷³.

Lucreția Munteanu, pentru a treia oară, organizează o subscripție în Lugoj, pe la începutul lui decembrie 1877, adunînd bani și materiale pentru răniți⁷⁴. În luna februarie 1878, are loc a patra colectă de ofrande, cînd din nou lugojenii donează materiale pentru luptătorii români răniți⁷⁵.

În total, cei doi lugojeni au strîns contribuții bănești de la 213 oameni, în sumă de 44,10 florini și 1.299,52 lei; iar Lucreția Munteanu a adunat de la 11 femei, donații materiale reprezentînd 3,500 kg scamă, 9 m pinză, 2 ștergare și 2 feșii.

COLECTELE DIN ZONA CLUJULUI Pe la mijlocul lunii mai 1877, din inițiativa Mariei Ilieșu, în Cluj a luat ființă un comitet de femei pentru ajutorarea ostașilor români răniți⁷⁶. Peste cîteva zile, Maria Ilieșu, președinta comitetului, a fost citată de căpitanul poliției orașenești, și acesta „în termeni lipsiți de tact” i-a impus să dizolve numaidecît acel organism⁷⁷. La protestul public al președintei comitetului, primarul orașului Cluj, Alexiu Simon, s-a văzut nevoit a se deplasa la locuința Mariei Ilieșu „spre a cere scuze pentru ceea ce se întîmplase”⁷⁸.

⁶⁷ Ibidem, din 12/24 ian. 1878.

⁶⁸ Ibidem.

⁶⁹ Ibidem, din 5 17 martie 1878.

⁷⁰ Ibidem, din 19 31 ian. 1878.

⁷¹ Ibidem, din 8/22 iulie 1878.

⁷² Ibidem.

⁷³ Ibidem, din 1/13 sept. 1877.

⁷⁴ Ibidem, din 8/20 dec. 1877.

⁷⁵ Ibidem, din 9/21 martie 1878.

⁷⁶ „Familia” nr. 22 din 29 mai/10 iunie 1877, p. 259.

⁷⁷ Ibidem, nr. 24. din 12/24 iunie 1877, p. 283.

⁷⁸ „Gazeta Transilvaniei” din 29 mai 10 iunie 1877.

Reintrunindu-se, Comitetul de femei din Cluj a redactat un protest împotriva măsurii luate de autorități, privind desființarea sa, iar pentru îndeplinirea misiunii acestuia, ca persoană particulară, a fost aleasă Maria Ilieșu. Studențimea română din oraș, aflînd despre cele întimplăte, a trimis o solie condusă de tînărul Absolon Todea, la fosta președintă a comitetului, pe care a asigurat-o de concursul său ⁷⁹.

Atacurilor pornite împotriva Mariei Ilieșu, din partea ziarului „Kelet” ⁸⁰ îi răspunde „Gazeta Transilvaniei”, care ia apărarea comitetelor formate de femeile române, pentru ajutorarea răniților. În articolul „Propagandă prin scame”, ziarul brașovean condamnă afirmațiile vehiculate de oficiosul „Kelet”, cum că scopul colectei nu este cel umanitar, ci daco-românesc ⁸¹. În incheiere, „Gazeta Transilvaniei” atrăgea atenția că „pre cît timp femeile noastre lucră, datoria bărbaților este ca să le apere” ⁸².

Față de atacurile presei și autorităților ia poziție George Barițiu, care „ca român și totodată ca părinte de familie numeroasă”, a luat apărarea femeilor române, „așa precum este dator să o facă toți bărbații cari țin la demnitatea proprie și la reputațiunea familiei lor” ⁸³. Pentru poziția sa hotărîtă, exprimată în „Gazeta Transilvaniei”, lui George Barițiu i se intentează un proces de presă, ce va fi judecat la Sibiu, în ianuarie 1878 ⁸⁴. Tîrit în mai multe rînduri în fața instanței, și acuzat de înaltă trădare, George Barițiu a apărât cu demnitate cauza națională. Din lipsă de probe concludente, el a fost achitat ⁸⁵.

Maria Ilieșu nu ține seama de atacurile declanșate împotriva sa, și întocmește liste de subscripție pentru colectarea de ofrande. Pe la începutul lunii august adună de la cunoscuții săi, suma de 141 florini și 1 galben, peste 2 kg scamă și 68 m pînză ⁸⁶, pe care le trimite Crucii Roșii din București ⁸⁷. În noiembrie desfășoară o nouă colectă în Cluj și împrejurimi, în valoare de 122,90 florini și 1,900 kg scamă ⁸⁸. Carolina Coroianu, în februarie 1878, strînge contribuții din Cluj și satele vecine; ⁸⁹ Maria Ilieșu, în martie 1878, face colecte în comuna Frata; ⁹⁰ iar în luna mai adună alte ofrande în Cluj ⁹¹.

Deși acțiunea de sprijinire a luptătorilor români în războiul de independență a fost mult frînată prin măsurile autorităților, totuși din Cluj și împrejurimi s-au adunat contribuții bănești de la 206 persoane, în valoare de 407,90 florini și 1 galben; după cum și subscripții materiale din partea a 160 femei, reprezentînd 27,800 kg scamă, 24 cămăși, 21 m pînză, 68,50 m feșii din pînză, 3 feșii și 1 ștergar.

⁷⁹ „Familia” nr. 24 din 12/24 iunie 1877, p. 283.

⁸⁰ „Kelet” nr. 120 și 125 din 1878.

⁸¹ „Gazeta Transilvaniei” din 12/24 iunie 1877.

⁸² Ibidem.

⁸³ George Barițiu, Pîrți alese din istoria Transilvaniei, vol. III, Sibiu, 1891, p. 486—487.

⁸⁴ Ibidem.

⁸⁵ „Gazeta Transilvaniei” nr. 32 și 68/1878.

⁸⁶ Ibidem, din 11/23 aug. 1877.

⁸⁷ Ibidem, din 28 aug. 9 sept. 1877.

⁸⁸ Ibidem, din 13/25 nov. 1877.

⁸⁹ Ibidem, din 9/21 martie 1878.

⁹⁰ Ibidem, din 30 martie/11 apr. 1878.

⁹¹ Ibidem, din 30 apr./12 mai 1878.

COLECTELE CENTRALIZATE LA ORȘOVA VECHÉ Chemării publicate de „Gazeta Transilvaniei” din 8/20 septembrie 1877, prin care corespondentul ziarului la București se adresa românilor din provinciile anexate Austro-Ungariei, „să ne ajutați toți și toate, ciți și cite pot”, pentru a salva viețile răniților, răspund și locuitorii din sudul Banatului⁹². Ținând seama „că soarta tuturor (românilor — n.a.) depinde (...) de rezultatele acestei campanii”⁹³, avocatul Petre Călcianaru adună ofrande de la locuitorii din Orșova Veche⁹⁴.

În luna martie 1878, învățătorul Ican Marcu și cojocarul Vasile Diaconovici organizează, în Bocșa Montană, acțiunea de sprijinire a ostașilor români răniți în războiul de independență. Apelului lor răspund 132 locuitori din Bocșa Montană, care donează suma de 200 florini⁹⁵. În aprilie 1878, cei doi patrioți întreprind o a doua colectă în Bocșa Montană, Vașova și Bocșa Română, când își dau contribuția încă 134 persoane⁹⁶.

Zoe Lorenzo activează la Ciacova. La apelul „să simțiți românește și să vă purtați românește, în plină iarnă, vrednica femeie străbate satele Ciacova, Folia, Ghilad, Șipet și Jebel, adunând ban cu ban în folosul armatei române, „că să se termine cât mai curînd” războiul.⁹⁷ Aurel Petrovici strînge subscripții de la 105 locuitori din Timișoara în sumă de 110,90 florini⁹⁸.

Totalizînd ofrandele bănești colectate de la 451 persoane, din 10 localități, ele însumează 571,95 florini, 3 lei, 30 franci aur, 3 galbeni și 6 sfanți. Aceste sume au fost trimise Crucii Roșii din București prin intermediul lui Petru Călcianaru din Orșova Veche.

COLECTELE ADUNATE DIN ZONA IZVIN

Răspunzînd apelurilor cuprinse în ziarele românești din Transilvania și Ungaria, și încadrîndu-se în mișcarea generală de ajutorare a ostașilor români răniți, învățătoarea Emilia Lungu din Izvin și cojocarul Vasile Diaconovici din Bocșa Montană organizează acțiunea de colectare a unor ajutoare materiale în zona Izvin.

Încă din primele zile ale lunii septembrie 1877, cînd a început anul școlar, vrednica învățătoare din Izvin se preocupă de realizarea de scame pentru răniți. Sub îndrumarea sa, elevii adună cîrpe de la mamele lor, pe care le aduc la școală. Apoi, timp de cîteva săptămîni, în orele de lucrări practice, băieții desfac cîrpele, în timp ce fetițele le destramă transformîndu-le în scamă. În vreme ce copiii se îndeletniceau cu această muncă, tînăra lor învățătoare le vorbea despre luptele purtate de armata română împotriva asupritorilor otomani. Cele 5 kg de scamă realizate de îndemînatecii școlari au fost expediate, la 30 septembrie 1877, pe adresa Societății Crucii Roșii din România⁹⁹.

⁹² „Gazeta Transilvaniei” din 8/20 sept. 1877.

⁹³ „Familia” nr. 41 din 9/21 oct. 1877, p. 489.

⁹⁴ „Gazeta Transilvaniei” din 16/28 oct. 1877.

⁹⁵ Ibidem, din 13/25 apr. 1878.

⁹⁶ „Telegraful român” din 13 apr. 1878.

⁹⁷ „Gazeta Transilvaniei” din 8/20 sept. 1877.

⁹⁸ „Telegraful român” din 9 febr. st. v. 1878.

⁹⁹ „Gazeta Transilvaniei” din 22 dec. st. v. 1877.

Însumind colectele bănești din cele trei orașe, provenite de la 132 persoane, acestea totalizează 251,28 florini, 20 franci, 17 galbeni, 3 ruble, 6,5 sfanți și 2 napoleoni. Ofrandele materiale, donate de 51 locuitori, reprezintă 10,700 kg scamă, 36 pachete de vată, 174 comprese, 68 triunghiurile din pînză, 124 feșii din pînză, 6 ștergare, 2 cearceafuri. 18 cămăși și 10 perechi indispensabili.

COLECTELE DIN ORADEA Avocatul Dezideriu Borbola din Oradea, la 13 iunie 1877, îi scria lui George Barițiu la Brașov că „știind eu cum își varsă singele românii pre cimpul bătăliei pentru drepturi și libertate”, țin să le vin în ajutor „consingentilor mei, cu suma însemnată din partea mea în alăturata” listă. Tot așa cugetă — scria el mai departe — și ceilalți oameni „subscriși alătura în aceeași listă”¹¹⁰. Odată cu scrisoarea, avocatul orădean trimitea suma de 500 franci și 24 florini, cu rugămintea de a fi expediați la București.

Fapta sa, interpretată ca daco-românism și dușmănoasă unității monarhiei austro-ungare, cercurile prootomane din Oradea, cu prilejul demonstrației filoturce ce a avut loc în oraș la 20 septembrie 1877, au aruncat cu pietre asupra locuinței sale, spărgîndu-i ferestrele. Invectivele și zbierătele mulțimii adunate în fața casei sale i-au înspăimîntat familia, care și-a găsit salvarea, refugiindu-se pe un geam dosnic spre curțile vecine¹¹¹. Relatînd cele întîmplate, în încheiere, el sublinia că asemenea acte huliganice nu vor putea să nimicească sentimentele și să înfrîngă voința românilor ardeleni față de aceia care sînt „carne din carnea noastră și sînge din singele nostru”¹¹².

În afară de Dezideriu Borbola, în Oradea au mai deschis cîte o listă de subscripție pentru ajutorarea răniților români, avocatul Roman, care a adunat 102 florini; precum și Veturia Roman, care donează 500 de florini¹¹³. Publicînd această știre, revista „Familia” anunța că Veturia Roman „a și adunat o sumă considerabilă”¹¹⁴. În presa vremii nu se dau detalii în legătură cu ofrandele strînse de Veturia Roman, ci de-abia peste trei luni, la 30 septembrie st. n., „Gazeta Transilvaniei” insera în coloanele sale știrea că dînsa a colectat suma de 150, 60 flcîini și 30 galbeni¹¹⁵.

Din cauza condițiilor deosebit de vitrege, cei trei patrioți au reușit să adune contribuții pe seama ostașilor rcn ani răniți în războiul de independență, numai de la 56 locuitori, în sumă de 500 franci, 30 galbeni și 776,60 florini.

COLECTELE DIN ZONA BUDIUL DE CÎMPIE ȘI REGHIN Frații noștri de dincolo de Carpați sînt decîși a lupta cu bărbăție strămoșească pentru libertatea țării — se arăta în „Apelul către doamnele române din Cîmpie”, redactat în Budiul de Cîmpie la 15/27 iulie 1877, de către Amalia Crișan și Carolina Pop, născută Papiu. Bătaia va fi cruntă și îndelungată — subliniau semnatarele apelului —, iar numărul răniților mare. Pentru a veni în ajutorul luptătorilor căzuți,

¹¹⁰ „Gazeta Transilvaniei” din 5/17 iunie 1877.

¹¹¹ Ibidem, din 25 sept./7 oct. 1877.

¹¹² Ibidem.

¹¹³ „Magyar Polgár” din 8 iunie 1877.

¹¹⁴ „Familia” nr. 22 din 29 mai/10 iunie 1877, p. 259.

¹¹⁵ „Gazeta Transilvaniei” din 9/21 oct. 1877; „Familia” nr. 42 din 16/28 oct. 1877,

„surorile noastre din toate ținuturile unde răsună limba românească”¹¹⁶, adună bani și scame. „După înțelegerea avută cu alte surori române din jur — scriau ele — ne-am decis, ca persoane private, a primi oferte în bani și scame, bandaje etc. pentru ostașii români răniți din România liberă și independentă”¹¹⁷. În încheiere, ele îi anunțau pe donatorii de ofrande, ca sumele bănești să le trimită pe adresa Carolinei Pop din Budiu de Cîmpie, iar materialele pe adresa Amaliei Crișan din Șacal, de lângă Luduș.

Apelul a fost difuzat prin satele din jur pe cale orală și scrisă, dar timp de șase luni nu s-a publicat nimic despre activitatea desfășurată de cele două întreprinzătoare. Ar fi posibil ca ofrandele adunate să fi fost trimise Crucii Roșii sau altor comitete de ajutorare din România, iar listele să se fi pierdut; după cum s-ar putea ca ele, din cauza măsurilor represive ale autorităților, să nu fi activat în acea perioadă de timp. Relatări scrise privitoare la colectele efectuate de Carolina Pop și Amalia Crișan se păstrează de-abia din ianuarie 1878. În acea lună, F. Rațiu adună contribuții din Silvașul de Cîmpie; Carolina Pop, în Budiul de Cîmpie;¹¹⁸ Ioan Laurențiu, în Șacalul de Cîmpie; iar Alexandru Boeriu, în Grebenișul de Cîmpie¹¹⁹.

În Reghin, acțiunea de sprijinire a răniților români este inițiată, în decembrie 1877, de avocatul Patriciu Barbu. Acesta străbate satele din jurul Reghinului, stringind donațiile de la 92 locuitori¹²⁰. Încurajat de măreția cauzei pe care o slujește și de rezultatele obținute, el întreprinde, în ianuarie 1878, o nouă colectă, dar de data aceasta în Reghin¹²¹.

Subscripțiile bănești din zona Budiul de Cîmpie — Reghin, adunate prin grija Carolinei Pop, Amaliei Crișan și Patriciu Barbu, de la 221 persoane, din 5 localități nominalizate și altele nespecificate, au însumat 92,31 florini, 18 șanți, 10 franci și 3 taleri. La aceasta se adaugă contribuțiile materiale donate de 94 femei din mai multe localități, dintre care numai patru sînt nominalizate, în cantitate de 2,300 kg scamă, 30 m pînză, 1 țesie, 14 ștergare, 4 cearșealuri, 13 cămăși și 2 perechi indispensabili.

„Ne grăbim cu toată căldura inimii a concurge intru ajutorarea durerilor” ce le îndură „frații noștri români, care singerează pe cîmpul de luptă”¹²², scria la 5 decembrie 1877, Ghizela Cresta Drumariu din Baia Mare. Ajutorul la care se referea semnatara scrisorii adresată „Gazetei Transilvaniei”, consta din ofrandele bănești și materiale, dăruite de românii din Baia Mare, Șomcuta Mare și Baia Sprie.

Inițiativa organizării de subscripții în zona Baia Mare, pe seama răniților români, îi aparține Ghizelei Cresta Drumariu. În înțelegere cu alte femei, în luna noiembrie 1877, dînsa întocmește lista de contribuții, cu care va umbla pe la casele locuitorilor români din Baia Mare, Baia Sprie

¹¹⁶ „Gazeta Transilvaniei” din 14/26 iulie 1877.

¹¹⁷ Ibidem.

¹¹⁸ Ibidem, din 27 apr./9 mai 1878.

¹¹⁹ Ibidem, din 30 apr./12 mai 1878.

¹²⁰ Ibidem, din 23 martie/4 apr. 1878.

¹²¹ Ibidem, din 19 febr. /3 martie 1878.

¹²² „Gazeta Transilvaniei” din 4/16 dec. 1877.

și Șomcuta Mare.¹²³ Rezultatul acestei acțiuni este atestat de donațiile bănești ale 95 de locuitori, în sumă de 140, 18 florini; precum și de ofrandele materiale dăruite de 20 femei, în cantitate de 13,300 kg scamă, 16 comprese, 115 feșii, 1 cămașă și 1 pereche indispensabili.

COLECTELE DIN ZONA CÎMPENI Pe locurile unde și-a avut reședința Avram Iancu, marele patriot și luptător pentru cauza românilor transilvăneni, în timpul revoluției de la 1848 — 1849 urmașii săi, dovedind aceleași înalte sentimente pentru viitorul fericit al României, s-au solidarizat cu frații lor de dincolo de Carpați și în timpul războiului de independență, colectând ofrande pentru răniți. Începutul l-a făcut I. Andreica, care adună contribuții de la 52 locuitori, în valoare de 179,10 florini, sumă ce o expediază pe adresa Iuditei Măcelariu din Sibiu, pentru a fi trimisă Crucii Roșii din capitala României.

Acțiunea începută de I. Andreica este continuată de avocatul Gherasim Candrea. Acesta deschide, în februarie 1878, o nouă listă de subscripție, cu care strunge ofrande de la 50 locuitori din Cîmpeni, Lupșa, Secătură, Scărișoara, Albac, Vidra de Jos și Certege, în valoare de 100 florini, pe care-i înaintează Societății Crucii Roșii din București¹²⁴.

COLECTELE DIN SĂLAJ După o săptămână de la înființarea Comitetului femeilor române din Sibiu, cînd în Transilvania, Banat și părțile apusene lua o tot mai mare amploare mișcarea de sprijinire a luptătorilor români în războiul de independență, oamenii Sălaajului, vrednicii urmași ai revoluționarilor pașoptiști Simion Bărnuțiu și Alexandru Papiu Ilarian, intră și ei în acțiune. La 13/25 mai 1877, se intrunesc la Zalău, în reședința administrativă a județului abia înființat în 1876, opt dintre conducătorii mișcării naționale locale, și anume: George Pop de Băsești, juristul Ioan Maniu, Emeric Pop, Vasile Pop, Gavril Trifu, Alexandru Costea, Teodor Pop și Valentin Pop, pentru a dezbate problema strîngerii de ofrande în scopul ajutorării răniților români. Cu acel prilej, ei hotărâsc începerea și desfășurarea acțiunii pe trei centre: Zalău, Șimleu Silvaniei și Cehu Silvaniei; stabilesc responsabilitățile pentru fiecare dintre ele, și anume: Teodor Pop în Zalău, Maria Barboloviciu în Șimleu Silvaniei și Elena Pop, fiica lui Gheorghe Pop, în Cehu Silvaniei.

De asemenea, în cadrul acelei întruniri se redactează o scrisoare către Alimpiu Barboloviciu, vicarul protopopiatelor din Țara Silvaniei, prin care acesta era rugat să facă apel la clerul din subordine, pentru a strînge ajutoare pe seama răniților. „Evenimentele ne impun imperios atît din punct de vedere al umanității, cît și din al legăturii de sînge (. . .) cu frații noștri cei dincolo de Carpați, ca să facem și noi ceva pentru alinarea durerilor fraților noștri răniți”¹²⁵. Socotim că în fruntea acestei acțiuni trebuie să se afle clerul român, și de aceea — declarau dinșii — ne adresăm dv. cu toată încrederea, „ca să binevoiți a face dispozițiunile de lipsă la toate protopopiatele Silvaniei” pentru începerea subscripțiilor de ofrande¹²⁶. Sîntem convinși, își încheiau ei scrisoarea, că dv. veți îmbrățișa „această

¹²³ Ibidem.

¹²⁴ „Telegraful român” din 28 febr. st. v. 1878.

¹²⁵ Ioan Ardeleanu senior, *Oameni din Sălaaj. Momente din luptele naționale ale românilor sălăjenți*, Zalău, 1938, p. 205—206.

¹²⁶ Ibidem.

cauză sacră (...) și că la apelul Domniei Voastre atît clerul cît și credincioșii (...) vor grăbi (...) cu dinarul lor” pentru sprijinirea națiunii ¹²⁷.

Alimpiu Barboloviciu, un dirz apărător al cauzei naționale, își însușește propunerea cărturarilor sălăjeni și lansează un apel pentru subscripții către preoții și românii din Țara Silvaniei ¹²⁸. Soția sa, Maria Barboloviciu, primește cu bucurie însărcinarea stabilită de întrunirea de la Zalău, angajîndu-se public că va aduna ofrande pentru ostașii români răniți. Însă subscripțiile nu pot începe imediat din cauza măsurilor repressive ale autorităților, și chiar în decembrie 1877, cînd acestea vor deveni fapt, contribuțiile vor avea un caracter restrîns. Cu toate greutățile întîmpinate, Maria Barboloviciu va aduna sume bănești din 15 localități, în valoare de 37 florini ¹²⁹, pe care-i trimite Societății Crucii Roșii din România.

În Zalău, colectarea de ofrande pentru răniți începe, din aceleași cauze, de-abia în luna noiembrie 1877. Urmărit de autoritățile locale, protopopul Teodor Pop, reușește totuși să strîngă subscripții de la 21 din cunoscuții săi, în sumă de 89 florini ¹³⁰ și 69 lei, ¹³¹ pe care îi va expedia Iuditei Măcelariu din Sibiu ¹³².

Tot în luna noiembrie 1877 își va începe activitatea și Elena Pop în zona Cehu Silvaniei. Dînd dovadă de un înalt act de curaj, tînăra sălăjeancă, mai puțin bătută de oficialități, va umbla cu listele de subscripție prin Băsești, Asuaju de Jos, Băița, Babța, Birsău de Sus, Birsău de Jos, Bersecu de Jos, Cehu Silvaniei, Giurtelecul Hododului, Ludoș, Oarța de Sus, Orțița, Sălsig și Stremț, și va aduna contribuțiile de la 58 locuitori, în sumă de 193,60 florini și 23 lei ¹³³; precum și ofrande materiale de la 16 femei din Băsești, în cantitate de 12,650 kg scamă ¹³⁴. După cum rezultă din documentele de arhivă, prefectul județului Sălaj cu nr. 274 din 11 septembrie 1877, raporta Ministerului de Interne, că „Elena Pop din Băsești a colectat donații pentru ostașii răniți din România” și pînă la acea dată a depus două liste cu subscripții, pentru a obține viza instituției de autorități ¹³⁵. Ajutoarele bănești și materiale, Elena Pop le va expedia Iuditei Măcelariu din Sibiu, pentru a fi trimise Societății Crucii Roșii din România.

Din comunele Sălajului acelor ani au mai adunat ofrande pentru răniți și alți întreprinzători. Vasile Cotoțiu face colecte în Sălățig și Nadișu Român, strîngînd contribuții de la 21 locuitori, în valoare de 8,33 florini, pe care-i va trimite lui Manole I. Diamandi din Brașov ¹³⁶. Despre acțiunea lui Vasile Cotoțiu, pretorul din Cehu Silvaniei raporta la 16 octombrie

¹²⁷ Ibidem.

¹²⁸ Ibidem, p. 63—64.

¹²⁹ „Gazeta Transilvaniei” din 22 dec. st. v. 1877.

¹³⁰ „Telegraful român” din 6/18 nov. 1877.

¹³¹ Iudita Măcelariu, op. cit., p. 49—50. *Ratociniu publicu despre colectele întreprinse pe seama ostașilor români răniți în resbetul oriental din anul 1877/8*. Sibiu, 1878, p. 49—50.

¹³² Ibidem.

¹³³ Ibidem, p. 31—32.

¹³⁴ „Gazeta Transilvaniei” din 3/15 nov. 1877.

¹³⁵ Arhivele Statului Zalău, fond Prefectura jud. Sălaj, seria Comite suprem, cota 274/1877.

¹³⁶ „Gazeta Transilvaniei” din 11/23 dec. 1877.

1877, că „lista donatorilor pentru răniții din România a fost înaintată încă la 4 septembrie, sub nr. 1608/1877”¹³⁷.

Emilia Pop, născută Mărcuș, va colecta ofraude materiale în orașul Zalău, de la 15 din cunoșcuiții săi, în cantitate de 2,700 kg scamă, 48 triunghiurile din pînză și 38 feșii, pe care le va expedia tot lui Manole I. Diamandi din Brașov¹³⁸.

Învățătorul Ioan Budelecan din Giurtelecul Hododului îi va trimite lui Manole I. Diamandi, în mai 1878, 2 kg scamă, realizată „de școlarii mititei din H. Giurtelec”¹³⁸. În scrisoarea alăturată darului oferit răniților români, învățătorul Budelecan nota că „dintre școlari s-au distins (...) mai ales Ștefan Horincaru, Vasile Zaicasu, Irina Dan și Varonica Caba”¹⁴⁰. Probabil că se vor mai fi efectuat și alte colecte pentru ostașii români răniți, dar care n-au fost publicate în presa vremii, iar documentele originale, păstrate de persoane particulare, s-au pierdut de-a lungul anilor.

Pentru a veni în ajutorul răniților români, avocatul I. Popa din Sibiu, în lunile februarie—martie 1878, a organizat o serie de pelegeri publice cu taxă de intrare, în Sibiu, Săliște, Blaj și Făgăraș. Anunțate din om în om, atit ca tematică, cit și ca scop, conferințele s-au bucurat de o largă participare și generoasă contribuție bănească. Cu această ocazie, din Sibiu s-au adunat 52 florini, din Blaj 54,41 florini,¹⁴¹ din Săliște 49 florini, iar din Făgăraș 16 florini. Sumele încasate, împreună cu dobînda achitată de Banca „Albina” din Sibiu, ce au totalizat 172,39 florini,¹⁴² au fost trimise pe adresa președintelui Societății Crucii Roșii din București, în 14 februarie și 30 martie 1878.

În luna august 1877, preotul Constantin Popovici din Comloș, comitatul Arad, strînge contribuții bănești de la 27 din consătenii săi, în sumă de 38 florini, pe care la 3 septembrie îi expediază direct Crucii Roșii din București.^{142bis}

Revistele „Gura Satului” din Arad și „Cocoșul Roșu” din Brașov, deși cu profil umoristic, își pun paginile în slujba acțiunii de ajutorare a răniților români. „Cine vrea să contribuiască cu bani, bandaje, scame etc., pot să trimită ofertele lor la *Gura Satului* — seria revista arădeană —, căci în Arad nu s-a putut constitui nici un fel de comitet”¹⁴³. Chemării lansate de revista „Gura Satului” îi răspund un număr însemnat de locuitori din Arad și împrejurimi, care trimit bani și scame pe adresa redacției. La 31 ianuarie 1878, aceasta adunase contribuții bănești în sumă de 103,50 florini, 50 franci, 3 napoleoni, 2 galbeni și 1 taler de argint; după cum și ofrande materiale în cantitate de 6,500 kg scamă și 19 m pînză.¹⁴⁴ În cursul acelei zile, banii și materialele vor fi trimise Societății Crucii Roșii din România.

¹³⁷ Arhivele Statului Zalău, fond Prefectura jud. Sălaj, seria Comite suprem, cota 314/1877.

¹³⁸ „Gazeta Transilvaniei” din 2/14 martie 1878.

¹³⁹ Ibidem, din 11/23 mai 1878.

¹⁴⁰ Ibidem.

¹⁴¹ Ibidem, din 16/28 febr. 1878.

¹⁴² „Observatoriulu” din 22 martie/3 apr. 1878.

^{142 bis} „Familia” nr. 36 din 4/16 sept. 1877, p. 428.

¹⁴³ „Gura Satului” (Arad) din 27 mai 1877.

¹⁴⁴ Ibidem, din 31 ian. 1878.

Redacția ziarului „Observatoriulu” din Sibiu centralizează ajutoarele bănești colectate de N. Horea din Bania, I. Cîmpeanu din Prigor, preotul Blidaru din Prilipețiu și N. Cîmpeanu din Dolboșețiu, de la 56 locuitori, în sumă de 86,70 florini și 20 franci.¹⁴⁵

Femeile române din Orăștie, „încă a treia zi de Rusalii ținură o adunare”, unde constituia un comitet de ajutorare a răniților români.¹⁴⁶ Ana Tincu, soția avocatului dr. Avram Tincu, acela care fusese mulți ani deputat în parlamentul de la Pesta și apăra cu vehemență cauza națională, fu aleasă în funcția de președintă, Aurelia Vlad — casieră și Leontina Dobo Popovici — secretară.¹⁴⁷ Organul ales de-abia își începuse activitatea, când a primit dispoziție să se dizolve. Reintrunindu-se din nou, comitetul i-a încredințat Anei Tincu sarcina de a continua acțiunea, ca persoană particulară.¹⁴⁸

Ajutată de celelalte tovarășe din fostul comitet, Ana Tincu întocmește listele de subscripții și organizează echipe de femei, pe străzi, reușind, încă în luna iulie 1877, să adune contribuții bănești de la 125 locuitori — români, germani, evrei și maghiari — în sumă de 295,30 florini; precum și ofrande materiale în cantitate de 3,500 kg scamă, 22 feșii și 12 triunghule din pinză.¹⁴⁹ Banii și materialele au fost expediate lui Manole I. Diamandi din Brașov, pentru a fi remise Crucii Roșii din capitala României.

În Abrud, pe locurile „munților eroici”, la începutul lunii iunie urma să aibă loc ședința de constituire a comitetului de femei „pentru ajutorarea ostașilor răniți români din România liberă”,¹⁵⁰ tocmai când autoritățile interzic ființarea acestora. Astfel, „ne văzurăm împiedicate” de a acționa în cadrul unui colectiv organizat, scriau ele „Gazetei Transilvaniei”, la 20 iunie 1877.¹⁵¹ Dar în ciuda „tuturor uneltirilor, vom păși cu bărbăție pe calea dorințelor noastre naționale”, declara Ana Filip.¹⁴⁶

Sarcina colectării de ofrande pentru răniți și-a asumat-o Ana Filip în Abrud și Ana Gal în Abrudsat.¹⁵³ De altfel, mai dinainte femeile din această ultimă localitate intenționau să înființeze un comitet de ajutorare, în comun cu cele din Abrud.¹⁵⁴ Cele două femei începură subscripțiile și adunară ofrande de la 55 locuitori din Abrud, în valoare de 112,15 florini și 180 lei, pe care-i expediară spre centralizare Iuditei Măcelariu din Sibiu.

În Abrud au mai adunat contribuții pentru răniți, Alexandru Sterca Șuluțiu, Alexandru Lazăr și Nicolae Crișan, în sumă de 109,20 florini și 30 franci, donații pe care le-au trimis lui Manole Diamandi din Brașov.

Noi n-am reușit să înființăm un comitet de ajutorare, scriau femeile din Bucium, la 13 iunie 1877, din cauza „acelei ordinațiuni interzicătoare”. Dar buciumanii o aleseră pe Elisabeta Danciu, „care primi sarcina de a

¹⁴⁵ „Observatoriulu” din 8/20 febr. 1878.

¹⁴⁶ „Gazeta Transilvaniei” din 16/28 iunie 1877.

¹⁴⁷ Ibidem.

¹⁴⁸ „Familia” nr. 24 din 12/24 iunie 1877, p. 306.

¹⁴⁹ „Gazeta Transilvaniei” din 14 26 iulie 1877.

¹⁵⁰ Ibidem, din 16/28 iunie 1877.

¹⁵¹ Ibidem.

¹⁵² Ibidem.

¹⁵³ Ibidem; „Familia” nr. 24 din 12 24 iunie 1877, p. 304.

¹⁵⁴ „Gazeta Transilvaniei” din 19 iunie/1 iulie 1877.

colecta (ofrande — n.a.) pentru răniții români”.¹⁵⁵ Ajutoarele colectate de la locuitorii din Bucium au rămas necunoscute, deși „mic cu mare, toți grăbesc a contribui din inimă pentru această cauză sintă”,¹⁵⁶ după cum scria „Gazeta Transilvaniei”, fiindcă nu le-au dat publicității, iar documentele originale se vor fi pierdut. Probabil că ofrandele bănești și materiale le-au transportat cu căruțele peste Munții Carpați și de aceea nu s-a păstrat nici o urmă.

Studentii români din Viena își aleg un comitet de ajutorare a răniților români, format din 10 membri. Președinte a fost cooptat Octavian Blasian, casier Basiliu Mihail Lazăr, și membrii : Ștefan Ciurcu, I. Popescu, V. Niculescu, C. Pop, Alexandru Delimarcu, Ion Cornea, Nicolae Negură și I. Cloje. ¹⁵⁷ La 7 iunie 1877, comitetul se întrunește și redactează o petiție către ministerul de Interne, prin care solicita dreptul de a funcționa. Respinsă prima cerere, ei întocmesc o a doua petiție, dar cu același rezultat.¹⁵⁸ Sarcinile comitetului au fost preluate de studentul Basiliu Mihail Lazăr, care a adunat contribuțiile de la 9 colegi, în sumă de 7 florini și 72 lei, pe care-i va trimite Iuditei Măcelariu din Sibiu, pentru a fi expediați centralizat Crucii Roșii din România.

Colecte pentru ajutorarea ostașilor români răniți s-au organizat și în alte părți ale provinciilor locuite de românii din Imperiul austro-ungar. Multe dintre aceste acțiuni au rămas necunoscute; inițiatorii și donatorii s-au preocupat mai puțin de întocmirea actelor, ori de publicarea lor în presă, ci au avut în vedere acordarea ajutoarelor în sine. Deseori ofrandele s-au trimis direct la București, fără nici o mențiune, sau numai cu anunțarea sumelor — altădată. Căruțele țărănești, încărcate cu lăzi și baloturi, în care se aflau scamele și pinzeturile dăruite de frații ardeleni, porneau din Brașov, Sibiu, Banat sau Năsăud și treceau continuu dincolo de Carpați, pe la Predeal, Turnu Roșu și Orșova. Însemnate sume bănești și ofrande materiale au trecut în România pe cărările munților, fără știrea autorităților. Acțiunea se desfășura peste tot : în școală, în biserică, printre locuitorii orașelor și satelor, în biroul avocatului, în cabinetul de consultații al medicului, în redacțiile ziarelor și revistelor.

Ersilia Sturza, soția preotului din Sepreuş, adună femeile din sat și le explică cum să facă scame și pansamente; adună ofrande de tot felul, pe care le trimite în țara liberă.¹⁵⁹ Însă mărturiile scrise lipsesc. Revistele „Biserica și Școala” și „Familia” publică instrucțiuni în legătură cu modalitatea confecționării pansamentului. Împreună cu ele, „Gazeta Transilvaniei”, „Telegraful român” rezervă coloane întregi acestei largi și profunde mișcări. Scriu anunțuri și publică corespondență, mobilizează și încurajează populația pentru a dona ofrande pentru răniții români, înserează listele contribuțiilor, numele colectanților, adresele de răspuns din partea Societății Crucii Roșii din România. În satele din județele Făgăraș și Sibiu, din zona munților Apuseni, Banat, Sălaj și Maramureș,

¹⁵⁵ Ibidem.

¹⁵⁶ Ibidem.

¹⁵⁷ „Familia” nr. 30, din 24 iulie/5 aug. 1877, p. 538.

¹⁵⁸ Ibidem.

¹⁵⁹ Valeriu L. Bologa, *Ajutorul românilor ardeleni pentru răniții războiului independenței*, Sibiu, 1941, p. 15.

femeile instalează războaiele și țes pînă pentru răniți, în timp ce copiii fac scamă. Peste tot se muncește în sprijinul fraților răniți în lupta pentru apărarea cauzei comune a întregii națiuni. Însă mărturiile scrise sînt puține, și poate de cele mai multe ori lipsesc. Martorii oculari își amintesc peste ani că în Săliște, Tilișca, Brașov sau în așezările de pe valea Oltului se muncea de zor la scamă și pînă. În memoriile sale, nonagenarul Dumitru D. Comșa, din Săliște, își amintește că mătușa-sa Ana, și multe alte femei din Săliște, au țesut pînă și au făcut scamă pentru răniți. Ofrandele — spune dînsul — „au fost virite în dăsași și cărate cu caii peste munți, prin vama cucului”¹⁶⁰. Femeile din Țara Oltului, scria N. Borza din Făgăraș, „trimiteau scame din pînă veche de fuior și de in, la protopia ortodoxă din Făgăraș”¹⁶¹. Iar Maria Baiulescu din Brașov relatează: „Mama mea lucra cu toată casa la scame, ce se desfăceau din pînă veche de Olanda; de asemenea, făceam feșii. În scopul acesta cutriera toate casele românești să indemne și să le adune”¹⁶².

OFRANDE ALE TRANSILVĂNENILOR AFLAȚI ÎN ROMÂNIA

În afară de contribuțiile românilor din provinciile anexate Austro-Ungariei, donate în scopul ajutorării ostașilor răniți în războiul de independență, și ardelenii pe care evenimentele i-au găsit în România au făcut însemnate subscripții bănești și materiale. Printre aceștia se numără „transilvănenii stabiliți în Brăila”¹⁶³. În momentul de față — arată în scrisoarea lor, N. P. Sasu, George Bratu și C. I. Boantă — cînd România, prin forța lucrurilor, este obligată a-și apăra cu prețul singelui fiilor săi drepturile și independența națională; cînd românii din toate părțile ard de dorința de a-și vedea realizate legitimele lor aspirații naționale; românii transilvăneni stabiliți în Brăila, contribuie și ei cu ajutoare pentru armata română.¹⁶⁴ Cei trei locuitori mai sus notați, care fuseseră aleși în comitetul de ajutorare, au adunat subscripții în sumă de 2.135 lei. Împreună cu o scrisoare, banii au fost trimiși lui C. A. Rosetti, președintele Camerei din România.¹⁶⁵

Un alt donator de ofrande pentru sprijinirea armatei române este ciobanul George Cîrțan din Oprea Cîrțișoara, care în acel an se afla cu turma sa la Ciulnița. Cuprins de entuziasm patriotic, Badea Cîrțan a predat statului român 1.200 capete de oi, iar el, rămas fără turmă, s-a înscris voluntar în armată.

Au fost numeroase alte cazuri, cînd românii din teritoriile de la vest de Carpați, dar care locuiau în România, au făcut donații în bani și materiale pentru nevoile războiului. Cei ce se aflau în diferite funcții, ca Ioan Bianu, Teofil Frîncu și mulți alții, au cedat cote-părți din salariu pe toată durata războiului. Evidența acestor ajutoare se află înscrisă în cadrul contribuțiilor din județele unde își desfășurau activitatea, încît nu se cunoaște, separat, care sînt subscripțiile lor și la ce valoare se ridică.

¹⁶⁰ Dumitru D. Comșa, Săliște Sibiuului. Însemnările unui nonagenar, mss., p. 217—219.

¹⁶¹ Sextil Pușcariu, Răsunetul războiului de independență în Ardeal, București, 1927, p.21.

¹⁶² Ibidem.

¹⁶³ „Familia” nr. 30, din 24 iulie/5 aug. 1877, p. 357.

¹⁶⁴ Ibidem.

¹⁶⁵ Ibidem.

Centralizînd datele înscrise în documentele de arhivă, presă și alte publicații de epocă, rezultă, în parte, ajutorul pe care românii din Transilvania și Ungaria l-au dat armatei române în războiul pentru cucerirea independenței de stat a României.

Sprîjinul bănesc, cuprinde contribuțiile a 10.253 persoane nominalizate, din 368 localități, în sumă de : 11.849,02 florini, 9.340,25 lei, 9.654 franci, 30 franci aur, 85 galbeni, 38 taleri, 11,5 napoleoni, 31,5 sfanți, 3 ruble și 14 ducați de aur. Echivalentul în lei al acestor sume se ridică la 44.606,85,¹⁶⁶ valută 1877—1878, atunci cînd hrana unui soldat pe zi era de 40 bani,¹⁶⁷ iar 2—3 litri de lapte valorau 5 creițari, adică 10 bani.¹⁶⁸ După cum aprecia doctorul Valeriu L. Bologa în lucrarea sa „Ajutorul românilor ardeleni pentru răniții războiului independenței”, scrisă în 1941, care echivala leul din 1877 cu 70 lei în 1941, anul apariției cărții sale, rezultă că ajutorul financiar acordat de românii de la vest și nord-vest de Carpați pentru sprijinirea armatei române în războiul purtat împotriva Imperiului otoman, ajungea în acel an la suma de 3.122.479,50 lei. Este vorba de o sumă imensă, care s-a strîns ban cu ban de la greu asupriții și sărăciții români; iar uneori acești bani proveneau din donația unei cupe de porumb sau cartofi, ce se vindeau pe piață la prețuri foarte scăzute. Asemenea donații, făcute cu prețul restrîngerii consumului familiei țaranului sărac, deși modeste din punct de vedere material, ele aveau o mare valoare morală și patriotică. Erau jertfele demne ale unui popor adus în pragul sărăciei de către asupritorii străini, dar care era în stare de orice sacrificii pentru cucerirea independenței și unității sale politice.

La colectele bănești se adaugă ofrandele materiale, adunate de la 2.989 persoane, din 133 localități nominalizate și multe altele rămase în anonim. Contribuția acestora se ridică la următoarele cantități : 508 kg seamă, 3,300 kg vată, 206 pachete de vată, 2.908 comprese, 1.618 triunghiuri din pînză, 2.022 bucăți feșii, 120,5 m feșii, 283 stergare, 128 cerșefuri, 572 cămăși, 203 perechi indispensabili, 24 perechi pantaloni, 18 fețe de pernă, 1.422,5 m pînză, 14 perechi ciorapi, 3 fețe de masă, 1 pătură, 1 flanelă, 15 kg bandaje, nenumărate legături și lăzi cu pînzeturi, 2.514 bucăți scîndurele pentru fixat brațele fracturate ale răniților și 1.200 capete de oi. Deși n-au fost estimate în sume bănești, totuși ofrandele materiale se ridică la însemnate valori, și, probabil că, împreună cu donațiile bănești, la valoarea din 1941, reprezentau aproximativ 6.000.000 lei.

Dar trebuie ținut seama, desigur, că datele amintite mai sus sînt incomplete; ele reprezintă doar cifrele înscrise în documentele de epocă ce au ajuns pînă la noi, în timp ce multe altele n-au fost notificate nicăieri, sau unele, deși înscrise la vremea lor, documentele respective s-au pierdut de-a lungul deceniilor. Adevărata valoare, evaluată în bani, a ofrandelor donate fraților de peste Carpați, pentru cauza națională comună, de către

¹⁶⁶ Valeriu L. Bologa, în lucrarea citată, la pagina 16, adaugă în mod eronat suma de 88.687 lei, care nu se referă la colecte din Transilvania, ci la totalul sumei primită ca ajutor pînă la mijlocul lunii iulie 1877. (Cf. „Gazeta Transilvaniei / din 17/29 iulie 1877).

¹⁶⁷ Războiul de independență națională 1877—1878. Documente militare, Editura militară, București, 1971, p. 594.

¹⁶⁸ Valeriu L. Bologa, op. cit., p. 19.

românii din teritoriile cotate, a fost cu mult mai mare. Însă ceea ce este mai de preț, ceea ce este mai valoros, este spiritul frățesc de solidaritate, încredința nestrămutată că numai printr-o luptă energetică, stăruitoare și curajă a tuturor românilor se va putea îndeplini idealul de libertate și fericire al acestei națiuni.

Ca o recunoaștere a neprețuitului ajutor dat României de fiii săi aflați în provinciile cotate, după izbîndirea victoriei asupra Imperiului otoman, guvernul de la București a acordat o serie de distincții citorva dintre femeile române din aceste provincii, care s-au găsit în fruntea acestei mișcări de solidaritate. Li s-a conferit „Crucea Elisabeta” Iuditei Măcelariu, Emiliei Rațiu, Zineai Roman, Haretiei Stănescu, Eufrosinei Cîlea, Lucrăției Munteanu, Eugeniei Munteanu născută Alduleanu, Iuliei Rotaru,¹⁶⁹ Mariei Cosma, Anei Moga,¹⁷⁰ Elenei Pop de Băsești,¹⁷¹ Elenei Popovici și Nataliei Hurmuzachi¹⁷² — ultimele două din Bucovina. Decorațiile primite, și brevetele prin care erau acordate, cu semnătura lui Mihail Kogălniceanu, au fost purtate cu mîndrie, pînă la moarte, de către răsăriturile lor, amintindu-le peste ani, unora dintre ele chiar după desăvîrșirea unității politice a României, de aportul adus de vrednicele femei, purtătoare ale unor glorioase tradiții străbune, în lupta pentru cucerirea independenței naționale.

Cu modestie, Emilia Rațiu va nota mai tîrziu în partea de jos a unui exemplar din „Apel către toți locuitorii români din Turda și jur”, datat 8/20 septembrie 1877: „Am adunat bani, scame și alte trebuincioase pentru răniți; în urma acestor colecte am fost decorată (...) cu Crucea Elisabeta”¹⁷³. Iar Elena Pop de Băsești, căsătorită cu avocatul patriot Fiar cisă Hossu Longin, va scrie, la 5 martie 1928, în formularul cu datele biografice, la capitolul „activitate publică”: „Colectantă de ofrande pentru răniții în războiul independenței din 1877/78, inițiată de d-na Iudita Măcelariu”, pentru care am fost decorată cu „Crucea Elisabeta, în 1878”¹⁷⁴.

Contribuția ardelenilor la sprijinirea României în războiul pentru independență din 1877—1878 a grăbit îndeplinirea idealurilor de libertate rațională și unitate politică a tuturor provinciilor românești. Acest efort a fost înscris la loc de cinste în conștiința și istoria poporului român, ca o mărturie grăitoare a tradițiilor sale glorioase de luptă și, în același timp, un mesaj adresat generațiilor prezente și viitoare pentru ridicarea continuă a României pe culmile progresului și civilizației.

¹⁶⁹ „Școala Română”, fasc. 3, dec. 1878, p. 141.

¹⁷⁰ Valeriu L. Bologa, op. cit., p. 19.

¹⁷¹ Biblioteca Astra — Sibiu, Colecția specială, fond Biografiile membrilor secțiilor Astrei, Cutia I, cota L. XVIII/48.

¹⁷² „Școala Română”, fasc. 3, dec. 1878, p. 141.

¹⁷³ „Foaia Poporului” (Sibiu) din 4 sept. 1927.

¹⁷⁴ Biblioteca Astra — Sibiu, Colecția specială, fond Biografiile membrilor secțiilor Astrei, Cutia I, cota L. XVIII/48.

L'APPUI FINANCIER ET MATÉRIEL DES TRANSYLVAINS À
LA GUERRE POUR LA CONQUÊTE DE L'INDÉPENDENCE
D'ÉTAT DE LA ROUMANIE (II)

RÉSUMÉ

Continuant de présenter l'apport matériel des Roumains de Transylvanie à l'appui de la guerre d'indépendance, l'auteur—après avoir exposé dans la première partie de son étude la contribution des habitants des départements de Braşov et Sibiu—traite de l'aide accordée par des habitants d'autres zones de Transylvanie.

L'auteur démontre de manière éloquente que le mouvement à l'appui de la guerre d'indépendance s'est étendu dans toute la province d'au-delà des montagnes, représentant en même temps une importante page de solidarité militante des Roumains habitant d'un côté et de l'autre des Carpates.

UNITATEA CULTURII MATERIALE ȘI SPIRITUALE A POPULAȚIEI DACO-ROMANE ÎN SEC. III-VI

DE

GHEORGHE DIACONU

Contradicțiile antagonice din sinul societății sclavagiste romane la care s-au adăugat, la cumpăna dintre veacurile II—III e.n. presiunile populațiilor libere din afara Imperiului, au creat condiții de nesiguranță în care puterea romană a fost nevoită treptat să cedeze unele provincii periferice. Printre acestea se numără și Dacia care încă de la mijlocul secolului II e.n. începe să fie asaltată din afară prin incursiunile dacilor liberi în tovărășia altor populații.

Retragerea stăpînirii romane din Dacia era, se pare, hotărîtă încă din timpul împăratului Gallienus, dar evacuarea propriu-zisă a armatei, administrației și păturii înstărite a avut loc în anii 271—275.

Cum este și firesc, în răstimpul de la cucerirea Daciei și pînă la retragerea puterii romane din Dacia, s-a desfășurat un îndelung proces de simbioză culturală și spirituală între geto-daci și romani. Fenomenul de amestec exercitat pe multiple planuri între cele două componente etnice s-a încheiat cu apariția etnosului daco-roman.

Așa cum se subliniază în *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, „Războaiele îndelungate daco-romane au slăbit statul dac, au schimbat în mod radical cursul dezvoltării sale istorice. Cucerirea Daciei și transformarea ei într-o provincie a Imperiului roman — cu toate aspectele negative pe care le-au avut — au dus la împletirea celor două civilizații, au determinat o nouă înflorire economico-socială a acestor meleaguri, și-au pus amprenta asupra întregii evoluții istorice ulterioare a societății din acest spațiu geografic.

Declinul Imperiului roman, retragerea sa din Dacia, au lăsat pe acest teritoriu un stat neorganizat, ceea ce s-a resimțit în capacitatea de luptă și rezistență în fața năvălirii popoarelor migratoare. Timp de secole, noul popor creat prin contopirea dacilor cu romanii — poporul român — a trebuit să ducă o luptă îndirjită și necurmată pentru a-și păstra ființa, pentru a-și asigura continuitatea pe teritoriul în care s-a născut și dezvoltat, în ciuda vicisitudinilor istorice.

Năvălirile popoarelor migratoare, distrugerile pricinuite de acestea, luptele îndelungate de apărare au provocat serioase rămîneri în urmă în

dezvoltarea forțelor de producție, în evoluția civilizației pe aceste meleaguri; toate acestea nu au putut însă distruge ființa poporului nostru, nu l-au putut abate din drumul său istoric obiectiv”.

Așa după cum o dovedesc descoperirile arheologice, epigrafice și numismatice, majoritatea populației daco-romane a rămas pe loc.

După retragerea stăpînirii romane, centrele urbane își încetează treptat existența, iar populația daco-romană își va desfășura activitatea în continuare în mediul rural, potrivit unor tradiții seculare. Așa se explică faptul că în această perioadă vor reinvia o seamă de meșteșuguri legate de modul de viață rural care era menit să satisfacă cerințele unei societăți care trăia în sate grupate la rîndul lor în obștii.

Legăturile cu Imperiul vor continua să se manifeste pe multiple planuri, fie direct prin negustori și schimburi realizate la frontiere și vechile vaduri, fie prin relații de altă natură ca stipendiile pe care dacii liberi și mai tîrziu alte populații asociate cu aceștia le vor solicita și obține din Imperiu.

Prezența și persistența populației autohtone în Dacia este astăzi cit se poate de bine documentată în fosta provincie prin descoperirile de la Soporul de Cimpie, Archiud, Obreja și alte centre unde au fost identificate și cercetate vestigii aparținînd populației autohtone din perioada de sfîrșit a stăpînirii romane și din etapa de după retragerea aureliană. Asemenea descoperiri au fost făcute și în Dacia inferioară, unde la Locusteni, Verbița și alte localități au fost identificate monumente geto-dacice în plin proces de romanizare.

Rîndurile populației autohtone din Dacia vor fi îngroșate și continuu alimentate din punct de vedere demografic de triburile de daci liberi, care în timpul stăpînirii romane trăiau în teritoriile extracarpătice și care așa după cum vom vedea au fost și ele în orbita romanizării în diferite etape și în condiții specifice fiecărei uniuni de triburi în parte.

La sud de Carpați trăiau dacii liberi cunoscuți în literatura de specialitate sub denumirea de purtătorii culturii Chilia. Denumirea este strîns legată de antichitățile de la Chilia-Olt unde a fost cercetată prima necropolă și așezarea aferentă și unde au fost definite pentru întia oară principalele trăsături ale acestei culturi. Între timp au mai fost descoperite și cercetate complexe arheologice aparținînd dacilor liberi de la sud de Carpați de exemplu: așezările de la Militari și Străulești-București, așezarea de la Dulceanca-Teleorman și așezările și necropolele de la Mătă-saru-Dimbovița și Tîrgșor-Prahova.

Caracteristica așezărilor dacilor liberi este constituită de aglomerări de locuințe, grupate în cătune sau sate, situate pe pantele însorite, terasele sau luncile unor riuri sau bălți. Există deopotrivă locuințe de suprafață ca și locuințe semiîngropate în pămînt. În cuprinsul unor locuințe au fost descoperite vetre-cuptoare, în altele sistemul de încălzire lipsește, în timp ce pentru prepararea hranei erau folosite vetre amenajate în afara locuințelor.

La Tirgșor dintr-o așezare a dacilor liberi datînd din secolele II—III e.n. au fost cercetate 20 de locuințe dispuse în cercuri. Fiecare cerc de locuințe era înconjurat de cîte un gard pentru a adăposti vitele comunității în timpul nopții. La unul din cercuri locuințele sînt grupate la rîndul lor sub formă de ciorchine, indicînd roirea acestora, potrivit gradului de rudenie din cuprinsul tribului care trăia în așezarea tirgșoreană.

Cimitirele sînt situate în preajma așezărilor. Acestea sînt plane și conțin numai morminte de incinerare. Au fost descoperite deopotrivă morminte în gropi simple, în urne și în vase acoperite cu capace din cioburi, cărămizi sau pietre plate. Din așezări și cimitire au fost recoltate numeroase materiale arheologice ca: ceramică, obiecte și podoabe. În ce privește inventarul atragem luarea aminte că atît în așezări, cît și în necropole apar deopotrivă materiale de certă factură geto-dacică, asociate cu altele de origină romană provenite, fie pe calea schimbului, fie prin contacte de altă natură petrecute între dacii liberi și romani.

În sud-sud-estul Transilvaniei, în afara limesului trăiau triburi de daci liberi, care prin conținutul culturii materiale și spirituale făceau parte din marea familie a dacilor liberi de la sud de Carpați. Vestigii ale acestei populații au fost descoperite în bazinul superior și mijlociu al Oltului, dar nu au fost cercetate sistematic. Unica cercetare pe care ne putem sprijini este aceea de la Podul Dîmboviței. Aici cu prilejul investigării complexului feudal au fost reperate locuințe aparținînd dacilor liberi. Prin inventarul obținut a fost creată posibilitatea încadrării cronologice și atribuirii etnice a vestigiilor de la Podul Dîmboviței. Așezarea datează de la mijlocul secolului III, iar materialul arheologic este aidoma cu cel al dacilor liberi din Muntenia. De pildă a fost descoperită ceramică geto-dacică tradițională în amestec cu ceramică de factură romană, preluată de aceștia pentru utilitatea și calitățile ei. De altfel, tradiționalismul dacilor liberi din regiunea la care ne referim, poate fi judecat și prin descoperirile de la Hărman-Brașov, unde în cuprinsul unor așezări care datează din secolul al IV-lea e.n. sincrone cu cele de tip Sîntana-Cerneabov, asupra cărora vom avea prilejul să stăruim, elementele băștinașe sînt extrem de bogat reprezentate.

În continuare trebuie arătat că datorită cercetărilor arheologice românești din ultima vreme au putut fi clarificate o seamă de alte probleme privind istoria ținuturilor din afara Daciei romane.

Pe cursul inferior al Mureșului, la Sîntana-Arad, a fost definită cultura dacilor liberi care populau regiunea de la vest de Dacia romană. Descoperirea unor morminte în stațiunea amintită cu rit, ritualuri și inventar caracteristice geto-dacilor au îngăduit descoperitorilor să identifice grupul cultural de vest al dacilor liberi. Între timp au fost reperate prin anchete și sondaje o serie de așezări contemporane cu necropola de la Sîntana-Arad. Descoperirile au permis ca pentru această regiune să fie separate monumentele arheologice aparținînd populației autohtone spre deosebire de antichitățile sarmaților iazigi care au intrat în legături nemijlocite cu băștinașii. A tari sinteze culturale între iazigi și geto-daci sînt semnalate în regiuni depărtate de Dacia de pildă la Ianoszalla. De altfel, conviețuirea daco-iazigă s-a desfășurat pînă în pragul secolului IV e.n. moment în care vom surprinde, după cum se va vedea, părănderea unor populații dinspre vest, spre centrul provinciei Dacia.

În ultima vreme au fost depistate și cercetate monumente importante aparținând dacilor liberi și în nordul Daciei. Printre acestea se remarcă stațiunea de la Medieșul Aurit-Satu Mare. Aici au fost cercetate sistematic necropola și așezarea aferentă în cuprinsul căreia au fost reparate foarte multe cuptoare de ars ceramică.

Tipul de așezare și locuințe este caracteristic ariei culturale largi a dacilor liberi din alte provincii.

Cuptoarele sînt evoluat e cu piloni sau plite despărțitoare, înscriindu-se din acest punct de vedere în seriile de cuptoare dacice, cunoscute și în alte provincii.

Necropola este de incinerare cu ritualuri de înmormîntare și inventar specific autohtonilor. Tot aici însă au fost depistate și unele practici rituale străine de mediul băstinaș, precum și unele obiecte și podoabe care trădează prezența unor populații coborîte dinspre nord, în speță vandalii, care, la un moment dat, au fost nevoiți să-și părăsească sediile.

Cercetările desfășurate în regiunile de la răsărit de Carpați anunță descoperiri extrem de importante care au darul de a limpezi unele aspecte.

După cum se știe, în ultimele decenii a fost definită cultura carpică din podișul central moldovenesc. Potrivit tipului de așezări, a locuințelor, inventarului ca și prin rit și ritualuri de înmormîntare, cultura carpilor este asemănătoare cu aceea a dacilor liberi din alte provincii. Așadar, prin conținutul său, cultura carpică este puternic ancorată în cultura clasică geto-dacică. În schimb, anumite categorii ceramice de factură romană care vor juca un rol important în culturile populației autohtone din secolele IV-VI e.n., nu sînt documentate în cultura carpică și nici în aceea a triburilor de daci liberi din nord-nord-estul țării noastre.

Nu de multă vreme a fost reperată întîmplător și apoi cercetată sistematic o necropolă de incinerare la Zvoriștea-Suceava. Prin practicile rituale, precum și prin prezența unor vase, obiecte și podoabe acest monument arheologic se deosebește de cele carpice și se leagă mai degrabă de aria culturii Lipița, aparținînd dacilor din nord-nord-estul țării noastre. La Zvoriștea sînt atestate practici rituale străine geto-dacilor de pildă arderea vaselor de ofrandă și ruguri, după care aceasta erau sparte la banchetele funebre și depuse apoi în morminte. Atari practici rituale sînt străine, atît carpilor din cultura Poienești cît și dacilor liberi din cultura Lipița. Potrivit unor descoperiri făcute în afara teritoriilor noastre s-a putut dovedi că la un moment dat, dacii liberi din nord au intrat în nemijlocite legături cu triburi aparținînd unor culturi nordice de exemplu cu taifalii, ramura răsăriteană a vandalilor. În lumina celor arătate se poate conchide că în cursul secolelor II-III e.n. teritoriul Moldovei de nord era populat de triburi ale dacilor liberi aparținînd culturii Lipița, cu interpenetrări ale unor triburi nordice, pînă în preajma liniei Pașcani-Dorohoi. De altfel, la nord de această linie nu apar nici tezaurele monetare, care în perioada la care ne referim, mobilizează podișul central moldovenesc unde trăiau carpicii.

Pentru aceeași perioadă și în teritoriul la care ne referim sînt semnificate și alte monumente care au afinități cu cele din regiunile de la nord de țara noastră. Este vorba despre descoperirea unor cimitire cu înmormîntări în tumuli descoperite la Botoșana-Suceava și Vinători-Neamț.

La Vinători-Neamț este în curs de cercetare o mare necropolă tumulară asemănătoare cu complexele arheologice cunoscute în literatura de specialitate sub denumirea de „tumuli subcarpatici”. Caracteristica acestor monumente constă în aceea că incinerările defuncțiilor erau făcute pe loc, după care deasupra porțiunii în care avusese loc cremația erau înălțați tumuli. La nivelul oaselor calcinate erau depuse vasele de ofrandă, deseori sparte ritual, podoabe și alte vestigii care însoțeau defuncții. Majoritatea vaselor de ofrandă au fost trecute prin flăcările rugurilor fiind arse secundar. Potrivit tipului de morminte, a practicilor rituale și conținutului inventarului, asemenea necropole se deosebesc de cele carpice, precum și de cele de tip Zvoriștea, care se înscriu în categoria cimitirelor de incinerare plane. O trăsătură comună între necropolele de la Vinători și Botoșana cu aceea de la Zvoriștea o constituie practica arderii secundare a podoabelor și vaselor. În schimb, cimitirele clasice carpice se deosebesc prin practicile rituale, dar și prin conținutul inventarului.

După cum s-a arătat în ansamblul său, cultura carpică este de vădită tradiție geto-dacică, dar legătura genetică directă dintre cultura clasică geto-dacică de tip Poiana și aceea a carpilor nu este clarificată pe deplin în stadiul actual al cercetărilor.

În ce privește monumentele de tip Zvoriștea înclinăm să le atribuim triburilor de daci liberi din nordul țării noastre, anume costobocilor, cunoscuți ca purtători ai culturii Lipița, care potrivit izvoarelor scrise după anul 170 e.n. sînt dislocați din sediile lor de baștină, coborînd spre sud pînă în Grecia. Se pare că în urma pierderii puterii politice a costobocilor în nord, triburile care au mai rămas pe loc și acestea sînt documentate arheologic pînă în pragul secolului al III-lea e.n., au conviețuit cu acele populații care determinaseră migrarea lor. În lumina descoperirilor mai vechi de la Balotnoe și Zvenigorod și recent a acelora de la Zvoriștea socotim că populația cu care au trăit în continuare costobocii după momentul din anul 170 e.n., poate fi identificată cu ramura de est a purtătorilor culturii Przeworsk, adică cu taifalii.

În etapa actuală a cercetărilor este mai greu de precizat structura etnică a populației care se înmormînta în tumuli de felul celor de Botoșana și Vinători. Oricum va fi rezolvată chestiunea apartenenței etnice a populației care folosea cimitirele tumulare, rămîne cîștigat faptul că majoritatea ceramicii, ca și o parte din obiectele și podoabele caracteristice acestor monumente sînt de certă factură geto-dacică.

La capătul celor prezentate cu privire la culturile dacilor liberi din teritoriile extracarpatiche, care de altfel corespund cu arii largi în care și-au desfășurat activitatea uniuni de triburi este demn de remarcat că în cultura materială cît și în cea spirituală, există vădite legături cu cultura clasică geto-dacică de dinainte de cucerirea romană.

Dacii liberi din vest, nord și sud, spre deosebire de confrății lor de la răsărit de Carpați au adoptat din arsenalul ceramicii romane, categoria de ceramică lucrată la roată rapidă din pastă zgrunțuroasă, cunoscută în literatura arheologică sub denumirea de „ceramică cu pasta ciment”. Această categorie ceramică cu pereții poroși dar rezistenți a fost preluată de uniunile de triburi menționate mai sus, datorită calităților și utilității ei, dar și a unor contacte mai directe și mai îndelungate petrecute între dacii liberi și romani. După preluare, ceramica din pastă zgrunțuroasă, a

fost executată în atelierele dacilor liberi de tipul acelorora de la Medieșul Aurit, după o metodologie și tehnică proprie. De altfel, așa după cum vom vedea această specie ceramică va juca un rol important în culturile mai târzii, caracteristice perioadei formării poporului român.

Potrivit surselor scrise, dar și izvoarelor arheologice se constată că încă din perioada de stăpânire efectivă a Daciei de către romani au avut loc încercări de pătrunderi în provincie. Dacii liberi asociați cu triburi sarmatice în vest sau sud-sud-vest, ca și cu elemente nordice, vandali sau taifali încearcă să forțeze frontierele provinciei Dacia. Ne aflăm în perioada în care o seamă de împărați biruitori capătă titlul de *carpicus maximus* sau *sarmaticus maximus*, pentru respingerea unor atacuri sau victorii trecătoare. Descoperiri recente lasă să se înțeleagă că încă din perioada împăratului Gallienus o parte din dacii liberi de la sud-sud-est de Carpați pătrund și se instalează în colțul de sud-sud-est al Transilvaniei. Tot în această vreme triburile carpice lasă urme în regiunile centrale ale provinciei Dacia, de pildă la Soporul de Cimpie. „Roirea” carpilor este documentată pe un front mai larg. Recent au fost descoperite vestigii carpice la Gura Nișcovului și Izvorul Dulce-Buzău, iar unii cercetători înclină să socotească că la finele secolului III e.n. carpii își exercitau activitatea politică și asupra teritoriului din centrul Munteniei.

Mișcările convergente ale dacilor liberi dinspre afară spre Dacia superioară și inferioară se intensifică după retragerea puterii romane din Dacia. Pentru a exemplifica ne mulțumim a atrage luarea aminte asupra pătrunderii triburilor de daci liberi din vest aparținând culturii Sintana-Arad pînă în regiunea de mijloc a Transilvaniei, de pildă la Cipău-Girle. În aceeași vreme dacii liberi din sud-sud-est trec prin pasurile Buzăului și Teleajenului în Țara Birsei.

Toate aceste mișcări sînt între altele favorizate și de pătrunderea unei populații nordice și anume goții în regiunea Dunării de Jos și în Dacia la cumpăna dintre secolele III-IV e.n.

Goții sînt menționați în izvoarele grecești sub denumirea de *Gothoi*, iar în cele latinești sub numele de *Gothi*. O seamă de învățați îi socotesc prin rolul pe care l-au jucat, principala ramură răsăriteană a populațiilor germanice.

În legătură cu locurile de origină și ținuturile din care au migrat circulă două ipoteze. Un grup de specialiști mai numeros militează pentru originea peninsulară a goților încercînd să demonstreze că „patria” acestora trebuie căutată în Västergotland și Gotland. Ipoteza formulată se sprijină între altele pe studiile lui E.C.G. Oxenstierna care a studiat vestigiile peninsulare de dinainte de e.n. În schimb, R. Schindler analizează monumentele de la Gura Vistulei, adică din perioada în care goții și gepizii traversaseră Marea Baltică și se fixaseră pe continent, fapt pe care îl menționează și Iordanes în opera sa.

Cea de a doua opinie exprimată relativ recent încearcă să demonstreze originea continentală a goților fixîndu-le sediile în regiunea Mazoviei. Partenerul noii teorii este Rolf Hachman care a închinat acestei probleme un volum special.

Oricum va fi rezolvată chestiunea originii și locului de baștină a goților, important este de subliniat, că aproximativ la mijlocul secolului

al II-lea e.n. și în cea de a doua parte a acestuia, ei sînt identificați pe cale arheologică în regiunea de la cotul Bugului și izvoarele Pripetului. Efectul dislocării lor din nord și al fixării în regiunea de care aminteam a fost puternic resimțit. Ca urmare a coborîrii lor se produc o suită de turburări care au afectat și populațiile vecine ce trăiau la nord de țara noastră. Așa se explică că o serie de învățați pun pe seama coborîrii goților, incursiunile costobocilor, mișcările qvazilor, marcomanilor, vandalilor și a altor populații. Deși în cadrul discuției de față nu prezintă importanță deosebită cunoașterea culturii materiale și spirituale timpurii a goților, socotim util a atrage atenția asupra faptului că în regiunile de la Gura Vistulei, cultura goților timpurii, purta trăsături arhaice, față de culturile populațiilor care intraseră în legături cu lumea greco-romană sau cu civilizația dacilor din a doua epocă a fierului.

Pentru a ilustra cele afirmate ne mulțumim a sublinia că goții nu cunoșteau încă meșteșugul prelucrării vaselor cu roata olarului. Dealtfel, un atare meșteșug alături de altele nu vor fi practicate nici în etapa în care goții staționează temporar la cotul Bugului și izvoarele Pripetului. Analiza materialelor din necropola de la Brest-Trîșin ca și studierea anticîhităților din așezarea nr. 1 de la Lepesovka, ambele din R.S.S. Bielorusă, ne îndreptățesc să susținem că în cea de a doua jumătate a secolului al II-lea e.n. și după cite se pare și la începutul secolului al III-lea e.n., goții instalați în regiunile de care aminteam nu cunoșteau principalele meșteșuguri, care erau caracteristice culturilor mai avansate. Pe măsură ce se desfășoară a doua etapă a migrării goților spre sud-sud-est, țintind regiunea Dunării de Jos și țărmul nord pontic, aceștia intră în legături nemijlocite cu populații și culturi de la care preiau o seamă de meșteșuguri printre care și roata olarului precum și anumite categorii ceramice, așa după cum sub influența sarmaților își vor modifica și ritul de înmormîntare.

Studii recente fac dovada că la cristalizarea și formarea culturii goților participă daci liberi, sarmați, vandali și taifali la care se adaugă permanenta înrîurire a orașelor nord pontice și a aceloră de la Dunărea de Jos.

În prima jumătate a secolului III e.n. goții staționau în regiunea Nistrului mijlociu, a Bugului și Niprului mijlociu. De pe asemenea baze au fost inițiate numeroase raiduri și atacuri asupra orașelor din nordul pontic și din regiunile noastre. Anul 248 înregistrează un atare atac încheiat cu distrugerea Olbiei. Cam în aceeași vreme este asediat Tyrasul și alte orașe. Deseori atacurile de pe uscat erau combinate cu cele realizate pe calea maritimă în tovărășia herulilor sau a altor populații încorporate în confederația goților. Un asemenea atac suferă și cetatea Histria de pe malurile lacului Sinoe. Activitatea prădalnică și războinică a goților în părțile noastre este inserată și în textele scrise. Pentru perioada de după anul 268, începînd cu împăratul Claudius, o serie de împărați angajați în luptele cu aceștia capătă titlul de *goticus maximus*. La scurtă vreme după domnia împăratului Claudius Gothicus, mai precis în timpul domniilor împăraților Gallienus și Aurelian, goții s-au instalat se pare și în regiunea Dunării de Jos. De altfel, puterea carpilor slăbise după luptele acestora cu împăratul Probus, iar calea goților era deschisă spre regiunile din nord-nord-estul Munteniei, care dealtfel potrivit descoperirilor de la Dulceanca, Mătăsaru

și Tîrșor cunosc prezența goților de abia după momentul Gallienus-Aurelian.

În perioada secolelor III—IV e.n., goții își desfășoară activitatea în cuprinsul unei arii culturale cunoscută în literatura arheologică sub denumirea de Sintana de Mureș-Cerneahov, localități în care la finele secolului al XIX-lea și începutul celui următor au fost întreprinse primele investigații.

Principalele trăsături ale culturii mai sus menționate constau din : așezări deschise, nefortificate, situate pe pantele însorite ale riurilor, sau în luncile acestora. Există deopotrivă locuințe de suprafață ca și locuințe semi-îngropate în pământ. Pentru regiunile de la nord-nord-est de țara noastră, specialiștii au reperat și locuințe cu mai multe încăperi (Stallhaus), în care erau adăpostite și o parte din vitele comunităților. Potrivit opiniei unor specialiști atari locuințe sînt caracteristice regiunilor dintre Elba și Vistula.

În ce privește necropolele, acestea sînt birituale cu morminte de inhumăție și morminte de incinerăție. Ambele categorii de morminte cuprind un inventar bogat, reprezentat din vase, obiecte și podoabe. Cu o asemenea cultură constituită în trăsăturile sale de bază noii veniți pătrund în regiunile noastre, asimilînd pe parcurs elemente noi de pildă de la carpi și dacii liberi din Muntenia.

În legătură cu caracterul etnic al culturii, majoritatea specialiștilor sînt de acord asupra faptului că în rîndurile acesteia se ascund deopotrivă elemente nordice ca : goți și taifali, sarmați în regiunile estice și o puternică componentă geto-dacică în vest. În ultima vreme în cercetarea arheologică românească a putut fi reînviată componenta băștinașă a acestei culturi, cunoscută în literatura arheologică sub denumirea de *Tîrșor-Gherăseni*. În cuprinsul acestui aspect cultural se contopesc și elementele de cultură romană păstrate de autohtoni.

Cartarea antichităților acestei culturi ne arată că la vest de limesul transalutan, în Oltenia, Banat și vestul Transilvaniei nu se cunosc atari monumente. În regiunile la care ne referim populația daco-romană era mai compactă și legată se pare mai degrabă încă de interesele și politica Imperiului. De altfel, în cursul secolului al IV-lea e.n., mai precis între anii 332—333, cînd se încheie un *foedus* între romani și goți și pînă în primii ani de domnie ai împăratului Valens, asistăm la o revenire viguroasă a puterii romane la nord de marele fluviu. Ne aflăm în perioada în care se pare că este realipit la Imperiu un teritoriu întins, mărginit la sud de Carpați, prin cunoscuta Brazdă a lui Novac de Nord, care pornește din regiunea Drobetei-Tr. Severin și se oprește în apropierea castrului de la Pietroasa-Buzău.

Refacerea sau construirea unor centre militare sau civile, la Dierna-Orșova, Drobeta-Tr. Severin, Sucidava-Celei, Constantiniana Daphne în timpul lui Constantin cel Mare, constituie argumente hotărîtoare în legătură cu revenirea puterii romane la nord de Dunăre. Descoperirile recente executate la Pietroasa-Buzău fac dovada că la construirea ansamblului fortificat de la poalele dealului Istrița au participat deopotrivă unități ale Legiunii XI Claudia care își avea sediul la *Durostorum* și populația autohtonă de la curbura Carpaților, ale cărei vestigii au fost găsite atît în castru cît și în therme. Anii 375—381 e.n. marchează momentele în care goții sînt nevoiți să treacă în Imperiu de unde apoi se vor îndrepta spre centrul ț.

apusul Europei. Populația autohtonă va rămâne pe loc dezvoltându-se în cadrul a două arii culturale și anume : Ipotești-Ciudești în regiunile de la sud și est de Carpați și Bratei-Morești în Transilvania.

Populația autohtonă din perioada menționată își va desfășura activitatea în cuprinsul unor cătune și sate nefortificate, situate în zonele de dealuri și cîmpie. În așezări sînt atestate locuințe de suprafață, dar mai ales locuințe semiîngropate în pămînt, dotate cu vetre sau pietrare folosite pentru încălzit și prepararea hranei.

Potrivit unor practici rituale tradiționale, în cimitire erau folosite deopotrivă inhumarea și incinerarea. Inventarul ceramic este constituit de olăria lucrată cu mîna cu rădăcini în La Tène-ul geto-dacic și mai ales ceramica din pastă nisipoasă, lucrată la roata rapidă, moștenită de la romani. În cultura materială se observă de asemenea legături puternice cu lumea romano-bizantină de unde pătrund vase, amfore, obiecte și podoabe. Este interesant de semnalat că alături de agricultură și creșterea vitelor în cadrul societății autohtone din acea vreme, meșteșugurile iau un deosebit avînt. În cadrul acestei ramuri de activitate se remarcă în chip deosebit arta prelucrării metalelor prețioase, fiind documentată prin podoabe, tipare, creuzete și unelte fine care atestă prin prezența lor practicarea acestui meșteșug pe scară largă. Atragem luarea aminte și asupra descoperirii a numeroase cruciulițe și tipare pentru turnat cruci, care documentează practici de rit creștin în sinul populației autohtone. Pe lângă exemplarele turnate pe loc, o parte din cruciulițe erau aduse din Imperiu așa după cum o dovedesc descoperirile din perimetrul unuia dintre cele mai importante vaduri dunărene și anume acela de la Pîrjoaia-Constanța.

Care vor fi fost raporturile social-politice, economice și juridice dintre populația autohtonă romanizată și noii stăpînitori politici ai ținuturilor de la Dunărea de Jos și din Dacia este greu de precizat în stadiul actual al cercetărilor.

Aristocrația huno-alano-ostrogotă la începutul secolului al V-lea și mijlocul aceluiași secol, ale cărei vestigii bogate în argint și aur au fost descoperite ici, colo în Dacia și regiunile extracarpatiche, se înscrie în rîndul societăților consumatoare din acea vreme, percepiînd produsele de care aveau nevoie de la populațiile sedentare.

Asemenea cete de războinici se luptă între ele sau cu cete aparținînd altor populații migratorii pînă ce se vor topi în mozaicul de populații din Imperiu sau vor fi asimilate pe alte căi. Atari momente de nesiguranță care stînjenesc desfășurarea normală a societății sînt atestate în timpul lui Atila prin incursiunile de pradă ale hunilor întreprinse pe malul drept al Dunării, dar și pe cel stîng, cînd este arsă și distrusă cetatea Sucidava-Celei. Episoade de anarhie încheiate cu moartea unuia din conducători și dispersarea ceteilor sale se vor fi desfășurat din plin în părțile noastre, ca în cazul hunului Uldis care îl ucide pe gotul Gainas în părțile de nord — nord-est ale Munteniei.

După dispariția puterii hunice în Dacia, alături de autohtoni se afirmă gepizii, ultima ramură nordică, a populațiilor germanice care va juca un rol activ o perioadă de timp, fără a lăsa urme nici pe linie etnică și nici în limba română în perioada de conviețuire cu autohtonii. Hunii și gepizii vor deschide calea pătrunderii triburilor slave care coboară la început înspre regiunea Dunării de Jos, iar în altă etapă prin Dacia propriu-zisă.

Izvoarele arheologice confirmă știrile scrise cu privire la prezența slavilor în părțile noastre. Astfel, în nivelele tîrzii ale unor așezări aparținînd culturii Ipotești-Cindești, sînt documentate materiale de factură slavă, lucrate într-o manieră arhaică, caracteristică ținuturilor din care aceștia au coborît. În contactul cu populația romanică de la Dunăre și din Dacia, slavii și-au însușit cu timpul tehnici avansate în ce privește meșteșugul ceramic, pe care într-o etapă ulterioară le vor difuza spre locurile de origină, așa după cum ne-o demonstrează descoperirile de la Ripnev.

După instalarea slavilor și a protobulgarilor la sud de Dunăre, legăturile populației romanice din nordul Dunării cu celelalte ramuri rămase la sud și vest de Balcani sînt întrerupte și îngreunate. Cu același prilej sînt curmate vremelnice și relațiile cu Imperiul.

Procesul de dezvoltare a societății autohtone de la Nord de Dunăre va evolua în secolele următoare de pe alte baze și în alte condiții istorice.

În încheiere se cuvine a sublinia cîteva constatări cu privire la dezvoltarea și evoluția societății autohtone din Dacia în cursul secolelor III—VI e.n.

Mai întîi de toate socotim util a reaminti faptul că în Dacia romană, între anii 106—275, s-a desfășurat pe multiple planuri conviețuirea geto-daco-romană.

În aceeași perioadă, dar în condiții diferite, amprenta culturală romană a lăsat urme puternice și în cuprinsul societății dacilor liberi, care trăiau în teritoriile extracarpatiche ale Daciei. De altfel, substratul geto-dacic din provincie va fi în permanență alimentat din punct de vedere demografic prin pătrunderea dacilor liberi peste frontierele Daciei romane. În vremea stăpînirii romane a Daciei atari pătrunderi au avut caracter sporadic și neorganizat, dar după retragerea aureliană, fenomenul a căpătat proporții de masă.

Se constată de asemenea că legăturile nemijlocite dintre geto-dacii din provincie cu dacii liberi din afara arcului Carpațic, se datoresc mai multor factori ca : unitatea de limbă, cultura materială și spirituală, obiceiuri comune, tradiții seculare etc.

O a doua etapă importantă a procesului de romanizare s-a desfășurat în cursul secolului al IV-lea e.n., cînd puterea romană revine viguros la nord de marele fluviu, anexînd o parte însemnată a teritoriului de la sud de Carpați.

În ce privește raporturile populației autohtone cu cele alogene ca : sarmații, vizigoții, taifalii ș.a., este necesar să relevăm că acestea din urmă au fost fie asimilate, fie dispersate fără a lăsa urme în cultura materială sau în cea spirituală a băștinașilor. De altfel, în asemenea împrejurări învinge societatea sedentară cu un mod de viață mai evoluat și cu o cultură mai avansată. Așa se explică de ce în partea finală a procesului formării poporului român, acesta a ieșit unitar și întărit, deși a fost nevoit să conviețuiască o perioadă de timp cu primele triburi slave, pe care le-a asimilat, și cu ultimele triburi germanice, în speță gepizii.

BIBLIOGRAFIE

- ** *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a Românilor spre comunism*, București, Edit. politică, 1975, p. 27, 28.

*

- ** *Istoria poporului român*, sub redacția acad. Andrei Oțetea București, Edit. științifică, 1970, p. 123-155.
- ** *Istoria Românilor, Compendiu*, ed. a III-a, București, Edit. didactică și pedagogică, 1974, p. 68-81.
- CONSTANTIN C. GIURESCU, *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri până astăzi*, ediția a doua revăzută și adăugită, București, Edit. Albatros, 1975, p. 134-164.
- DUMITRU BERCIU, *Continuitatea, factor de bază al etnogenezei și unității poporului român*, în „Era Socialistă”, an LVI (1976), nr. 7, p. 43-44.
- DUMITRU BERCIU, *Dacoromania — o realitate istorică, bază a formării poporului român*, în „Era socialistă”, an LIV (1974), nr. 19, p. 37-39.
- CONSTANTIN PREDĂ, *Factorul autohton și romanizarea în formarea poporului român*, în „Era socialistă”, an LVI (1976), nr. 17, p. 35-41.
- DUMITRU BERCIU, *Probleme privind formarea poporului român în lumina cercetării arheologice recente* în „Revista de istorie”, tom. XXVIII (1975), nr. 8, p. 1155-1169.
- ** *Moment din istoria patriei, a partidului comunist, a mișcării revoluționare și democratice din România*, Consultații 3, București, Edit. Academiei R.S.R., 1976, p. 11-29.

ETAPELE PROCESULUI DE FORMARE A STATELOR FEUDALE ROMÂNEȘTI

DE

ȘTEFAN OLTEANU

Problema organizării politice, în general, a societății de pe teritoriul României în epoca migrației popoarelor, a constituirii statelor feudale românești de sine stătătoare, reprezintă una dintre problemele de primă importanță din istoria poporului nostru, asociindu-se, prin valențele sale probatorii, la problema fundamentală : cea a continuității noastre istorice, a formării limbii și poporului român.

Dată fiind această însemnătate, era firesc ca ea să rețină, încă de timpuriu, atenția celor ce s-au aplecat cu pasiune asupra reconstituirii trecutului nostru istoric.

Primele noastre cronică au conceput formarea statelor feudale independente Țara Românească și Moldova ca un fenomen de „descălecare” din Transilvania a păturii conducătoare care avea să obțină, în urma unor răsunătoare victorii asupra oștilor maghiare, independența țărilor române la mijlocul secolului al XIV-lea. Deși lipsiți de informații asupra procesului de organizare politică anterioară a societății românești, cronicarii au considerat cîștigarea neatîrnării țărilor române față de coroana maghiară ca o caracteristică fundamentală a procesului de maturizare statală, în raport cu organizarea anterioară. Relatările cronicilor românești, că muntenii, moldovenii și transilvănenii „s-au tras de la un izvod, „toți de la Rîm se trag”, „dintr-o fântână cură”, „toți un neam și odată descălecați sint”, „dintr-o fîntînă au izvorit și cură”, „...romanii carii de atunci <de la Traian> într-însa așezîndu-se <în Dacia>, într-aceiași și pînă acmu necontenit lăcuese” etc. scot în evidență cu destulă claritate unitatea și continuitatea noastră istorică pe aceste meleaguri. Așa se explică de ce cronicarii au văzut în constituirea statelor feudale românești de sine stătătoare etapa finală a unui îndelungat proces de continuă extindere teritorială, de unificare politică pînă la nivelul provinciilor istorice românești și, totodată, începuturile unor state independente cu o organizare internă superioară.

Descoperirea, ulterior, a unor importante documente și cronică referitoare la structura social-economică și politică a societății de pe teritoriul patriei dinaintea de „descălecare”, cum ar fi, de pildă, diploma cavalerilor ionași și cronică notarului anonim al regelui Bela al Ungariei a ajutat pe cei mai de seamă reprezentanți ai istoriografiei noastre din epoca renașterii naționale a României să argumenteze, ceea ce pînă atunci se intuise, că societatea românească de la mijlocul sec. al XIV-lea era rezultatul unui

îndelungat și neîntrerupt proces de plămădire a structurilor economice, sociale și politice, ajunse la mijlocul sec. al XIV-lea la o formă de organizare politică superioară, concretizată în existența statelor feudale *independente*.

Unii istorici, însă, români și străini, din perioada interbelică mai cu seamă, preluând teza „descălecatului” cronicăresc, i-au dat acesteia semnificația ei primară, aceea de începuturi ale organizării vieții de stat românești la mijlocul sec. al XIV-lea, de „întemeiere” a celor două state feudale Țara Românească și Moldova; se poate spune că asemenea teză a dominat istoriografia românească pînă în ultimele decenii ale vremurilor noastre.

Baza teoretică nouă privind interpretarea faptelor istorice, baza documentară mult lărgită și îmbogățită, mai cu seamă prin investigații arheologice de amploare din ultima vreme, au adus lumini noi în problema formării statelor feudale românești de sine stătătoare, acordîndu-i acesteia valențele ei științifice, marxist-leniniste.

Studiile efectuate au arătat, în lumina concepției materialismului istoric, legătura intimă care există între dezvoltarea economică și socială a unei comunități de viață și începuturile organizării politice, a vieții de stat; că, deci, „pe o anumită treaptă a dezvoltării economice, legată în mod necesar de scindarea societății în clase, statul a devenit, ca urmare a acestei scindări, o necesitate” (V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 32, p. 15). Așadar, începuturile organizării vieții politice pe teritoriul patriei noastre trebuiesc căutate cu mult înainte de așa-zisa „întemeiere” sau „descălecarea” de la mijlocul sec. al XIV-lea, originile lor rezidînd în dezvoltarea economică și socială a comunității de viață de pe teritoriul României; constituirea statelor feudale nu reprezintă decît o etapă superioară, în *organizarea* puterii de stat, una din caracteristicile fundamentale ale acesteia reprezentînd-o obținerea independenței.

Sintetizînd în chip magistral rezultatele obținute pînă în prezent în această problemă, Programul partidului nostru, adoptat la cel de-al XI-lea Congres al Partidului Comunist Român, conține concepția formării statelor feudale românești ca o concentrare a diferitelor formațiuni statale mai mici, a voievodatelor „în state feudale puternice”, care „au asigurat atît dezvoltarea continuă a forțelor de producție cît și conservarea ființei poporului, apărarea autonomiei țărilor române în fața marilor imperii ale vremii”.

În cele ce urmează ne propunem să prezentăm cele mai semnificative rezultate obținute pînă acum în problema formării statelor feudale românești, etapele procesului de organizare politică, de la formele primare la formele superioare ale vieții de stat feudale de la mijlocul sec. al XIV-lea, condiționările acestui proces de dezvoltarea progresivă a structurilor economice și sociale pe întreg teritoriul României.

★

Întregul proces de dezvoltare a societății de pe teritoriul patriei noastre din secolul al IV-lea și pînă la mijlocul sec. al XIV-lea s-a desfășurat sub semnul unor caracteristici fundamentale: caracterul *unitar* (suprapunerea unor structuri social-politice străine comunităților autohtone nu schimbă unitatea acestei dezvoltări), caracterul *neîntrerupt*, *continuu* și *progresiv* de la o etapă istorică la alta, în toată perioada istorică menționată.

An-amboul dezvoltării social-economice și politice s-a desfășurat în cadrul a trei mari etape puse în evidență de investigația istorico-arheologică de pînă în prezent : perioada cuprinsă între sec. IV—VII în care se desăvîrșește și procesul de etnogeneză românească, cea dintre sec. VIII—X de cristalizare a raporturilor feudale și cea cuprinsă între sec. XI—XIV cînd are loc maturizarea societății feudale românești, etape distincte prin limite impuse de progresul, de mersul ascendent al societății omenești. Pentru identificarea gradului atins de procesul organizării politice de pe teritoriul României, în etapele corespunzătoare, spre a putea înțelege constituirea statelor feudale românești ca etapă superioară de organizare a puterii politice, este necesară prezentarea trăsăturilor fundamentale ale dezvoltării economice și sociale a comunității noastre de viață, dezvoltare în măsură să explice formele de organizare statală a societății din perioada indicată.

S-a susținut în literatura de specialitate părerea că retragerea stăpînirii romane de pe teritoriul Daciei în a doua jumătate a sec. III e.n. a însemnat un mare dezastru pentru societatea daco-romană. Fără îndoială, civilizația romană a avut, pe multiple planuri, un rol covîrșitor în configurația social-economică și politică, mai cu seamă în mediul urban, a comunității de viață din provincia romană Dacia și chiar asupra societății din spațiul extracarpatic. Așa cum se precizează în Programul partidului, „cucerirea Daciei și transformarea ei într-o provincie a imperiului roman — cu toate aspectele negative pe care le-au avut — au dus la împletirea celor două civilizații, au determinat o nouă înflorire economico-socială a acestor meleaguri, și-au pus ampronta asupra întregii evoluții istorice ulterioare a societății din acest spațiu”.

Părăsirea aureliană a Daciei romane în anul 275 a avut, într-adevăr, consecințe importante asupra stării economice a provinciei, mai cu seamă în mediul urban, agravate de impactul popoarelor migratoare. Situația nu trebuie însă dramatizată. Cercetările arheologice, din ultimul deceniu în special, au demonstrat că societatea omenească de pe teritoriul Daciei și-a conservat, în mare măsură, elementele de civilizație create în timpul stăpînirii romane, fapt care i-a asigurat dezvoltarea ulterioară.

Populația autohtonă, daco-romană, pusă în evidență de masive concentrații demografice existente pe tot cuprinsul vechii Dacii, și-a continuat, după sec. III, vechile ei îndeletniciri în diferite domenii. Așa, de pildă, în domeniul agriculturii, suficiente argumente demonstrează practicarea, în continuare, a culturii ogoarelor, a creșterii animalelor, a celorlalte îndeletniciri din sfera agrară. Unelele agricole de bază (cuțite și brăzdare de fier, ca piese principale ale plugului, coase și seceri etc.) cum sînt brăzdalele și cuțitele de plug, secerile și coasele descoperite pe teritoriul Moldovei la Tușcani și Dodești jud. Vaslui, Buțuluc jud. Iași etc., pe teritoriul Țării Românești la Surdulești și Ipotești jud. Argeș, Sucidava, Buzău, Budureasca, pe teritoriul Dobrogei la Garvăn-Dinogetia, pe teritoriul Transilvaniei la Bratei, datînd din secolele IV—VII demonstrează cu tărie caracterul stabil, sedentar al populației daco-romane, în vădit contrast cu caracterul nomad al popoarelor migratoare pe care populația autohtonă a fost nevoită să le suporte în decursul secolelor IV—VII.

O deosebită însemnătate prezintă constatarea referitoare la continuitatea tehnologică în elaborarea uneltelor agrare, în special a brăzdarilor de plug. Așa, de pildă, tipul de brăzdar dacic tradițional, continuă să coexiste în aceste secole alături de cel introdus de romani care se va impune din ce în ce mai mult ca urmare a randamentului lui economic sporit, comparativ cu cel dacic.

Nu mai puțin importantă este și o altă observație privind unele încercări timide, deocamdată, de realizarea a unor brăzdare asimetrice superioare, din punctul de vedere al randamentului, celor tradiționale. Exemplarele descoperite la Buțuluț, Băiceni și Zagaicani datînd din sec. IV, par să indice o asemenea încercare și pe teritoriul vechii Dacii, cam în aceeași vreme cu primele realizări, în această privință, din unele țări europene.

Un fenomen de continuitate tehnologică se constată în domeniul valorificării bogățiilor miniere pe teritoriul României după sec. III e.n. În numeroase așezări cercetate arheologic, vechile îndeletniciri de exploatare și reducere a minereului, de fier și aramă mai cu seamă, din epoca anterioară continuă fără întrerupere și în aceleași manieri tehnologice, să fie practicate în cadrul aceluiași așezări ca, de pildă, la Tirgșor, Dulceanca, Budureasca, Bratei, unde s-au descoperit vestigii ale procesului tehnologic amintit datînd din sec. IV—VII.

Producția artizanală cu diferitele ei ramuri evidențiate prin descoperirea unor unelte meșteșugărești, a atelierelor de lucru, a pieselor finite sau în curs de prelucrare, a deșeurilor ne demonstrează nivelul atins de diviziunea socială a muncii. Este semnificativ faptul că în așezarea cercetată de la Valea Seacă jud. Vaslui din sec. IV, din cele aproape 20 de locuințe, 75% din ele reprezentau ateliere de prelucrare a cornului și osului, o așezare specializată, deci, în prelucrarea unor asemenea materii prime. Ceramica realizată reprezintă și ea un indice de apreciere a nivelului producției meșteșugărești, un argument al continuității populației dacoromane după retragerea aureliană, prin caracteristicile tehnico-artistice moștenite din fondul tradițional.

Era firesc ca o asemenea activitate productivă să genereze și o activitate de schimb corespunzătoare acelei vremi. Dovada o constituie descoperirea pe tot teritoriul țării a tezaurelor monetare, a obiectelor de lux de import din unele regiuni de la sud de Dunăre, obiecte solicitate de unele categorii sociale din așezări mai mari ca cele de la Sarmizegetusa, Napoca, Apulum, Răcari, Buridava etc. Asemenea stare de lucruri, cît și constatarea că în diferite cimitire există morminte distincte din punctul de vedere al inventarului (la Pădureni jud. Vaslui situația se prezintă astfel: 3 morminte cu inventar f. bogat, 16 cu inventar bogat, 21 morminte inventar sărac și 37 lipsite de inventar) demonstrează diferențierea socială, existența unei păături sociale restrinse bogate și a unor categorii sociale numeroase cu slabe posibilități materiale sau chiar lipsite de asemenea posibilități. Dacă asociem la aceste constatări, rezultatele obținute pînă acum, că societatea geto-dacă și apoi cea dacoromană depășise cadrul orînduirii gentilitice, sîntem în măsură să afirmăm cu suficient temei că societatea de pe teritoriul vechii Dacii din sec. IV—VII se afla pe calea dezvoltării bazei social-economice moștenite din perioada anterioară, existînd premisele

aparitiiei claselor sociale, cu toate neajunsurile pricinuite de popoarele în migrație.

Care era forma de organizare politică a comunităților de viață din această vreme ?

Se știe că societatea geto-dacă cunoscuse statul ca formă de organizare politică, pe timpul lui Burebista și Decebal, urmare a apariției proprietății private, a diferențierilor sociale, a scindării societății în clase sociale cu interese opuse, avînd la bază obștea teritorializată ca unitate fundamentală. Așa cum arată Lenin, statul se întemeia pe „uniuni teritoriale” (*Opere complete*, vol. I, p. 150—151).

Suprapunerea statului sclavagist roman peste o parte a Daciei a pus capăt puterii de stat centralizate existente pînă atunci, creînd două situații deosebite. În spațiul teritorial extracarpatic rămas în afara frontierelor romane, prin dispariția autorității centrale dacice funcțiile puterii politice, reduse la dimensiunile impuse de situație, au fost preluate de *uniunile teritoriale* care și-au continuat existența și după sec. III e.n. În Dacia cucerită, romanii au căutat să introducă rînduelile lor politice, suprapunîndu-le celor tradiționale autohtone. Ei n-au putut, însă, desființa vechile rînduieii, mai cu seamă la sate, unde s-a menținut organizarea politică pe baza uniunilor teritoriale, astfel încît după retragerea aureliană, obștea teritorială, acele uniuni teritoriale au devenit, ca și în restul teritoriului vechii Dacii, forma de organizare social-politică dominantă. Vorbind despre posibilitatea transformării rentei în natură în rentă în bani, în condiții neprielnice, K. Marx arată în *Capitalul* vol. III, cum această transformare nu se poate realiza fără o bază economică corespunzătoare. „Cît de puțin se poate realiza fără o anumită dezvoltare a forței productive a muncii sociale arată Marx — ne-o dovedesc diferite încercări nereușite din timpul imperiului roman de a realiza această transformare și reîntoarcere la renta în natură după ce încercase transformarea generală în rentă în bani măcar a acelei părți din această rentă care exista ca impozit cuvenit statului”. Exemplul dat de Marx este plin de semnificație și pentru înțelegerea raportului dintre societatea geto-dacă din Dacia romană și rînduieile sclavagiste romane suprapuse. Fără a intra în detaliu în ce privește consecințele „încercării nereușite” de a introduce în Dacia rînduieile sclavagiste, reținem persistența vechilor forme de organizare politică tradiționale autohtone, care și-au căpătat deplină manifestare după 275. În acest fel, *pe întreg teritoriul vechii Dacii, forma de organizare social-politică a comunității daco-romane a devenit, în cursul sec. IV—VII, uniunea teritorială*. Dimensiunile acestor organisme politice erau diferite. Luînd în considerare raportul de condiționare dintre densitatea concentrărilor demografice și gradul de organizare politică, cartografierea așezărilor din perioada menționată indică numeroase și mari concentrări demografice, de zeci de așezări, ca de pildă, cele din Moldova din sec. IV, fapt care indică și dimensiunile interne și externe ale organismelor politice corespunzătoare. Această creștere demografică, arată Fr. Engels, generează uneori interese comune altele interese opuse între diferitele comunități, fapt care duce la crearea unor organe cu funcții sociale autonome ce devin, cu timpul, organe de dominație a societății. Fără îndoială, asemenea organisme difereau de ceea ce fusese statul geto-dac sub Burebista și Decebal sub raportul organizării lor interne. După cum arată Fr. Engels și V. I. Lenin, în condițiile

dispariției raporturilor gentilice, consecință a apariției proprietății private, a diferențierilor sociale, a unor pături sociale diferite ca posibilități materiale, deci a scindării societății în bogați și săraci, organizarea politică a comunității respective sub forma statului devine „o necesitate” care să reglementeze contradicțiile existente între diferitele categorii sociale (Fr. Engels, *Originea...* ; Lenin, *Opere complete*, vol. 33). În cazul societății noastre o asemenea necesitate era solicitată și pentru reglementarea raporturilor economice și politice dintre populația autohtonă și migratori. Era nevoie de o „forță publică” alcătuită din persoane recrutate din interiorul comunității, însărcinate cu diferite funcții publice : păstrarea ordinii, atribuții juridice și militare, colectarea de produse rezultate din dările în natură prelevate de la populația de rind etc. Aceste „organe ale societății” erau dirijate de o autoritate politică. Ei îi reveneau și sarcinile de reglementare a raporturilor pe bază de tribut cu popoarele migratoare. Două observații, indirecte, vin să dea temei existenței în sec. IV - VII pe teritoriul României a unei asemenea structuri politice : ridicarea unor fortificații, a unor întărituri în unele așezări pentru protecția populației ca, de pildă, la Răcari, Buridava, Napoca, ceea ce presupune existența acelor organe ale puterii publice însărcinate cu aducerea la îndeplinire a măsurilor de apărare. A doua observație se referă la rezistența armată organizată pe care aceste organisme politice au opus-o popoarelor nomade invadatoare, după cum reiese din distrugerea masivă prin foc de către nomazi a așezărilor din centrul podișului moldovenesc aparținând înfloritoarei culturi „Sintana de Mureș”. Or, este știut și din alte exemple similare (al pecenegilor, de pildă), faptul că popoarele nomade, având nevoie de populația autohtonă, o cruțau ; numai în caz de rezistență armată, recurgeau la distrugerea ei.

Definind structura internă a acestor organisme politice, se evidențiază, așa cum am văzut mai sus, o anumită structură internă care să răspundă sarcinilor și funcțiilor acestor organisme. Nu-i mai puțin adevărat, însă, că această structură era încă nematurizată ; lipsea o autoritate centrală unificatoare ; se evidenția, totodată, și o insuficientă organizare a funcțiilor interne, a instituțiilor lor specifice, consecință a nedeplinei maturizării a bazei economice și sociale, a unor contradicții între diferitele categorii sociale insuficient de puternice, a unui antagonism de clasă încă nedezvoltat (V. I. Lenin, *Opere Complete*, vol. 33) Aceste particularități de organizare internă a organismelor politice confereau acestora caracterul formei primare de organizare statală, de stat neorganizat, așa cum subliniază Programul Partidului Comunist Român, în sensul unei slabe organizări interne care se va perfectă continuu odată cu evoluția societății pe trepte superioare de dezvoltare. Impactul popoarelor migratoare, deși a pricinuit mari neajunsuri populației autohtone, „serioase rămăneri în urmă în dezvoltarea forțelor de producție”, n-a putut reîntoarce societatea la formele gentilice, n-a putut-o „abate din drumul său istoric obiectiv”.

★

Perioada istorică cuprinsă între secolele VIII și X reprezintă, pentru evoluția societății românești, una dintre verigile ei fundamentale în lanțul dezvoltării generale : este epoca cristalizării raporturilor feudale, a ridicării

pe o nouă treaptă a procesului de organizare statală, desfășurate pe fundalul unor realități demografice, social-economice și politice.

Sfârșitul mileniului I e.n. marchează un moment istoric de o deosebită importanță pentru comunitățile de viață ale bătrînului nostru continent. Este vremea cînd multe popoare, eliberate de spectrul distrugerilor popoarelor nomade, pășesc pe calea unui sensibil progres, a unei adevărate „renașteri”. Consecința imediată a acestei situații a constituit-o creșterea sensibilă a populației în această vreme, deschizînd noi perspective pentru diviziunea socială a muncii, expresia concentrată a dinamicii economice și sociale, generatoare de forme ale civilizației urbane.

Dezvoltarea sensibilă social-economică a fecundat în întreaga Europă noi raporturi sociale, ridicînd pe o nouă treaptă procesul organizării politice. În vestul Europei, în cadrul marelui imperiu carolingian, se constată tendința manifestă de formare a unor state mai mult sau mai puțin independente. Un proces asemănător se desfășura și în răsărit prin existența, în cadrul uniunilor de state, a unor organisme politice mai cuprinzătoare ce tindeau să devină independente.

În ceea ce privește teritoriul României, constatăm în sec. VIII—X o creștere sensibilă demografică de pînă la 50%, în raport cu epoca anterioară. Așezările puse în evidență de investigația arheologică de pînă acum se întîlesc pe tot cuprinsul țării, în toate zonele ei: la cîmpie, în zona colinară și de podiș, în zona subcarpatică. Interesantă pentru determinarea gradului de organizare politică a societății românești este observația potrivit căreia așezările apar sub forma unor concentrări demografice, a unor grupări mai mari sau mai mici care pot fi identificate cu organisme politice aflate pe o anumită treaptă a dezvoltării lor.

Potrivit cercetărilor arheologice mai cu seamă, s-a constatat că, aproximativ, în secolele VIII—X uneltele agrare se înmulțesc considerabil pe întreg teritoriul țării, comparativ cu situația din epoca precedentă. În numeroase așezări au fost descoperite mari depozite de unelte agrare din secolele VIII—X, cuprinzînd atît piesele principale de fier ale plugului, cît și coase, seceri, hîrlețe etc. Depozitele de asemenea unelte descoperite la Bîrlugu (Argeș), Radovanu (Ilfov), Diagoslăveni (Vrancea) și în alte localități, datînd din secolele menționate, depozite în greutate de zeci și chiar sute de kg, demonstrează cu prisosință dezvoltarea sensibilă a agriculturii românești comparativ cu epoca anterioară.

Mergînd pe aceeași linie a căutării unor posibilități de creștere a volumului producției agrare, se constată, în această vreme, continuarea încercărilor de perfecționare a plugului, recurgîndu-se cu mai multă insistență la folosirea fierului de plug asimetric capabil de un randament sporit.

Sporul sensibil demografic constatat a pus problema asigurării populației cu alimente în primul rînd. Producția agrară cu principalele ei sec-toare era cea care era chemată să satisfacă în mare parte aceste cerințe, prin extinderea suprafeței arabile și utilizarea unor soluții tehnice capabile de un randament superior.

Alături de îndeletnicirile agrare, valorificarea substanțelor minerale utile din subsolul ținuturilor românești a constituit o activitate care, prin străvechea și neîntrerupta ei practicare, conferă o mare consistență procesului de continuitate a populației din spațiul carpato-danubian. Secolele VIII—X înseamnă și pentru această îndeletnicire o intensificare, compri-

rativ cu epoca anterioară, a extracției și prelucrării metalelor de bază (fier, aramă) pentru confecționarea uneltelor agricole, a pieselor de armament și harnașament, a obiectelor de uz casnic. Aproape că nu există așezare cercetată în care să nu fi fost scoase la lumină vestigiile acestei activități: cuptoare de redus minereul, zgură rezultată din procesul reducerii, lupe de fier etc.

Economia de transformare evidențiată printr-o serie de activități artizanale, utilizând noi procedee tehnice (novo ingenio), de pildă, folosirea războiului de țesut orizontal, utilizarea forței hidraulice, producerea ceramicii smălțuite, dovedește o notabilă manifestare a diviziunii sociale a muncii, specializarea din ce în ce mai largă a unor indivizi din cadrul colectivității în vederea realizării de produse meșteșugărești pe gustul, crescut, al membrilor comunității.

Această activitate de producție însoțită de una de schimb corespunzătoare, apariția vieții urbane ca urmare imediată a acestei dezvoltări (la Dunărea de jos erau menționate 10 asemenea așezări, la care se adaugă cele de la Biharea, Sătmar, Cluj-Mănăstur), au constituit premisele economice ale apariției raporturilor feudale pe teritoriul României. Marx și Engels au subliniat în repetate rânduri marele rol al creșterii productivității muncii în crearea unor noi metode de muncă ce subminează vechile condiții economice ale obștii și produce modificări esențiale chiar și pe plan suprastructural. Într-adevăr, cercetările, din ultima vreme mai cu seamă, au scos în evidență o individualizare izbitoare a gospodăriilor, a anexelor, a gropilor-magazii pentru păstrarea cerealelor. Asemenea constatări au fost făcute în numeroase așezări de pe cuprinsul României din sec. VIII—X, această situație marcând un important indiciu al existenței proprietății private. Grupurile de locuințe din cadrul unei așezări, ca cele de la Dridu spre exemplu, sau din alte părți, ca și înmormintările pe grupe constatate în cimitirii de la Moldovenești și Hunedoara atestă, așa cum au demonstrat cercetări recente, începutul destrămării familiei agnatice, separarea, odată cu lotul funciar, a membrilor familiei în gospodării aparte. Această destrămare a solidarității de obște a ușurat procesul infiltrării unor indivizi din afară, în cadrul obștei, favorizând subordonarea unora dintre membrii comunității de către persoane care îndeplineau și unele funcții sociale. Aceleași cercetări istorico-arheologice au scos la lumină reședințe ale elementelor din clasa superioară care îndeplineau funcții sociale și politice. Este vorba de apariția, în cadrul unor așezări, a unor fortificații ca, de pildă, la Slon (Prahova), fortificațiile din stînga Dunării menționate de scriitorii bizantini, cetățuia de la Horodiștea din nordul Moldovei, cetățile din Transilvania de la Cluj-Mănăstur, Dăbica sau din Banat de la Keve-Cuvin, centre de rezidență a conducătorilor organismelor statale, a membrilor clasei feudale. Documentele scrise menționează existența în Banat la reședința voievodului Ahtum a unor feudali în jurul voievodului denumiți de document *nobiles* care aveau moșii numite *allodia* și curți, *curiae*; ei dețineau numeroase turme de animale îngrijite de oameni dependenți (pastores) și de robi (ancillae). Numele unor asemenea feudali sînt pomenite în inscripții ca, de pildă, Voilă și Vataul jupani, adică conducători ai organismelor politice denumite jupe, amintiți pe vase din tezaurul de la Sinnicolaul Mare (Banat), sau în inscripțiile de la Mircea Vodă și Basarabi (Dobrogea) unde apar jupanii Dimitrie și Gheorghe.

Așadar, procesul de formare a raporturilor feudale era, la sfârșitul mileniului I e.n., o realitate istorică, el constituind un fenomen endogen, provocat de dezvoltarea internă a societății românești, pregătit cu multă vreme înainte, nefiind nicidecum vorba de un produs al sintezei dintre autohtoni și nomazii cuceritori, cum s-a susținut cândva.

Organizarea politică a înregistrat și ea noi progrese pe linia perfecțării structurii ei interne, pe măsura gradului atins de dezvoltarea relațiilor sociale, oficializînd, astfel, cristalizarea noilor raporturi pe care avea să le servească.

Organismele politice, existente în etapa anterioară, cunosc acum o nouă treaptă în evoluția lor căpătînd în consistență, atît prin dimensiuni, urmarea *extinderii teritoriale*, cit și prin conținut, definit de *caracterul incipient al raporturilor feudale*.

La baza identificării organismelor statale de pe teritoriul României și a structurii lor interne în secolele VIII — X stau două tipuri de surse istorice fundamentale : izvoarele arheologice și cele scrise, între ele fiind, așa cum s-a dovedit recent, un raport de deplină corespondență. Primele evidențiază, în cazul nostru, numeroase concentrații demografice în anumite zone geografice prielnice vieții, fiecare grupare corespunzînd unui organism politic. După cum arată Fr. Engels, populația, numărul ei este acela care dă mai întîi statului posibilitatea existenței sale. Pretutindeni acolo unde se constată insuficiența factorului uman, slaba sa prezență, dispersiunea sa, acolo evoluția procesului de organizare statală nu depășește cadrul unor forme inferioare de organizare.

Potrivit cercetărilor recente, pe întreg teritoriul României exista în cursul sec. VIII—X un număr însemnat de asemenea organisme politice. Pe teritoriul Transilvaniei au fost puse în evidență trei mari grupări de peste 20 de așezări : una situată în nord-vest, a doua în centrul Transilvaniei, a treia în curbura Carpaților. Alte trei, de dimensiuni mai reduse, s-au localizat în regiunea dintre Tîrnave, pe cursul superior al Oltului și Mureșului și în Banat. De remarcat că unele dintre aceste organisme se aflau într-un stadiu avansat de extindere teritorială, ca, de pildă, gruparea din centrul Transilvaniei care înglobase, la finele sec. X, o mică concentrare demografică situată în zona Alba Iulia. În mai toate aceste organisme s-au identificat cîte 2—3 așezări mai mari, fortificate, cărora li s-a atribuit rolul de reședințe ale autorității politico-administrative, din cadrul fiecărei asemenea înjghebări.

Raportînd aceste constatări arheologice la relatările unuia din izvoarele scrise deosebit de importante pentru istoria țării noastre, cronica notarului anonim al regelui Bela, scrisă în sec. XII, pe baza unor însemnări din sec. IX—X, remarcăm o totală corespondență între aceste două surse. Ducatul sau țara lui Menumorut amintit de cronicar ca situîndu-se între Mureș și Someș corespunde, demografic, cu gruparea identificată în nord-vestul Transilvaniei. Celălalt ducat (terra Ultrasilvana) al lui Gelu, situat în podișul Transilvaniei, vecin cu cel al lui Menumorut, corespunde mării grupări identificate în centrul Transilvaniei. Al treilea amintit de cronică se situa în Banat și avea drept conducător pe Glad. Arheologic, în această zonă, din lipsa cercetărilor mai intense, nu s-au descoperit decît cîteva așezări care confirmă, însă, existența populației.

Pe teritoriul Dobrogei existau, de asemenea, câteva concentrări de aşezări răspândite pe întreg teritoriul, avînd drept conducători jupani ca Dimitrie şi Gheorghe menţionaţi în inscripţiile datînd din sec. X. În secolul următor se cunosc numele a trei conducători corespunzînd celor trei organisme statale de sub conducerea lui Tatul, Satza şi Sestlav, cu reşedinţa : unul la Silistra, altul la Vicina, iar al treilea în centrul Dobrogei.

Pe teritoriul Moldovei cartografierea aşezărilor descoperite evidenţiază existenţa mai multor grupări situate mai cu seamă în podişul central moldovenesc, posedînd atribute ale organismelor statale. O mare concentrare se situa pe cursul mijlociu şi inferior al râurilor Jijia şi Bahlui, acolo unde mai tîrziu viaţa urbană se va cristaliza în jurul aşezării ieşene.

Mai la sud, între bazinele inferioare ale Siretului şi Prutului se situa o altă grupare masivă de aşezări, din mijlocul căreia se va ridica în secolele următoare, aşezarea urbană de la Birlad.

Două alte grupări au fost identificate, una în nordul Moldovei cu aşezările fortificate de la Baranca-Hudeşti şi Horodiştea, alta în sud situată în triunghiul dintre bazinele inferioare ale Siretului, Prutului şi Dunării cu prelungiri în zona din stînga Prutului şi a Dunării.

În regiunea dintre Siret şi Carpaţi, unele descoperiri par să indice asemenea organisme statale pe cursul superior al Siretului cu ramificaţii în zona dintre riurile Suceava şi Moldova, pe cursul inferior al Bistriţei, precum şi în zona Vrancei cu ramificaţii ce fac legătura, prin pasul Breţcu-Oituz, cu aşezările de pe versantul vestic al Carpaţilor.

Pe teritoriul Ţării Româneşti s-au evidenţiat, de asemenea, câteva grupări de aşezări avînd caractere asemănătoare cu cele prezentate pînă acum.

O primă concentrare se situa pe teritoriul delimitat de riurile Siret, Buzău, Călmăţui şi Dunăre (zona Brăilei). O mare densitate demografică s-a constatat de-a lungul Dunării în zona Călăraşilor (circa 30 aşezări). O altă grupare se situa între cursul inferior al Argeşului şi Dunăre alcătuită, se pare, din două formaţiuni mai mici existente anterior şi care în sec. IX-X s-au unificat prin popularea spaţiului dintre ele. La nord de aceasta, între riurile Dimboviţa şi Colentina (zona actuală a Bucureştilor), s-a identificat o altă mare grupare de aşezări.

Alte descoperiri indică prezenţa unor mici formaţiuni politice şi în zona riurilor Vedea şi Teleorman ajungînd pînă la Dunăre.

La Vest de Olt, s-a evidenţiat o mare concentrare demografică între cursurile inferioare ale Oltului, Jiului şi între Dunăre, cu o mai mare densitate în zona actualului oraş Craiova.

În zona de nord a Ţării Româneşti cercetările arheologice, mai puţin intense, n-au putut identifica, pînă acum, zone masiv populate. Există însă indicii că şi în această regiune existau unele organisme cum ar fi, de pildă, cel din zona nordică a judeţului Prahova, pus în evidenţă de aşezările descoperite aici, mai cu seamă cea fortificată de la Slon.

Prezentînd aceste mari concentrări demografice de pe întregul teritoriu al României în sec. VIII-X, grupări ce se identifică cu organisme statale într-un proces continuu de extindere teritorială şi angajate pe calea feudalizării, trebuie subliniat faptul că nu toate se aflau pe aceeaşi treaptă de dezvoltare şi organizare internă. Alături de grupări masive de zeci de aşezări, existau şi formaţiuni de dimensiuni mai reduse atît ca-

suprafață cât și ca evoluție a structurii lor social-economice și politice, amintindu-ne de cele din epoca anterioară. Documentele scrise par a surprinde această deosebire prin termenii pe care-i folosesc, ca, de pildă, judecie, ducat, țară (terminologie latină), cărora le corespund termenii slavoni jupă, cnezat, voievodat, aceasta fiind, oarecum și ordinea de mărime, fără a fi însă o ordine absolută, unele formațiuni fiind denumite cu câte doi termeni diferiți.

Conducătorii acestor organisme, împreună cu cei din jurul lor, aparținând clasei suprapuse, își aveau reședința într-una din așezările mai dezvoltate din cadrul grupării respective, adeseori fortificată, ca în cazul celor cercetate arheologic sau menționate documentar : Biharea, Cluj-Mănăștur, Dăbica, Alba Iulia, Țeligrad, Horodiștea, Fundul Herții, Capidava, Slon etc.

Definirea conținutului instituțional al acestor organisme statale din secolele VIII—X este în măsură să situeze structura politică internă a acestora pe o treaptă superioară, comparativ cu cea a formațiunilor politice anterioare.

Aparatul de ordine din preajma autorității politice își asumă acum funcții publice permanente, deosebit de fertile pentru creșterea bunurilor materiale personale. Pentru întreținerea acestui aparat public, darurile obișnuite pe care populația le acorda în epocile precedente nu mai sînt suficiente, instituindu-se astfel, dări și prestații cu caractr social obligatoriu.

Aparatul militar, armata, oastea ca instituție a statului se conturează pe deplin în această etapă. Cei trei conducători din Transilvania menționați de Anonymus opun o dîrză rezistență armată oștilor maghiare cu ajutorul unui aparat militar în măsură să îndeplinească o importantă funcție a statului : funcția de apărare. Însemnările așa-numitului toparh grec de la finele sec. X indică un total de 300 oșteni călări și pedestri gata pregătiți să apere reședința fortificată cu ziduri de piatră a acestuia, situată în nordul Dobrogei. Oști întemeiate aveau la dispoziție și conducătorii organismelor statale de la nordul Dunării menționați de scriitorii bizantini la sfîșitul sec. X. Fortificațiile existente veneau să îndeplinească și ele funcția de apărare a statului. O organizare armată exista și în cazul organismelor politice de pe teritoriul Moldovei, aceasta reieșind din rezistența armată pe care au opus-o la venirea pecenegilor.

Principiul eligibilității conducătorului atît de dominant în orînduirca anterioară pare să fie sdruncinat prin caracterul de succesiune pe care-l ia, așa cum se constată la ducatele și țările din Transilvania. Alegerea tradițională a conducătorului politic din rîndurile celor mai destoinici și mai viteji este pe cale de a se circumscrie în cadrul aceleiași familii, cu tendința de a se transforma într-un drept ereditar „mai întîi îngăduit, apoi pretins și în cele din urmă uzurpat”.

Biserica, deși timid, începe să-și exercite rolul ei de colaborator apropiat al păturii conducătoare, suprapuse. Descoperirile recente de la Alba Iulia datînd din sec. IX—X par să indice acest lucru.

Astfel, sfîrșitul secolului al X-lea a marcat o nouă etapă în consolidarea structurilor social-economice ale comunității de viață de pe tot cuprinsul țării, avînd drept consecință o consolidare corespunzătoare a organizării politice prin cristalizarea instituțiilor specifice autorității statale la nivelul acestor formațiuni denumite țări, voievodate etc. angajate într-un continuu proces de extindere teritorială prin înțelegere sau prin forță.

După cum am văzut mai sus, este vorba de un proces *unitar* în conținut și formă, între aceste formațiuni statale existind strînse și continui legături de colaborare. Acest moment important din evoluția societății românești a fost sintetizat în Programul partidului unde se arată că : „Formarea voievodatelor a marcat o etapă nouă în istoria poporului român, în dezvoltarea sa economică, socială și politică”. Într-adevăr, etapa următoare avea să consacre definitiv maturizarea organizării statale românești la nivelul statelor feudale independente.

Perioada cuprinsă între secolele XI—XIV, mai cu seamă ultima ei parte (sec. XIII—XIV), reprezintă epoca de maturizare a structurilor social-economice și politice feudale din cadrul societății românești. Este vremea în care organismele statale existente în etapa anterioară, drept consecință a consolidării raporturilor feudale, se concentrează prin același proces de extindere teritorială, formațiunile mai mari, mai puternice preluînd sarcina de *unificare* teritorială la nivelul provinciilor noastre istorice; eliberarea de sub dominația, suzeranitatea unor puteri străine constituie acum sarcina principală, care se va îndeplini la mijlocul sec. al XIV-lea, prin obținerea independenței.

Perioada sec. XI—XIV, prima ei parte, a fost dominată, din punctul de vedere politic, de impactul ultimului val de migratori : unguri, pecenegi, cumani, tătari a căror suprapunere peste societatea românească, deși în cazul unora doar nominală, avea să antreneze importante urmări asupra dezvoltării autohtone. Cît privește teritoriul Dobrogei, acesta a fost încorporat din nou, la finele secolului al X-lea, în cadrul imperiului bizantin.

Dacă, pe de o parte, pecenegii, cumanii și tătarii și-au exercitat stăpînirea lor doar nominal, nefiind vorba de o sinteză între aceste popoare nomade și populația românească autohtonă, temporizînd dezvoltarea societății noastre, pătrunderea ungarilor în Transilvania începînd din a doua jumătate a sec. al XI-lea și cucerirea treptată a acestei provincii românești, a suprapus instituțiilor tradiționale băștinașe, forme politico-administrative noi, străine localnicilor. Această încercare de suprapunere a administrației maghiare n-a putut împiedica dezvoltarea organismelor statale românești tradiționale, a instituțiilor politico-administrative ale vechii organizări a populației românești pe care regalitatea maghiară a trebuit să le recunoască și să le mențină.

Astfel că, atît stăpînirea nominală a pecenegilor, cumanilor, tătarilor asupra teritoriului Moldovei și Țării Românești, cît și suprapunerea noilor instituții ale stăpînirii maghiare în Transilvania n-au putut opri în loc dezvoltarea societății românești de pe tot cuprinsul țării spre forme superioare de organizare socială și politică.

Drept urmare a dezvoltării economice, pusă în evidență de studii recente fundamentale, raporturile feudale ajung în această etapă, mai cu seamă în ultima ei parte și mai ales în Transilvania, la maturitate (pe teritoriul extracarpatic acest proces va fi încetinit datorită, așa cum s-a arătat mai sus, noului val de popoare nomade).

Existența unor mari proprietăți feudale ca cea a mănăstirii Siniob din Transilvania, alcătuită, în sec. XII, din 28 sate sau părți de sate avînd

aproape 300 gospodării, existența nobilimii care avea în dependență zeci de sate, ca, de pildă, acel comite Nicolae care posedea la 1230 peste 25 de moșii, existența oamenilor dependenți (iobagi, jeleri etc.), demonstrează că societatea transilvăneană devenise o societate feudală în sensul real al cuvîntului. O situație asemănătoare se constată și pe teritoriul celorlalte provincii românești. Cu toată temporizarea dezvoltării cauzate de popoarele nomade amintite, asistăm mai cu seamă în secolele XIII-XIV la consolidarea și aici a raporturilor feudale. Consistența lor se vedește în existența celor două clase fundamentale ale feudalismului : a nobililor (potentes), a acelor mai mari ai pămîntului (majores terrae) și a țăranilor dependenți (rustici) menționați în documentele de la mijlocul sec. XIII.

Generalizarea raporturilor feudale pe întreg teritoriul României, mai cu seamă din sec. XIII-XIV, cu unele nuanțe zonale, a condus, în mod legic, la maturizarea organizării politice, la perfectarea aparatului instituțional, la organizarea superioară a acestuia, la unificarea organismelor statale existente, la concentrarea lor în state feudale cuprinzătoare, care să poată îndeplini, în mod corespunzător gradului de dezvoltare socială, funcțiile asumate.

Am văzut cum încă de la finele sec. X și începutul sec. XI cele două voievodate din centrul Transilvaniei s-au unificat în cadrul unuia singur cuprinzător (regnum... latissimum) denumit de cronici voievodatul Transilvaniei (terra Ultrasilvana, regnum Ultransilvanum) sub conducerea lui Gyla, urmașul lui Gelu, pe care cronicile maghiare îl numesc „duce mare și puternic” (dux magnus et potens). El se întindea spre apus pînă la poarta Meseșului, spre nord pînă spre Maramureș, spre sud pînă la hotarele țărilor pomenite mai tirziu în documente, Hațeg și Făgăraș. Autoritatea maghiară a trebuit să-l recunoască și să-l mențină ca voievodat autonom în cadrul coroanei maghiare. Voievodatul Transilvaniei a continuat să se extindă teritorial, mai cu seamă spre est pînă spre Carpați, înglobînd micile formațiuni politice existente anterior în această zonă.

În secolul al XIII-lea și la începutul celui următor, autoritatea voievodatului Transilvaniei crescuse foarte mult, mai cu seamă pe timpul voievodului Ladislau Kán care a reușit să devină „cel mai puternic dinast al Ungariei, să joace după stingerea dinastiei arpadiene, rol determinant în viața politică a Ungariei, rol de arbitru al situației politice din Ungaria”.

Un proces asemănător de extindere se constată și în cazul voievodatului lui Glad din Banat. Izvoarele maghiare relatează că în timpul voievodului Ahtum, urmașul lui Glad, voievodatul s-a extins în sec. XI peste Mureș, cuprinzînd o parte însemnată (pînă la Criș) din voievodatul lui Menumorut. Reședința sa era acum în orașul de pe Mureș, Morisena. Ahtum devenise și el un voievod foarte puternic (potens valde) nesocotind autoritatea regelui ungar Ștefan I.

În partea de sud-est a Transilvaniei se mențineau ca autonome vechile organisme țara Bîrsei (terra Borza), mai la vest țara Făgărașului numită și țara Românilor (terra Blacorum), precum și țara Hațegului (terra Harszoc) menționate în documentele sec. XIII; ultimele două vor intra, într-o anumită epocă, în componența voievodatelor de la sud de Carpați.

În nordul Transilvaniei existau în sec. XIV, 7 organisme statale tradiționale denumite cnezate alcătuiind împreună voievodatul sau țara Maramureșului (terra Maramoroș).

La est de Carpați procesul de unificare teritorială a continuat în ciuda ultimilor invazii ale migratorilor. Documente din secolul al XIII-lea și de la începutul secolului următor ne ajută să urmărim limitele procesului amintit. O mare „țară” era atestată la 1222 denumită a Brodnicilor (terra Brodnicorum), situată în sudul Moldovei la est de Carpați.

După părerea noastră, hotarele, aproximative, ale acestui voievodat sau țară cuprindeau spre vest versanții Carpaților (incluzând episcopia Milcoviei din zona Vrancei) până la hotarele țării Birsei; spre nord se întindea până la marginile țării Berladnicilor; în sud până la hotarele cnezatului sau voievodatului de Brăila (cursul inferior al Buzăului și Siretului); spre est până în ținuturile stăpinite de cumani.

Al doilea voievodat sau țară era cea a Berladnicilor care se întindeau spre nord până la cea de-a treia țară, cea a „Românilor”, incluzând în această etapă și concentrarea teritorială, corespunzătoare unui organism politic, din zona cursurilor inferioare ale Jijiei și Bahluiului atestată în sec. VIII—X.

În sfârșit, Țara Românilor (terra Vlacorum), cel mai cuprinzător organism statal, cuprindea în secolele XIII—XIV, după părerea noastră, un spațiu teritorial foarte întins situat la est de Carpați, iar în zona Cimpulungului făcea joncțiunea cu plaiurile maramureșene cu care întreținea în continuare, strânse raporturi economice sociale și politice. Aici trebuie plasat voievodatul aceluși „rege” român menționat în cronică rimată a lui Ottokar de Styria din 1307. De aici a pornit acțiunea de unificare din ultima etapă (sec. al XIV-lea) și lupta pentru cucerirea neatârării față de coroana maghiară având ca exponent pe Bogdan din Cuhea maramureșeană; *acest voievodat sau țară a preluat sarcina unificării teritoriale care a dus, în final, la constituirea statului independent Moldova, la mijlocul secolului al XIV-lea.*

Un proces de organizare politică asemănător s-a petrecut și la sud de Carpați. Starea lacunară a izvoarelor din secolul al XII-lea, imprecizia celor câteva care există, nu ne permit să urmărim cum se va fi desfășurat acțiunea de unificare teritorială și organizare politică în cadrul societății din acest ținut românesc. Asemenea posibilități ni le oferă însă documentele începând de la mijlocul secolului al XIII-lea pe a căror bază vom încerca să deslușim evoluția fenomenului amintit.

Un document de majoră importanță în această privință este cunoscuta diplomă din 1247 acordată de Bela al IV-lea al Ungariei, cavalerilor Ioaniți. Potrivit relatărilor din diplomă și comparativ cu situația constatată în secolele IX—X se pot face unele considerații în măsură să aducă unele precizări referitoare la etapele procesului de unificare teritorială.

Diploma amintită consemnează existența la sud de Carpați, zonă aflată sub suzeranitatea maghiară, a următoarelor organisme statale românești de la est la vest; voievodatul lui Seneslau situat în stînga Oltului avînd, probabil, reședința (sau una din reședințe) la Argeș unde s-au descoperit vestigii ale acesteia în campaniile recente de săpături; cnezatul lui Farcaș imediat în dreapta Oltului; cnezatul lui Ioan situat tot în dreapta Oltului, dar după părerea noastră către cursul inferior al acestuia; voievodatul sau țara lui Litovoi (terra Litua), al cărui centru a fost localizat în depresiunea Tîrgu Jiului și în ale cărui hotare se includea și țara Hațegului;

țara Severinului situată pe ambii versanți ai munților Mehedinți până la Dunăre.

Astfel se prezenta situația geografică a organismelor politice românești la mijlocul secolului al XIV-lea potrivit celor relatate de diploma din 1247. Existau trei voievodate sau țări: țara Severinului (cuprindea o parte din Oltenia și o parte din Banat), țara Litua sau voievodatul lui Litovoi stăpînind la sud și la nord de Carpați (țara Hațegului); voievodatul lui Seneslau (cuprindea regiunile din stînga Oltului și se pare, și părți de la nord de Carpați situate în jurul munților Făgăraș. Existau, de asemenea, cnezate, adică formațiuni politice mai mici, ca cele ale lui Ioan și Farcaș, sau cele din părțile de est și de sud care aveau o situație mai puțin „privilegiată” în raport cu voievodatele, în cadrul raporturilor de vasalitate față de coroana maghiară.

Un mare pas înainte pe linia unificării teritoriale se constată în a doua jumătate a secolului al XIII-lea, cînd, unele organisme statale promovează din plin principiul extinderii teritoriale. Se pare că sarcina unificării a fost preluată în această vreme de voievodatul lui Litovoi. În al optulea deceniu al secolului al XIII-lea, Litovoi și fratele său Bărbat (asociat, probabil, la cirna voievodatului) încearcă să scuture suzeranitatea maghiară și își întind stăpînirea asupra ținuturilor învecinate de la sud de Carpați. Diploma regală din 1285 amintește de aceste acțiuni ale voievodului român arătînd cîun „...voievodul Litovoi împreună cu frații săi în necredința sa, cuprinse pe seama sa o parte din regatul nostru, aflătoare dincolo de Carpați”. Considerăm că în cadrul procesului de unificare teritorială, au fost cuprinse în această etapă cnezatele lui Farcaș și Ioan și voievodatul lui Seneslau; se pare că, începînd din această vreme, centrul de greutate al acestui mare organism statal s-a mutat la stînga Oltului, Argeșul devenind una din principalele reședințe voievodale ale noului organism. Sub urmașii lui Bărbat (dintre care cunoaștem pe Tihomir), mai cu seamă sub Basarab, are loc acțiunea de extindere teritorială spre vest pînă la Severin, spre sud și est pînă la Dunăre, iar spre nord în ținuturile de sud ale Transilvaniei, cuprinzînd formațiunile existente, indicate de concentrările demografice încă din secolele VIII—X. Este posibil ca formațiunile politice din sudul Țării Românești să fi fost înglobate de către Basarab în a doua sau a treia decadă a secolului al XIV-lea. În orice caz, extinderea teritorială pînă la Dunăre era deja implinită către 1323, cînd oștile lui Basarab acordă ajutor armat vecinilor bulgari de la sud de Dunăre împotriva armatelor bizantine. Rațiunea unor asemenea raporturi politice ne obligă la a admite, ca deja existentă, integrarea părților sudice în cadrul statului lui Basarab.

Părțile estice (formațiunea brăileană în principal) au fost, se pare, unificate cu prilejul campaniei din 1327, cînd oști valahe, alături de cele transilvănene și, se pare, și moldovenești, au luptat împotriva tătarilor din sudul Moldovei. *Basarab desăvîrșea, astfel, procesul de unificare a organismelor politice de pe cuprinsul spațiului românesc de la sud de Carpați într-un stat ce avea să se numească, odată cu obținerea neatîrnării în urma victoriei de la Posada din 1330, Țara Român ască.*

Pe teritoriul Dobrogei s-a petrecut un fenomen asemănător. Vechile formațiuni politice din secolele VIII—XI au fost unificate în cursul secolului al XIV-lea mai cu seamă, cînd se cunoaște documentar existența statului

condus de Dobrotici apoi de fiul său Ivanco, decedat în 1388. Timp de aproape trei decenii Dobrogea are un destin care se „împletește cu cel al Țării Românești”. În 1389 Mircea cel Bătrîn adaugă la titlul său și pe acela de stăpînitor al țării lui Dobrotici, devenind, astfel, „ctitor al împlinirilor românești”.

Conținutul instituțional al acestor organisme statale ne arată și el că se parcursese o etapă importantă pe linia perfectării organizării interne, a maturizării structurii interioare a statului feudal.

Unele instituții specifice statului feudal consolidat indicau finalul unui proces ce dura de secole. Diploma din 1247 atestă indirect existența în cadrul „țărilor” sau al „voievodatelor” de pe teritoriul Țării Românești a unui aparat permanent al puterii centrale, folosit ca mijloc de constrângere a supușilor față de conducerea politică. Notăm, în primul rînd, existența unor organe administrative însărcinate cu exercitarea funcțiilor interne ale puterii centrale. Diploma amintită, dar și alte documente, atestă, sub denumirea de „foloase, venituri și slujbe”, obligațiile corespunzătoare ale populației din cadrul „țărilor” sau „voievodatelor” respective față de autoritatea centrală. Pentru stringerea veniturilor și a foloaselor (de bună seamă a dijmelor date și a vămilor percepute), pentru executarea „slujbelor” la care erau supuși locuitorii în cadrul raporturilor feudale, exista acum un aparat administrativ destul de complex, cu funcție permanentă și privilegiat din punctul de vedere social. Aceste venituri alcătuiau un fond central de întreținere a personalului administrativ și militar, parte din el folosindu-se și pentru alte necesități ale „țării”. Pentru răscumpărarea lui Bărbat, fratele voievodului Litovoi luat prizonier în timpul luptelor din 1285 cu oastea maghiară pentru obținerea independenței, regele Ladislau „a stors o sumă de bani foarte mare”, sumă care nu putea proveni decît numai din acest fond central.

Organizarea aparatului militar depășește și ea în sec. al XIII-lea limitele și caracterul celei anterioare. Este vorba acum de un aparat de război, „cum apparatus suo bellico”, recrutat în baza unor norme izvorîte din maturizarea raporturilor feudale, menit să exercite funcții de apărare a teritoriului sau de întregire a lui, prin înțelegerea sau cu forța armată, în baza comunității etnice existente. Se pare că Litovoi intrase printr-o asemenea modalitate în stăpînirea teritoriilor lui Seneslau, probabil după moartea acestuia, precum și în stăpînirea țării Hațegului și, desigur, în cea a cnezatelor lui Ioan și Farcaș. Basarab voievod desăvîrșește în prima jumătate a sec. al XIV-lea procesul de unificare la sud de Carpați și în regiunile estice între 1323 și 1327, aparatul de război constituind principala mijloc de realizare politică. Aceeași tendință se manifestă și la est de Carpați, unde, potrivit știrii din cronica rimată a lui Ottokar de Styria, la 1307—1308 stăpînea un „rege” care „în toate afacerile era domn peste ceilalți”. Deci fenomenul de extindere teritorială se produsese, probabil, la sfîrșitul sec. al XIII-lea, iar voievodul de la începutul secolului următor se impusese din punct de vedere politic-militar în fața celorlalți conducători. Nucleul militar devine, astfel, un instrument al supunerii formațiunilor politice aflate într-un stadiu inferior de organizare.

O schimbare de principiu se produsese și în modalitatea de exercitare a funcției voievodului. Principiul eligibilității se circumscrie acum în

cadru strict de familie, luind caracter de succesiune. Alegerea voievodului continuă să se facă, dar din rîndul membrilor familiei „domnitoare”. Succesiunea din cadrul voievodatului bănăţean (Glad—Ahtum—Ioan) este semnificativă din acest punct de vedere. Colaboratorii imediaţi ai lui Litovoi sînt membri ai familiei, fraţii săi, mari feudali legaţi prin interese familiale. Unul din aceşti fraţi, Bărbat, luat prizonier, este răscumpărat cu o mare sumă de bani. Prinderea lui, vizată ca obiectiv important, şi acordarea dreptului de răscumpărare lasă să se întrevadă funcţia însemnată pe care o avea Bărbat înainte şi în timpul luptei şi, totodată, o modalitate de a-l cîştiga pentru interesele maghiare. Se pare că el a şi preluat conducerea după Litovoi, deoarece diploma din 1288 îl numeşte voievod.

Reşedinţele voievodale, nu mai sînt, ca în etapa anterioară, aşezări mai dezvoltate, de obicei palisadate, ci veritabile centre urbane în care se găsea curtea conducătorului politic ca în cazul centrului urban de la Curtea de Argeş unde s-au descoperit ansamblurile de ziduri din piatră ale curţii domneşti din sec. XIII precum şi vestigiile unui fast mai deosebit.

Biserica, departe de a mai fi un simplu lăcaş de închinăciune, devine acum principala instituţie ideologică, unul dintre cei mai apropiaţi colaboratori ai păturii conducătoare. Această asociere a ei la opera de guvernare este pusă în evidenţă de cercetările de la Curtea de Argeş din Ţara Românească unde s-au descoperit fundaţiile de zid ale bisericii din sec. al XIII-lea aparţinînd virfurilor ierarhiei religioase, situată în apropierea reşedinţei voievodale.

La mijlocul secolului al XIV-lea aceste instituţii esenţiale ale organismelor statale de pe teritoriul României vor căpăta, odată cu dezvoltarea raporturilor feudale în cadrul societăţii româneşti, o fizionomie şi mai concretă, mai precisă şi în acelaşi timp mai complexă, pentru a defini cu toată certitudinea *caracterul feudal al statelor româneşti din acea vreme*.

În asemenea condiţii, de unificare teritorială la nivelul provinciilor istorice româneşti, de matură organizare socială, de maturizare a structurii politice din cadrul societăţii de pe teritoriul României, obţinerea independenţei statelor feudale româneşti de sub dominaţia regalităţii maghiare care-şi extinsese suzeranitatea şi asupra teritoriilor extracarpătice devenise o necesitate. Criza dinastică din Ungaria de la începutul sec. XIV a fost din plin folosită de către unificatorul Ţării Româneşti, Basarab voievod, care, în urma victoriei de la Posada din 1330, obţinută asupra oştilor maghiare, conferea ţării sale statutul de stat feudal de sine stătător.

O operă similară avea să realizeze puţin mai tîrziu şi celălalt stat românesc de la est de Carpaţi, Moldova, prin obţinerea neatîrnării ţării în urma victoriei oştilor moldoveneşti conduse de Bogdan voievod, venit din Maramureş, asupra aceloraşi oşti maghiare. 1330 şi 1359 reprezintă în istoria poporului nostru momente de semnificaţie deosebită : se deschideau astfel, perspectivele *dezvoltării libere, independente a ţărilor române pe calea feudalismului*. „Organizarea statelor feudale româneşti — se arată în Programul partidului a creat condiţiile ridicării vieţii economico-sociale pe o treaptă superioară, a înscris în istorie epoci de puternică înflorire a civilizaţiei materiale şi spirituale pe teritoriul ţării noastre...”

★

Așadar, formarea statelor feudale românești constituie rezultatul unui îndelungat și neîntrerupt proces de plămădire și maturizare a structurilor economice sociale și politice din cadrul societății de pe teritoriul României, de la uniunile teritoriale din perioada secolelor IV—VII, la țările și voievodatele secolelor VIII—X și de aici la statele feudale independente ca formă superioară de organizare statală, de perfectare a conținutului lor instituțional.

BIBLIOGRAFIE

- KARL MARX, *Capitalul*, vol. III, partea II-a, București, 1955, p. 751.
 FRIEDRICH ENGELS, *Originea familiei, a proprietății private și a statului*, în *Opere alese*, vol. II, București, 1955.
 K. MARX, FR. ENGELS, *Opere*, vol. 19, București, 1964, p. 420; vol. 20, p. 178.
 V.I. LENIN, *Opere complete*, vol. 1, București, Edit. politică, 1960, p. 150—151.
 V.I. LENIN, *Opere complete*, vol. 33, București, Edit. politică, 1964, p. 15, 40.
Programul Partidului Comunist Român de fațăre a societății socialiste multilaterale dezvoltate și înaintare a României spre comunism, București, Edit. politică, 1970, p. 27—31.
 NICOLAE CEAUȘESCU, *Cuvtinare la grandioasa adunare populară consacrată împlinirii a 375 ani de la prima unire politică a țărilor române și sărbătoririi orașului bimilenar Alba Iulia*, București, Edit. politică, 1975, p. 6—8.

- ** *Istoria poporului român*, sub redacția acad. Andrei Oțetea, București, Edit. științifică, 1970, p. 167—185.
 ** *Istoria României, Compendiu*, ed. a III-a, București, Edit. didactică și pedagogică, 1971, p. 89—110.
 CONSTANTIN C. GIURESCU, *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri până astăzi*, ediția a doua revăzută și adăugită, București, Edit. Albatros, 1975, p. 167—188.
 ȘTEFAN PASCU, *Voievodatul Transilvaniei*, I, Cluj, Edit. Dacia, 1972, cap. I.
 PETRE DIACONU, NICOLAE CONSTANTINESCU, *Programul Partidului Comunist Român despre procesul de formare a poporului român și a evoluției lui până la crearea primelor formațiuni feudal-statale*, în „Anale de istorie”, XXI, 1975, nr. 5, p. 144—157.
 ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU, „Întemeierea” Moldovei în istoriografia românească, în „Studii”. Revistă de istorie, 12 (1959), nr. 6, p. 35—52.
 ȘTEFAN OLTEANU, *Evoluția procesului de organizare statală la est și sud de Carpați în secolul IX—XIV*, în „Studii”. Revista de istorie, 24 (1971), nr. 4, p. 757—775.
 RADU POPA, *Unitate și continuitate în perioada finală a etnogenezei poporului român*, în „Lra socialistă”, an. LVI (1976), nr. 20, p. 40—44.
 ** *Momente din istoria patriei, a partidului comunist, a mișcării revoluționare și democratice din România*, Consultații 3, Edit. Academiei R.S.R., București, 1976, p. 31—33.

SESIUNEA DE COMUNICĂRI „LUPTA POPORULUI ROMÂN PENTRU APĂRAREA INDEPENDENŢEI ŞI ROLUL LUI VLAD ŢEPEŞ ÎN ORGANIZAREA ŞI ÎNTĂRIREA STATULUI”

În ziua de 14 decembrie 1976 s-a desfășurat, la Muzeul de istorie al Republicii Socialiste România, sesiunea de comunicări pe tema „Lupta poporului român pentru apărarea independenței și rolul lui Vlad Țepeș în organizarea și întărirea statului”, organizată de Academia de științe sociale și politice și Ministerul Apărării Naționale.

În cuvîntul de deschidere, general-maior Gheorghe Gomoiu, adjunct al ministrului Apărării Naționale și secretar al Consiliului politic superior al armatei, a relevat însemnătatea domniei lui Vlad Țepeș în istoria poporului român, încadrînd lupta sa antiotomană în efortul general al țărilor române în evul mediu de păstrare a independenței și suveranității în fața cotropitorilor străini.

Deschizînd seria comunicărilor, prof. univ. dr. docent Mihai Berza, directorul Institutului de studii sud-est europene, a reliefat în comunicarea sa, *Europa după cucerirea Constantinopolului de către imperiul otoman*, eoul pe care căderea capitalei bizantine sub asalturile repetate ale turcilor în 1453 l-a avut în întreaga lume creștină. Evocînd însemnătatea Bizanțului și mai ales a capitalei sale pe plan politic, cultural, religios, prestanța și admirația de care se bucura acesta în ochii europenilor, autorul a prezentat impresia profundă pe care a produs-o dispariția Constantinopolului de pe harta politică, eoul larg răspîndit și îndelung persistent în opinia cercurilor culturale și politice ale Europei. Analizîndu-se contextul politic și religios care n-a favorizat ajutorarea Bizanțului de către puterile europene, s-a remarcat, ca singură acțiune antiotomană mai amplă după cucerirea Constantinopolului, apărarea Belgradului în 1456, de către Iancu de Hunedoara. În această direcție s-au expus apoi rostul și importanța luptei antiotomane a lui Vlad Țepeș în contextul politico-militar european după 1453.

Prezentînd *Cooperarea țărilor române în lupta pentru nealirnare din secolul al XV-lea*, prof. univ. dr. Ștefan Ștefănescu, președintele secției de istorie și arheologie a Academiei de științe sociale și politice, a urmărit forma pe care întrajutorarea în lupta antiotomană a îmbrăcat-o în funcție de gravitatea momentelor politice și militare, de evoluția conștiinței de neam și a originii etnice comune. A fost sesizată astfel ascendența dialectică a acestui proces de cooperare a țărilor române în fața primejdiilor externe, de la alianța politico-militară la proiecte de conferare pînă la ideea unirii vechii Dacii. Toate aceste faze au fost documentate prin exemplele concret-istorice ale luptei antiotomane desfășurate de voievozii celor trei țări române, accentuîndu-se asupra semnificației colaborării politico-militare dintre ei.

Organizarea și întărirea statului — piatra unghiulară a politicii interne promovate de Vlad Țepeș a fost subiectul abordat de dr. Constantin Șerban, cercetător științific principal la Institutul de istorie „Nicolae Iorga”, care a sintetizat măsurile de natură internă — politice, sociale, militare — relevînd rostul tuturor acestor acțiuni ale voievodului Țării Românești ca acte cu efect imediat și direct asupra consolidării autorității domnești și a statului. Autorul a apreciat politica internă a domnului ca necesară pentru întărirea economică și militară a Țării Românești, pregătind-o pentru marea înfruntare cu forțele lui Mahomed al II-lea, cuceritorul Constantinopolului.

În comunicarea sa, *Luptele antiotomane ale Țării Românești în timpul domniei lui Vlad Țepeș*, locotenent-colonel Costantin Căzănișteanu, șef de sector la Centrul de studii și cercetări de istorie și teorie militară, a expus cauzele și desfășurarea războiului cu turcii din 1462 iar în analiza operațiilor militare, a tacticii și strategiei aplicate de voievodul român, a remarcat elementele noi, introduse de acesta pe fondul tactic devenit clasic al luptelor de apărare a oștilor țărilor române. O atenție deosebită a fost acordată raidului organizat de Țepeș în sudul Dunării, privit de autor în viziunea de ansamblu a întregului război, cit și atacului de noapte. Alături de

iscușința militară a voievodului, ancheta a dezvăluit eroismul și spiritul de sacrificiu al oaste și al întregii populații ca factori esențiali în împiedicarea prin împotrivire armată a îndeplinirii proiectelor politice și militare ale sultanului cu privire la statutul politico-juridic al Țării Românești.

Tratând *Figura lui Vlad Țepeș în arta românească*, prof. univ. Ion Frunzetti a urmărit îndeosebi reprezentarea momentelor istorice naționale legate de numele lui Vlad Țepeș în opera artistică a lui Theodor Aman. Semnatarul comunicării a dezvăluit concepția acestuia din urmă cu privire la rolul artei și sarcina artistului plastic în educarea și instruirea maselor și a argumentat transpunerea în practică a acestor idei de către marele pictor prin analiza compozițiilor sale inspirate din trecutul glorios al românilor. Descrierea și critica tablourilor tratând scene ca : solii turci la Vlad Țepeș, bătălia cu faclă, boierii surprinși la ospăț de Vlad Țepeș au remarcat stilul romanțat al acestora, documentarea insuficientă a pictorului, mai ales cu privire la costume, dar s-a accentuat valoarea educativă și măiestria artistică, conștiința patriotică a autorului. Subliniindu-se că după Aman plastica românească s-a ocupat prea puțin de epoca și faptele voievodului, a reieșit cu pregnanță necesitatea ca figura viteazului domn să fie mai bogat reprezentată în opera artiștilor români.

În cuvântul de închidere prof. univ. dr. docent Mihnea Gheorghiu, președintele Academiei de științe sociale și politice, a evocat seria manifestărilor organizate în întreaga țară cu prilejul comemorării a cinci veacuri de la moartea viteazului domn, subliniind aparițiile editoriale recente dedicate acestui eveniment.

Gelu Apostol

AL IV-LEA SIMPOZION NAȚIONAL DE ISTORIE AGRARĂ A ROMÂNIEI

Între 14—16 octombrie 1976 s-au desfășurat la Slobozia (Ialomița) lucrările celui de-al IV-lea Simpozion național de istorie agrară a României împreună cu a III-a Sesiune anuală de comunicări a Muzeului Județean Ialomița organizate de Comitetul Județean de Cultură și Educație Socialistă Ialomița organizate de Comitetul Județean de Cultură și Educație Socialistă, Muzeul Județean Slobozia și Direcția Generală pentru agricultură și industrie alimentară județul Ialomița la care au participat cu comunicări peste 150 de istorici, economiști, arheologi, muzeografi, cadre didactice din toată țara.

Ședința inaugurală a avut loc la 14 octombrie crt. la Casa de Cultură a Sindicatelor în prezența lui Vasile Marin, prim-secretar al Comitetului județean Ialomița al P.C.R., a unui mare număr de activiști de partid, cadre didactice și tehnice din sectorul agricol județean, economiști etc. Cu acest prilej au ținut comunicări: Vasile Marin despre *Agricultura în dezvoltarea economică a județului Ialomița*, E. Mewes din Ministerul Agriculturii și Industriei Alimentare despre *Istoria muzeologiei agricole pe plan internațional*, M. Neagu despre *Dezvoltarea horticulturii ialomițene*, iar prof. dr. doc. N. Ștefan, adjunct al ministrului Comerțului Exterior și Cooperării Economice Internaționale și dr. Cornel Irimie, directorul Muzeului Brukenthal din Sibiu au adus un călduros salut din partea lucrătorilor din domeniul comerțului și al muzeografiei.

În continuare în zilele de 14 și 15 octombrie lucrările simpozionului s-au desfășurat în cadrul a cinci secții în felul următor: la Secția I „Istoria agriculturii”, au fost prezentate comunicările: *Funcționalitatea uneltelor de piatră, os și corn în preistoria României* (V. Boroneanț, C. Boroneanț), *Agricultura așezărilor cucutiene din zona subcarpatică a Moldovei* (Șt. Cucuș), *Agricultura geto-dacilor, modul de producție și modalitatea de ilustrare într-un muzeu național de agricultură* (L. Ștefănescu), *Uneltile agricole romane descoperite la Tibiscum* (M. Moga, D. Benea), *Uneltile agricole descoperite în cetatea dacică de la Piatra Craibii* (Al. Popa, V. Moga), *Uneltile agricole în comerțul exterior clujean din prima jumătate a sec. XVII* (Fr. Pap), *Sisteme de agricultură și măsuri pentru sporirea fertilității solului în Țara Românească și Moldova în sec. XVIII—* (Constantin Șerban), *Viticultura arădeană în anul 1780* (E. Găvănescu), *Exportul de cereale al Țării Românești în Imperiul otoman, 1791—1821* (Fl. Marinescu), *Transportul de cereale după tratatul de la Adrianopol* (S. Columbeanu), *Unele aspecte ale agriculturii din nord-estul Munteniei la mijlocul sec. XIX* (C. Iosipescu), *Raportul dintre agricultură și păstorit în secolele XVIII—XX oglindit într-un text folcloric* (Gh. Neagu) *Conșiderații privind păstoritul în Cimpia Bărăganului* (R. Ciucă), *Evoluția cultivării cerealelor în județul Ialomița* (C. Tudor), *Utilajul agricol folosit de locuitorii județului Ialomița în perioada 1831—1850* (M. Cotencescu),

Teze, fapte, interpretări, despre locul și rolul agriculturii în economia României, 1855—1917 (A. Spiridon), *Inventarul agricol nord-dobrogean* (P. Zaharia), *Unelte agricole și de uz casnic în inventarul arheologic al satelor din centrul Cîmpiei Române* (A. Ștefănescu), *Agricultura României — trecut, prezent și perspective*. (S. Vrejbă), *Din istoria împăduririlor în Bărăgan* (S. Papadopol), *Viticultura în satele din cîmpia Burnas-Găvanu-Burdea* (Șt. Neamu, G. Nițulescu), *Oameni de seamă în sprijinul sericiculturii în perioada 1845—1939* (M. Craiciu), *Albînăritul vechi în deltainctre a locurilor din partea de vest a Olteniei* (M. Măneanu), *Participarea județului Covurlui la expoziții și târguri agricole între cele două războaie mondiale* (Șt. Stanciu), etc.

La secția a II-a, Istoria instituțiilor, relațiilor și ideologiilor agrare, au fost prezentate următoarele comunicări: *Viața agrară din Moldova ilustrată prin vestigiile arheologice din sec. V—XIII* (Gh. Coman) *Sesta tobăgească din Transilvania în sec. XVII* (M. Ursuțiu), *Raporturile dintre tobag și stăpîn oglindite în legislația Transilvaniei din sec. XVII* (M. Ursuțiu); *Dreptul de dijmă din vii și bucate al obștei de moșneni în sec. XVIII* (Fl. Mîrțu), *Preful muncii în agricultura Țării Românești în sec. XVIII* (Ioana Constantinescu), *Relațiile agrare dintre minăstiri și locuitorii satelor din Țara Românească în prima jumătate a sec. XVIII* (Al. Gonța), *Aspecte ale antrenării gospodăriilor nobiliare din Transilvania în economia de mărfuri între 1785—1820* (L. Botezan). *Problema agrară în dezbaterile adunărilor obștești ale Principatelor române 1831—1848* (A. Stan), *Problema agrar-fărănească în „Muzeul răscoalii țăranilor din 1907” dt.: comuna Flămînzii (H. Rabinovici), Problema agrară în dezbaterile parlamentului român, 1914—1918* (A. Iordache), *Mișcarea cooperatistă în sate înainte de primul război mondial și obștea de arendarea moștei Dor-Mărunt* (V. Bulgaru), *Despre publicațiile agrare din Bucovina* (I.C. Toroțiu), *Unele aspecte ale înfăptuirii reformei agrare pe văile Izei și Marel* (B. Mihoc), *Partidul țăranist radical în anii 1932—1934* (I. Dumitrașcu), *Unele aspecte ale relațiilor agrare înainte de 23 August în Cîmpia Dunării* (Tr. Udrea), *Înfăptuirea reformei agrare în jud. Ialomița (1944/1945)* (Gh. Pîrvulescu), *Tendințe și priorități în perfecționarea actualelor relații agrare din România* (C. Anderca), *Problema agrar-fărănească în programele mișcării muncitorești și socialiste din România în sfîrșitul sec. XIX și începutul sec. XX* (El. Georgescu), *Conceptia social-economică a lui C. Garoflid* (A. Spiridon), *Curentul țăranist în gîndirea economică românească* (I. Nicolae-Văleanu), *Locul lui Marin Chirțescu-Arva în gîndirea economică agrară a României* (E. Mewes); *Sociologia lui D.Em. Marica* (E. Gheran-Mewes) etc.

La secția a III-a, Istoria vieții rurale, au fost prezentate următoarele comunicări: *Comentarii etnografice asupra evoluției celor mai vechi unelte de pe teritoriul României* (G. Moraru-Popa), *Tipologia unei străvechi instalații de irigații — fîntina cu vîrtej* (G. Comănici, I. Drăgoescu), *Unele sisteme de mîncare de apă folosite în județele Prahova și Dimbovița* (D. Nedelea), *Răspîndirea meșteșugurilor și așezărilor rurale în Banat și Crișana la sfîrșitul sec. XVIII — și începutul sec. XIX* (G. Kovach), *Agricultura în arhitectura județului Vilcea* (N. Georgescu, I. Oprea), *Semnificații agrare în ornamentica populară românească* (Gh. Nistoroia), *Aspecte etnografice agrare băcăuane* (D. Ichim), *Obiecturi agrare din Banat* (N. Țăranu), *Structura unei gospodării pastorale agricole din Cîmpia Transilvaniei* (I. Negoită, I. Armășescu), *Elemente de unitate în arhitectura fărănească din satele de agricultori din România* (R.D. Maier, L. Stoica-Vasilescu), *Gospodăriile țăranesti din Cîmpia Olteniei* (Șt. Enache), *Căsoata — important element de arhitectură populară* (E. Holban), *Pitnea — semnificații, valori plastice, simboluri* (O. Văduva), *Cuptoarele de pitne din Cîmpia Bărăganului* (R. Ciucă), *Circulația vaselor de aramă în Cîmpia Dunării* (I. Cajal-Marin) etc.

La secția a IV-a, Muzeologia agrară au fost prezentate comunicările: *Muzeul agrar al României — schiță de temă-program* (R. Ciucă), *Muzeul agriculturii — conținut, definiție, clasificare* (E. Mewes), *Contribuții la tematica muzeului agriculturii românești* (L. Ștefănescu). *Istoria agriculturii românești reflectată în muzeografia agrară* (V. Bulgaru), *Prezentarea soluțiilor într-un muzeu de agricultură* (M. Nemeș), *Categoriile de izvoare care pot forma patrimoniul unui muzeu al agriculturii* (P. Gyula), *Locul documentelor scrise în muzeul agriculturii românești* (Fl. Ivaniuc), *Criterii de selecționare și valorificare a exponatelor muzeistice privind problema agrar-fărănească* (Șt. Popescu, A. Teodorescu), *Oglinda funcțiilor agricole ale păstoritului sedentar și locul într-un muzeu național de agricultură* (N. Dunăre), *Considerații privind cercetarea muzeografică în mediul rural* (I. Don), *Problematika agriculturii prezentată în Muzeul tehnicii populare* (C. Irimie, C. Popa), *Valorificarea medaliilor românești moderne într-un muzeu al agriculturii* (G. Custurea) etc.

La secția a V-a „Rolul Cîmpiei Bărăganului în istoria poporului român” au fost prezentate comunicările: *Capidava-centru al așezărilor feudale timpurii de pe ambele maluri ale Dunării* (N. Georgescu), *Cercetări arheologice la Orașul de Floce* (L. Chițescu, A. Păunescu), *Săpăturile arheologice de la Orașul de Floce, raport preliminar* (N. Conovici), *Cîmpia Bărăganului și eco-*

nomia bănească românească din sec. XVI (L. Ștefănescu), Așezări rurale în județul Ialomița în secolele XIV—XV (A. Anghel), Rolul cîmpiei în concepția de cîrmuire a țărilor de către C. Brincoveanu (R. Ciobanu), Drumurile medievale ale Cîmpiei Bărăganului (P. Panait), Ocupații le populației ialomițene din satele riverane Dunării în sec. XVI—XIX (C. Tudor), Cîmpia Română, vechi mediu propice de dezvoltare a vieții rurale (P. Coteș), Aportul populației ialomițene la războiul pentru independență (Al. Vlădăreanu), Contribuția armatei și populației române la luptele insurecționale din sud-estul Bărăganului (C. Mîndru), Date despre viața și opera pictorului Tudor Lorman (T. Ruse), Meșterul fierar Andrei Mandache din comuna Milosești (S. Toroipan), Tradiții în dezvoltarea relațiilor de familie în Cîmpia Română (A. I. Ciobănel), Mutații în organizarea interiorului de casă țărănească din Cîmpia Bărăganului (R. Capesius) etc. Alcătuite pe baza unei ample bibliografii de specialitate și a unor bogate materiale de arhivă comunicările prezentate au trezit un deosebit interes din partea auditoriului. Drept urmare pe marginea lor s-au angajat fructuoase discuții menite să lămurească unele aspecte ale problemelor ridicate și să aducă unele completări acestora.

În timpul lucrărilor Simpozionului participanții au avut prilejul să viziteze o expoziție de scoarțe țărănești deschisă la Casa de cultură a Sindicatelor și o alta de artă plastică la Muzeul județean Ialomița (Expoziția retrospectivă de pictură Niță Angelescu), să vizioneze un reușit spectacol de folclor ialomițean și să se întâlnească cu oamenii muncii din agricultura de la C.A.P. Gheorghe Doja, C.A.P. Smirna, C.A.P. Scnteia, I.A.S. Ograda, I.A.S. Călarăși, I.A.S. Dragalina, I.A.S. Ciulnița, Stația experimentală agricolă Mărculești, Stația experimentală silvică Perșoru, Herghelia Jegălia, Liceul agro-industrial Călarăși, I.A.S. Pietroaiu, etc.

În ultima zi a simpozionului la 16 octombrie a fost efectuată o excursie documentară la cetatea bizantină de la Păcuiul lui Soare, explicațiile fiind date de arheologul P. Diaconu de la Institutul de arheologie din București. În aceeași zi s-a făcut o vizită și la I.A.S. Ograda unde participanții au avut prilejul să cunoască realizările acestei prestigioase unități agricole în județul Ialomița.

În după amiaza zilei de 16 octombrie la I.A.S. Ograda a avut loc ședința de închidere a lucrărilor Simpozionului. Cu acest prilej a luat cuvîntul A. Glodeanu, șeful secției de propagandă a Comitetului de partid județean Ialomița care a remarcat în expunerea sa participarea în număr destul de mare a specialiștilor din domeniul istoriei economiei, arheologiei, muzeologiei, filologiei, geografiei la lucrările simpozionului ale căror comunicări interesante și de un înalt nivel științific au dus în circuitul științific materiale noi menite să contribuie pe viitor la alcătuirea unei istorii a agriculturii românești. De asemenea a fost scos în evidență interesul manifestat în rîndul participanților pentru înființarea într-un viitor apropiat a Muzeului național de istorie agrară al României a cărui funcționalitate să fie de nivel european. În fine vorbitorul a recomandat participanților continuarea cercetărilor lor în aceeași direcție și cu aceleași rodnice rezultate.

Constantin Șerban

SIMPOZIONUL ȘTIINȚIFIC „ROMÂNIA ȘI SISTEMUL TRATATELOR DE PACE DE LA VERSAILLES”

În ziua de 26 noiembrie 1976 a avut loc la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași simpozionul științific cu tema *România și sistemul tratatelor de pace de la Versailles*, organizat de Institutul de istorie și arheologie „A. D. Xenopol” sub auspiciile Academiei de Științe Sociale și Politice a Republicii Socialiste România. Au participat cadre didactice și cercetători științifici de la Facultatea de istorie din Iași, de la Institutul „A. D. Xenopol”, de la Institutul de istorie „N. Iorga” și de la Centrul de istorie și teorie militară din București.

Conferențiar univ. dr. Vasile Cristian, decanul Facultății de istorie din Iași, a rostit *Cuvîntul de deschidere*, subliniind importanța și semnificația păcii care a marcat sfîrșitul primului război mondial și care mai este încă, sub mai multe aspecte, în centrul atenției istoricilor. O serie de cadre didactice și cercetători din Iași și București, ca rezultat al investigațiilor lor pe această temă, prezintă unele considerațiuni în legătură cu România și sistemul politic instituit prin tratatele de pace adoptate de conferința din 1919—1920.

Premise ale Conferinței păcii (România și Antanta) au fost prezentate, succint, de către lector univ. dr. I. Agrigoroaiei care, în fapt, schițează evoluția raporturilor dintre România și Antantă în cursul primului război mondial, punînd accent pe acele chestiuni ce vor fi abordate și la Versailles. Intrarea României în conflagrația din 1914—1918 a fost un aspect diplomatic im-

portant al războiului date fiind interesele majore legate de acest eveniment, consecințele politico-militare de seamă pe care le putea avea. După doi ani de neutralitate, guvernul român a decis, ca urmare a finalizării negocierilor cu Antanta într-un tratat ce prevedea, între altele, unirea Transilvaniei cu România odată cu terminarea ostilităților, intrarea în război împotriva Puterilor Centrale.

Autorul comunicării reconstituie ecurile aderării României la Antantă precum și evoluția evenimentelor pe plan politic și militar în cursul anilor 1916-1917-1918, evidențind locul problemelor românești în deciziile luate de marile puteri aliate. Deși România a fost obligată a încheia pacea de la Buftea-București, opinia publică din țara noastră nu a încetat nici un moment a se considera în rîndurile Antantei, ceea ce a redevenit poziție oficială în noieubrie când noul guvern român a decis reintrarea în război. După oprirea provizorie pe linia de demarcație de pe Mureș, trupele române vor lua înainta dincolo de acesta, asigurînd astfel protecția întregului teritoriu locuit de români. Ca urmare a hotărîrii Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia, din 1 decembrie 1918, Conferința păcii va trebui doar să sancționeze hotărîrea românilor transilvăneni de a se uni cu România.

Conf. univ. dr. Em. Bold analizează *Poziția marilor puteri față de România la Conferința păcii*, reliefînd atitudinea egoistă a marilor învingători care au acordat prioritate rezolvării intereselor lor, lăsînd pe planul al doilea chestiunile statelor mici și mijlocii între care se află și România.

Delegația română la Paris a prezentat și a insistat asupra soluționării juste a intereselor României și în principal a recunoașterii desăvîrșirii unității naționale. Cu toate că în 1916 se încheiasă tratatul dintre România și Antantă, Consiliul celor patru a desconsiderat cererile juste românești, făcînd o primire rece delegației române și încercînd să o determine să accepte deciziile luate în lipsa ei. Incluziunea României în rîndul țărilor „cu interese limitate” și evidența încălcarea a unor principii fundamentale de drept a făcînd ca primul delegat român să părăsească Conferința păcii, fapt care a avut consecințele cunoscute. Subliniînd semnificația generală a tratatelor de pace de după primul război mondial, conf. univ. dr. Em. Bold urmărește îndeaproape maniera în care au fost reflectate, în aceste documente, problemele teritoriale, politice și economice ale României.

Problema neimixtunii în treburile interne la Conferința de pace de la Paris, cu referire specială la Tratatul de la Saint-Germain, a fost analizată de dr. Eliza Campus. Autoarea pornește de la conținutul și semnificația conceptului de neimixtiune în treburile interne insistînd, în acest sens, asupra opiniei lui N. Iorga care a abordat în mai multe rînduri chestiunea. La Conferința de pace de la Paris, în condițiile în care marile puteri învingătoare se străduiau să obțină pentru ele maximum de beneficii de pe urma victoriei, problema neimixtunii a fost în centrul atenției statelor mici și mijlocii. Chestiunea prezenta o importanță specială pentru noile state apărute pe harta politică europeană că și pentru cele care-și desăvîrșiseră unitatea națională.

Între acestea din urmă, accentuează Eliza Campus, s-a aflat și România care a avut în delegația trimisă la Paris un apărător consecvent al suveranității și integrității sale teritoriale. Practica marilor puteri de a nu consulta delegația română în chestiunile ce o interesau, prezentarea în ultima clipă a proiectelor de tratate și mai ales chestiunea regimului minorităților, în redactarea inițială, au fost aspecte ce au vexat România și au constituit clare tentative de imixtiune în treburile interne ale țării. Acestea au fost vizibile în mod special în negocierea Tratatului de la Saint-Germain și au dus la părăsirea Conferinței de către delegația română și cea sîrbă. Rezultatul acestei decizii a fost modificarea textului inițial, așa încît România va semna deși cu înfrîzere, pacea cu Austria iar ulterior și tratatul minorităților.

Ion Stanciu, cercetător științific la Institutul de istorie „N. Iorga” a prezentat comunicarea cu tema *Problema petrolului românesc la Conferința păcii din 1919*, pe baza unui bogat material documentar provenind din arhive românești și americane. În cadrul chestiunii generale a combustibilului, petrolul oferea multiple posibilități pentru refacerea economică a țării prin ponderea pe care o putea avea în luarea diverselor decizii. Era însă necesară adoptarea unei politici petroliere care să servească interesele țării.

Problema petrolului românesc a fost ridicată la Conferința păcii începînd cu luna martie 1919 și a fost obiectul unei lungi serii de negocieri de culise bi- sau multilaterale. Dacă la discuțiile inițiale au participat doar reprezentanții ai României, Franței și Marii Britanii, ulterior au intervenit în joc și interesele americane. Ca urmare a insistențelor companiei Standard Oil of New Jersey delegația americană la Conferință a făcînd o serie de intervenții care, în final au determinat încetarea discuțiilor privind petrolul și au convins o dată în plus guvernul român de necesitatea unei politici petroliere naționale. În concluzie, autorul subliniază consecințele deosebit de importante ale situației create la Conferința păcii în problema petrolului asupra raportului ulterior de forțe și asupra politicii petroliere viitoare a statului român.

Încălcarea clauzelor militare ale Tratatului de la Versailles: reintroducerea serviciului militar obligatoriu în Germania nazistă văzută de diplomația românească a format obiectul comunicării susținute de cercetător științific Nicolae Dascălu. După ce prezintă conținutul părții a V-a ce includea clauzele militare ale Tratatului de la Versailles, autorul comunicării reconstituie procesul de încălcare a acestor stipulații, proces ce a evoluat de la simple măsuri de mărire a efectivelor și a stocurilor de armament, ce se realizau în secret, la decizii tot mai evidente de reconstituire integrală a mașinii de război germane. În acest sens, nelndoielnic că instaurarea nazismului la putere a marcat un mare pas înainte prin ritmul accelerat imprimat reînarmării. Cum orice nouă extindere a efectivelor era condiționată de reintroducerea serviciului militar obligatoriu, Hitler, profitând de conjunctura internațională caracterizată prin intense pregătiri militare, a luat hotărârea necesară, pe care a notificat-o ambasadorilor marilor puteri în după-amiaza zilei de 16 martie 1935.

Pe baza a numeroase documente diplomatice aflate în Arhivele Ministerului Afacerilor Externe de la București, autorul comunicării a analizat cauzele și ecourile mondiale ale deciziei naziste din 16 martie 1935, insistând asupra reacției opiniei publice și a guvernului român. Acesta, dînd dovadă de realism politic, condamnă acțiunea germană dar acționează în strînsă cooperare cu aliatele ei din Mica Înțelegere și Înțelegerea Balcanică.

Reintroducerea serviciului militar obligatoriu în Germania nazistă, violare flagrantă a Tratatului de la Versailles, a marcat o nouă etapă, cea a măsurilor deschise, pentru reînarmare și a pus bazele creării Wehrmachtului ca instrument al expansiunii naziste și, prin aceasta, a deschis calea declanșării celui de-al doilea război mondial.

Colonel dr. D. Tuțu prezintă *Preocupările României pentru păstrarea integrității teritoriale în anii 1939—1940*, insistînd asupra măsurilor politico-militare inițiate în această direcție de către guvernul român. După primul război mondial, arată autorul comunicării, situația militară a României s-a ameliorat față de perioada anterioară, și s-au adoptat hotărârile necesare pentru reorganizarea teritorială a forțelor armate. Dar, în ce privește măsurile concrete ale pregătirii pentru război, și în special cele de natură economică, acestea s-au luat abia după anul 1936. Comenzi masive de armament și echipament au început a fi lansate, pe piața internă ca și pe cea externă, în anii 1935—1936, dar ele au fost executate doar din anul 1938 cînd, în general, a fost prea tîrziu, pentru a obține rezultatele vizate.

Paralel cu aceste acțiuni propriu-zis militare, guvernul român a inițiat încheierea unei serii de alianțe politice dublate de convenții militare ce aveau la bază principiul asistenței mutuale dar nu erga omnes ci doar pentru cazuri bine precizate, dominate de ideea menținerii statu-quo-ului teritorial și de un spirit exclusiv defensiv. Astfel, una dintre primele legături cu acest dublu caracter a fost cea polono-română care, sub aspect militar, se referea la frontierele răsăritene și care, după încheierea în 1920, a fost mereu prelungită așa încît în 1939 era încă în vigoare. Contrar unor acuzații aduse României de către istoricii polonezi, guvernul român nu a refuzat a acorda, în conformitate cu stipulațiile convenției militare, ajutor Poloniei, însă situația ieșind din cadrul prevederilor tratatului, nu s-a putut pune problema asistenței. Cu toate acestea, România a dat ajutor cu toată bunăvoința, permițînd tranzitul auruilor polonez precum și a unui mare număr de civili și militari din Polonia spre Occident.

Autorul prezintă, apoi, latura militară a Micii Înțelegeri și a Înțelegerii Balcanice, analizează natura convenției militare româno-franceze, ce formează anexa tratatului franco-român din iunie 1926, și scoate în evidență caracterul formal și slăbiciunea ușor sesizabilă a garanțiilor anglo-franceze acordate României în 1939. Aceste garanții, lipsite de ajutorul economic și militar concret, s-au dovedit a fi simple declarații care, sub presiunea celui de-al Treilea Reich, au fost denunțate de România la 1 iulie 1940. În finalul comunicării sale colonel dr. D. Tuțu analizează raporturile româno-sovietice în anii 1939—1940, punînd accent pe poziția guvernului sovietic față de propunerea de creare a „blocului balcanic al neutrilor”. Sînt reconstituite și împrejurările care au dus la al doilea dictat de la Viena prin care o mare parte din teritoriul românesc a fost desprins și anexat Ungariei hortyste.

Comunicarea *Considerații ale literaturii istorice privind Conferința păcii de la Versailles* a fost prezentată de prof. univ. dr. J. Benditer. Autoarea insistă asupra lucrărilor editate în anii 1920—1933 în Germania, precizînd că în această etapă au apărut mai multe volume consacrate războiului decît păcii care i-a urmat, lucru perfect explicabil prin rezultatele, pentru germani, ale conflagrației. Lucrările tipărite susțineau poziția de mare putere a Germaniei, istoricii aducîndu-și contribuția la promovarea obiectivelor imperialiste germane prin aceea că nu au analizat detașat evoluția economică, socială și politică a țării lor după anul 1900. Diverșii autori a căror opinie este minuțios analizată de prof. univ. dr. J. Benditer, au acreditat cu bună știință ideea nevinovăției Germaniei în declanșarea primului război mondial precum și pe aceea a „loviturii de pumnal prin spate” ce arunca toată responsabilitatea pentru înfrîngere pe seama mișcării muncitorești germane, care, prin acțiunile lor greviste și protestare, ar fi subminat

spatele frontului, deci și potențialul militar. Prin promovarea unor asemenea teze istoriografia germană din perioada abordată a alimentat, în fapt, campania de subminare a păcii de la Versailles, campania promovată nu numai de naziștii în ascensiune ci și de cercurile militariste ca și de cele politice conservatoare.

Cercetător științific dr. Gh. Buzatu, de la Institutul de istorie și arheologie „A. D. Xenopol”, întreprinde o analiză comparată a poziției României în fața conferințelor păcii de la Paris, 1919 și 1946, ajungând la unele concluzii interesante. După ce trece în revistă locul celor două conferințe de pace în istoriografia românească contemporană, autorul face câteva considerații, pentru început asupra conferinței din 1919. La aceasta s-a manifestat contradicția dintre intenția de a reuni un for democratic, proclamată de președintele Wilson, și realitatea subliniată prin împărțirea țărilor participante în „state cu interese generale” și „state cu interese limitate”, ale căror drepturi au putut fi încălcate tocmai în numele acestei distincții. România a adoptat poziția rezistenței și nu cea a compromisului, reușind, în ciuda dificultăților întâmpinate, să obțină recunoașterea internațională a desăvârșirii unității statale, a drepturilor sale naționale.

La conferința din 1946, în condițiile în care marea conflagrație a secolului nostru abia se terminase iar „războiul rece” tocmai începuse, proiectele tratatelor de pace au fost elaborate de Conferința miniștrilor de externe ai celor patru puteri. În 1946 statele au fost împărțite în două categorii, cu „interese generale” și „limitate”, dar României, în ciuda participării active la războiul antihitlerist după 23 August 1944, nu i s-a recunoscut statutul de co-beligerant și nu a fost inclusă în prima grupă.

Concluzia finală a cercetătorului științific dr. Gh. Buzatu este că pacea din 1946—1947, având în vedere în special regimul impus României și Poloniei, s-a dovedit a fi mai nedreaptă decât „pacea imperialistă” din 1919.

Cuvîntul de închidere al lucrărilor a fost rostit de prof. univ. dr. A. Loghin, prorector al Universității ieșene. Vorbitorul subliniază importanța simpozionului care, prin comunicările prezentate, aduce noi puncte de vedere și considerații de valoare în câteva chestiuni importante ce priveau poziția internațională a României în perioada interbelică. Simpozionul a avut un caracter unitar, omogen, autorii comunicărilor abordând diverse laturi ale politicii externe românești cu referire specială la acel eveniment major din viața internațională care a fost Conferința păcii din 1919 și sistemul politico-militar creat de aceasta.

Nicolae Dascălu

A II-A ÎNTÎLNIRE A COMISIEI MIXTE DE ISTORICI ROMÂNI ȘI IUGOSLAVI

În zilele de 22—26 noiembrie 1976 a avut loc la Belgrad cea de-a doua întâlnire a comisiei mixte de istorici români și iugoslavi.

Au participat din partea română: prof. dr. docent Mihai Berza, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, directorul Institutului de studii sud-est europene, președintele părții române a comisiei, acad. Constantin C. Giurescu, profesor la Universitatea din București, dr. Damian Hurezeanu, profesor la Academia de învățămînt social-politic „Ștefan Gheorghiu”, dr. Aurel Țintă, conferențiar la Universitatea din Timișoara, dr. Alexandru Vulpe, cercetător științific principal la Institutul de arheologie din București, Anca Iancu, cercetător științific la Institutul de studii sud-est europene și dr. Damaschin Mioc cercetător științific principal la Institutul de istorie „N. Iorga”, secretarul părții române a comisiei; din partea iugoslavă au participat: acad. Vasa Čubrilović, președintele secției de istorie a Academiei sârbe de științe și arte, directorul Institutului de Balcanologie din Belgrad, președintele părții iugoslave a comisiei, acad. Milutin Garašanin, profesor la Universitatea din Belgrad, secretarul părții iugoslave a comisiei, dr. Sima Ćirković, membru corespondent al Academiei sârbe de științe și arte, profesor la Universitatea din Belgrad, dr. Nikola Petrović, consilier la Institutul de istorie din Belgrad, dr. Nikola Vučo, profesor la Universitatea din Belgrad, dr. Danica Milić, directorul Institutului de istorie din Belgrad, dr. Slavko Gavrilović și dr. Čedomir Popov, profesori la Universitatea din Novi Sad.

Întîlnirea s-a desfășurat în cadrul unui simpozion științific și a unei reuniuni de lucru, ținute la secția de istorie a Academiei sârbe și la Institutul de Balcanologie. Simpozionul a fos

consacrat unor teme de istorie veche, medie și modernă, precum și realizării unei bibliografii a relațiilor româno-iugoslave.

În domeniul istoriei vechi s-a ținut raportul „Colaborarea arheologilor iugoslavi și români în studierea preistoriei și a epocii antice”, raportor Milutin Garašanin și coraportor Alexandru Vulpe. În domeniul istoriei medii s-a dezbătut raportul „Țărănimia română și iugoslavă în secolele XIII—XVI”, raportori Ștefan Ștefănescu și Damaschin Mioc, coraportori Sima Ćirković și Miloš Blagojević. Raportul „Colonizarea germanilor în Banat”, ținut de Nikola Petrović, cu un coraport al lui Aurel Țintă, viza epoca de trecere de la feudalism la capitalism. În domeniul istoriei moderne-contemporane s-a prezentat raportul „Dezvoltarea capitalismului în Europa de sud-est, cu privire specială asupra formării clasei muncitoare”, raportori Nikola Vučo și Danica Milić, coraportor Damian Hurezeanu. Raportul asupra bibliografiei amintite și a rezultatelor obținute pînă în prezent a fost susținut de Sima Ćirković și Anca Iancu.

Ședințele din cadrul simpozionului au fost urmate de discuții, la care au participat istorici români și iugoslavi din cadrul comisiei și din afara ei, care au adus completări materialelor prezentate și au făcut noi sugestii pentru colaborarea de viitor.

Membrii comisiei au fost primiți de vicepreședintele Academiei sârbe de științe și arte, V. Lukić, care a adresat oaspeților un cald salut, precum și urări de succes lucrărilor comisiei.

Comisia a făcut o vizită și la Novi Sad și Petrovaradin, unde s-au purtat discuții cu istoricii de aci în probleme comune ale istoriei României și Voivodinei.

În reuniunea de lucru, care încheia lucrările, s-a convenit ca următoarea întâlnire să aibă loc la București în cursul anului 1978, cu următorul program:

I — Un simpozion științific cu temele:

- 1 — *Începuturile neoliticului în România și Iugoslavia*, raport românesc, coraport iugoslav
- 2 — *Exploatare feudală și exploatare fiscală în Serbia și în Țările Române (sec. XIII — mijlocul sec. XIX)*, raport iugoslav, coraport românesc.
- 3 — *Începuturile mișcării muncitorești și socialiste în România și Iugoslavia*, raport românesc, coraport iugoslav.

II — O reuniune de lucru, la care să se examineze atît problemele generale ale relațiilor dintre istoricii români și iugoslavi, cît și stadiul realizării programului de colaborare stabilit în întîlnirile anterioare de la București și Belgrad.

La aceeași reuniune s-au mai luat și alte hotărîri și anume:

1) Alcătuirea unei subcomisii de arheologi, care să aducă în relație între specialiștii celor două țări în acest domeniu (săpături arheologice cu participări reciproce, sesiuni științifice comune și în afara comisiei).

2) Comisia va organiza în cursul anului 1978 o masă rotundă, fie în România, fie în Iugoslavia, consacrată dezintegrării Imperiului Habsburgic (cu ocazia împlinirii a 60 de ani de la eveniment), acțiune de care vor răspunde academicienii Constantin C. Giurescu și Vasa Ćubrilović.

3) În planul de cercetare al institutelor „N. Iorga” din București și Institutul de istorie din Belgrad, începînd cu anul 1977, se va introduce o temă comună de lucru „Colaborarea deputaților români, sârbi și slovaci în parlamentul din Budapesta”.

4) Se va trece la realizarea unuia din punctele rămase în întîlzire și asupra căruia s-a convenit în întîlnirea de la București, anume publicarea unor articole de sinteză românești într-o revistă iugoslavă de specialitate și invers, a unor articole iugoslave în reviste românești.

5) Sub auspiciile comisiei, la unul din institutele de istorie din Belgrad se va ține o conferință în 1977 despre Independența de stat a României, cu ocazia centenarului evenimentului; o acțiune similară va avea loc la București, în 1978, cu prilejul centenarului independenței Serbiei.

6) Se va continua munca la Bibliografie, ea urmînd a fi încheiată pînă la viitoarea întîlnire (1978).

7) Se va intensifica publicarea reciprocă de recenzii și prezentări de cărți în revistele de istorie.

8) Lucrările simpozionului vor fi publicate în revista „Balcanica” a Institutului de Balcanologie din Belgrad.

Atmosfera întregii întîlniri a fost marcată de dorința de adîncire a colaborării dintre istoricii din cele două țări prietene.

D. Mioc

PRIMUL SIMPOZION DE ISTORIE ROMÂNNO-AUSTRIAC

În zilele de 16—18 noiembrie 1976 s-au desfășurat la Viena lucrările primului simpozion de istorie româno-austriac în organizarea Ministerului federal pentru știință și cercetare din Austria, a Institutului austriac de studii sud-est europene și a Ambasadei R.S. România în Austria. Simpozionul a fost susținut, de asemenea, de U.N.E.S.C.O.

Pentru dezbaterile din cadrul simpozionului, delegația română, condusă de acad. Ștefan Pascu, președintele Secției de istorie a Academiei R.S. România, a pregătit următoarele referate: Dumitru Berciu: *Etnogeneza poporului român în lumina cercetărilor românești și austriece*; Eugen Stănescu: „Unirea țărilor române sub Mihai Viteazul și Casa de Austria”; Ștefan Pascu: *Interferențe culturale româno-austriece*; Gheorghe Platon: „Revoluția de la 1848 în Principatele române în lumina arhivei Consulatului general austriac din Galați”; Constantin Nuțu: *Lupta pentru independența a României și importanța sa pentru relațiile româno-austriece*; Gh. I. Ioniță: *Solidaritatea româno-austriacă în lupta împotriva fascismului*.

Oamenii de știință din Austria au prezentat următoarele referate: Artur Betz: „România și Austria în lumina Inscricțiilor romane ale celor două țări; Johannes Koder: „Bizanțul și ținuturile vestice ale Mării Negre. Probleme de geografie istorică”; Max Demeter Peyfuss: „Legăturile culturale austriace-române la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea. (Rezultatele cercetărilor și perspective)”; Robert A. Kann: „Problemele românești ale monarhiei dunărene și Franz Ferdinand”; Kurt Peball: „România în arhivele austriece”.

Deschiderea oficială a simpozionului s-a făcut în prezența unei numeroase asistențe. Cu acest prilej au luat cuvântul: Richard Georg Plaschka, decanul facultății de litere și filozofie a Universității vieneze directorul Institutului austriac de studii sud-est europene, care a prezentat referatul: „Aspecte vieneze în atenția istoriografiei moderne românești”, acad. Adam Wandruszka, Președintele Comisiei de istorie a Academiei de Științe din Austria și acad. Ștefan Pascu. Reuniunea a fost salutată de reprezentantul ministrului federal pentru știință și cercetare, dr. Hertha Firnberg.

La deschiderea simpozionului a luat parte Dumitru Aninoiu, ambasadorul R.S. România în Austria, alți membri ai ambasadei noastre și o serie de reprezentanți ai altor ambasade.

Dezbaterile din cadrul simpozionului au fost extrem de fructuoase și de interesante, s-au desfășurat într-o ambianță caldă, dominată de grija pentru respectarea adevărului științific.

Pe marginea rapoartelor susținute în cadrul simpozionului, atît membrii delegației române, cît și un mare număr de specialiști austrieci prezenți la dezbateri au purtat vii discuții într-o ambianță călăuzită de o profundă cunoaștere științifică a problemelor, de înțelegere a cauzelor care au imprimat un sens ori altul de-a lungul timpului rezolvării cunoscute a situațiilor extrem de diverse și de complexe prin care au trecut relațiile româno-austriece. În cursul discuțiilor purtate în simpozionul de la Viena a fost evident sentimentul înțelegerii sensului major care determină azi organizarea unor asemenea dezbateri științifice, degajîndu-se necesitatea continuării și amplificării — și pe această cale — a bunelor raporturi existente astăzi, în multiple domenii, între România și Austria.

În cursul serii zilei de 17 noiembrie, la Palatul Palffy, în prezența unui numeros public, alcătuit din cercetători științifici, cadre didactice și studenți în domeniul istoriei s-a desfășurat o tribună a schimbului de idei (podiumgesprach). Tema supusă dezbaterii a fost: „Exigențe și posibilități actuale pentru aplicarea unor noi forme de studiere a istoriei”. A prezidat acad. Adam Wandruszka. Punctul de vedere al delegației române a fost exprimat de acad. Ștefan Pascu, care s-a referit la unele probleme teoretice ale cercetării și predării istoriei, precum și la avantajele abordării pluridisciplinare a istoriei atît pe planul cercetării cît și al predării, Constantin Nuțu, care s-a referit la problemele didacticii moderne în domeniul istoriei și la integrarea cercetării cu predarea și producția în istorie și Gh. I. Ioniță care a înfățișat noile structuri în care se predă istoria în țara noastră și exigențele sporite ce stau azi în fața facultăților de istorie și a factorilor răspunzători de pregătire a viitoarelor cadre didactice care vor preda istoria în școlile de toate gradele.

Din partea austriacă au luat cuvîntul: Günther Hödl (Klagenfurt), Michael Mitterauer (Viena) și Helmut Rumpler (Klagenfurt).

Punctele de vedere exprimate de cei șase vorbitori au produs mult interes și s-au soldat cu vii discuții, cu evidente accente de schimb de experiență pentru specialiștii din ambele țări.

Participanților din România la simpozionul de la Viena, organizatorii întîlnirii le-au oferit — în ziua de 18 noiembrie — o excursie documentară în zona Waldviertel. Cu acest prilej au fost vizitate monumentele istorice de mare atractivitate din Rosenberg, Altenburg și Ottenstein.

În dimineața zilei de 19 noiembrie, la facultatea de litere și filozofie a Universității vieneze, în prezența unor specialiști în probleme de istorie contemporană, Gh. I. Ioniță a înfățișat unele preocupări ale științei istorice românești în acest domeniu și câteva probleme de luptă comună româno-austriacă împotriva fascismului, în anii premergători și în timpul celui de-al doilea război mondial.

Prof. dr. Richard Georg Plaschka, decanul facultății și alți specialiști prezenți au discutat și dezbătut ideile cuprinse în expunere. În cursul discuției s-a desprins ideea necesității organizării în viitor a unor dezbateri româno-austriece exclusiv pe probleme de istorie contemporană.

În cursul zilei de 19 noiembrie, delegația română a mai participat la o întâlnire cu membrii coloniei române din Viena, întreținându-se cordial cu cei prezenți.

Apoi, acad. Ștefan Pascu a purtat convorbiri cu oficialități științifice austriece pe probleme ale colaborării viitoare între istoricii din cele două țări.

În cursul serii, la Ministerul federal pentru știință și cercetare, delegația română a fost primită de dr. Hertha Firnberg, ministru, și colaboratorii săi apropiați. A participat Dumitru Aninoiu, ambasadorul R.S. României în Austria și alți membri ai ambasadei.

Întâlnirea, desfășurată într-o atmosferă călduroasă, a subliniat odată mai mult necesitatea colaborării viitoare între oamenii de știință din cele două țări.

În cursul discuțiilor finale între conducătorii celor două delegații s-a convenit ca viitorul simpozion al istoricilor din România și Austria să se desfășoare în anul 1977 în România și să fie consacrat dezbaterii temei: „Problematika națiunii și a luptei naționale pentru independență în a doua jumătate a secolului al XIX-lea în centrul și sud-estul Europei”.

Cu aceste prilejuri s-au convenit și alte multiple forme ale colaborării viitoare.

Întâlnirile cu caracter științific româno-austriece au dovedit pe un plan mai larg, am vrea să spunem — faptul că, trăinicia relațiilor dintre cele două țări și popoare este conferită de realitatea conform căreia, la baza lor stau principiile depline egalități în drepturi, respectului independenței și suveranității naționale, neamestecului în treburile interne și avantajului reciproc — principii pe care viața le-a verificat pe deplin ca singurele în măsură să chezească dezvoltarea unor raporturi viabile între națiuni.

Gh. I. Ioniță

AL DOILEA COLOCVIU ROMÂNNO-AMERICAN DE ISTORIE

În zilele de 2—3 iulie 1976 s-au desfășurat la Universitatea Colorado din Boulder (S.U.A.) lucrările celui de al doilea colocviu româno-american de istorie, manifestare științifică de prestigiu, continuând contactele rodnice stabilite pentru întâia oară la Suceava în 1974.

Colocviul de la Boulder s-a înscris în suita de acțiuni culturale prilejuite în S.U.A. de comemorarea Bicentenarului revoluției americane dar a constituit, totodată, și un preludeu la apropiata sărbătorire a Centenarului Independenței de stat a României. La această întâlnire — organizată la inițiativa prof. Stephen Fischer-Galați de la Universitatea gazdă — au participat 5 istorici români în frunte cu acad. prof. Constantin C. Giurescu și 8 reprezentanți din diferite centre universitare americane; majoritatea comunicărilor a fost axată pe tema de istorie românească sau de relații româno-americane.

Lucrările colocviului au fost deschise în dimineața zilei de 2 iulie 1976 prin alocuțiunea prof. Johnson, președintele Universității Colorado, care și-a arătat satisfacția pentru continua dezvoltare a relațiilor pe plan cultural între Statele Unite ale Americii și R.S. România, însăși întâlnirea de la Boulder constituind o expresie a acestor bune legături și un prilej nimerit pentru istoricii americani și români de a face un schimb folositor de informații și idei.

În ședința de dimineață, prezidată de prof. István Deak de la Universitatea Columbia din New York, a luat mai întâi cuvântul acad. prof. Constantin C. Giurescu care, după ce a mulțumit conducerii Universității Colorado în numele istoricilor români participanți la colocviu pentru cinstea și plăcerea oferită lor de a fi prezenți la Boulder, a dezvoltat comunicarea *Cucerirea independenței naționale a României, rezultat al luptei întregului popor român*. Conferențiarul a relevat etapele acestui proces crucial din istoria patriei și modul în care a fost adus la îndeplinire printr-o susținută activitate pe plan politic și diplomatic, precum și datorită sacrificiilor făcute de înaintașii noștri vărsându-și singele pe cimpurile de luptă ale războiului din 1877—1878.

În continuare, prof. H. Lee Scamhorn de la Universitatea Colorado a tratat *Mișcarea de independență americană în perspectiva istorică*, insistând asupra modului în care au fost prezentate în istoriografia americană din ultimele două secole războiul pentru eliberarea coloniilor din Lumea Nouă de sub dominația metropoli engleze și crearea Statelor Unite, raliindu-se părerii celor care văd în revoluția americană un fenomen progresist ce a contribuit la răspândirea ideilor democratice de respect a libertăților fundamentale ale popoarelor.

Col. dr. Ilie Căușescu a susținut o expunere pe tema *Războiul american de independență și războiul civil american în istoriografia română*, menționând lucrările cele mai reprezentative ale unor istorici români, în frunte cu Nicolae Iorga, care au analizat trăsăturile specifice ale revoluției americane și locul ei în ansamblul istoriei universale; conferențiarul a menționat, de asemenea, aderarea opiniei publice din țara noastră la cauza dreaptă a unioniștilor animată de politica umanitară și progresistă a președintelui Abraham Lincoln, în timpul războiului de secesiune din 1831—1865, conflict la care au participat mai mulți voluntari români de partea nordiștilor. În încheierea ședinței de dimineață, prof. Frederick Kellogg de la Universitatea Arizona din Tucson a prezentat *Istoriografia Independenței României* trecând în revistă, în mod selectiv, monografiile și operele mai importante din istoriografia românească și străină dedicate războiului ruso-româno-turc și acțiunilor diplomatice care au dus la recunoașterea Independenței de stat a României pe plan internațional.

În după amiaza aceleiași zile de 2 iulie au continuat lucrările coloeviului, prezidate de prof. Robert Pois de la Universitatea Colorado, prezentându-și comunicarea, mai întâi, dr. docent Cornelia Bodea despre *Independența de stat a României reflectată în memorialistica și presa americană*; autoarea a insistat asupra rolului jucat de unele cadre universitare, publiciști și călători americani în opera de propagare a cunoștințelor despre țara noastră în rândurile opiniei publice din Statele Unite. Dr. Paul Cernovodeanu a tratat *Contactele culturale româno-americane în secolul al XIX-lea*, relevând modul în care s-a reflectat imaginea Statelor Unite în publicațiile românești ale vremii ca și în primele traduceri din literatura apărută în republic de peste Ocean.

A urmat apoi expunerea prof. Marvin Jackson de la Universitatea de Stat Arizona din Tempe, care a prezentat *Economia internațională și Independența României: o luptă de un veac*, analizând etapele dezvoltării economice a României în contextul situației economice mondiale de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea, relevând dinamismul oferit de țara noastră în comparație cu celelalte țări din Balcani. Ședința de comunicări s-a încheiat cu cea susținută de prof. Walter Bacon de la Universitatea din Denver care a dezvoltat subiectul *Independența românească: aspecte diplomatice*, arătându-se interesat mai mult de perioada interbelică și de eforturile depuse de Nicolae Titulescu, în calitate de ministru al afacerilor externe pentru normalizarea raporturilor României cu Uniunea Sovietică.

În ședința din dimineața zilei de 3 iulie 1976, prezidată de prof. F. S. Allen de la Universitatea Colorado, a fost audiată mai întâi comunicarea acad. prof. Constantin C. Giurescu privind *Cererea statului național unitar român, condiție a dezvoltării națiunii românești*, în care s-au relevat procesul de etnogenereză a poporului român, continuitatea și unitatea sa în spațiul carpato-dunărean și în special lupta purtată pentru independență și suveranitate națională.

Prof. Paul Michel on de la Colegiul Huntington din Indiana a examinat *Preludiile la Independența României, 1857—1877*, remarcând situația internă și internațională a țării noastre în intervalul cuprins între convocarea Div. nurilor ad hoc pentru Unire și obținerea Independenței de Stat. A urmat apoi expunerea dr. Sergiu Columbeanu tratând despre *Relațiile româno-americane în perioada de creare a statului independent modern român*, în care a urmărit dezvoltarea legăturilor între Statele Unite ale Americii și țara noastră de la primele contacte de ordin economic la 1843 pînă în ajunul primului război mondial. În ultima comunicare, prof. Glenn Torrey de la Colegiul Universităților de Stat Emporia din Kansas, s-a arătat interesat de *Desăvîrșirea independenței României, 1914—1918*, analizând modul în care s-a încheiat procesul de unificare statală a României prin unirea Transilvaniei și a celorlalte provincii la patria mamă, constituind naștința de veacuri a poporului nostru.

În ultima ședință a coloeviului, din după amiaza zilei de 3 iulie, prezidată de acad. prof. Constantin C. Giurescu, și-a prezentat comunicarea prof. Rada Florescu de la Colegiul universitar din Boston despre *Contacte americane timpurii cu românii: căpitanul John Smith*, dezbătând problema autenticității călătoriei efectuate în țările române la 1602 de întemeietorul coloniei Virginia din pe continentul nord-american. Apoi col. dr. Ilie Căușescu și dr. Sergiu Columbeanu au tratat *Problemele securității și cooperării internaționale pe continentul european de la sfârșitul celui de al doilea război mondial și pînă la conferința de la Helsinki din iulie-august 1975*.

În discuțiile ce au avut loc pe marginea comunicărilor susținute în colocviu și la care au participat în afara vorbitorilor și alți invitați, s-au dezbătut problemele luate în discuție, aducându-se unele completări și subliniindu-se interesul materialelor prezentate.

În încheierea lucrărilor colocviului a luat mai întâi cuvântul prof. István Deak, care a ținut să analizeze problematica tratată în cadrul celor două colocvii de istorie româno-americe de la Suceava și Boulder, preconizând ca și pe viitor să se conceapă asemenea întâlniri unde comunicările să fie grupate pe subiecte tematice și apoi prof. Stephen Fischer-Calați, în calitate de organizator al întrunirii, ce și-a făcut cunoscută satisfacția pentru bilanțul pozitiv obținut la colocviul de la Boulder în urma discutării unor probleme de interes major din istoria României și a S.U.A. și a urât să se continue fructuosul dialog inițiat între istoricii români și americani.

Paul Cernovodeanu

ILIE CORFUS, *L'Agriculture en Valachie depuis la Révolution de 1848 jusqu'à la Réforme de 1864*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1976, 216 p.

Apărută în anul 1976, în cadrul secției de istorie economică a colecției *Bibliotheca Historica Romantae* a Academiei Republicii Socialiste România, lucrarea la care mă refer este o continuare a lucrării aceluiași autor, *Agricultura Țării Românești în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, apărută în 1969 tot în Editura Academiei Republicii Socialiste România.

Așa cum se arată în *Introducere* ea se ocupă de istoria agriculturii Țării Românești în cei 17 ani „ai perioadei care a precedat instaurarea modului de producție capitalist în agricultura română”, timp în care relațiile de producție dintre țărani dependenți și proprietari „au cunoscut un nou curs, trasat de legea lui Știrbei din 1851” (p. 7). După ce se schițează importanța problemei tratate, se expun părerea lui N. Bălcescu privind începutul perioadei și cele ale lui M. Kogălniceanu, referitoare la întreaga perioadă, contribuțiile contemporanilor aceleiași perioade, Ion Ionescu [de la Brad], P. S. Aurelian și D. P. Marțian, precum și cele ale unor istorici aparținând generațiilor următoare. Se exprimă în continuare părerea că lucrările de istoria economiei agrare trebuie să recurgă în mod necesar și chiar exclusiv „la cercetări aprofundate de arhivă” (p. 11). O asemenea lucrare, stăruie autorul, „trebuie să fie în măsură să procure răspunsuri corecte la o serie de întrebări care nici n-au fost de loc puse până în prezent, sau mai curând n-au primit răspunsuri satisfăcătoare, dar care au determinat în schimb interpretări și comentarii lipsite de orice fundament documentar” (p. 11).

Tematica lucrării este enunțată prin prezentarea chestiunilor la care autorul își propune să răspundă și anume: 1) cum s-a manifestat revoluția de la 1848 la sate, ce a însemnat și ce urmări a avut ea pentru țărani și pentru gospodăriile boierilor și arendașilor; 2) cum „au evoluat în mod practic relațiile înaintea legii lui Știrbei” și ce a adus ea nou „față de Regulamentul

Organic...” ; 3) ce venituri și prin ce mijloace au scos din sarcinile clăcii proprietarii și arendașii...” (p. 11).

Referindu-se la izvoarele pe care s-a întemeiat, autorul arată că a utilizat în primul rând învoielile dintre țărani și proprietari și arendași, apoi plingerile țăranilor, reclamațiile proprietarilor și arendașilor și mai ales anchetele făcute la fața locului de autoritățile locale, statisticile, în special pe aceea a lui D. Pop Marțian pe baza recensământului său din anii 1859/1860 (p. 12). Se recunoaște totuși că informațiile de arhivă privind perioada 1848—1864 „sunt departe de a permite un studiu adinc și exhaustiv”. Cu toată lipsa unor materiale, resimțită în lucrare, autorul acesteia declară că, datorită folosirii materialelor existente, „această primă sinteză asupra agriculturii muntene în timpul ultimei perioade a relațiilor feudale se va dovedi atât de completă și atât de apropiată de adevăr pe cât cu putință” (p. 13).

Referindu-se la efectul revoluției de la 1848 la sate autorul exprimă părerea că guvernul provizoriu nu și-a ținut promisiunea de eliberare și împroprietărire făcută țăranilor dependenți prin art. 13 al Proclamației de la Islaz, din care cauză țărani au trecut la revolte și la abținerea de a presta claca și de a da dijma din produse. Un efect al revoltelor țărănești a fost și convocarea Comisiei pentru proprietate. Un subcapitol special prezintă situația rezervei în timpul revoluției și felul cum au tratat-o țărani. În același prim capitol sunt arătate măsurile luate de guvernul căimăcămiei instaurate în urma înăbușirii revoluției contra țăranilor.

În al doilea capitol sunt examinate relațiile agrare de după repunerea în vigoare a Regulamentului Organic până în ajunul legii lui Știrbei, cum numește autorul lucrării așezământul agrar din 1851. Se insistă asupra voinței guvernului Știrbei de a impune țăranilor să plătească, „cea mai mare parte a zilelor de clacă în muncă, în timp ce țărani aspirau exact la contrariul”, împotriva se

chiar să plătească claca în orice fel (p. 51). În 1850 s-a pus și problema reglementării noi a prisoaselor de pământ pentru arături, pșuni și finețe, pe baza învoielilor dintre țărani și proprietari; în cazul că plata lor nu era specificată ea consta, în mod normal, în dijma din produse (p. 59). Țăranii s-au opus cu îndârjire de a munci pe rezervă boierești, impunând chiar să se mențină sistemul „de plată a prisoaselor pe cal gorii de țărani, ci nu pe pogoane” (p. 60–61).

Relațiile agrare sub legea lui Știrbei cu subtitlul O lege nouă pentru instituitii vechi face obiectul capitolului III, arătând inovațiile acestei legi, pusă în aplicare la 23 aprilie 1852, față de Regulamentul Organic, noile condiții în care trebuia să se efectueze claca și prevederile referitoare la prestarea dijmei pe pământurile țăranilor liberi, felul pascutului vitelor după recoltare, ocupațiile neagricole supuse clacii și dijmei, claca și țiguii, și lupta țăranilor contra exploatarea. Referitor la aceasta din urmă, se menționează avalanșa petițiilor țăranilor din timpul cămărușii lui Alexandru Ghica (1858) și din primăvara anului 1859, dar principala formă a luptei antif feudale a fost, și în această perioadă, refuzul țărarimii de a presta claca și de a munci pentru proprietari” (p. 97). Se precizează însă că cea „mai obișnuită formă de împotrivire a țărarilor era fișș lor de pe o moșie pe alta, la oraș sau dincolo de Dunăre, fenomen intensificat după punerea în aplicare a legii lui Știrbei” (p. 98).

Referitor la modul cultivării rezervei este capitolul următor, IV, compus din două părți: *Rezervi cultivate cu zilele de clacă și Culi varea rezervei cu mână de lucru sal ri lu*. Introductiv se atrag atenția ca „munca țăranilor pe rezervă” cuprinde „două forme principale: aceea de clacă și aceea de plată a chiriei prisoaselor de pământ” (p. 101). În prima parte a capitolului se arată ca pe cînd proprietarii și arendașii cer au ca claca să fie întemeiată pe norma, țărarii se împotriveaua normării „pentru că, așa cum era calculată, ei trebuiau să dea în multe zile de muncă efectivă spre a împlini o zi de pământ” (p. 101). În privirea țăranilor creștea și contra numeroaselor abuzuri la care erau supuși. După statistica din 1861 în județul Brăila, țăranul „de frunte” cultiva prin clacă în mijlocul pentru proprietar 3 pogoane de pământ, dintre care unul cu grâu, unul cu orz și unul cu porumb; țăranul „de mijloc” cultiva un pogon jumătate, iar cel „de coadă” făcea diferite munci cu brațele. În partea a doua a capitolului, privind utilizarea muncii salariate pe rezerva, se arată ca ea a fost impusă de rezistența țăranilor și de voința proprietarilor și arendașilor „de a produce cât mai multe grine posibil pentru

export” (p. 109). Se atrage însă atenția că rezervele s-au extins datorită în primul rând muncii procurate de țărani în cultul chiriei „prisoaselor de pământ luate de ei în arendă” (p. 112).

Țăranii lucrau pentru ei înșiși terenuri, se arată în capitolul V, care constau din grădina de pomi și din cea de zarzavaturi din loturile legale și din prisoase, acestea formînd, sub legea lui Știrbei, „problema cea mai complicată și cea mai greu de rezolvat pentru guvern și aparatul administrativ” (p. 113). Într-adevăr, prin învoielile speciale, țăranii puteau lua în arenda, ca prisoase, oricît pământ voiau sau puteau să lucreze, plătiind chiria în bani, în muncă sau în produse, dar ei s-au opus angajării de prisoase prin măsurarea acestora cu pogoane pentru că legea nu-i silea „să încheie învoielii pentru prisoase” (p. 116).

Mutarea și izgonirea țăranilor dependenți de pe moșiile boierești, caracteristice epocii reformului regulamentar cit și celui al legii lui Știrbei, sînt tratate în capitolul VI. În timpul Regulamentului Organic îngrădește dreptul țăranilor de a se muta pe alte moșii, legea lui Știrbei „lînea să anulze pînă la cea mai mică urmă de drept a țăranilor asupra moșiei, acordîndu-le deplină libertate de a o părăsi pe aceasta” (p. 152). În continuare se prezintă modul cum au avut loc mutările și izgonirea țăranilor în perioada 1853–1858, scoțîndu-se în evidență ca Știrbei a încercat mutările, opunîndu-le adeseori tendinței proprietarilor și a arendașilor de a-l împiedica (p. 154). În timpul ce mutările au avut loc mai ales în județele de câmpie, izgonirile s-au făcut în special în județele de munte și deal. Perioada 1858–1863 începe cu numeroase cereri ale proprietarilor și a arendașilor de izgonire a țăranilor făcute sub diferite pretexte, motivele adevarate erau însă să-i facă pe țărani „să primească condițiile” puține de proprietari și arendași, să-i silească să se parasească defrișările și celelalte terenuri în muna exploatareilor îngrijorați de apropierea reformei agrare.

Constatarea interesantă se face în cap. VII privind defrișările, care, în regiunea dealurilor conștituiau baza gospodăriilor țăranesti. Legea lui Știrbei n-avea nici o prevedere privind defrișările, dar acestea erau prevăzute în „condițiile de arendare” ale moșiilor mănăstirești și în cele ale domeniilor statului, pentru apărarea drepturilor țăranilor. Într-un capitol special se prezintă modul aplicării dreptului de proprietate al țăranilor asupra defrișărilor făcute de ei sau de înaintașii lor. În timpul aplicării legii lui Știrbei, declară autorul lucrării, „defrișările au constituit practic unica lor proprietate imobiliară” (p. 182). Țăranii le considerau ca atare și s-au folosit de ele „ca proprietari absoluți”. Totuși ei erau îndatorați să dea

dijmă din produsele de pe defrișări, iar la mutare pierdeau dreptul de proprietate asupra lor (p. 184—185), ceea ce dovedește ca dreptul de proprietate „absolută” a țăranilor asupra defrișărilor era caduc!

Ultimul capitol și nu cel mai puțin interesant este intitulat *Producția agricolă*. El dă numărul populației agricole indicat în cele două recensăminte din 1853, precum și în statistica întregii populații a principatului, alcătuit pe baza recensământului făcut de D. Pop Marțian în anii 1859—1860. Au fost găsite de acest recensământ 146 931 proprietăți, din care 59 ale statului, 21 ale comunelor, 189 ale unor instituții publice, 558 ale mănăstirilor închinată, 1195 ale mânăstirilor nemchinate, 78 784 ale unor persoane particulare („în speță ale boierilor”) și 66 035 ale țăranilor liberi. Populația țărilor se compunea din 2 400 921 persoane, 1 634 702 formind populația agricolă, dintre ele 329 136 f. mii de țăranii dependenți (1 076 243 locuitori) stabiliți în 3 156 comune rurale și 5 4 0 familii (15 582 locuitori) în orașe. Numai 302 562 familii de țăranii dependenți primi era pământurile legale (de ce?), celelalte 26 574 familii fiind furnizoare de muncă salariată (p. 186—187). Subcapitolul privind tehnica agricolă arată care erau instrumentele de arat și cele de recoltat. Se indică și creșterea — înca slabă — a utilizării uneltelor perfecționate și a mașinilor agricole, precum și date privind asolamentele, ea și principalele culturi agricole.

Concluzia cărții este, la un nivel mai teoretic, prezentarea evoluției relațiilor de producție în agricultura Țării Românești în perioada 1848—1864, a culturilor și tehnicii agricole și a divizării țăranimii în păături sociale.

★

Lucrarea pe care o recenzăm este rezultatul unei stăruitoare și meticuloase cercetări a autorului ei asupra problemei a carei rezolvare e data în bună parte. Ea este o analiză adâncă, cu o bază de informare largă și cu o bună organizare internă. Concepția materialistă a istoriei utilizată a dat posibilitatea înțelegerii depline a motivelor multiple ale erencenței și neînecatatei lupte de clasă a țăranilor contra proprietarilor și a arendașilor.

Întemeiată în bună parte pe un bogat material informativ, în cea mai mare parte de arhivă, deși nu exclusiv cum pare a declara autorul ei (p. 11), caei sînt numeroase lucrările și diferitele materiale publicate la care se face referință, lucrarea istoricului Ilie Corfus aduce, față de lucrările anterioare referitoare parțial la aceeași problemă, o contribuție deosebit de valoroasă printr-o abundență și sigura informație pentru aproape toate aspectele cercetate. Constatările ce se fac sînt rezultatul unei analize profunde a societății agrare din Țara

Românească în ultimii 17 ani ai orînduirii fetdale. La este ind' pensabilă cunoașterii complexe a luptei duse de țăranii împotriva proprietarilor și arendașilor cuprinși din ce în ce mai mult de lăcomia de a le impune să muncească cît mai mult pe rezervele lor.

Atrag atenția și asupra unor deficiențe, care ar fi putut fi înlăturate dacă autorul lucrării n-ar fi fost dominat de încrederea absolută în amanunțele de arhivă. Teza conform căreia (p. 11) cercetătorul problemei s-ar putea dispensa de a utiliza lucrările și materialele anterioare, tipările, referitoare la ea, este greșită și contrazisă de în uși autorul lucrării recenzate care face numeroase trimiteri la asemenea lucrări și materiale, lucru ce se poate ușor verifica. Fără cunoașterea lucrărilor anterioare privind problema, deci fără analiza tezelor teoretice cuprinse în ele, autorul n-ar fi putut să se orienteze în labirintul miilor de dosare de arhivă privind diferitele a pecte cercetate. Lucrarea lui Ilie Corfus are un mare merit, acela de a face constatari sigure, d r ea nu apare pe un teren deșert și nu se ridică decît rarori deasupra acestora. O lipsă a lucrării stă tocmai în faptul că ea nu prezintă și circumstanțele structurale interne și externe care au influențat atît relațiile dintre țăranii și proprietari și arendași cît și cantitatea și calitatea producției agricole. Teza conform căreia creșterea vitelor „a continuat a fi principala ocupație a țăranimii, atît la munte cît și la cîmpie” (p.214) nu e adevărată decît pentru regiunile muntoase, caei în rest — chiar în regiunea dealurilor — țăranii erau în primul rînd producători de cereale p ntru hrana lor și pentru piață, tot ei fiind cei care extindeau rezerva cultivată a proprietarilor și arendașilor. Dacă țăranii „de frunte” și mijlocașii aveau vite de plug și pentru vinzare, în schimb 163 165 „de coadă”, capi de familie, adică aproape jumătate din toți țăranii dependenți n-aveau asemenea vite (p. 185—186), ei cel mult cîte o vacă, cîteva oi sau cîteva capre. Teza conform căreia (p. 11) *legea lui Știrbei* ar fi „agravată viața țăranilor dependenți în raport cu Regulamentul Organic” mi se pare exagerată, caei această lege, dacia a marit numărul zilelor de lucru pentru proprietari, a mărit însă și suprafața de teren ce se da țăranilor, a desființat slujbașii volniciei și a ușurat mutarea țăranilor în alte sate, mijloc prin care ei puteau impune învoiclii mai convenabile pentru prisoase. Definirea reformei agrare din 1864 (p. 7) ca „o împărțire a moșiilor din 1864” nu e potrivită, caei prin această reformă nu s-au împărțit moșiile la țăranii, ei s-au desființat sarcinile feudale ale acestora, cărora li s-au recunoscut ca proprii terenurile la care aveau drept de folosință conform așezămîntului din 1861. La 13 iunie 1848 Nicolae Golescu nu se afla la Craiova (p. 16) și n-a putut da atunci ordinul ce i se atribuie. La p. 27 e scris „arti-

colul 13 al manifestului din 11 iunie" deși, de fapt, *Proclamația de la Islaz* e din 9 iunie. Programul revoluționar expus poporului la această dată, a început a fi numit „constituție” numai după 11 iunie, când poporul a jurat pe el la Filaret! Părerea că defrișările ar fi constituit proprietăți imobiliare ale țăranilor (p. 182) este infirmată de faptul că țăranii trebuiau să dea dijma proprietarilor și de pe aceste terenuri. La p. 18 nota 15 și la p. 23 nota 35 sînt greșite.

Aceste observații nu scad decât puțin din valoarea lucrării, rod al unor mari și perseverente eforturi și care mă fac să fiu de acord cu autorul ei că ea „oferă o nouă și originală sinteză asupra istoriei agriculturii în timpul acestei perioade [1848—1864] și deschide prin aceasta noi perspective cercetării științifice” (p. 216).

Vasile Maciu

NICOLAE EDROIU, *Răsunetul european al răscoalei lui Horea*. Cuvînt înainte Acad. prof. Ștefan Pascu, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1976, 231 p. + 9 il.

La vasta bibliografie a mării răscoale a țăranilor români din Transilvania de sub conducerea lui Horea, Cloșca și Crișan se adaugă acum o lucrare fundamentală consacrată unui aspect al acestei impresionante manifestări sociale și național-politice a țăranimii române care s-a situat plin acum mai mult la marginea preocupărilor istoricilor aplecați asupra analizei și interpretării acestui război al țăranilor români ardeleni. Acest aspect este dat de reflectarea și ecoul răscoalei în mediul european contemporan. Cartea lui Nicolae Edroiu se înscrie așadar în genul lucrărilor de imagologie, atât de actuale și moderne în zilele noastre. Condiția primordială a reușitei oricărei lucrări de acest gen este și rămîne cunoașterea cât mai exactă a adevărului obiectiv al evenimentului istoric pe de o parte, a alcătuirii pluridimensionale a imaginii contemporane subiective a acestui eveniment pe de altă parte. Nemărturisit, Nicolae Edroiu presupune o cunoaștere profesională a răscoalei lui Horea în daturile ei factologice esențiale pentru a-și concentra toată atenția asupra reflectării acestora în preocupările, luările de poziție și ignorările voite ale contemporanilor europeni; în puține locuri se fac rectificări discrete de erori factologice; în multe locuri cititorul este avertizat de poziția de clasă și interesul politic ale diferitelor componente care la un loc plămădesc imaginea, viziunea externă, „răsunetul european” al răscoalei conduse de Horea.

Înainte de a prezenta diferitele forme de manifestare și direcții de exprimare ale acestui răsunet, autorul trece în revistă lucrările de bază consacrate evenimentelor din Transilvania de la sfîrșitul anului 1784 și începutul celui următor. (*Introducere*, p. 9—24). Se stăruie îndeosebi asupra acelor lucrări și

autori în care Nicolae Edroiu și-a aflat predecesori preocupați în parte cu anumite aspecte ale răsunetului european al acestei răscoale. Autorul își încheie acest capitol cu următoarea afirmație: „el (răsunetul răscoalei lui Horea) se propagă în cercuri concentrice mai întîi în țările române (Banat, centrul și răsăritul Transilvaniei, Moldova și Țara Românească) și apoi mai departe, în Europa aceluși timp, așa cum puține evenimente românești mai înregistraseră plin atunci” (p. 24). Expunerea ce urmează justifică cu prisosință afirmația, chiar dacă ea lasă impresia că în ceea ce privește Moldova și Țara Românească răsunetul acestei răscoale a păstrat o rezervată discreție.

Expunerea și tratarea subiectului propriu-zis debutează cu două capitole scurte în care autorul prezintă mai întîi *Frământări sociale în țările vecine în timpul răscoalei lui Horea* (p. 25—32) și apoi *Diplomația europeană și răscoala lui Horea* (p. 33—48). Războiul țăranilor din Munții Apuseni s-a propagat într-adevăr în teritoriile vecine aflătoare sub dominația imperială a Vienei, regiunile cele mai apropiate focarului răscoalei fiind cuprinse și ele pe de o parte de agitații și frământări țăranesti locale și izolate, iar pe de altă parte de o panică mai cuprinzătoare a păturilor avute și exploatare ale țăranimii. Din aceste motive, răscoala lui Horea devine, vremelnic, și subiect de discuții, corespondențe și rapoarte diplomatice, ea prilejuind intuiții, așteptări și pronosticuri politice ce se înscriu pe o scară foarte elastică și largă, de la cele mai neașteptate speranțe și speculații fanteziste la aprecieri profund realiste și realizabile.

Oricum ar fi fost atitudinea diplomației Europei contemporane față de această răscoală, un lucru se impune cu certitudine: „diplomația europeană ia act acum în chip definitiv despre o problematică a românilor din Transilvania... Acțiuni ulterioare vin și adaugă alte argumente problematicii românești din Transilvania intrată în lumina europeană mai ales datorită generației de la '48 și emigrației românești de după revoluție, care va duce o stăruitoare muncă de informare și lămurire a opiniei politico-diplomatice europene. Răscoala lui Horea, prin atenția de care s-a bucurat din partea cercurilor diplomatice din Europa constituie, însă, un moment de mare importanță în conturarea acestui proces în planul diplomației europene” (p. 48)

O dată cu capitolul al III-lea, Nicolae Edroiu deschide panorama imagologiei europene a răscoalei lui Horea. Autorul trece în revistă mai întâi *Răscoala lui Horea în presa europeană (1784—85)* (p. 49—115). După scurte considerații și incursiuni în istoria presei periodice, Nicolae Edroiu își concentrează atenția asupra ziarului sibian „Siebenbürger Zeitung”, care a publicat și difuzat primul și cele mai numeroase și valoroase articole despre această răscoală, știrile ei fiind preluate sau prelucrate de un șir întreg de ziare europene, periodicul transilvan devenind într-adevăr un „informator al presei europene” (p. 50). Cu atât mai surprinzătoare apare ignorarea acestui ziar de către istoricii răscoalei lui Horea, chiar dacă afirmația autorului din nota 6 de pe pagina 51 nu este tocmai exactă, ziarul acesta fiind cercetat încă în perioada interbelică de istoricul sas Georg Adolf Schuller în cursul documentării monumentalei sale monografii consacrate lui Samuel von Brukenthal¹⁻². Nicolae Edroiu prezintă în daturile esențiale atitudinea ziarului sibian față de răscoala lui Horea, reținând elementele semnificative ale imaginii pe care capitala Transilvaniei și-a făcut-o și exprimat-o prin intermediul lui „Siebenbürger Zeitung”. Cu același simț al detaliului semnificativ și elocvent pentru o atitudine generală, autorul reconstituie ecoul îndepărtat al răscoalei în presa europeană din Imperiul Habsburgic, Italia, Germania, Franța, Belgia, Olanda, Spania și Anglia. Căldarele anuale completează știrile presei zilnice, săptămânale sau lunare. În aceste știri surprinde în chip plăcut extraordinara

circulație a ideii de romanitate românească, planurile dacice atribuite lui Horea, simpatiile internaționale manifestate românilor ca reacție la atitudini antiimperiale. Prin intermediul acestor știri despre evenimentele din Transilvania răscolată și prin comentariile lor, autorul reconstituie de fapt atitudini ce țin de climatul spiritual și revoluționar din țara sau regiunea de unde provine fiecare ziar în parte sau știrea preluată de alte ziare. Nu puține dintre aceste articole devin surse primare pentru cunoașterea răscoalei întrucât ele se bazează pe relatări și rapoarte ale unor martori oculari sau din imediata vecinătate cu zona în care se desfășura cu intensitate răscoala.

Strîns legată de această formă a răsnețului european al răscoalei transilvane este și cea analizată de Nicolae Edroiu în cel de-al IV-lea capitol al lucrării: *Pamflete și broșuri europene din anii 1784—1785 referitoare la răscoala lui Horea* (p. 116—153).

Răscoala lui Horea se desfășoară într-o epocă marcată printr-un mare avînt al literaturii de critică socio-politică în forma pamfletelor, broșurilor și foilor volante. Ele se inspiră, de regulă, în ceea ce privește fondul factologic din știrile publicate în presa contemporană. De importanță secundară, ca atare ca izvor istoric pentru reconstituirea evenimentială, pamfletele și broșurile își dobîndesc valoarea excepțională în efortul istoricului zilelor noastre pentru cunoașterea climatului spiritual, a gândirii revoluționare și a programelor de reașezare a structurilor socio-economice și politice în conformitate cu năzuințele noii clase sociale în ascensiune: burghezia. Reacția clasei dominante și amenințate își află expresia și pe tărîmul pamfletelor și broșurilor scrise împotriva celor de inspirație și aspirație burgheză. Toate aceste constatări generale se verifică în particular în numeroasele pamflete și broșuri prilejuite de răscoala lui Horea, Cloșca și Crișan. Nicolae Edroiu trece în revistă aceste publicații, căutînd și reușind să le clasifice în funcție de atitudinea politică și ideologică a autorilor nominalizați sau anonimi ai pamfletelor și broșurilor despre răscoala țărănilor români. Nu de puține ori, asemenea publicații depășesc prin conținutul lor sfera strict evenimentială și nemijlocită, devenind adevărate programe ideologice și politice de respirație europeană, progresist-burgheză sau retrograd-absolutistă, încadrîndu-se în ampla frămîntare politică premergătoare revoluției franceze.

Faptul că răscoala lui Horea a găsit un ecou de dimensiuni europene ca nici un alt eveniment din istoria românilor pînă la ea își găsește o confirmare elocventă și în *Oglinzirea răscoalei lui Horea în arta epocii* (p. 154—170). Ca și în celelalte forme de expri-

¹⁻² G. A. Schuller, *Samuel von Brukenthal*, II, München, 1969, p. 121, n. 405 și idem, *Brukenthals Verhalten im Hinblick auf die Ereignisse von 1784*. În „Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt”, 1937, nr. 19369, p. 7—8.

mare a răsnetului european al răscoalei, oglindirea ei în arta vremii prin portrete, stampe, siluete, medalii etc., își află originea în imediata vecinătate transilvană a capilor răscoalei sau a evenimentelor legate de aceasta.

Mediul artistic contemporan din Transilvania este cel ce modulează imaginea artistică europeană a personajelor sau întâmplărilor răscoalei lui Horea. Bucurându-se de incomparabil mai multe lucrări premergătoare pentru acest aspect al răsnetului european decât pentru celelalte forme de manifestare ale acestuia pe care Nicolae Edroiu le trecuse în revistă până la acest al cincilea capitol din lucrarea sa, autorul caută să clasifice după autori (pictori, gravori) filiere și influențe, materialul iconografic cunoscut, depistează alte portrete, siluete, gravuri, desene și le interpretează dintr-un complex unghi de vedere european. Credem și noi cu autorul, că muzeele și colecțiile particulare din Europa mai tănuie multe piese din acest catalog încă nefincheiat.

În capitolul următor, Nicolae Edroiu urmărește *Alte căi de difuzare a răsnetului european al răscoalei lui Horea* (p. 171–186). Astfel de căi au fost în primul rând cea orală, prin scrisori particulare, relatări ocazionale și neoficiale, poezii, partituri de balet populare și piese de teatru. Tot în acest capitol, autorul remarcă și o formă insolită a răsnetului în străinătatea apuseană a răscoalei lui Horea, anume moda „à la Horea” ce-și face apariția în cele mai neașteptate locuri geografice, pătrunde în garderoba feminină, în coafură sau podoabele aristocratelor din Franța și Austria. Aceste reacții cotidiene reflectă exclusiv un aspect formal al răscoalei românești din Munții Apuseni, dar ele vin, în ciuda ignorării fondului ei, să rotunjească răsnetul ei complex pe plan european.

Ultimele două capitole ale lucrării sînt consacrate unor forme scrise ale acțiunii în timp a răscoalei, persistenței răscoalei în memoria contemporanilor și a urmașilor nemijlociți ai acestora. Nicolae Edroiu trece în revistă mai întîi relatări ale unor *Călători străini despre răscoala lui Horea* (capitolul al VII-lea, p. 187–193). Autorul a depus eforturi lăudabile în depistarea numeroaselor relatări unor călători străini prin Transilvania despre ecoul răscoalei lui Horea. Lista alcătuită de Nicolae Edroiu poate fi completată îndeosebi prin adăugirea altor mărturii de călători care au rămas necunoscute autorului, cu toate că ele au fost grupate cu multă acribie și conștiinciozitate de Paul Cerno-

vodeanu³. Un călător autohton, primarul sas al Mădiașului, Michael Conrad von Heyendorff, consemnează și el în autobiografia sa un ecou îndepărtat al răscoalei lui Horea cu ocazia vizitării locurilor de desfășurare a ei în anul 1793⁴.

Strîns legat de acest capitol este și cel următor, consacrat *Răscoalei lui Horea văzută de istoriografia europeană (pînă la începutul sec. XIX)* (Capitolul al VIII-lea, p. 194–203). Și aci se impune o întregire în sensul că autorul să includă în lucrare și istoriografia săsească intruct, istoricii sași contemporani răscoalei lui Horea au fost printre primii care au reținut în scrierile lor aspecte ale acestei răscoale⁵. În general se constată că autorul a ignorat rolul sașilor în influențarea mergînd uneori pînă la declanșarea răsnetului european al răscoalei lui Horea. Începutul l-a făcut desigur „Siebenbürger Zeitung”

³ Paul Cernovodeanu, *Societatea feudală românească văzută de călători străini (secolele XV–XVIII)*, București, 1973, p. 147–152, pentru călătorii englez John Paget s-ar fi impus și cercetarea articolului lui Cornelia Bodea, *Revoluția din Transilvania și Ungaria văzută de John Paget*, în „Studii și materiale de istorie modernă”, II, 1960, p. 187–221.

⁴ Michael Conrad von Heidendorff, *Eine Selbstbiographie*. Mitgeteilt von Dr. Rudolf Theil, în „Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde”, XVIII, 2 (1884), p. 249–252, vezi și *ibidem*, 1 (1883), p. 111–114.

⁵ Vezi de exemplu Michael Albrecht, *Sammlungen von kleinen Begebenheiten*, Arh. Stat Brașov, Fond Bis. Neagră, I F 13/15, nepaginat, anul 1784; însemnări anonime în ms. Tq. 181, p. 588 de la Arh. Bis. Negre; *Aus den Briefen der Familie Heyendorff (1738–1853)*, mitgeteilt von Friedrich Wilhelm Seraphin, în „Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde”, XXV, 1 (1894), p. 269–284; *Aus den Briefen des Gubernialsekretärs Johann Theodor von Herrmann*, *ibidem*, XXIII, 2 (1891), p. 482, 484–490; dar vezi și Arh. Bis. Evang. Mediaș, ms. 66; *Neu-Verbesserter und alter Kalendar auf das Jahr 1791*, Arh. Bis. Negre, 059/1, III; Michael Lebrecht, *Über den National-Charakter der in Siebenbürgen befindlichen Nationen*, Wien, 1792, p. 87; *Versuch einer Staats- und Religionsgeschichte von Stebenbürgen*, Wien, 1794, p. 178; George Michael Gottlieb von Herrmann, *Das Alte und Neue Kronstadt*, II, Hermannstadt, 1887, p. 27–80 (lucrarea este scrisă la sfîrșitul veacului al XVIII-lea și la începutul celui următor); J. G. Schaser, *Denkwürdigkeiten aus dem Leben Freiherrn Samuel von Bruckenthal, Gubernators von Siebenbürgen*, Hermannstadt, 1848, p. 60–99.

acest rol fiind remarcat primul nu de Gernot Nussbächer sau David Prodan, cum susține Nicolae Edroiu⁶, ci așa cum s-a mai arătat tot de un sas: Georg Adolf Schuller, în monografia sa consacrată lui Samuel Brukenthal, scrisă în perioada interbelică, dar apărută abia în zilele noastre⁷. Un rol deosebit în formarea opiniei publice europene asupra răscoalei lui Horea l-a jucat Samuel Brukenthal, ale cărui rapoarte la Viena s-au răspândit în cercurile imperiale și de aci au fost preluate de ziarele vieneze⁸, bogatul material arhivistic de la Sibiu și Brașov va aduce fără îndoială un plus consistent la cunoașterea acestui rol de agenție de presa europeană al comunității săsești⁹.

Nicolae Edroiu își sintetizează principalele rezultate ale investigațiilor sale într-o *Incheiere*

(p. 204–208) scurtă dar densă în conținut. Un rezumat în limba germană fac aceste rezultate accesibile și unui cerc mai larg de cititori (p. 209–214).

Efortul de documentare întreprins de Nicolae Edroiu își găsește oglindirea în *Bibliografa selectivă* (p. 215–221) cuprinzând atât lista izvoarelor inedite și publicate cît și o bibliografie principală asupra răscoalei din anii 1784–1785.

Lista prescurtărilor (p. 222) și un *Indice de nume*¹⁰ (p. 223–229) încheie această lucrare valoroasă pentru care autorul merită din plin felicitările cititorilor.

Adolf Armbruster

MILLER, A., *Mustapha Pacha Bairactar*, A.I.E.S.E.E. (Études concernant le sud-est européen), Bucarest, 1975, 466 p.

Sub egida Asociației internaționale de studii sud-est europene a apărut traducerea în limba franceză a lucrării istoricului sovietic A. Miller, care privește istoria imperiului otoman într-o epocă de mari mutații social-economice și politice — sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea.

Bogatele surse de arhivă utilizate și structurarea materialelor după o clasică, dar viabilă schemă ne permit cunoașterea aspectelor acestor transformări în societatea otomană propriuzisă în perioada denumită *niẓam-i-djedid*, începută cu reformele sultanului Selim III și încheiată cu scurtul vizirat (din anul 1808) al lui Mustafa Bairactar pașă de Rusciuc.

Prima parte a volumului ne zugrăvește criza statului otoman de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, criză care a cuprins întreg mecanismul de conducere, relațiile economice și sociale. Slăbirea prestigiului și influenței politice a sultanului are drept consecință pe plan politico-economic micșorarea prestigiului și rolului autorității centrale în fața provinciilor. Decăderea autorității centrale

s-a manifestat pe plan administrativ, prin eșecul măsurilor luate pentru stringerea datoriei de stat și pentru salvarea economiei. În sectorul militar, stîrbirea prestigiului sultanului și a miniștrilor săi a favorizat creșterea actelor de insubordonare. Criza societății Islamului este agravată și de reacția popoarelor subjgate din Balcani față de asuprirea națională, ca și de conjunctura internațională, întrucît marile puteri europene își făuresc proiecte de dezmembrare a Imperiului otoman.

La spusele autorului despre rolul popoarelor din Balcani, ținem să înscrîm o adăugire. Alături de „primii ideologi civilizatori” greci și sîrbi din galeria balcanică de propagatori ai ideii de libertate națională trebuie să-i trecem și pe români. Este cunoscut rolul lui Rigas Velestinlis în susținerea acestei idei în Balcani, în special în condițiile externe create de revoluția franceză.

Conștiința de neam și ideea luptei contra stăpînirii străine a existat însă la români — de-a lungul întregii lor existențe și s-a exteriorizat chiar de la începuturile suzeranității turcești în Moldova și Țara Românească, și supremației maghiare și habsburgice în Transilvania. Noile împrejurări internaționale de la sfârșitul secolului XVIII i-au creat un cadru diplomatic favorabil reafirmării sale. Reprezentanții *partidei pămîntene* au cerut în timpul tratativelor de pace pentru încheierea răz-

⁶ *Op. cit.*, p. 51, n. 6.

⁷ Georg Adolf Schuller, *Samuel von Brukenthal*, I–II, München, 1967, 1969, îndeosebi vol. II, p. 121, n. 405.

⁸ Vezi J. G. Schaser, *loc. cit.*, și nota 2 de mai sus.

⁹ Vezi Arh. Stat Sibiu, fond Brukenthal AA 1–4, nr. 56, 57, 61; CD 1–51, nr. 7, 125; H 1–5, nr. 175; Q 1–4, nr. 376; Arh. Stat Brașov, fond Bis. Neagră, IV F, 59; IV F 249a; Arh. Bis. Negre, Tf 37.

¹⁰ Se impune o mică rectificare: numele corect al abatelui Eder (1760–1810) este Joseph Karl Eder și nu Johann Karl Eder cum se afirmă la p. 51 și în indice de nume.

boiului ruso-turc din 1768—1774 independența Principatelor, respectiv Moldova și Țara Românească¹. Iar românii din Transilvania își afirmaseră și ei dezideratul național sub forma cunoscutului act *Supplex Libellus Valachorum*². Ideile revoluției franceze, vehiculate de cărturarii greci se grefau pe conștiința istorică de neam, care în condițiile destrămării feudalismului tindea să se transforme în conștiință națională modernă.

Modificarea relațiilor internaționale ale Porții și hotarelor sale în urma păcii de la Kuciuk-Kainargi au demonstrat autorităților turcești stringența salvării Imperiului otoman de la prăbușire. Inițiativele marilor demnitari turci purtând pecetea unei mentalități feudale s-au orientat cu precădere spre restructurarea aparatului militaro-administrativ. Aceste lucruri sînt urmărite în a doua parte a lucrării. În baza hațiserifului din 1791 al sultanului Selim al III-lea au luat ființă trupele noului sistem „nizam-i-djedid”. Prin instrucția lor — la vechiul european — ele dădeau o lovitură de grație unitărilor armate de ieniceri, tot mai indisciplinați și tot mai nerespectuoși față de persoana sacră a sultanului. Verificate în ce privește capacitatea de luptă, în 1799, pe cîmpul de bătăie din Egipt contra lui Napoleon I Bonaparte, noile trupe păreau să constituie garanția securității statului. Pe lângă acestea guvernul otoman a mai înființat și o școală de ingineri pentru construcții navale. Pentru susținerea noilor îmbunătățiri militare s-au introdus însă noi impozite, s-au creat noi instituții însărcinate cu stringerea lor; renovările cuplului de demnitari în frunte cu Selim al III-lea au devenit, simultan cu rolul lor progresist, motive de nemulțumire contra noului sistem. Acestea au fost speculate abil de clerici și forțele centrifugale, separatiste din provincii, care i-au împins pe veterani și diverse păături ale populației musulmane la rebeliuni, spre exemplu a cirjalilor de la Dunărea de jos conduși de Pazvantoglu, a feodalilor din Ianina conduși de Ali-pașa de Ianina.

Încercarea de reformare a Imperiului întîmpina dificultăți și datorită atitudinii popoarelor balcanice supuse. Prin acțiunile lor de emancipare națională, ele loveau din interior opera de modernizare și salvare a statului în vechile hotare. Activitatea gru-

pului de demnitari mai era subminată și de „intrigile fanarioților” (p. 201) pe lângă principalul dușman extern al Turciei, Rusia țaristă. Expresia de mai sus o găsim improprie și posibilă de a induce în eroare pe cititorul neavizat. „Intrigile fanarioților” se includ — din punctul de vedere al programului lor — tot în acțiunile de emancipare, de ieșire de sub autoritatea otomană. Mai concură la această apreciere și forțele motrice de realizare a programului: popoarele balcanice³.

În motivația înfrîngerii noului sistem, în afară de aceste cauze interne, intră și dificultățile externe datorate războiului cu Rusia. Dizlocarea din Constantinopol a noilor trupe și plecarea lor pe frontul din Rusia, au lăsat sultanul și grupul său de demnitari reformatori lipsiți de securitate în fața forțelor reacționare, susținute cu armate de ieniceri însubordonați și invidioși pe situația soldaților instruiți. La 29 mai 1807 aceștia s-au răsculat și l-au detronat pe sultanul Selim III urcîndu-l pe tron pe Mustafa al IV-lea, au pedepsit și ucis pe partizanii reformelor.

Sfîșiat astfel în interior de contradicțiile interne sociale, economice și politice, iar în exterior amenințat prin proiectele de modificare teritorială născute din apropierea franco-rusă, Imperiul otoman era foarte aproape de dezastrul final. Cuprînși de o teribilă dezorientare datorită acestor stări de lucruri, demnitarii otomani și sultanul Mustafa al IV-lea își pierd orice inițiativă. A treia parte a lucrării ne relatează pe larg, pe baza unei largi documentări de arhivă, în mare parte inedită, situația externă a imperiului otoman. Se revelează faptul cum ambițiile Rusiei și Franței au transformat provinciile otomane în devărate obiecte de schimb ale diplomației europene; Rusia, vecina dinspre răsărit, dorea să devină moștenitoarea sultanilor, iar Franța napoleoniană căuta să-și rezolve problemele din Occident pe seama Orientului, ce devine obiect de schimb diplomatic.

Anii 1807—1808 reprezintă epoca precizării în conștiință al dezastrului intern și extern, de la cel mai înalt demnitar pînă la ultimul soldat aflat la frontiera dunăreană. Decapitarea unor funcționari — a dragomanului Al. Suțu — sau — atacarea de către soldații a cartierului general al armatei de la Dunăre bătuit de trădare a statului — nu reușesc să oprească ruina Imperiului otoman.

În aceste grele condiții, Mustafa Bairaktar, apărca ca singura personalitate capabilă să oprească anarhia internă și să redreseze situația șubredă externă a statului turc. În jurul lui s-a strîns o mare parte a pașalelor de provin-

¹ Vlad Georgescu, *Ideile politice și iluminismul în Principatele române, 1750—1831*, București, Editura Academiei R.S.R., 1972, p. 103—104.

² David Prodan, *Supplex Libellus Valachorum of the political struggle of the Romanians in Transylvania during the 18th century*, Bucharest, Publishing of the Acad. of the Socialist Republic of Romania, 1971.

³ P. P. Panaitescu, *Coroșdența lui Constantin Ipsilanti cu guvernul rusesc 1806—1810*, București, Cartea Românească, 1933.

cie nemulțumită de Mustafa IV, a armatei de la Dunăre și chiar reprezentanți ai păturilor sociale de jos, pătrunși de fanatismul religiei islamice. Așa s-a făcut că la Rusciuc s-au pus bazele comitetului secret „Rusciuc rayani”, susținut financiar de „eminența cenușie” Manuk Mirzaian (Manuc-bei).

La începutul anului 1808 are loc marșul „amicilor” conduși de Bairactar asupra capitalei otomane. Scopul imediat era înlăturarea sultanului Mustafa IV și readucerea conducătorului „legitim”, Selim al III-lea reformatorul. Dar acțiunea lor s-a complicat la fața locului prin uciderea lui Selim de către partizanii lui Mustafa. Bairactar îl proclamă sultan pe nepotul lui Selim, Mahmud al II-lea; iar grupul „amicilor” formează cabinetul ministerial. Bairactar se instituie mare-vizir.

Prezența grupului de la Rusciuc în jurul sultanului inaugura o etapă nouă în exercitarea puterii centrale. Astfel, sultanul domnea și nu governa, autoritatea efectivă în acest sens avînd-o miniștrii săi. Aceștia, la rîndul lor, erau responsabili în fața feudalilor din provincii. Responsabilitatea ministerială era un element modern introdus în practica guvernării statului otoman. Această situație a autorității de stat era în același timp contradictorie. Latura nouă — responsabilitatea ministerială — era încadrată de cea veche existentă clasei feudale, în esență conservatoare la renovarea bazei economice.

Actul de consacrare al acestei stări de lucruri era „convenția de alianță” încheiată între „amicii din Rusciuc” în calitate de miniștri și feudații din provincii. În schimbul acordului din partea feudalilor pentru libera exercitare a puterii în sectoarele administrativ-politic și militar, „amicii” se obligau să le respecte primilor dreptul de posesiune asupra pămînturilor aflate în folosință. În baza acestei convenții, Bairactar și miniștrii săi au trecut la repunerea în practică a reformelor militare ale lui Selim. Sub un nume nou, „seimenii instruiți” — fostul corp de armată nizam-i-djedid era refăcut și lărgit. De altfel s-a instituit serviciul militar obligatoriu pentru categoriile lucrative ale populației: meteșugari, comercianți,; nesupunerea în armată se pedepsea cu execuția capitală. Pentru întreținerea trupelor s-a recurs apoi la reforme fiscale. Una din ele — trecerea atribuției încasării capitației asupra creștinilor din mîna fermierilor turci în aceea a patriarhilor — căuta să lărgească baza etnică de susținere a autorității grupului de la Rusciuc. Aceste măsuri efectuate sub conducerea lui Bairactar erau menite, ca și cele ale lui Selim III, să aducă o corectare sistemului militar-feudal otoman. Dar Bairactar săvîrșea astfel aceeași greșeală de concepție, pornind de la deformarea aparatului militar-

administrativ și nu a bazei social-economice; de fapt era el însuși posesor de domenii în zona Rusciucului.

O altă greșeală consta în mijloacele de înfăptuire a programului său, care atingeau deseori limite extreme. Execuțiile de ieniceri nesupuși erau apoape zilnice și spreau nemulțumirea maselor de musulmani, al căror mijloc de trai — în condițiile corupției și lipsei de securitate a averii și persoanei — era biletul de ienicer. Nemulțumirea populației musulmane a putut fi astfel speculată din nou abil de cler, ca în timpul lui Selim III. Pe fondul insatisfacției musulmanilor față de regimul lui Bairactar, clerul a pregătit terenul din interior pentru răsturnarea guvernării acestuia. Mersul războiului rusoturc crea și el din exterior grave dificultăți autorității grupului de la Rusciuc. Aceștia sînt împrejurările interne și externe în care clerul și ienicerii din Constantinopol dezlănțuie contra lui Mustafa Bairactar rebeliunea soldată cu moartea acestuia și a partizanilor săi. Paginile care descriu împrejurările sflrșitului lor — asediul palatului lui Bairactar, bombardarea ienicerilor de pe mare de către capudanul Ramiz-pașa — dau sentimentul faptelor aproape văzute pe viu. Aici informația istorică este servită de valențele literare ale autorului. Este impresionant sflrșitul demn al lui Bairactar. Spre deosebire de acest fapt, apare suspectă conduita lui Manuc-bei. Este lesne de crezut lipsa de interes a conducătorului de la Rusciuc, prins în mrejele plăcerilor seraiului, față de zvonurile despre organizarea unui atentat la viața sa. Dar cum a putut Manuc-bei, prezentat ca un „om de afaceri, numit de altfel „eminența cenușie” a grupului de la Rusciuc, să petreacă în acea noapte cu ferestrele luminate a giorno și să nu simtă pulsul orașului, pe străzile căruia circulau cete de ieniceri înarmați și gălăgioși?

După moartea lui Bairactar, anarhia societății otomane și-a reluat cursul, lărgit acum în interior prin rezistența feudalilor provinciali, foști membri ai „convenției de alianță” care luptau să-și mențină averea și puterea cștigate în timpul guvernării „amicilor”. Pe plan extern, ruina se manifesta pe frontul dunărean.

Armata otomană lipsita de conducătorul energetic ce fusese Bairactar — însăși semnificația numelui său „port stîndard” reprezenta un simbol — a trebuit să cedeze în fața armatei ruse. Din punct de vedere diplomatic, Mahmud al II-lea, șeful statului turc, era încă prea slab pentru a merge pe linia externă a lui Bairactar, de salvare a Imperiului de la dezintegrarea teritorială. Astfel că Turcia a continuat să fie un obiect de schimb pe masa diplomatică a marilor puteri europene.

Eforturile depuse în emigrație de fostul capudan al „amicilor”, Ramiz-pașa, n-au putut nici ele să schimbe cu ceva această situație externă.

Scurta guvernare a „amicilor din Rusciuc” n-a reușit, prin urmare, să oprească drumul spre prăbușire a Imperiului otoman. Clasa feudală conducătoare, din care făceau parte și „amicii” — în condițiile în care era ea însăși amenințată din interior economic și politic — nu avea această capacitate. Burghezia a apărut în societatea otomană mai târziu decât la celelalte popoare europene; lucru explicabil datorită faptului că baza economică a lumii osmane erau teritoriile cucerite prin războaie de crotopire. Înnoirile în politica internă de stat serveau în realitate vechiul sistem militar-feudal. În orice caz epoca scurtă a autorității „amicilor” a dat primul semnal al nevoii de refaceri în Imperiul otoman, căruia i se puneă grava problemă a existenței sale în condițiile anarhiei feudale

interne de la sfârșitul secolului XVIII — începutul secolului XIX și al expansiunii marilor puteri europene pe seama teritoriilor Imperiului otoman.

Înainte de a încheia prezentarea de față, trebuie să remarcăm metoda de lucru utilizată, în sensul introducerii de note după fiecare capitol, în parte, și însoțirii lucrării cu glosar de termeni mai puțin cunoscuți privind denumirea unor funcții sau instituții otomane.

Subliniind importanța publicării operei lui A. Miller, la noi, se mai cuvine să aducem spre luare aminte bogata informație din arhivele ruse pe care se sprijină. Numeroase documente au fost adunate de curând de cercetători români în volumul IV din *Seria Nouă* a colecției Hurmuzaki⁴ și ele dau încă posibilitatea completării subiectului respectiv printr-o nouă viziune istorică.

Lucia Taftă

HÉLÈNE VÉDRINE, *Les philosophes de l'histoire. Déclin ou crise ?* Paris, Payot, Petite Bibliothèque Payot, 1975, 200 p.

Proliferarea lucrărilor consacrate metodologiei și chiar filosofiei istoriei, în ultima vreme, constituie un simptom care poate fi interpretat în diferite moduri. Istoria este chemată astăzi să-și confrunte perspectivele, metodele și concluziile cu aportul diferitelor științe sociale adiacente ei. Un dialog tot mai fecund se desfășoară de câțiva vreme, pe deasupra frontierelor lingvistice și disciplinare, între istorici și sociologi, etnologi, antropologi și etologi, politologi și futurologi. Un fenomen complex de confruntare a rezultatelor obținute, în diferite domenii de cercetare socială, se desfășoară sub ochii noștri. Obiectivul final al acestui dialog tinde, tot mai pregnant, a fi acela de a i se rezerva istoriei un dublu rol: un rol, metodologic, de coordonare și de testare, în dublă perspectivă, diacronică și sincronică, a rezultatelor globale obținute de toate științele umane; și un rol de orientare a politologiei spre perspectivele viitorului, în funcție de experiențele temeinic analizate ale trecutului¹.

¹ Pentru istoriografia britanică — de care Hélène Védérine nu se folosește în investigațiile ei — lucrarea de sinteză în problematica istoriei rămâne încă aceea a cunoscutului istoric progresist Edward Hallett Carr: *What is History?* (Londra, Macmillan, 1961, 200 p.) În care se discută critic numeroase concepții asupra metodologiei istoriei, elaborate de ordul Acton, R. G. Collingwood, J. B. Bury,

Profesoară la Sorbona, Hélène Védérine consideră că toate cercetările, fie vechi, fie noi, practicate în vastul domeniu al științelor umane, au fost și sînt încă influențate de concepții filozofice complexe asupra sensului evoluției omenirii. Chiar dacă sintagma „filosofia istoriei” tinde să capete un sens peiorativ, ea este postulatată și practică încă pe scară mare. În esență, seriind datele problemei, autoarea reține două mari concepții care, în ultimele două veacuri, s-au străduit să stabilească fundamentele „științifice” ale istoriei. Fiecare din aceste concepții își are izvorul într-una din cele două mari concepții filozofice, antinomice, care și-au disputat

Sir Lewis Namier, Sir Isaiah Berlin, H. Butterfield, G. Elton, Karl Popper (*The Poverty of Historicism*, tr. engl. 1957), etc. Pentru școala istorică franceză, în afara grupului de la *Annales* (E.S.C.), importante sînt mai ales recente studii ale lui Pierre Villar și ale lui Pierre Chaunu. Una din ultimele lucrări ale lui Pierre Chaunu, *Histoire, Science sociale* (Paris, 1974) a format obiectul unei recenzii în „Revista de Istorie”, tom. 29, Nr. 2 (1976), p. 289—302.

⁴ *Rapoarte consulare ruse (1798—1806)*, vol. IV, *Colecția Hurmuzaki* (Serie Nouă), sub redacția lui Andrei Oțetea, îngrijit de Alvină Lazea, București, Editura științifică, 1974.

gîndirea germană: concepția criticistă, kantiană, care se străduiește să răspundă la întrebarea: „În ce condiții devine cu puțință o cugetare asupra istoriei”, deci se situează în perspectivă și problematică precumpănită epistemologică; și concepția hegeliană, care se străduiește să descopere „motorul istoriei”³.

Nici o punte dialectică temeinică nu a fost încă aruncată între aceste două orientări aparent antinomice, prima străduindu-se să analizeze sistemul epistemologic care să poată verifica și testa legitățile propuse de cea de-a doua, pentru a îngădui, la lumina acestor legități, temeinic testate, liniile de evoluție spre viitor.

Se știe, astfel, că filosofii neo-kantieni combat istoricismul și, în general, contestă orice pretenție a istoriografiei de a obține statutul de știință exactă, întrucât, cum afirmă, de pildă, Karl Popper, istoria nu poate determina și prevedea modul exact de înlănțuire a fenomenelor umane, în trecut sau spre viitor. Dar, consideră autoarea, altfel se petrec lucrurile în laborator, unde savantul poate, la largul lui, să coordoneze și să varieze condițiile în care-și experimentează și-și testează ipotezele de lucru; și altfel se petrec ele în cadrul spațiului și al timpului deschis, în care istoricul, sau sociologul, trebuie să țină seama de voință, de interesele, de prejudecățile, a milioane de ființe omenești. Ființe despre care, cu concursul biologiei, al etnologiei și al psihologiei, se poate prevedea, la rigoare, cum ar funcționa *in abstracto* și izolat; dar despre care nimeni nu poate și cum vor funcționa *in concreto* și interdependent, corelat cu alte ființe omenești. Există mii de corelații și de combinații posibile, cu ponderi diferite, de la caz la caz.

Această situație perpetuată a îngăduit istoricilor să eschiveze problema arzătoare a prezentului, să pregete să-și reinvestească modelul lor de integritate a realității sociale, în funcție de experiențele trecutului, în prezentul deschis. Singurul gînditor care a avut un asemenea curaj rămlne, plin în prezent, Karl Marx, care a analizat temeinic structurile și mecanismul sistemului capitalist.

Și Sartre denumeste, pe drept cuvînt, marxismul, „la philosophie indépassable de notre temps”.

★

Autoarea consacră cîte un capitol diferitelor concepții asupra istoriei care pot fi încadrate, fie pe linia moștenirii hegeliene, fie pe aceea a moștenirii kantiene. Începînd cu expunerea critică a filosofiei istoriei în concepția lui Hegel se reia formula din *Phänomenologie des Geistes*: „Istoria reprezintă devenirea care se actualizează în cunoaștere și astfel se automediatizează”, atrăgîndu-se atenția că nu putem explica gîndirea lui Hegel asupra istoriei prin folosirea vreunei grile descriptive contemporane, ci în măsura în care ținem seama de *Weltanschauung*-ul generației lui Hegel, adică a acelei păture intelectuale europene care a devenit matură între 1789 și 1800, după primele experiențe ale Revoluției franceze³. În avalanșa războaielor și mutațiilor declanșate de revoluția burgheză, istoria devine, în același timp, meditație și mediere, avînd, în sfîrșit, privilegiul experimentului concret; și rîvnind, la lumina lui, să genereze un nou sistem de cunoaștere. Istoria lua astfel locul deținut de fizică în secolul Luminilor, acela de model experimental de cunoaștere, de data aceasta socială. Dar Hegel, cum observase încă din 1843 Karl Marx, în acerba analiză făcută concepției statului în gîndirea lui Hegel, a sfîrșit prin a vedea materializarea predilectă a *Weltgeist*-ului postulat de el în „clasa universală” a funcționarilor birocraticii monarhiei prusiene! Antinomia postulată de Hegel între *momente*, ca produs al istoriei, și *concepție*, ca produs al epistemologiei, nu are aceeași structură ca antinomia dintre adevăr și eroare, dar conferă istoriei, ca disciplină științifică, o anumită ambiguitate, care se cere depășită în vederea folosirii lecțiilor istoriei în prezent și spre viitor.

Istoria ajunge la concept prin medierea timpului și poate astfel, considera Hegel, să năzuiască la activitatea filosofică supremă: aceea care îngăduie sesizarea modalităților

³ Autoarea notează, cu bună dreptate, că gîndirea hegeliană a fost, multă vreme, puțin cunoscută în Franța și Anglia, în orice caz, mult mai ignorată decît filosofia kantiană. Abia în ultima vreme au avut prilejul istoricii francezi, de pildă, să dispună de o traducere — încă incompletă, dar totuși substanțială — a operei lui Hegel în limba franceză, ca și de prețioasele exegeze hegeliene ale unor Jean Hyppolite și Jacques D'Hondt (a cărui sinteză *Hegel philosophe, de l'histoire vivante*, datează din 1966 Paris, P.U.F., 486 p).

³ Condiționarea strictă a gîndirii istorice, juridice și politice a lui Hegel, de experiențele, desfășurate sub ochii săi, ale revoluției burgheze, constituie una din teme pregnante analizate de Jacques D'Hondt în exegezele sale asupra concepției istoriei la Hegel. Aceste experiențe au contribuit, evident, la identitatea postulată de Hegel între viață și adevăr. Revoluția din 1789 a reprezentat într-adevăr, în istoria europeană, unul din acele privilegiate „ceasuri ale adevărului”, de care istoricii și sociologii se pot folosi ca de un prețios experiment.

după care realul se dezvoltă în esența lui și prin propria lui mișcare. Istoria nu descrie numai geneza ideală a societății, în timp și prin timp, ci și evoluția înfruntărilor dintre om și lume, ceea ce implică necesitatea formulării unei teorii a violenței, a culturii și a educației. De aici celebra metodă dialectică după care Hegel gîndește istoria, începînd cu cuplul „stăpîn-slugă”. Cultura, considera Hegel, transformă lumea, întîi prin munca sclavilor și apoi prin munca oamenilor liberi. Pe fundalul plin de suferințe, de scepticism și de conștiință tulbură, care constituie caracteristica vechilor societăți, se desfășoară totuși panorama măreață a înfruntărilor ideologice, politice și sociale.

Hegel, folosește, de fapt, două scheme, două registre, de gîndire: teoria naturii umane și teoria procesului evolutiv în temporalitate, ca o condensare a amintirii și a experienței. Adevărul rezultă, pentru Hegel, din confruntarea dialectică a antinomiilor și, în ultimă analiză, din confruntarea omului cu lumea și cu societatea, a conceptelor cu realitatea în care sînt puse în lucru conceptele.

Marea problemă, atît de actuală, a alienării, este urmărită de autoare în gîndirea lui Hegel și apoi în gîndirea lui Marx. Suprastructura societății capitaliste, considera Karl Marx, urmărește, vizibil, organizarea indispensabilă a iluziei. Trăvialul revoluționar trebuie deci să înceapă prin justa sesizare a problematicei alienării și prin demistificarea aparatului alienant, care operează prin reificarea, fetișism și ideologia clasei burgheze conducătoare. Gîndirea lui Marx ne îngăduie, consideră autoarea, să-l înțelegem pe omul de azi și să renunțăm la dogma unei esențe eterne, petrificate, absolute, de umanitate. Marx a separat în permanență analiza generală și abstractă (urmărind detectarea esențelor), de investiție concretă a unei realități precise. Articulația istoriei și a teoriei se efectuează deci, în gîndirea marxistă, conform unor determinări specifice cîmpului de explorat consideră autoarea.

În concepția lui Marx cunoașterea lumii și, în particular, a complexității sistemului social este menită să întemeieze programul de luptă pentru înfăptuirea idealului comunist. Filozofii — scria Marx — „nu au făcut decît să interpreteze lumea în diferite moduri, important este însă de a o schimba”. Pentru Marx, filozofia nu este doar o concepție despre lume, un mod de a explica fenomenele naturale și sociale, ci, exercitînd din plin aceste atribute ea este totodată o metodă, un instrument, o călăuză în activitatea practică. În filozofia marxistă, aspirația nobilă spre eliberare socială și spre umanism, proprie celor mai generoase spirite din veacurile trecute, în particular,

sociaștilor utopici, fuzionează cu analiza și cercetarea științifică a vieții sociale moderne. Ca autentic dialectician și revoluționar, Marx privea însă totul, îndeosebi procesele economico-sociale și politice, în devenire, în conexiune și „scurgere” istorică. El a descoperit, sub aparențele unei structuri sociale stabile și armonioase, natura obiectivă a contradicțiilor antagonice care măcinau sistemul ca atare: cu o perspicacitate uimitoare, el a văzut și forțele motrice chemate să transforme radical relațiile economice, sociale și politice profund inechitabile, motorul intelectual și moral, înfăptuitorul fizic al acestor transformări fiind proletariatul produs chiar de capitalism.

În continuare, în lucrare se fac interesante referiri asupra caracteristicilor filozofiei unor mari gînditori ca Antonio Gramsci, Jean-Paul Sartre sau a unor curente și școli teoretice ca funcționalismul sau structuralismul.

Meditațiile celulare ale lui Antonio Gramsci — una din primele victime ale sistemului totalitar fascist — l-au îndemnat la scoaterea în relief a funcției sociale a intelectualilor⁴ și la o analiză pregnantă a ceea ce el numea *societă civi*le, suprastructurată de aparatul de stat. Marele gînditor comunist italian urmărea cu stăruință problema ideologică a realizării consensului social, în vederea demitizării fetișismului capitalist și a biruinței finale a socialismului în statele Europei occidentale. Conștiința de sine a clasei muncitoare reprezenta, pentru Gramsci, consecința unui lung proces asemănător *catharsis*-ului aristotelic. Ca și Gramsci, Georg Lukács urmărea elaborarea unei filozofii a realității, conforme gîndirii marxiste în perspectiva contemporaneității. O asemenea filozofie, considera Lukács, trebuie să insiste asupra noțiunii de totalitate, specifice marxismului. Pornind tot de la noțiunea de alienare, el elaborează o întreagă teorie a istoriei și preconizează abandonarea oricăror ideologii justificatoare ale alienării de orice fel. Umanismul socialist, considera Lukács, nu putea concepe depășirea realității pe cale individuală, ci permanenta confruntare a individului cu realitatea obiectivă, care-și impune, pretutindeni și în orice stadiu al evoluției umane legislațiile inexorabile.

★

Jean Paul Sartre a căutat și el, în sinteza lui apărută în 1960 sub titlul de *Critique de la raison dialectique*, să elaboreze o teorie

⁴ În importantul său studiu care figurează și în traducerea română a *Operele alese* ale lui Gramsci (București, Ed. Politică, 1969) sub capitolul „Intelectualii și organizarea culturii” la pag. 241—260.

originală a istoriei. Pentru Sartre, „ceea ce este esențial nu este să aflăm ceea ce s-a făcut din om în decursul istoriei, ci ceea ce a ajuns să facă omul din ceea ce au făcut alții din el”⁵. În lucrarea lui, Sartre caută răspunsuri la trei întrebări și anume: (1) în ce condiții este cu puțință cunoașterea istorică? (2) până la ce limite ne pot fi utile corelațiile stabilite de istorici între diferitele tendințe din trecutul societăților omenești? (3) în sfârșit, ce înțeles are rațiunea dialectică?

Proiect ambițios și care urmărește, în mod limpede, să arunce prima punte temeinică între epistemologia kantiană, (aplicată metodologiei istorice), și dialectica hegeliană. Sartre se străduiește astfel, în acest prim volum, să pună bazele unei antropologii dinamice și, pentru aceasta, să determine critic statutul adevărului în științele sociale.

„Omul este mediat de fenomenele exterioare lui, în măsura în care aceste fenomene sînt, la rîndul lor, mediate de om”, afirmă Sartre (p. 165). Dialectica necesitate — libertate conferă istoriei poziția ei specifică, singulară, în cadrul celorlalte științe. Dar elementul în jurul căruia se orientează gândirea istorică a lui Sartre rămîne *raritatea*, ceea ce explică strînsa legătură dintre evoluția istoriei și fenomenele economice. Raritatea, tăgăduire a omului de către om prin intermediul materiei, reprezintă motorul istoriei, pentru Sartre. Ea prilejuiește violența și, prin interiorizare psihologică, dezumanizarea, iar prin exteriorizare socială, constrîngerea. Raritatea determină o continuă discontinuitate, un proces de ruptură, între natură și istorie. „Materialitatea inorganică se închide asupra multiplicității umane și-i prîface pe producători în produse”, fenomen analizat cu atîta pregnanță de Karl Marx pentru societatea capitalistă. Pentru Sartre, menirea istoricilor nu constă în descoperirea „motorului” istoric, ci în elucidarea dinamicii specifice fiecărui grup uman, în fiecare societate istorică. Depășirea alterității — fundament al alienării omului — nu se poate realiza, pentru Sartre, decît într-o nouă dialectică a grupelor de producție, ajunse la conștiința de clasă și la sesizarea sistemului de mistificare intrădus de statul birocratic capitalist.

★

⁵ *Critique de la raison dialectique, op. cit.*, p. 134. Autorul consideră că e vorba de un prim volum, consacrat unei teorii generale a posibilității deslușirii adevărului în istorie și a semnificației istoriei. Într-un al doilea volum încă neapărut, Sartre își propune să exemplifice istoric corelația necesității cu libertatea, corelație care sustrage istoria rigidității necesității.

Sociologii germani de la sfîrșitul secolului trecut, în frunte cu Wilhelm Dilthey (1833—1911) și cu Max Weber (1864—1920) au abordat critica istorică mai ales într-o perspectivă anti-positivistă și neo-kantiană. Ei s-au străduit să determine condițiile *accessului la trecut* al cercetătorilor și, pentru aceasta, au elaborat conceptul de *Wirkungszusammenhang*, sintagmă îmbinînd sensul interdisciplinarității, al complexității și al eficienței. O metodă specifică școlii istorico-sociologice germane a fost folosită de Max Weber prin cunoscutul său concept de *idealtypus*, matrice conceptuală elaborată din necesități metodologice, pentru o cît mai justă cercetare, conceptualizare și înțelegere a datelor empirice, documentare, asupra cărora operează cercetarea istorică. Concepte ca „feudalism” sau „capitalism” devin, la Max Weber și la elevii lui, asemenea *idealtypus*, care îngăduie făurirea de ipoteze de cercetare, în același timp analitice și sintetice, pentru diferitele varietăți de feudalism și de capitalism, în vederea deslușirii fondului comun al fenomenului, dar și pentru explicarea și testarea, comparativă, a varietăților respective.

★

Recentele teze structuraliste, reprezentate, cu atîta vogă, de Claude Lévi-Strauss și de Michel Foucault, adîncesc problematica — și, pentru unii istoricii antinomia — dintre sociologie, erijată în continuatoare a filozofiei, și disciplinei istoriei. Problema de totdeauna a istoriei s-a redus la dilema următoare: cum să fie explicate mutațiile sociale specifice fiecărei societăți istorice și, în același, cum să putem concepe un sistem generic de explicație a evenimentelor istorice, sistem aplicabil ansamblului fenomenelor istorice planetare?

Școala funcționalistă în sociologie tinde să vadă, dincolo de oameni, *structuri*, în speță, *sisteme*, funcționînd după anumite tensiuni constante, de obîrșie preistorică. Cu toate afirmațiile lui în favoarea unei colaborări între istorie și sociologie, Lévi-Strauss, consideră autoarea, este, evident, un disprețuitor al istoriei și, mai ales, al *evenimentului*, bază a istoriei. Eveniment căruia îi opune structura. Evoluția, fenomen incontestabil în biologie, este pusă sub semnul întrebării, în etnologie și în istorie, de către structuraliști. Dificultatea ar putea fi acoperită dacă s-ar consimți la o mai categorică antinomie între *istoria staționară* (a populațiilor primitive, domeniul predilect de investigație al etnologilor și al sociologilor structuraliști) și *istoria cumulativă și dinamică*, aceea a societăților moderne, care trăiesc în plin dezechilibru al noutății.

Majoritatea structuraliștilor, consideră autcarea, au tendința să pună istoria omenirii între paranteze, mai ales pentru că o ignoră.

Dezorientați în fața haosului aparent de fenomene și de linii de evoluție, sociologii structuraliști caută să codifice istoria după criterii neistorice; și ajung astfel la negarea tendințelor planetare ale istoriei contemporane, prin argumentul că, nemaexistind posibilitatea antinomiilor și a aculturațiilor, orice progres ar fi condamnat să înceteze.

Istoria societăților apuse poate îngădui sociologilor și politologilor să contemple serii încheiate, de modele pozitive sau negative. Este singurul lor prilej de a înlocui condițiile de laborator, interzise științelor sociale, cu alte condiții experimentale, pe care trebuie să le pună la punct, evident, cu concursul istoricilor de profesie⁶.

Antinomia, incontestabilă, în practică, între spiritul filozofico-sociologic și spiritul istoric, poate fi, treptat, înlocuită cu o colaborare, care ar fi atât de utilă progresului științelor sociale. În speță, istoria caută să ne dea o grilă coerentă a explicării trecutului. Operând asupra unor *cazuri istorice*, de obicei încheiate, sistate, istoricul poate corecta generalizările pripite propuse de filozofi și de sociologi. Filozofii și sociologii refuză demersul științific bazat pe cercetare de arhive, și tind să conceptualizeze cu totul altfel decât istoricii. Procesele de continuitate și de discontinuitate sînt cu totul altfel înțelese și explicate de sociologi și de istorici.

Antinomia existențialism — structuralism, atât de vizibilă în polemicile continue dintre

⁶ În speță, cercetarea istorică nu poate experimenta în laborator, *in vitro*, din următoarele trei motive primordiale: (1) fenomenele cercetate (instituții, evenimente, personalități) nu sînt comparabile între ele *cautatis*, cum sînt elementele cu care operează un chimist sau un fizician sau chiar un naturalist biolog; (2) verificarea ipotezelor etiologice sau fiziologice emise de cercetător este practic cu neputință, testarea lor e iluzorie; (3) în sfîrșit, istoricul nu poate experimenta, nici fenomenele trecutului, din cauza ireversibilității timpului, nici ipotezele făurite pe baza lor. Singura posibilitate de experimentare, de testare, îngăduită științelor sociale, rămîne exploatarea uriașului domeniu al trecutului istoric, în care se nuanțează, în timp și spațiu, nenumărate tensiuni sociale, sub formă de instituții, de ideologii, de culturi și de civilizații. Refuzul, deliberat, al majorității etnologilor și sociologilor de a folosi acest vast și unic prilej de experimentare și testare este semnificativ. De notat, totuși excepții onorabile, printre care aceea a sociologului american Wright Mills, acesta neconștient de o formulare sociologică fără concursul istoriei comparate.

Jean-Paul Sartre și Claude Lévi-Strauss, se axează pe confruntarea a două modalități eterogene de aprehensiune a activității umane; modalități care-și desfășoară contrastul în istoria filozofiei — de la celebra „ceartă a universalelor” (realism contra nominalism) — ea și în istoria culturii (opoziția clasicism — romantism cu lungi epoci intermediare baroce). Sartre consimte să țină seama de celebrele structuri, preluate de sociologie din lingvistică și conceptualizate de Lévi-Strauss și Foucault. Dar tensiunea existențialistă a lui Sartre îl face să se preocupe în mod precumpănitor de ceea ce ajunge să facă omul din aceste structuri. În esență, de posibilitatea, și de modalitățile, fenomenului esențial, pentru istorici ca și pentru sociologii evoluționiști, cunoscut sub numele de *Social Change*.

În esență însă, constată H. Vèdrine, Sartre și Lévi-Strauss își fac reproșuri și procese de intenții în mod absolut gratuit, pentru că nu folosesc o limbă comună. Într-adevăr, în vreme ce etnologia se străduiește să degajeze *tendințele invariante*, istoria e silită să cerceteze procesele de evoluție, de diferențiere, adică acelea sintetizate sub formula de *Social Change*. Ca urmare, dezbaterea antinomică sincronie — diacronie este greșit concepută de la început. Nu se pot contrasta fenomene sociale sincronice (care sînt considerate, de sociologii structuraliști, ca funcționînd ca *sisteme cu propriile lor legități combinatorii*), cu perspectiva specific diacronică a istoriei, pornind de la elucidarea unei geneze, în timp și spațiu, și desfășurînd procese evolutive după modelul hegelian. Ceea ce aduce nou Sartre, totuși, este năzuința deblocării unor problematice rigidizate de citeva decenii; și în care lingvistica, model predilect al structuraliștilor, tinde să joace rolul jucat în evul mediu de teologie, postulînd, ca și teologia, o *fides quarens intellectum*, sub arbitriul semnului. Nu putem, de dragul unor tensiuni structuraliste, să evităm cercetarea în adîncime și extensiune a istoriei și să ne limităm la cercetarea unor „processe lipsite de subiect” și funcționînd ca atare, conchide autoarea.

Autoarea consideră că, de fapt, „filozofii istoriei stau de vorbă cu timpul și învață ceva de la timp. Istoria, pentru Hegel, pentru Marx, pentru Sartre, pentru orice cercetător autentic, rămîne cadrul privilegiat în care se făurește cugetarea asupra omului”⁷. Problematice omului, consideră autoarea, se va soluționa *prin istorie*, iar nu prin fizică sau prin etică, prin rațiunea universală sau prin recursul la antropologie, structuralistă sau nestructuralistă. E necesar însă să adăugăm

⁷ „L'histoire est ce lieu privilégié où se noue la réflexion sur l'homme” (p. 187).

aici că în opinia noastră, nu trebuie minimalizat aportul omului în istorie, rolul său de făuritor conștient al civilizației epocii sale. În acest sens sînt semnificative cuvintele lui Engels: „...În istoria societății factori activi sînt numai oamenii înzestrați, cu conștiință, care acționează cu rațiune sau cu pasiune în vederea unor scopuri anumite: nimic nu se împlințe fără o intenție conștientă, fără un scop voit”⁸. Istoria rămîne mediul esențial în care acționează oamenii, și acest mediu trebuie înțeles și explicat cît mai corect, apreciază autoarea, lucru la care subscriem și noi.

Istoria are deci, consideră autoarea, nu numai vocația, dar și îndatorirea de a deveni, în sfîrșit, operațională. Evoluția diferitelor societăți umane, problemele, tot mai pregnante, puse de această evoluție, în urma încheierii celui de-al doilea război mondial, sîlesc toate științele umane să colaboreze pentru elucidarea unor problematici globale, de soluțiile rezultate din această colaborare fiind în funcție orientarea planetei spre viitor. Încă de pe-acum, colaborarea frățească a științelor umane s-a dovedit deosebit de fecundă. Orientarea retrospectivă a sociologiei a îngăduit elaborarea unor problematici cu totul noi, la care generațiile trecute de gînditori nu au apelat niciodată; s-a putut depăși, astfel, orizontul documentului scris, testimoniu al claselor stăpînitoare, pentru a se pătrunde, pe diferite căi, în mentalul claselor năpăstuite de istorie; s-au stabilit relații noi și fecunde între istoria culturală și istoria socială; s-a analizat, în perspectivă istorică și sociologică, „arheologia cunoașterii” morbiditatea latentă și insanitățile mentale specifice anumitor epoci și culturi apuse.

Rezultatul a fost tendința de a se elabora noi viziuni explicative ale trecutului, în locul anumitor scheme abandonate pe parcurs. S-a mai încercat, cu un succes îndoielnic, să se transpună modele explicative contemporane, în vederea unei mai juste și mai coerente înțelegeri a trecutului. Toate aceste strădanii îngăduie, evident, elaborarea unor noi conceptualizări, care conduc, pe nesimțite, la formularea unor noi „filosofii ale istoriei”. La întrebarea figurînd în însuși titlul sintezei lucrării recenzate: *Déclin ou Crise?* cititorul poate formula, el însuși, un dublu răspuns negativ. Anume, nu e vorba de nici o criză și de nici un declin al filozofiei istoriei. Dimpotrivă, explicațiile generale date evenimentelor istorice sînt mai numeroase ca oricînd. Ceea ce se constată, din fericire, este tendința unei apropieri între perspectivele diferitelor științe umane, în vederea unei colaborări cît mai rodnice între ele, cu obiectivul comun, și general, al unei mai temeinice înțelegeri a fenomenelor sociale, în dubla perspectivă a prezentului și a viitorului. Conchizînd în încheiere că „filosofii ale istoriei nu au pierit”, în sensul că și astăzi este continuată activitatea de descifrare a sensului social al procesului istoric Hélène Védrine, prin structura dată lucrării sale exprimă totodată și recunoașterea indirectă, dar deloc neglijabilă, a prestigiului în continuă creștere, în însăși societatea capitalistă, a concepției materialiste asupra istoriei, fenomen ce reflectă adîncirea crizei filozofiei burgheze contemporane, a impasului său teoretic și metodologic tot mai accentuat.

Dan A. Lăzărescu

⁸ K. Marx, Fr. Engels, *Opere*, vol. 21, București, Edit. politică, 1965, p. 295.

* * „Boletín de la Academia Nacional de la Historia”, Caracas, Tomul LVIII (1975), nr. 229—232, 873 p.

În cele ce urmează ne propunem un succint comentariu asupra conținutului acestui important periodic venezuelan de istorie, care concentrează roadele investigațiilor cercetărilor din acest domeniu din Venezuela, precum și din alte țări latino-americane sau europene.

Se remarcă în genere din parcurgerea studiilor, materialelor cu caracter miscelaneic, notelor incluse în coloanele amintitei publicații predilecția pentru abordarea unor subiecte din epoca stăpînirii coloniale spaniole ca și aplecarea spre cercetarea istoriei secolului al XIX-lea cu specială privire asupra mișcării de eliberare a popoarelor sud-americane de sub dominația străină.

Nr. 229 se deschide cu materialul semnat de Hector Parra Márquez, care face un scurt istoric al Academiei de științe sociale și litere fondată în 1869, după care Mario Briceño Perozo, în articolul *Greșelile unui istoric argentinian* (p. 61—21) critică aserțiunile istoricului argentinian Miguel Angel Carcamo care, într-un articol publicat în 1974 și consacrat bătăliei de la Ayacucho dintre armata colonială spaniolă și forțele armatei revoluționare de eliberare, a minimizat rolul avut în luptă de Simón Bolívar și de Sucre, supraapreciind în schimb aportul altui lider revoluționar, generalul San Martín. Autorul articolului combătînd argumentat opiniile lui M. A. Carcamo, reliefează la justețe ei dimensiuni contribuția celor doi cunoscuți revoluționari sudamericani.

Tot personalității lui Bolívar este dedicat și documentarul realizat de Tomás Pérez, Tenreiro. Ocupîndu-se de *Decorațiile Eliberatorului*, acordate de diferite state și instituții, autorul subliniază că distincțiile primite de eroul național al poporului venezuelian au onorat vitejia, curajul și spiritul de dreptate care îl caracterizau.

Dintre materialele inserate în nr. 229 se mai distinge, prin analiza atentă a fenomenului și justețea concluziilor, articolul lui Robert Matthews, *Mișcările social politice din 1844 în Venezuela — preludiu la războiul federal* (p. 36—59). În cuprinsul materialului se arată că aceste două mișcări, desfășurate în timpul

ultimei perioade a președinției lui Carlos Soublette (1843—1846) au avut la bază o coaliție a partidului național, aliat cu masele țărănești, împotriva forțelor conservatoare. Autorul consideră aceste episoade ca o primă manifestare a forței în continuă creștere a țărănimii venezuelene, preludiu la pătrunderea acesteia, pînă atunci timidă, în viața politică a țării.

Magnus Mörner, directorul Institutului de studii ibero-americane din Stockholm tratează despre *Probleme ridicate de studiul istoric al societății hispano-americane din secolul XIX* (p. 60—68). Printre chestiunile pe care specialistul suedez le remarcă se numără nivelul încă scăzut al lucrărilor realizate de cercetătorii sud-americani și consacrate secolului XIX, lipsa cercetărilor interdisciplinare în acest domeniu, insuficienta atenție acordată factorului demografic în studiul evoluției societăților din America Latină în perioada menționată. Dintre sarcinile de importanță majoră care se ridică cu acuitate în fața cercetătorilor acestei epoci, dr. M. Mörner distinge în special prelucrarea critică a materialului de care se dispune în prezent, precum și inventarierea și precizarea tuturor surselor care pot conține material inedit pe aceste probleme.

Dintre celelalte materiale conținute în acest număr mai merită a mai fi menționate — *Junin* de Meli Rosa (p. 97—109) documentată evocare a dramaticei bătăliei de la 6 august 1824 dintre forțele revoluționare sud-americane și trupele coloniale spaniole soldată cu victoria forțelor autohtone de eliberare și documentarul lui Lubio Cardoza, *America Latină într-o bibliografie umanistă de la începutul secolului* (p. 121—132), în care autorul analizează personalitatea eruditului spaniol Antonio Elias de Molins, însoțind-o cu reproducerea în anexă a textului acestui util instrument de lucru.

Dintre materialele însumate în prima parte a numărului mai amintim de asemenea articolele: Rafael Annando Rojas, *Vicente Davila — La Centenarul nașterii sale* (p. 25—31); José Carillo Moreno, *Blanco Fombona în Panteonul național* (p. 32—36);

Walter Dupouy, *Funcția misiunilor religioase în indigenismul venezuelian* (p. 68—76); P. N. Tablante Garrido, *José Loreno Reyner Migares* (p. 79—91); Marcos Ruben Carillo, *Episcopul Lasso de la Vega. Aportul său la eliberarea Americii* (p. 110—120).

În nr. 230 sub genericul „Omăgiu lui Bolivar și San Martin” sînt grupate o serie de contribuții avînd ca punct de plecare personalitatea și activitățile întreprinse de cei doi marcantî reprezentanți ai generației revoluționare latino-americane din primul sfert al veacului trecut. Astfel Mario Briceno Perozo* tratează despre *Campania din sud — expediția bolivariană pentru unitatea națională* (p. 258—274), Eloy Lares Martinez se ocupă — într-un mod mai succint — de lupta de la *Ayacucho* (p. 317—323), iar I. Salcedo-Bastardo își concentrează atenția asupra șederii cunoscutului lider revoluționar argentinian *San Martin la Caracas* și legăturilor sale cu Bolivar. Tot aici se încadrează și contribuțiile semnate de Pedro Grases și Carlos Perez Jurado (*Redacția originală a discursului de la Angostura, 1819*) respectiv *Prima expediție a lui Miranda* (p. 242—248).

Un interesant studiu, tot pe această linie aparține lui Enrique de Guandía care se ocupă de *Gîndirea politică a lui Simon Bolivar și unitatea Americii* (p. 241—251). Autorul insistă asupra trăsăturilor specifice, caracterului autohton al acestor mișcări de eliberare națională de pe continentul sud-american ridicîndu-se împotriva unor concepții existente încă în istoriografia occidentală, ce au tendința de a plasa istoria acestui continent pe un plan lătrulnic, secundar în comparație cu Europa și Asia.

În acest context este înfățișată viziunea largă a lui Bolivar care a conceput eliberarea întregii Americi de Sud de sub dominația spaniolă ca un proces unitar în cadrul căruia era imperios necesară unirea forțelor tuturor națiunilor oprimate din această parte a lumii.

Unele din tezele lui Bolivar (împărtășite, cu unele rezerve și de San Martin) au depășit cadrul și epoca în care acesta și-a desfășurat activitatea; el opina de pildă ca America de Sud să constituie „o națiune de republici”. În slujba acestei idei el a depus o remarcabilă energie și o desebită tenacitate, dar realitatea istorică a arătat, cum de altfel era și firesc că acest plan, destul de utopic, era practic irealizabil.

* Activitatea și personalitatea lui M. Briceno Perozo sînt cunoscute și istoricilor noștri, cîteva din lucrările sale bucurîndu-se de o primire favorabilă din partea istoriografiei românești (vezi spre pildă recenzia lucrării sale *El Bolivar que llevamos por dentro*, 1968, apărută în nr. 5/1969 al revistei noastre).

În cadrul acestui număr mai merită a fi amintite materialele lui F. A. Batiste, *Capturarea de către autoritățile olandeze din Curaçao a exilaților politici venezueleni în tînta 1929* (p. 328—351); Ioaquin Gabaldon Marquez, *Marea — determinant al dinamismului istoric mondial* (p. 275—295), în care autorul comentează tratatele internaționale referitoare la drepturile asupra mării (Caracas, august 1975 și încearcă un crochiu istoric asupra acestui subiect), și respectiv Oscar Beaujon, *Radiațiile și cercetarea istorică* (p. 296—301).

Un conținut interesant reflectă și sumarul nr. 231. O mare parte a contribuțiilor prezente aici sînt legate de aniversarea a 150 de ani de la întemeierea statului bolivian. Astfel după *Cuvîntul omăgiu* rostit de Hector Para Marquez, director al Academiei Naționale de Istorie, în continuare sînt inserate articolele: *150 de ani de la întemeierea Boliviei de Rafael Anando Rojas* (p. 453—460); *Bolivar Miranda, San Martin și Santander* de Cristobal L. Mendoza (p. 461—467) unde sînt analizate relațiile dintre cei 4 generali), *Întoarcerea. Scurt eseu despre un om și epoca sa* de Pedro Jose Muroz (p. 468—480) — o prezentare critică, însă obiectivă, a realei personalități și a activității unui controversat personaj istoric — generalul Cipriano Castro). Cu același prilej este redat în anexă și Actul de proclamare a independenței provinciilor Perului de sus (Bolivia de astăzi) — în versiunea originală (p. 449—452).

În cadrul aceluiași fascicol, în afara materialelor cu caracter aniversativ enumerate mai sus, se remarcă materialele *Istoria contemporană a Americii Latine. Distrugerea unității* de Guillermo Morón (p. 481—497) și *Eseu scurt asupra istoriei științelor în Venezuela* de Guierardo Yépez Tamayo (p. 573—596).

În cel dintîi autorul, cunoscut istoric și autor al unei recente sinteze de bun nivel științific asupra istoriei Venezuelei, realizează o succintă trecere în revistă a istoriei Americii Latine începînd cu secolul XVIII, subliniînd în acest context rolul revoluțiilor de la începutul secolului următor ca factor de descentralizare și dezintegrare a „Americii spaniole”. Referindu-se apoi la noțiunile de naționalitate juridică și naționalitate culturală G. Morón își concentrează argumentarea pe susținerea ideii că în timp ce, din punct de vedere al naționalității juridice America Latină este împărțită în mai multe state, ca naționalitate culturală ea formează însă o unitate indestructibilă.

La rîndul său G. Yépez Tamayo își începe de asemenea excursul pornînd din secolul XVIII, cînd se poate vorbi de un debut al cercetărilor științifice în diverse domenii, cu precădere în științele naturii, medicină, fizică și matematică. Autorul se ocupă apoi

de apariția și dezvoltarea instituțiilor și publicațiilor științifice în ramurile menționate. Din cuprinsul numărului mai se cuvine a fi semnalat studiul consacrat de Blas Bruni Celli activității de colecționat de documente întreprinsă de dr. *Carlos Raul Villanueva* (p. 498—518), acțiune continuată după moartea inițiatorului de fiul acestuia, istoricul *Laureano Villanueva* (căruiua îi este de asemenea consacrată o evocare, în nr. 232, de către Hector Parra Márquez).

Nr. 232 se deschide cu articolul semnat de I. L. Salcedo-Bastardo, *Istoria și obligațiile* (p. 661—669), care tratează despre îndatoririle istoricului pe de o parte cercetător obiectiv și atent al trecutului, pe de alta membru activ al societății a căreia îi aparține și față de care este dator să-și aducă contribuția în calitate de cetățean.

În cadrul materialului *Doi caspeși deosebiți în Panteonul Național* (p. 670—689) Oscar Beaujon se oprește asupra monumentului întemeierii Academiei Naționale de Istorie (1875) în contextul evoluției social-politice a societății venezuelene din ultimul sfert al secolului trecut, iar Pedro Jose Munoz realizează o interesantă *Evocare a descoperirii Lumii Noi de către Cristofor Columb (1492—1499)* (p. 702—714).

Viața deosebit de grea a sclavilor negri de pe plantații în secolul XVIII ca și una din ridicările lor la luptă (1733—1739) formează obiectul studiului lui Lucas Castillo Lara, în timp ce obișnuita rubrică — permanentă în fiecare număr — de istorie a culturii, este de data aceasta consacrată *Reflectării culturii umaniste venezuelene în bibliografiile străine*, a cărui redacție este realizată de Lubio, Cardoza (p. 813—819).

Și în cadrul acestui ultim număr din 1975 întâlnim materiale consacrate personalității lui Simon Bolívar. Astfel Joaquín Diaz Gonzales relatează despre momentul mult discutat al jurământului din 1805 la Roma, pe Muntele Sacru, făcut de viitorul Eliberator, iar Nicolás Perazzo se ocupă de episodul acordării medaliei de onoare lui Bolívar de către guvernul peruvian în 1825.

În cadrul aceluiași număr la rubrica „Miscelanea” sînt grupate printre altele, contribuțiile lui Guillermo Morón și Tobias Lasser, ocazionate de omagierea personalității marelui istoric englez Arnold Toynbee, încetat din viață în toamna anului 1975.

Profesor la Universitatea din Londra, între 1919—1924, apoi director de studii la Royal Institute for International Affairs, A. J. Toynbee, excelent specialist în istoria veche și cea a Imperiului bizantin, și-a orientat o mare parte a cercetărilor spre problemele filozofiei istoriei. De la lucrările inițiale, unele aspecte ale istoriei elenismului, istoricul britanic și-a concentrat eforturile în direcția realizării unor mari sinteze tematice, orientate spre abordarea unor probleme globale, de ansamblu, ale istoriei umane: *Civilization on Trial* (1948). *The World and the West* (1953) și în mod special monumentală sa lucrare *Study of History* în 12 volume, elaborată între 1934 și 1961.

Ultimele sale lucrări, *Cities in movie* (remarcabil eseu asupra rolului orașelor în istoria umanității) și monografia consacrată împăratului bizantin *Constantin Porfirogenetul* și epocii sale au completat în mod armonios șirul creațiilor acestui fecund cercetător al istoriei mondiale, care-l plasează pe autorul lor la un loc de frunte în galeria marilor personalități științifice ale secolului nostru.

Autorii evocărilor menționate insistă asupra specificului metodei de cercetare a lui A. I. Toynbee subliniind faptul că, concepția sa, deși în genere de o factură pesimistă, era bazată pe o interpretare dialectică clasică a evenimentelor istorice.

Mai merită a fi menționat, în cadrul aceleiași rubrici contribuția lui Pedro Curil Grau, *Venezuela își găsește identitatea istorică* (p. 831—834) în care autorul reliefează contribuția istoriografiei din această țară la întărirea în masele largi a sentimentului și conștiinței naționale.

Toate numerele mai conțin de asemenea interesante rubrici de „Note Bibliografice”, „Știri”, „Viața academică” care fac ca sumarul acestora să aibă un conținut variat și atractiv.

În încheiere se poate aprecia periodicul amintit ca o apariție interesantă între publicațiile de acest gen din literatura mondială de specialitate. Creșterea caracterului interpretativ al studiilor conținute aici ca și lărgirea ariei cronologice investigate-atribuite care credem că trebuie să stea pe viitor în atenția colegiului său de redacție— vor conferi cu siguranță Buletinului Academiei naționale de istorie din Venezuela un profil mai larg, și o sporire a gradului de interes din partea cititorului.

Nicolae N. Rădulescu

ISTORIA ROMÂNIEI

* * * *Izvoare istorice prahovene. Contribuții la istoria mișcării muncitorești, 1929—1933*, vol. II, Ploiești, 1976, 281 p.

Istoriografia noastră marxistă a înregistrat în ultimul timp un fenomen foarte semnificativ și anume intrarea în circuitul științific a numeroase lucrări de istorie locală. În acest context se înscrie și volumul al doilea al culegerii de documente intitulată „Izvoare istorice prahovene”, perioada 1929—1933. Lucrarea apărută sub auspiciile Comitetului județean de Cultură și Educație Socialistă Prahova, este rodul colaborării fructuoase dintre Arhivele Statului, filiala județului Prahova și Muzeul județean de Istorie și Arheologice Prahova și relevă totodată seriozitatea cu care istoricii prahoveni s-au angrenat în munca de depistare și valorificare a documentelor referitoare la activitatea mișcării muncitorești din județul Prahova în perioada crizei economice.

În prefață (p. 3—4) colectivul de redacție (format din prof. dr. Ion Ștefan Baicu — redactor responsabil, prof. dr. Vasile G. Ionescu, prof. Mihai Rachieru și prof. Victor Teodorescu) își exprimă speranța și convingerea că volumul al doilea al culegerii de documente privind mișcarea muncitorească prahoveană constituie un instrument științific de lucru prețios pentru specialiștii în domeniul istoriei mișcării muncitorești și a patriei, precum și pentru iubitorii de istorie din ce în ce mai numeroși. Față de primul volum apărut în 1975, în această culegere nu au mai fost incluse documente publicate în ediții anterioare. Trebuie subliniat faptul că cele 162 de documente, cât cuprinde acest volum, sînt în mare majoritate inedite și provin în mare parte din fondurile arhivistice aflate în depozitele Arhivelor Statului județul Prahova, presa socialistă și comunistă locală și centrală din perioada 1929—1933 — perioadă de care se ocupă volumul de față precum și documentele deținute de Muzeul de Istorie și Arheologie al Județului Prahova, cât și de Arhiva I.S.I.S.P. de pe lângă C.C. al P.C.R.

Volumul pe care încercăm să-l prezentăm începe cu un documentat studiu semnat de dr. Ion Ștefan Baicu (p. 5—59) bine cunoscut

autor și coautor a numeroase studii și articole consacrate mișcării muncitorești * și se intitulează „1933—eroicele lupte proletare din Valea Prahovei”. Studiul mai sus menționat se bazează pe cele mai reprezentative documente din volum cât și pe o bogată bibliografie constituind o valoroasă sinteză a luptelor revoluționare desfășurate de proletariatul prahovean în perioada crizei economice, scoțîndu-se în evidență rolul conducător și organizatoric al P.C.R., în pregătirea și desfășurarea eroicelor lupte revoluționare.

După cum se arată în prefață în acest volum s-au introdus nu numai documente ale mișcării muncitorești ci și documente ale autorităților burgheze indeosebi organele represive ca: poliție, siguranță, jandarmerie și justiție, care scot în evidență rolul comunistilor în timpul luptelor revoluționare (p. 3).

Documentele incluse în acest volum arată că perioada 1929—1933 a fost o perioadă complexă care a culminat cu eroicele și puternicele lupte revoluționare din ianuarie-februarie 1933, care au demonstrat creșterea conștiinței și combativității revoluționare a clasei muncitoare prahovene, sporirea capacității Partidului Comunist de a organiza și conduce proletariatul.

O categorie de documente relevă spiritul internaționalismului proletar ce anima muncitorimea prahoveană și amintind aniversarea a 12 ani de la izbucnirea Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, a 15 ani de la moartea fruntașului socialist francez Jean Jaures, comemorarea morții lui Lenin, Comuna din Paris.

O altă serie de mărturii atestă sărbătorirea zilei de 1 Mai (p. 77) (p. 247), a zilei de 13 Decembrie 1918 (p. 115) și 1 August — considerată ca zi de luptă internațională Impo-

* N. Petreanu, Ilie Ceaușescu (coordonator) I. St. Baicu, I. Călin, D. D. Rusu, Mișcarea muncitorească și legislația muncii în România. 1864—1944, București. Editura Științifică, 1972; Ion St. Baicu. Greva generală a petroliștilor din vara anului 1919, în „Hronic prahovean” Ploiești, 1971.

triva războiului imperialist și a fascismului în condițiile aspre ale terorii dezlănțuite de autoritățile represive, urmările crizei economice asupra muncitorilor, a altor categorii de oameni ai muncii, exploatarea intensivă a muncitorilor din industria petroliferă.

O altă serie de documente înfățișează condițiile de trai și de muncă ale muncitorilor, relevă nemulțumirile lor, protestele muncitorilor concediați.

Altele relevă editarea de către organizația comunistă din Ploiești a unor gazete legale și ilegale ca: Prahova roșie (1931) și publicații ca Frontul Unic (1932), Avangarda roșie, care aveau menirea de a consolida și lărgi unitatea de luptă, mobilizarea operativă a muncitorilor la acțiuni revoluționare, răspândirea de publicații și broșuri comuniste în satele județului ca: Inotești (p. 142), Moreni (p. 253) sau publicații cu caracter antirăzboinic în unități militare (p. 122) (Avântul antimilitarist).

De asemenea o serie de documente subliniază activitatea revoluționară a unor militanți comuniști cunoscuți ca: Gh. Florescu, Gogu Rădulescu, C. Mănescu, Gh. Vasilichi, Șerban Dumitru, Teofil Mareș și alții, sau de venirea la Ploiești a conducătorului scriitor progresist Panait Istrati pentru a conferența în fața muncitorilor (p. 124). Documentele din volumul de față mai oferă informații și despre activitatea de solidaritate a petroliștilor și muncitorilor prahoveni cu greviștii de la Lupeni, cu cei închiși prin stringerea de fonduri și alte ajutoare materiale.

În mare parte documentele anului 1933 pun în evidență conflictul de muncă și greva de la Astra Română. Gravitatea conflictului este relevată de faptul că în februarie 1933 au venit la Ploiești ministrul muncii D.R. Ioanițescu, Armand Călinescu — subsecretar de Stat la Ministerul de Interne, cît și președintele Înaltei Curți de Casație și Justiție (p. 195, p. 202).

Unele documente ilustrează masivele concentrări de forțe militare și represive necesare pentru a înăbuși lupta dreaptă a greviștilor, folosirea armatei împotriva muncitorilor (p. 177—178). Sînt documente incluse în volum care vorbesc și de revendicări politice cum ar fi legalizarea zilei de 1 Mai (p. 148—149), sau de împletirea luptei muncitorilor cu cea a șomerilor pentru obținerea revendicărilor cerute (p. 132).

Creдем că nu greșim dacă considerăm volumul de față ca o prețioasă contribuție la activitatea de cunoaștere de către tînăra generație a bogatelor tradiții de luptă revoluționară, prin faptul că relevă lupta clasei

muncitoare sub conducerea Partidului Comunist Român pe firul existenței sale eroice pentru construirea socialismului și comunismului în România, pentru făurirea conștientă de către poporul român a propriului său destin și viitor.

Nu putem încheia fără a face cîteva considerații critice asupra volumului prezentat. Creдем că rezumatul (p. 271—272) care de fapt este traducerea prefetei în cea mai mare parte și nu face referiri la conținutul de fapt al studiului semnat de dr. Ion St. Baicu și documentele incluse în volum, ar fi trebuit să menționeze pe scurt greva de la Astra Română și Româno-Americana denumită sugestiv Bastilia Capitalistă, internaționalismul proletar care a animat proletariatul prahovean în acea perioadă, să facă referiri cu privire la tendința de unitate a clasei muncitoare prin constituirea frontului unic.

La indicele general selectiv (p. 261—270) nu au fost trecute o serie întreagă de persoane care s-au remarcat în activitatea comunistă sau oameni politici burghezi ca Iorga, Argetolanu, Grigore Filipescu. Anumite prescurtări ar fi putut fi evitate pentru a nu da naștere la echivocuri (p. 49). Unele fotografii sînt de slabă calitate (p. 71), iar la ziare lipsește numărul.

La sfîrșitul indicelui general selectiv nu s-a trecut și ziua de 1 August considerată, ca zi de luptă internațională împotriva războiului imperialist și a fascismului, facem această observație critică avîndu-se în vedere că ziua de 1 Mai și 13 Decembrie 1918 sînt trecute.

Lăudabil este faptul că editorii au ținut cont în parte de criticile aduse în unele recenzii (vezi Anale de Istorie nr. 3/1976, p. 174—175) și au reușit să pună la dispoziția cercetătorilor și publicului larg, un volum care respectă normele științifice proprii unei culgeri de documente.

Documentele au fost depistate în totalitate de arhiviști și muzeografi prahoveni ca: Florica Dumitrică, Ecaterina Hanganu, Elisabeta Negulescu, Virginia Nistor, Iulia Stănescu și Eugen Stănescu, iar volumul este întocmit cu probitate științifică, autorii selectînd cu grijă și discernămint istoric cele mai reprezentative documente.

Cele 162 documente care compun volumul al doilea sînt prezentate cronologic iar fiecare document este însoțit de un scurt rezumat și elemente de cotă, de asemenea volumul mai cuprinde și o serie de fotografii care întregesc în mod fericit structura atît de bine încheiată a culgerii de documente, precum și adnotări (p. 257—259), indice general selectiv (p. 261—270).

Necesitatea editării primelor 2 volume, rezultatele obținute și calitatea lor îndreptățesc pe deplin continuarea publicării corpului inițiat, activitate în care le dorim autorilor succes deplin.

Constantin Dobrescu

ALEXANDRU ODOBESCU, *Opere, IV, Tezaurul de la Pietroasa*, Edit. Academiei R.S.R., București, 1976, 1080 p. +134 fig. +24 pl. color.

În cadrul programului de reeditare a lucrărilor valoroase din istoria culturii românești un eveniment de seamă l-a marcat recenta apariție a volumului pe care ne străduim să-l prezentăm în cele ce urmează.

Este vorba de întrunirea, pentru întâia oară, a tuturor lucrărilor (cu excepția versiunilor scrise) dedicate de Odobescu faimosului tezaur descoperit în 1837 la Pietroasa, lângă Buzău, a fabuloasei „Cloșca cu puii de aur”.

Astfel cititorul, specialist sau amator, dar oricum iubitor de istorie, artă și frumos, poate lua cunoștință alături cu lucrările publicate, difuzate sau nedifuzate, cît și cu acțiunile auxiliare necesare studierii și redactării lucrării.

Volumul începe printr-un studiu introductiv al lui Mircea Babeș intitulat *Odobescu și tezaurul de la Pietroasa* în care sînt prezentate „Istoricul cercetărilor și publicațiilor lui Odobescu”, „Lucrările lui Odobescu despre tezaurul de la Pietroasa” precum și „Valoarea cercetărilor lui Odobescu asupra tezaurului de la Pietroasa „din care rezultă metoda și concepția științifică avansată de cercetare a celui ce poate fi socotit „drept ctitor și prim mare reprezentant” al arheologiei românești.

În continuare este dată lista scrierilor lui Al. Odobescu: studii tipărite, albume de planșe, probe tipografice, dări de seamă, memorii, adrese precum și manuscrisele studiilor, ale memoriilor și corespondenței lui Odobescu referitoare la tezaurul de la Pietroasa.

După o scurtă *Notă asupra ediției*, datorată tot lui Mircea Babeș, urmează lucrarea de căpătîi a arheologului Alexandru Odobescu *Le trésor de Pétroussa. Historique – Description. Etude sur l'orfèvrerie antique* apărută, după cum se știe la Paris, în 1889–1900, în editura lui J. Rothschild. Pentru păstrarea unei fidelități absolute față de editura originală, care constituie de altfel un model de artă tipografică, editorii prezentului volum au folosit reproducerea fotografică ceea ce conferă recentei apariții o certă valoare bibliofilă.

În continuare, folosindu-se aceeași metodă, este reprodusă ediția neterminată apărută la Paris în 1895 *Le trésor de Pétroussa. Notice descriptive et historique*.

Ultima scriere redată în volumul de față o formează seria de articole apărute în patru numere ale revistei *Columna lui Traian* (1876–1877) intitulată *Studii asupra tezaurului de la Pietroasa*.

În încheierea lucrărilor de epocă referitoare la tezaur sînt republicarea sau publicarea pentru întâia dată a *Pia desideria*, a corespondenței din 1874 cu Titu Maiorescu, 1887 cu D. A. Sturdza, miniștri ai instrucțiunii publice și a cultelor, și a unui memoriu nedat.

Toate aceste texte sînt însoțite de variante, note și comentarii alcătuite de Mircea Babeș care ajută la mai buna înțelegere a operei științifice a lui Odobescu.

Volumul se încheie cu două valoroase studii arheologice ce fac ca interesul științific față de Tezaurul de la Pietroasa să rămînă mereu treaz și în zilele noastre.

Primul din aceste studii, alcătuit de Radu Harhoiu și intitulat *Tezaurul de la Pietroasa în lumina noilor cercetări* folosește o amplă bibliografie analizînd descoperirile din același orizont cronologic și cultural din toată Europa. Pe baza tuturor acestora R. Harhoiu ajunge la concluzia, îmbrățișată înainte de alți cercetători printre care l-am putea numi în primul rînd pe Kurth Horedt, datării tezaurului în prima jumătate a sec. V și a atribuirii lui ostrogoților.

Pentru aceasta autorul ne prezintă un „Catalog al descoperirilor de piese de aur din secolul al V-lea de pe teritoriul României” însoțit de o hartă și 16 figuri ce cuprind piese descoperite și în afara teritoriului țării noastre.

Al doilea studiu datorat lui Gheorghe Diaconu și anume *Castrul de la Pietroasa* este un raport asupra săpăturilor efectuate în anii 1973–1975, deci la mai bine de un secol după cele din 1866 ale lui Alexandru Odobescu, în fortificația de piatră aflată sub actualul sat Pietroasele. Săpăturile recente au confirmat datarea castrului în secolul al IV-lea, în timpul lui Constantin cel Mare, și au adus importante informații referitoare la relațiile dintre cei ce activau în el și populația locală daco-romană.

Nu putem încheia prezentarea acestui volum fără a sublinia încă o dată calitatea remarcabilă a execuției precum și excelențele 8 planșe color după fotografiile lui Radu Ciuceanu și care prezintă *Tezaurul de la Pietroasa. Starea actuală (Muzeul de Istorie al Republicii Socialiste România)*.

George Trohani

* * * *Satu Mare. Studii și comunicări*. III, 1975, 282 p. + XXX pl.

Apariția celui de-al treilea volum, „*Satu Mare — Studii și comunicări 1975*”, acreditează continuitatea activității editoriale a muzeului sătmărean, argumentând în același timp pertința unor preocupări științifice notabile în orașul milenar.

Studiile de arheologie valorifică la nivelul interpretărilor și repertiilor, urme materiale circumscrise atât de granițele județului Satu Mare, cât și de un spațiu mai amplu din nord-vestul României. Studiul lui T. Bader *Contribuții la cunoașterea istoriei orașului Satu Mare. Descoperiri arheologice I*, configurează aspecte privitoare la existența așezărilor omenști de pe teritoriul orașului, începând din neolitic și până în secolul X. Remarcabil prin metoda de lucru, studiul sintetizează la nivelul unui minuțios (și în același timp, inedit) repertoriu, mărituri arheologice care evidențiază o indiscutabilă continuitate a vieții omenști pe teritoriul orașului Satu Mare. Viitoarele cercetări arheologice din raza orașului Satu Mare, vor elucida, cu certitudine, multe dintre rezervele și circumspecțiile autorului, prea numeroase de altfel în ultima parte a studiului sus menționat.

Lucrarea lui Z. Nánási, „*Un mormânt celtic cu inventar deosebit descoperit la Curtulșeni*”, analizează un vas de cult în formă de cizmă, datând din perioada Latene C, respectiv secolele III—II î.e.n.

S. Dumitrașcu, aduce interesante ipoteze în studiul „*Noi considerații asupra dacilor liberi de epocă romană din nord-vestul României*”. Autorul insistă, asupra distincției de esență ce merită a fi revelată între cultura dacilor liberi din nord-vestul României și cultura Przeworsk (Polonia), neexcluzând iminența unor analogii îndeobște sesizabile din cauza interferențelor și influențelor firești în cadrul evoluției istorice. Validarea ipotezelor este oferită de probele materiale ale celor mai noi descoperiri arheologice din această parte a țării și împlinită, netîndoelnic, de viitoarele cercetări.

Gh. Lazin, se ocupă în studiul „*Cercetări arheologice în sudul județului Satu Mare (zona Tășnad) I*”, de două așezări din hotarul localității Săcășeni (jud. Satu Mare) și identifică pe baza materialului arheologic două referințe certe ale continuității autohtonilor în primul mileniu al erei noastre; secolul II — IV privind dacii liberi și a doua perioadă, secolele VIII — IX. Această zonă este puțin cercetată și geografic apropiată de fruntariile provinciei romane Dacia, și, conform ipotezei autorului, ar pune în discuție reducerea aceluși „*No man's land*” o fișe nelocuită de 50—60

km existentă între granița provinciei Dacia romană și teritoriile dacilor liberi.

Evul mediu sătmărean este reprezentat de două lucrări: L. Bacru „*Stampe medievale reprezentând celatea Satu Mare, aflate în colecțiile Bibliotecii Academiei*”, și V. Ursu — Gh. Lazin „*Un tezaur monetar din secolul XVII-lea, descoperit la Tîrșolț*”. Prima lucrare se înscrie în cadrul unor preocupări mai demult încetățenite reprezentând iconografia orașului medieval Satu Mare și aduce o binevenită contribuție la completarea acestor lucrări. Lucrarea dezbate nuanțat — înlăturind unele carențe documentare și bibliografice — stampe cunoscute deja, vizând atât aspectul documentar-ilustrativ, cât și problematici legate de variantele toponimice ale orașului Satu Mare, coroborând în final ilustrația cu identificările topografice. A doua lucrare, referitoare la evul mediu sătmărean, tratează o problemă de numismatică legată de descoperirea tezaurului monetar de la Tîrșolț și completează astfel lista descoperirilor monetare din secolul XVII (Terebești, Rătești) din cadrul județului Satu Mare.

Capitolul de istorie modernă este reprezentat de materialele lui G. Ploșteanu „*Vasile Lucaciu și George Barițiu, sau continuitatea luptei pentru drepturi naționale a românilor transilvăneni și N. Antonescu, „Revista „Familia” și părțile sătmărene. I (1865—1884)*”. Cea dintâi lucrare aparținând lui G. Ploșteanu valorifică metodic informațiile istorice oferite de literatura epistolară memorialistică, stărduind asupra personalității Dr. Vasile Lucaciu în viziunea continuității și permanenței luptei pentru drepturi naționale a românilor din Transilvania în secolul XIX. Distincțiile care se impun la nivelul generațiilor de luptători politici devin, firească, aparențe în fața idealurilor luptei politice. În acest sens este oportună concluzia autorului, că „fructificând experiența lui Barițiu în împrejurările schimbate de la începutul secolului XX, Vasile Lucaciu va avea să vadă în cele din urmă realizat visul său din tinerețe, visul întregii sale vieți, unirea Transilvaniei cu patria mamă”.

N. Antonescu în lucrarea menționată intenționează o repertoriare a publicațiilor apărute în revista „Familia” referitoare la fînturile sătmărene, locul pe care l-a ocupat mai ales evenimentul cultural din aceste părți, în coloanele revistei orădene. Lucrarea are meritul de a facilita reconstituirea unei virtuale ambiante culturale-artistice din a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Capitolul de istorie a mișcării muncitorești și a P.C.R. este reprezentat de patru materiale ce vizează în cea mai mare parte epoca interbelică a istoriei contemporane.

Cel dintil este studiul lui I. Iacoș, *Privire istorică asupra activității P.C.R. în Satu Mare în perioada interbelică*. Materialul, conceput ca o viziune sintetică a mișcării comuniste sătmărene, referindu-se la obiective și momente semnificative ale luptei comuniștilor din Satu Mare, prezintă aspecte ca: înființarea în vara anului 1922 a organizației locale P.C.R., organizarea muncii ilegale după 1924, cu referințe speciale la nucleele comuniste din fabricile și uzinele „Unio”, „Princz”, „Lomas”, „Vulcan”, activitatea propagandistică și agitatorică în care o pondere însemnată o avea presa centrală și locală (în 1923 apare ziarul „Comunistul sătmărean”). Într-un mod cu totul justificat, ținând seama de complexitatea și varietatea formelor și metodelor de luptă ilegală, este analizată activitatea P.C.R. în rîndul sindicatelor și diferitelor pături și clase sociale pentru crearea unor organizații de masă legale, evidențiindu-se în același timp, indestructibila solidaritate dintre oamenii muncii români și maghiari.

Luptele revoluționare ale maselor muncitoare sătmărene în anii 1930—1933 de dr. P. Bunta, reconstituie complex consecințele crizei economice în rîndul oamenilor muncii sătmăreni, aspecte edificatoare asupra luptei revoluționare a muncitorimii sătmărene în această perioadă. Astfel, pentru ilustrarea acestor problematici menționăm cîteva argumente oferite de materialul faptic variat, prezentat de autor: „Fabricile din Satu Mare — scria ziarul Szamoc în iulie 1930 — se redue treptat, și la fabrica „Princz” din „considerente economice” s-a trecut la timpul de lucru de 5—6 ore pe zi”, numărul șomerilor este de „aproape 11.000”, conflicte de muncă și greve la fabrica de cherestea „Lomas”, la Poligrafia din Satu Mare, „Unio”. Autorul insistă asupra influenței pe care a avut-o în rîndul maselor muncitoare Congresul al V-lea al P.C.R. în organizarea frontului unic de jos, referindu-se nemijlocit la lupta și acțiunile revendicative ale muncitorilor sătmăreni. Prin multitudinea informațiilor și izvoarelor folosite, prin relevarea celor mai reprezentative momente, lucrarea rămîne un studiu de referință pentru istoria mișcării muncitorești sătmărene.

Dr. I. Babici, în articolul „Manifestări internaționaliste ale sătmărenilor în perioada dintre cele două războaie mondiale”, pune în lumină unul din aspectele definitorii și consecutive ale mișcării muncitorești sătmărene, și anume tradițiile internaționaliste mai ales din perioada interbelică. Enumerăm cîteva din manifestările internaționaliste din această perioadă prezentate de autor: participarea la Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, acțiuni de solidaritate cu

Revoluția Proletară maghiară din 1919 cu antifasciștii din Germania, cu Frontul Popular din Franța, cu lupta Spaniei Republicane, sprijinul acordat de locuitorii sătmăreni refugiaților cehi în martie 1939 etc. Toate aceste exemple permit autorului să conchidă: „Experiența dobîndită de organizația P.C.R. Satu Mare pe linia solidarității internaționaliste reprezintă nu numai bunurile de preț ale tezaurului istoriei milenare locale, ci și sarcini ale istoriei naționale”.

Una dintre caracteristicile esențiale ale mișcării muncitorești sătmărene este unitatea și frăția dintre oamenii muncii români și maghiari. Acest aspect și problematica specifică referitoare la mișcarea muncitorească sătmăreană, sînt dezbătute de L. Gergely în studiul „Din lupta comună a oamenilor muncii români și maghiari din Satu Mare, sub conducerea P.C.R. în perioada interbelică”.

Istoria contemporană a județului Satu Mare se remarcă printr-un eveniment de mare însemnătate și anume războiul anti-hitlerist culminînd cu data de 25 octombrie 1944 eliberarea Orașelor Carei și Satu Mare, dată ce semnifică eliberarea întregului teritoriu al României.

M. Inoan, în studiul „Acțiunile militare pentru eliberarea orașului Satu Mare și a împrejurimilor sale, octombrie 1944”, se oprește asupra unor aspecte de istorie militară privind operațiile purtate de diviziile 11 infanterie, 1 și 8 cavalerie din Corpul 2 armată și divizia 135 infanterie sovietică „Smolensk”. Este, de altfel, primul studiu mai complex dedicat eliberării orașului Satu Mare, și contribuie astfel la elucidarea unui moment semnificativ din războiul antihitlerist.

Capitolul de etnografie al volumului recent apărut este constituit din lucrări ce vizează aspecte etnografice din zone unanim apreciate: Țara Oașului și zona Codru: I. Iurașciuc, S. Sainelic, *Monumente de arhitectură populară. Bisericele de lemn din zona Codru*; I. Toșa, *Contribuții la cunoașterea șurilor din Transilvania*; I. Iurasciuc, *Obiecte ceramice de capacitate din centrul de olărit Vama*.

Volumul mai conține studii și materiale de muzeografie care aduc interesante contribuții și sugestii privind munca de restaurare, atît de utilă activității muzeografice.

Numărul III mai conține de asemenea o rubrică de „Muzeografie”, în cadrul căreia semnează V. Ursu, I. Erdős, E. Vancea, precum și una de „Științele naturii” (cu materiale realizate de C. Karacsony și D. Bob).

Al treilea volum din seria „Satu Mare — studii și comunicări”, rămîne, credem, un punct de referință pentru activitatea meritorie a

colectivului Muzeului județean Satu Mare și a colaboratorilor, și totodată, o garanție și promisiune pentru viitoarele cercetări.

Doru Radosav

ISTORIA UNIVERSALĂ

ROBERT A. KANN, *A History of the Habsburg Empire 1526–1918*, University of California Press, Berkley, Los Angeles, London, 1974, 646 p.

În noua sa lucrare, *A History of the Habsburg Empire 1526–1918* profesorul Robert A. Kann reia câteva din aspectele principale ale imperiului Habsburgic, din punct de vedere diplomatic, politic, instituțional, socio-economic și cultural¹. Anii de referință sînt, 1526 cînd în urma bătăliei de la Mohacs, Ungaria de nord și Boemia au fost reunite la țările ereditare, ale monarhiei habsburgice și 1918 cînd la sfîrșitul primului război mondial, odată cu dezmembrarea imperiului multinațional austro-ungar, au apărut, s-au întregit sau reformate o serie de state naționale independente cum au fost Cehoslovacia, Ungaria, România, Polonia, Serbia etc.

Obținerea Ungariei și Boemiei a însemnat nu numai o creștere teritorială pentru casa de Habsburg dar și o mărire a numărului de probleme pe care le aveau de rezolvat. Căci pînă la anul 1521, prin moștenirea imperiului latin de nație germană, reprezentanții casei de Habsburg urmăriseră o politică imperială și care prin legăturile de familie cu Spania tindea să devină universală. Ori, prin Ungaria și Boemia, politica lor s-a îndreptat în mod firesc și spre răsăritul Europei, spre conflictul cu otomanii și implicit spre necesitatea apărării acestei zone de înaintarea turcilor. Situația politică, era aproape imposibil de soluționat, pentru casa de Habsburg, ca stăpînă a Ungariei, Boemiei și a teritoriilor ereditare austriece să lupte cu succes contra turcilor, ca împărații să-și mențină supremația pe Rin și în Italia, ca moștenitori ai Spaniei să lupte cu Franța. Secolele d-a rîndul reprezentanții habsburgi s-au zbatut cu rezolvarea acestor probleme. Dar în momentul cînd și-au dat s-aua ca

vocația lor veritabilă era cea de putere duină-reană, teritoriile aflate în stăpînirea casei de Habsburg începuseră să se îndrepte spre o direcție de dezvoltare proprie.

În noua sa lucrare, Robert A. Kann încearcă să prezinte în primul rînd evoluția istorică a principalelor grupări naționale care făceau parte din imperiu. Atenția autorului s-a îndreptat atît spre acele unități mari istorico-politice cum ar fi țările ereditare, Ungaria sau Boemia, cît și spre unitățile etnice care nu aveau un spirit politic, între aceștia fiind cuprinși românii. Robert A. Kann discută problemele atît din punct de vedere al centralismului imperial în politica sa internă și externă cît și din punct de vedere istoric și etnic al entităților aflate în acest imperiu. El a fost preocupat în primul rînd de evoluția istoriei culturale a acestor grupări naționale, de asemenea de mult frămîntata chestiune a consecințelor dizolvării imperiului Habsburgic pentru istoria europeană și mondială.

Lucrarea lui Robert A. Kann este împărțită în 10 capitole, dintre care trei se referă la evoluția cultural-spirituă: capitolul IV, *Late Renaissance and Baroque Age in the Habsburg Lands (1521–1740)*, p. 102–155; capitolul VII: *Cultural Trends from late Enlightenment to liberalism (from mideighteenth century to 1980's)* p. 367–405; capitolul X, *New Beginnings: cultural Trends from the 1960's to 1918*, p. 521–566.

În subgrupa etnică a latinilor autorul a cuprins și pe românii din Transilvania și Bucovina) amintind pe scurt cîteva momente mai importante, cum ar fi situația social-politică a românilor, în raport cu națiunile privilegiate, revoluția de la 1848 și urmările ei, pacea austro-română din 1883, pacea de la București din 1918 etc.

În problemele culturale autorul acordă mai mult spațiu românilor, în capitolul VII (p. 403–404) sînt amintiți cîteva dintre reprezentanții Școlii ardelenice, cum sînt Gh. Șincai, Petru Maior, Samuel Micu-Klein; de asemenea sînt citați Aug. Treb. Laurian, N. Bălcescu (greșit scris *Bălășescu*) și Al. Odobescu în legătură cu activitatea lor pentru susținerea românilor din Transilvania; sînt mai mult subliniate activitatea și meritele culturale ale lui Andrei Șaguna; de asemenea, autorul amintește apariția unui ziar românesc la Cernăuți (1848), fondarea universității din acest oraș (1875) activitatea de istoric a lui Eudoxiu de Hurmuzaki etc. În capitolul X (p. 524–526) Robert A. Kann prezintă progresele românilor în domeniul cultural, subliniind activitatea unora din cei mai valoroși poeți și prozatori, cum sînt George Coșbuc, Ion Slavici (greșit

¹ Robert A. Kann este autorul a numeroase lucrări referitoare la problemele imperiului multinațional, cum sînt: *Nationalism and National Reform in the Habsburg Monarchy 1848–1918*; *The Habsburg Empire: A Study in Integration and Disintegration*; *A Study in Austrian Intellectual History; From Late Baroque to Romanticism* etc.

scris Jan), Octavian Goga sau cea de istoric a lui Al. Papiu Ilarian (grefit scris *Ilarion*).

Desigur că în economia cărții, locul rezervat în general românilor este mult prea restrâns față de aportul lor în istoria social-economică și politică a Transilvaniei și Bucovinei.

Lucrarea lui Robert A. Kann mai cuprinde un al XI-lea capitol, care reprezintă de fapt „argumentul bibliografic”, împărțit în două subgrupe: lucrări referitoare la imperiul Habsburgic în general și lucrări privind istoria grupărilor naționale. În această grupă sînt cuprinse și o serie de lucrări românești printre care: N. Iorga, *Istoria românilor*; *Historie des Roumains de Transilvanie et de Hongrie*; C. Daicoviciu și M. Constantinescu, *Destrămarea Monarhiei Austro-Ungare 1900—1918*; Miron Constantinescu, *Études d'histoire Transilvanie*; St. Pascu, Tibor Kilassa și alții, *Die Agrarfrage in der österreichisch-ungarischen Monarchie etc.*

Lucrarea mai cuprinde 5 anexe: statistică de populație și naționalități, lista împăraților din casa de Habsburg, cronologia principalelor evenimente de la 1521—1911, hărți și un indice de persoane și locuri.

Ștefana Simionescu

* * * *Memorial de război*, București, Edit. politică, 1976, 599 p.

După mai bine de trei decenii de la terminarea lui, al doilea război mondial continuă să preocupe numeroși istorici și politologi. Deși istoriografia sa este imensă, ea continuă să crească cu fiecare an, fapt ce se explică pe o parte prin faptul că conflictul din anii 1939—1945 a fost un moment de cotitură în istoria secolului XX, determinînd profunde mutații de ordin economic, social și politic ale cărui efecte le întâlnim și azi, iar pe de altă parte printr-o serie de probleme care au fost rezolvate parțial sau rămîn încă în stadiu de ipoteză. Un loc aparte îl ocupă în această uriașă literatură istorică memorialistică.

Extrem de variată, aparținînd a numeroși protagoniști ai „marilor înclășări”, începînd cu personalitățile politice și militare ale celor două tabere, acoperînd cronologic întreaga perioadă, literatura memorialistică rămîne în continuare o sursă de documentare istorică mai al-s pentru acele evenimente despre care alte surse mai importante tac.

Voluntul de față apărut sub îngrijirea unui colectiv de coordonatori format din Ion Cușsa, Alexandru Șiperco, Alexandru Vianu și Gheorghe Zaharia înmănușiază în paginile sale fragmente memorialistice

aparținînd a peste șaiszeci de autori în marea lor majoritate reprezentînd forțele coaliției antifasciste. Într-o scurtă prefață care deschide volumul, coordonatorii ediției relevă succint importanța literaturii memorialistice, structura și scopul lucrării. Aceasta cuprinde, patru capitole, fiecare precedat de o scurtă prezentare a perioadei tratate în capitol și a autorilor textelor selectate.

Primul capitol „Spre cel de-al doilea război mondial” se deschide cu două fragmente aparținînd lui Clemenceau în care cunoscutul om politic, unul din făuritorii păcii de la Versailles atrăgea atenția asupra pericolului unui nou război cu un deceniu înaintea declanșării lui. Sînt prezentate în continuare momente din lupta antifascistă a popoarelor italian și spaniol, semate de cunoscuții militanți comuniști Luigi Longo și Dolores Ibarruri, eforturile unor diplomați lucizi ca Titulescu și Litvinov de a stăvili fascismul, politica de conciliere a puterilor occidentale. Cea mai mare parte a capitolului cuprinde fragmente din cunoscuta lucrare a lui W. Churchill *Al doilea război mondial*, fragmente ce ne prezintă expansiunea fascismului în Europa plină în ajunul războiului (31 august 1939).

Capitolul următor, „Începutul celui de-al doilea război mondial. Agresorii în ofensivă” tratează prin murturi concludente evenimentele din perioada septembrie 1939 — vara anului 1942. Sînt trecute în revistă evenimentele de la începutul războiului (campania din Polonia), agresiunea împotriva Norvegiei, campania împotriva Franței văzută de unul din principalii vinovați ai eșecului armatei franceze, generalul Gamelin, urmată de eroica „Bătălie a Angliei”, așa cum este ea reflectată în memoriile unuia din actorii ei principali, mareșalul Kesselring. Mai multe fragmente memorialistice de proveniență sovietică (mareșal Golikov, Borejkov) și americană (R. Sherwood) se referă la relațiile sovieto-anglo-americane și la făurirea coaliției antihitleriste. Revenînd la operațiunile militare amintim în primul rînd marea bătălie de lingă Moscova, care a pus capăt faimosului „război fulger”, amplu evocată de cel ce a condus armatele sovietice în această luptă, mareșalul Jukov, apoi la declanșarea războiului în Pacific prin atacul de la Pearl-Harbour și la una din primele riposte americane, bombardarea capitalei nipone, evocată de conducătorul ei, generalul Doolittle. Fragmentele din jurnalele de război ale generalilor Halder și Cavalliero vin să întărească cele relatate de memorialiștii din tabăra antihitleristă reflectînd, pe măsura înaintării în timp, situația tot mai dificilă a trupelor axei.

Partea a treia „Cotitura în desfășurarea războiului” cuprinde perioada 1942—1943,

În care pe toate marile fronturi balanța se înclină în favoarea aliaților, și se deschide cu descrierea bătăliei de la Stalingrad, marea cotitură în desfășurarea războiului, în viziunea unuia din principalii comandanți sovietici ai bătăliei, mareșalul Rokossovski. Amiralul japonez Kusaka, la rîndul său, se referă la bătălia de la Midway care a însemnat cotitura în Pacific, inițiativa trecînd de partea forțelor americane, încercînd să scuze înfrîngerea japonezilor și totodată propriile sale greșeli. „Cotitura” pe frontul african, bătălia de la El Alamein, debarcarea aliaților în Africa de nord (1942) și apoi în Sicilia (1943) sînt evocate de mareșalii Alexander și Juin, în timp ce eșecul ofensivei de la Kurskultima încercare de a schimba soarta războiului în favoarea germanilor în răsărit ne este descrisă de mareșalii Bagramean și Rokossovski. Pagini din lupta de rezistență sînt inserate în fragmentele semnate de mareșalul Tito și generalul grec Sarafis.

Nu putem încheia acest capitol fără să amintim scurțul fragment semnat de fostul ambasador italian la București, Bova-Scopa, descriînd dorința cercurilor conducătoare românești față de mersul războiului și încercările lor de a încheia pace cu aliații prin intermediul Italiei.

Ultimul și totodată cel mai întins capitol, „Victoria”, prezintă ultima parte a conflictului, inclusiv capitularea Japoniei (sept. 1945). După fragmente care ilustrează eliberarea Leningradului, ofensiva pe frontul baltic, debarcarea aliată din Normandia (D. Eisenhower), ofensiva americană în Pacific, urmează un număr de patru materiale referitoare la insurecția națională de la 23 August 1944, din România, condusă de P.C.R. Sînt rememorate pregătirea militară a insurecției (D. Dămăceanu), Bucureștii în zilele insurecției, precum și reacția comandamentului german din România la aflarea evenimentelor din Capitală. Materialele următoare relatează despre luptele duse de armata română pentru eliberarea teritoriului național, operațiune terminată la 25 octombrie 1944.

În continuare se face o amplă descriere din dublă sursă — americană și japoneză — a bătăliei de la Leyte considerată a fi cea mai mare bătălie navală a războiului, soldată cu nimicirea flotei japoneze. Anul 1945, anul mării victorii asupra fascismului, este amplu prezentat în culegere prin marile operațiuni ofensive ale armatelor sovietice în Polonia și Cehoslovacia și sovieto-române în Ungaria și Cehoslovacia și cele anglo-americane în vest.

Ultima parte a capitolului cuprinde un amplu grupaj de materiale memorialistice referitoare la capitularea celor două principale state fasciste, Germania și Japonia. Remarcăm

în continuare paginile semnate de mareșalul Jukov despre cucerirea Berlinului, Capitularea, și cele ale publicistului american W. Craig despre căderea Japoniei.

Tot în cadrul acestui capitol trebuie subliniată inițiativa autorilor volumului de a prezenta numeroase materiale memorialistice reflectînd contribuția României la victoria asupra fascismului.

În final, apreciînd, încă o dată efortul autorilor de a selecta cele mai semnificative pagini din imensul material avut la dispoziție, de a prezenta în mod echilibrat toate teatrele de operațiuni, de a selecta cei mai indicați autori și de a înfățișa alături de efortul militar al marilor puteri ale coaliției antihitleriste care deținea preponderența și contribuția țărilor mici și mijlocii la obținerea victoriei, ne permitem să remarcăm lipsa dintre semnarii paginilor volumului a o serie de personalități militare ca mareșalii Ciulikov și Montgomery sau amintirea prezentării unor episoade importante din război (ex. căderea lui Mussolini și capitularea Italiei). În concluzie, apreciem memorialul de război ca o lucrare interesantă, cu numeroase materiale editate pentru prima dată în limba română, bine încadrate în structura lucrării ce se adresează atât unui public mai larg, cît și specialiștilor.

Mihai Oprîtescu

EDWARD R. TANNENBAUM, *The Fascist Experience. Italian Society and Culture. 1922—1945*, New York, London, Basic Books, Inc. Publishers, 1972, 357 p.

Evoluția Italiei sub regimul fascist a mai fost analizată în istoriografie, dar accentul a fost pus pe viața politică¹. După știința noastră Edward R. Tannenbaum, profesor de istorie la Universitatea din New York, este primul care face încercarea, reușită în liniile sale generale, de a reconstitui fresca societății italiene a anilor 1922—1945 din toate punctele de vedere: politic, economic, social și cultural. Aspecte importante, neglijate în alte lucrări, legate de sistemul educațional, propagandă sau curentele artistice, sînt cercetate cu grijă de către autor și înca-

¹ La ora actuală cele mai importante istorii politice ale regimului fascist sînt considerate a fi: Luigi Salvatorelli e Giovanni Mira, *Storia d'Italia nel periodo fascista*, IV ed., Torino, Einaudi, 1962, 1194 p.; Attilio Tamaro, *Venti anni di storia, 1922—1943*, 3 vol., Roma, editrice Tiber, 1953.

drate, la locul potrivit, în tabloul general. Astfel, dacă numai trei capitole (I, II și XI) din cele unsprezece ale volumului sînt consacrate unor chestiuni de ansamblu, de natură politică, toate celelalte opt abordează conținutul unor compartimente bine definite ale societății Italiei mussolinienne.

„Scopul acestei cărți — declară autorul — nu este de a elucida „problema” fascismului pentru Italia sau pentru restul lumii. Scopul său este, mai degrabă, de a descrie și explica care a fost viața în unele domenii sub regimul Fascist” (p. 5).

Cu toate acestea, în *Introducere* (p. 3—6) istoricul american abordează „problema” fascismului, a conținutului acestui termen. În opinia autorului Fascism (cu majusculă) definește regimul specific al Italiei din perioada 1922—1945 și, în acest sens, nu este o „problemă”. Aceasta apare doar atunci cînd cuvîntul fascism (cu literă mică) se referă la diversele regimuri de extremă dreaptă din întreaga lume (inclusiv Germania lui Hitler, Spania lui Franco etc.). Este vorba, în cadrul acestei „probleme”, de confuzia dintre fascism ca prototip (Italia) și ca tip abstract, ce urmează a fi atins (p. 3).

Un alt aspect al „problemei”, consideră autorul, este legat de dificultatea de a face o distincție netă între fascism ca o mișcare ce tinde a acapara puterea, în condițiile date, și fascism ca sistem de guvernămînt. Pentru ca un partid fascist să ajungă la cîrma statului, estimează istoricul american, sînt necesare a fi îndeplinite cel puțin două condiții esențiale: un grad ridicat de „dezorganizare socială” și o lipsă generală de încredere în conducerea politică existentă (p. 4).

Specific pentru mișcarea fascistă este utilizarea sloganelor și apelul la anumite categorii de oameni calificați drept ratați sau neadaptați la civilizația modernă, industrializată: țăranii ce se opun urbanizării, unici negustori sau patroni loviți de mecanizarea și concentrarea producției, lumpenproletariatul și intelectuali nerealizați. Mobilizînd asemenea elemente, partidul fascist li înregimentează în diverse organizații sau asociații cărora le imprimă o puternică nuanță naționalistă și anticomunistă. Astfel, afirmă Edward R. Tannenbaum, în timp ce în ascensiunea spre putere mișcarea fascistă desconsideră orice autoritate legală și utilizează toate mijloacele, inclusiv crima, după preluarea cîrmei face toate eforturile pentru a domina și controla întreaga viață a societății (p. 4).

Strîns legat de acest ultim aspect este diferența flagrantă dintre doctrină și practică sau, cu alte cuvinte, demagogia fascismului.

În drumul spre putere, atît Mussolini cît și Hitler au așifșat o tentă de socialism (vezi și numele oficial al partidului nazist, de anti-capitalism, pentru ca după preluarea puterii să facă uitate complet aceste tendințe, să reprime orice tendință internă în acest sens (p. 5).

Precizarea acestor cîteva laturi ale „problemei fascismului” este, în opinia noastră, foarte importantă deoarece e cheia înțelegerii poziției autorului, a concepției acestuia despre fascism în general și permite clarificarea opțiunii sale asupra cazului concret al Italiei lui Mussolini.

Capitolele I și II ale volumului (I, *The Setting, to December, 1920*, p. 7—31; II, *The Fascist Revolution*, p. 33—58) sînt consacrate analizei multilaterale a condițiilor economice, sociale și politice în care fascismul a ajuns la putere în Italia. „Marșul asupra Romei” s-a terminat cu numirea lui Benito Mussolini ca prim-ministru (30 octombrie 1922) și nu a fost decît sfîrșitul crizei postbelice. Edward R. Tannenbaum consideră că responsabilitatea pentru acapararea cu o tentă legală a puterii de către fasciștii italieni revine regelui, armatei, poliției, bisericii, majorității politicienilor, deci, în general, cercurilor conducătoare din epoca respectivă (p. 9).

După ce este prezentată poziția partidului fascist în viața politică a Italiei, subliniindu-se rolul relativ minor în comparație cu cel al N.S.D.A.P. în Germania nazistă, precum și absența unei doctrine clar conturate (cap. III, *The Life of the Party*, p. 59—85) autorul se oprește, în cap. IV (p. 89—116) la un aspect foarte important: economia italiană dinainte și din timpul celui de-al doilea război mondial.

Specific pentru regimul fascist a fost controlul cvasi complet asupra forței de muncă și influența minoră asupra structurii economiei naționale, în ciuda pretenției de a fi creat un nou sistem de organizare economică bazat pe corporațiile fasciste. Dar, apreciază istoricul american, deși marii industriași, la fel ca monarhia, biserica sau forțele armate, au colaborat cu regimul mussolinian, ei nu au fost sub influența absolută a acestuia. Colaborarea dintre marii patroni și fasciști a mers foarte departe în direcția reprimării mișcării muncitorești italiene și a creării sindicatelor fasciste (p. 89).

Economia Italiei în anii regimului mussolinian a înregistrat doar creșteri minore ca urmare a influenței negative a mai multor factori, între care se număra și politica economică fascistă (p. 100—105) orientată predominant spre autarhie. Și din punct de vedere economic fascismul a fost un faliment, căci mult lăudatul stat corporatist nu și-a atins deloc scopurile propuse, respectiv

ameliorarea condițiilor economice și reducerea antagonismelor de clasă (p. 111).

Pe planul vieții sociale (cap. V, *Fascist Socialization and Conformity*, p. 119—147) caracteristic pentru fascism a fost efortul de a înregimenta păturii și categoriile sociale, în special tineretul, în organizații de masă. Astfel, au fost create: „Dopolavoro”, principalul instrument de influențare a timpului liber al locuitorilor de la orașe; „Gioventu Universitaria Fascista”; „Opera Nazionale Balilla” ș.a. Rezultatele au fost diferite, în funcție de categoriile sociale sau chiar de localități, dar în final, eșecul a fost evident la nivel național. Mica burghezie (*piccola borghesia*) a fost cea mai influențată de regim. (p. 143).

În domeniul învățământului (cap. VI, p. 151—177) fasciștii au încercat a utiliza școlile pentru realizarea scopurilor lor, dar s-au lovit de cel puțin două obstacole importante: conservatorismul celor mai mulți dintre profesori și caracterul esențialmente burghez al formelor moderne de învățământ. Desigur, s-au încercat a se evita aceste piedici prin formarea unor cadre noi sau prin reforme de structură a învățământului (1923 și 1939) dar, din nou, rezultatele au fost neglijabile.

Școala, menționează autorul, a fost cel mai important instrument utilizat de regim în tentativa de a crea „buni fasciști” plină la vârsta de 11—12 ani. Pentru ceilalți tineri, ce depășeau menționata vârstă, chiar dacă organizațiile fasciste erau prezente, eficacitatea a fost tot mai redusă, nivelul minim fiind atins în învățământul superior. Regimul mussolinian nu a reușit niciodată, susține istoricul american, să creeze prin școli bazele unei noi elite intelectuale care să-l servească. Încercarea fasciștilor de a pătrunde în sistemul de învățământ prin „ușa din dos” a eșuat lamentabil (p. 174).

Relațiile dintre catolicism și fascism (cap. VII, p. 181—210) au fost, în primii ani, conflictuale și, afirmă autorul, au rămas în permanență așa (p. 188) în ciuda faptului că s-au încheiat Acordurile de la Lateran, la 11 februarie 1929. Această „conciliere” între statul fascist și papalitate a avut importante consecințe politice și financiare. Edward R. Tannenbaum subliniază că disputa dintre fascism și biserica catolică, în special în legătură cu mișcarea de tineret și legile rasiale nu a dus niciodată la o ruptură reală între cele două părți (p. 204). Prin „Azzione Cattolica” biserica și-a promovat cu tenacitate interesele și în timpul regimului fascist.

Organizarea și controlul propagandei și a „culturii populare” (cap. VIII, p. 213—247) a fost, în Italia lui Mussolini, cu mult inferioară nivelului și eficienței atinse în Germania

nazistă. În acest sens două exemple sînt citate ca semnificative: eșecul propagandei fascist în problema rasismului și a alianței cu Germania. Cum ambele aspecte contraveneau tradiției italiene, în ciuda legilor rasiale adoptate în 1938 și a publicității nemai-pomenite în jurul întâlnirilor dintre Hitler și Mussolini, în pofida intensei campanii prin presă și radio în favoarea alianței italo-germane, cei mai mulți dintre italieni nu au putut să-i urască pe evrei sau să-i iubească pe germani (p. 241).

Regimul fascist nu a produs o cultură originală, specifică și, în general, a avut o influență redusă asupra principalelor curente literare și artistice (cap. IX, *Literary and Artistic Trends*, p. 251—275; cap. X, *Intellectual and Cultural Life*, p. 279—302). În deceniile trei și patru ale secolului nostru cîteva mici reviste au încercat a promova o literatură fascistă, dar fără a obține audiență la publicul larg. Pe de altă parte însă, cenzura și teroarea au împiedicat exprimarea oricăror convingeri contrare regimului, atât în literatură cît și în poezie, dramaturgie, muzică etc. Au eșuat plin și încercările de a fonda un stil specific fascist în pictură.

Mulți intelectuali, oameni de știință și artă au preferat să emigreze decît să trăiască sub fascism. Între aceștia s-au aflat fizicianul E. Fermi, istoricul G. Salvemini, criticul literar G. A. Borgese ș.a. (p. 280 sq). Caracteristica principală a vieții culturale și intelectuale sub regimul fascist a fost, pierderea libertății de acțiune în aceste sfere, fapt care a făcut ca cei mai de seamă gânditori și artiști să fie antifasciști (p. 300).

Ultimul capitol al volumului abordează faza finală a fascismului italian, anii războiului și ai eroicei rezistențe armate antifasciste (cap. XI, *War and Resistance*, p. 305—329). Opoziția la regimul fascist, ce se conturase încă din primii ani ai regimului și grupa elemente din diverse clase și pături sociale, a îmbrăcat forma luptei armate în anii marii conflagrații, la care Italia a participat în pofida opoziției majorității poporului italian (p. 305).

Centrul rezistenței armate, ce lua amploare la nordul aflat încă sub ocupația germană și regim fascist (Republica Socială Italiană), a fost Comitetul Eliberării Naționale creat la 11 septembrie 1943. Totodată, cele patru zile ale orașului Neapole (27—30 septembrie 1943) au contribuit enorm la întărirea încrederii poporului italian în propriile forțe.

Participarea activă a Partidului Comunist Italian la lupta antifascistă, apreciază Edward R. Tannenbaum, a conferit solidaritate mișcării grație faptului că era cel mai bine organizat dintre marile grupări politice și pentru că

activitatea sa ferm revoluționară a avut o largă adeziune la masele ce doreau a șterge trecutul fascist (p. 320).

Între diversele forțe ale Rezistenței (p. 321—323) istoricul american menționează și grevele, ce aveau un evident caracter politic și care au culminat cu cea din 1 martie 1944, la care au participat peste 500 000 de muncitori, bărbați și femei, apreciată a fi cea mai mare mișcare de acest gen din Europa ocupată.

Rezistența a culminat cu insurecția națională, declanșată la Bologna la 21 aprilie 1945, și cuprinzând tot nordul pînă la capitularea trupelor germane din Italia, la 2 mai 1945 (p. 324—325).

În concluziile finale (*Legacies of Fascism and Anti-Fascism*, p. 333—339) istoricul american reliefează citeva dintre urmările regimului fascist pentru evoluția postbelică a Italiei. Una dintre acestea, avînd ca punct de plecare rezistența antifascistă, a fost crearea unei largi baze de masă pentru Partidul Comunist Italian, care a obținut și obține importante succese electorale (p. 336—337).

Volumul prezentat a realizat, după părerea noastră, o bună privire de ansamblu asupra istoriei Italiei în anii 1922—1945, pornind de la utilizarea a numeroase surse de informare (p. 343—345): interviuri cu citeva sute de persoane, din diferite pături sau clase sociale, și care au trăit sub fascism; memorii publicate; documente inedite, ca de exemplu rapoarte oficiale ale poliției sau partidului fascist, analizate cu multă atenție de către autor deoarece acesta le consideră, pe bună dreptate, ca avînd multe elemente subiective; de asemenea, corespondența lui Mussolini, dosare ale Ministerului culturii populare sau

ale poliției aflate la Archivio Centrale dello Stato și, desigur, numeroasele publicații oficiale ale regimului precum și consistenta istoriografie apărută după 1945.

Bogăția și diversitatea surselor de informare utilizate a permis lui Edward R. Tannenbaum să refacă într-un grad veridic viața din diversele compartimente ale regimului fascist. Sint remarcabile aprecierile făcute de autor, în introducere, asupra terminologiei și conținutului fascismului (în ce ne privește, toate referirile din text sînt făcute independent de sistemul utilizat de istoricul american, vizînd doar fascismul italian).

Concluzia finală a autorului, la care aderăm și noi integral, dar nu și la toate celelalte, este că majoritatea poporului italian a privit cu neîncredere, la început, cu ostilitate, apoi, fascismul, ca ceva străin de tradițiile Italiei. Desigur, nu se poate nega faptul că ideologia fascistă a avut oarecare adeziune în rîndurile păturilor mijlocii și a elementelor declasate ce aspirau la o viață ușoară, parazitară. În același timp, cele două decenii și mai bine de regim mussolinian au exercitat, în anumite privințe, influențe, și-au pus amprenta asupra unor laturi ale existenței societății italiene, fapt ce nu poate fi trecut cu vederea.

Ca urmare a considerațiilor de mai sus, putem aprecia lucrarea profesorului american Edward R. Tannenbaum, ca o reușită sinteză istorică, ce enunță multe, dar repetăm nu toate, teze acceptabile fiind conforme cu adevărul istoric, ca o reușită sinteză istorică, ca o contribuție de valoare la mai buna cunoaștere a istoriei Italiei contemporane, la elucidarea terminologiei și evoluției fascismului.

Nicolae Dascălu

I. LUCRĂRI TEORETICE, SINTEZE, GENERALITĂȚI

- CEAUȘESCU NICOLAE, *Cuvântare la Consfătuirea cadrelor din domeniul științelor sociale și învățământului politic*, 6 octombrie 1976, București, Edit. politică, 1976, 39 p.
- CEAUȘESCU, NICOLAE, *Cuvântare la Plenara Comitetului Central al Partidului Comunist Român*, 2-3 noiembrie 1976, București, Edit. politică, 1976, 29 p.
- * * * *Concepția președintelui Nicolae Ceaușescu despre noua ordine economică internațională*, București, Edit. politică, 1976, 335 p.
- BAEV, VASIL, *O privire asupra Bulgariei*, Sofia-Pres, 1975, 91 p.
- GULIAN, C.I., *Marxism și structuralism*, București, Edit. politică, 1976, 259 p.
- KAHLER, ERICH, *The Germans*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1974, 305 p.
- MIHU, ACHIM, *Wright Mills și marxismul*, București, Edit. politică, 1976, 116 p.
- TISMĂNEANU, VLADIMIR, *Acua stînga și școala de la Frankfurt*, București, Edit. politică, 1976, 101 p.

II. ISTORIE VECHIE

- BRENTJES, BURCHARD, *Civilizația veche a Iranului*, București, Edit. Meridiane, 1976, 226 p.
- DESHAYES, JEAN, *Civilizațiile vechiului Orient*, vol. I, II, III, București, Edit. Meridiane, 1976, 258 + 277 + 319 p.
- GIBBON, EDWARD, *Istoria declinului și a prăbușirii Imperiului roman*, vol. I-III, București, Edit. Minerva, 1976, 240 + 277 + 268 p.

III. ISTORIE MEDIE

- ANDREESCU, ȘTEFAN, *Vlad Țepeș, (Dracula). Între legendă și adevăr istoric*, București, Edit. Minerva, 1976, 297 p.
- GOROVEI S. ȘTEFAN, *Mușalinii*, București, Edit. Albatros, 1976, 170 p. + 18 pl.
- HODGETT, GERALD A., *A Social and Economic History of Medieval Europe*, Cox and Wyman Ltd., 1972, 246 p.
- IONESCU, ȘTEFAN, *Manuc Bei-zaraf și diplomat la începutul scolului al XIX-lea*, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1976, 206 p. + 16 pl.
- * * * *Kaiser Karl V, König Ferdinand und die Entsrithung der Reichsritterschaft*, Franz Steiner, Verlag GMBH Wiesbaden, 1976, 68 p.
- MUREȘAN, CAMIL, *Iancu de Hunedoara*, București, Editura militară, 1976, 126 p.
- OLTEANU, ȘTEFAN, *Lupta de la Valea Albă (1476)*, Edit. militară, București, 1976, 103 p.
- RUNCIMAN, STEVEN, *The Last Byzantine Renaissance*, Cambridge, 1970, 112 p.
- SIMIONESCU, PAUL, PAUL CERNOVODEANU, *Cetatea de scaun a Bucureștilor. Consemnări, tradiții, legende*, București, Edit. Albatros, 1976, 117 p. + 16 pl.

IV. ISTORIE MODERNĂ

- BADEA, M., GH. I. BODEA, *Avram Iancu în conștiința poporului român*, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1976, 216 + 16 p.
- BODARD, LUCIEN, *Masacrarea indincilor*, București, Edit. politică, 1976, 253 p.

* Cărți intrate recent în Biblioteca Institutului de istorie „Nicolae Iorga”.

- BRITO FIGUEROA, FEDERICO, *La formación de las clases sociales en Venezuela*, Editorial la Enseñanza viva, 1976, 58 p.
- DELEANU, NICOLAE, *Scriteri social-politice*, București, Edit. politică, 1976, 299 p.
- DUBROVSKII, S. M., *Seliskoe hoz'jajstvo i kpest'janstvo Rosii b period imperalizma*, Izd. „Nauka”, 1975, 397 p.
- EDROIU, NICOLAE, *Răsunetul european al răscoalei lui Horia, 1784—1785*, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1976, 231 p.
- GOLDIȘ, VASILE, *Despre problema naționalităților*, București, Edit. politică, 1976, 118 p.
- LAN V. S., S. Š. A : *ol ispano-amerikanskoj do prvojj mirovoj vojny*, Izd.Nauka, Moskva, 1975, 366 p.
- LAPE, LIUBEN, *Razlovečeko vostanie od 1876 godina i ličnost na negoviot organizator Dimitar Pop Georgiev Beroski* (Insurecția din Razlovci în 1876 și personalitatea organizatorului ei Dimitar Pop Georgiev Beroski), Skopje, 1976, 88 p.
- PĂRNUȚĂ, GH., *Invățători și profesori în revoluția de la 1848*, București, Edit. didactică și pedagogică, 1976, 160 p.
- * * * *România în războiul pentru independență (1877—1878)*, Contribuții bibliografice, București, Biblioteca Centrală a M.A.N., 1976, 54 p.
- VINOGRADOV, V. I., *Očerki obščestvenno-političeskoj mysli v Rumynii*, Btoraja polovina XIX — načalo XX v., Izd. „Nauka” Moskva, 1975, 441 p.
- ZUB, AL., *Junimea. Implicații istoriografice, 1864—1885*, Iași, Edit. Junimea, 1976, 383 p.
- ZUNKEL, FRIEDRICH, *Industrie und Staatssozialismus. Der Kampf um die Wirtschaftsordnung in Deutschland 1914—1918*, Droste Verlag, Düsseldorf, 1974, 277 p.

V. ISTORIE CONTEMPORANĂ

- AUTY, PHYLLIS, RICHARD GLOGG, *British Policy Towards wartime Resistance in Yugoslavia and Greece*, The Macmillan Press Ltd., 1975, 308 p.
- * * * *Balcantii zonă a păcii, cooperării și buneii vecinătăți*, Coordonarea volumului și prefața George Macovescu, București, Edit. politică, 1976, 295 p.
- * * * *Bratstvo po oružiju. Braterstvo bronj*, Moskva, 1975, 383 p.
- ČICALĂ, I. *Mișcarea muncitorească și socialistă din Transilvania 1901—1921*, București, Edit. politică, 1976, 293 p.
- * * * *Conférence nationale des études sur la lutte antifasciste de libération nationale du peuple albanais*, Editions „8 Nëntori”, Tirana, 1975, 210 p.
- GRIDNEV, V. M., *Borba krest'janstva okkupirovannykh oblastej R.S.F.S.R. protiv nemecko-fašistskoj okkupacionnoj politiki 1941—1944*, Izd. „Nauka”, Moskva, 1976, 228 p.
- GUŠČIN, H. JA., E. V. KOSELEVA, V. H. CARUSIN, *Krest'janstvo zapadnoj Sibiri b dovoennye gody (1935—1941)*, Izd. „Nauka”, 1975, 285 p.
- LENIN, *On the Great October Socialist Revolution*, Articles and Speeches, Progress Publishers, Moscow, Third printing, 1975, 421 p.
- NĂSTĂSESCU, ȘTEFAN, *Suveranitatea și dinamica relațiilor internaționale*, București, Edit. politică, 1976, 167 p.
- PETROVA, N. K. *Meždunarodnye prot'vodstvennye svjazi rebočego klasa S.S.S.R., 1959—1970 gg.*, Moskva, Izd. „Nauka”, 1975, 302 p.
- * * * *Probleme internaționale. Agendă*, București, Edit. politică, 1976, 588 p.
- * * * *Rabočij Klass-veduščaja sila okljabriškoj socialističeskoj revoljucii. Sbornik statej*, Moskva, Izd. Nauka, 1976, 413 p.
- * * * *Rola Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej w swiecie (1944—1974)* (Rolul Republicii Populare Polone în lume), Poznan, 1975, 278 p.
- * * * *VII Kongress kommunističeskogo internacionala i borba protiv fašizma i voynu*, Izd. poli-tičeskoj literatury, Moskva, 1975, 505 p.

„REVISTA DE ISTORIE” publică în prima parte studii, note și comunicări originale, de nivel științific superior, din domeniul istoriei vechi, medii, moderne și contemporane a României și universale. În partea a doua a revistei de informare științifică, sumarul este completat cu rubricile : Probleme ale istoriografiei contemporane (Studii documentare), Viața științifică, Recenzii, Revista revistelor, Însemnări, Buletin bibliografic, în care se publică materiale privitoare la manifestări științifice din țară și străinătate și sînt prezentate cele mai recente lucrări și reviste de specialitate apărute în țară și peste hotare.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să trimită studiile, notele și comunicările, precum și materialele ce se încadrează în celelalte rubrici, dactilografiate la două rînduri în patru exemplare, trimerile infrapaginale fiind numerotate în continuare. De asemenea, documentele vor fi dactilografiate, iar pentru cele în limbi străine se va anexa traducerea. Ilustrațiile vor fi plasate la sfîrșitul textului.

Numele autorilor va fi precedat de inițială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale.

Autorii au dreptul la un număr de 30 de extrase.

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Correspondența privind manuscritele, schimbul de publicații etc., se va trimite pe adresa Comitetului de redacție, B-dul Aviatorilor nr. 1, București.

REVISTE PUBLICATE ÎN EDITURA
ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

- REVISTA DE ISTORIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHĂ ȘI ARHEOLOGIE
- DACIA. REVUE D'ARCHÉOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE
- REVUE DES ÉTUDES SUD-EST EUROPÉENNES
- ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE –
CLUJ-NAPOCA
- ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE –
A. D. XENOPOL – IAȘI
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI
– SERIA ARTA PLASTICĂ
– SERIA TEATRU-MUZICĂ-CINEMATOGRAFIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART
– SÉRIE BEAUX-ARTS
– SÉRIE THÉÂTRE-MUSIQUE-CINÉMA

**LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA**

- * * * Actes du XIV-e Congrès International des études byzantines, 1975, 656 p., 107 fig. 57 lei.
- ADĂNILOAIIE NICHITA și BERINDEI DAN (sub redacție), Studii și materiale de istorie modernă, vol. V, 1975, 276 p., 24 lei.
- BUSUIOC ELENA, Ceramica de uz comun nesmălțuit din Moldova (Secolul al XIV-lea până la mijlocul secolului al XVI-lea), 1975, 90 p., 24 pl., 29 lei.
- CONSTANTINESCU MIRON ș.a. (sub redacția), Relations between the autochthonous, population and the migratory populations on the territory of Romania, 1975, 324 p., 30 lei.
- * * * Cronica anonimă a Moldovei 1661—1729, Pseudo-Amiras, 1975, 172 p., 17,50 lei.
- ELIAN ALEXANDRU și TANAȘOCA NICOLAE ȘERBAN (sub redacția), Izvoarele istoriei României, Fontes Historiae Daco-Romanae, vol. III, 1975, p. 571 p., 41 lei.
- GÜNDISCH GUSTAV (publicate de), Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen, vol. V, 1433—1457, 1975, 639 p., 54 lei.
- * * * Inscripțiile Daciei Romane, vol. I, 1975, 285 p., 2 pl. 31 lei.
- MITREA BUCUR ș.a. (sub redacția), Studii și cercetări de numismatică, vol. VI, 1975, 308 p., 1 hartă, 40 lei.
- * * * Studii și materiale de istorie medie, vol. VIII, 1975, 259 p., 2 pl., 28 lei.
- MIOC DAMASCHIN (sub redacția), Documenta Romaniae Historica B. Țara Românească, vol. XI, 1593—1600, Domnia lui Mihai Viteazul, 1975, 747 p., 1 pl. 51 lei.
- MIOC DAMASCHIN (sub redacția), Documenta Romaniae Historica B. Țara Românească, volumul III (1526—1535), 1975, 452 p., 40 lei.
- Mihal Viteazul. Culegere de studii, 1975, 280 p., 1 pl., 24 lei.
- * * * Nouvelles études d'histoire, vol. 5, 1975, 275 p., 26 lei.
- NEAMȚU VASILE, La technique de la production céréalière en Valachie et en Moldavie jusqu'au XVIII-e siècle, 1975, 271 p., 12 lei.
- NICOLĂESCU-PLOPȘOR DARDU și WOLSKI WANDA, Elemente de demografie și ritual funerar la populațiile vechi din România, 1975, 292 p., 1 pl. 23 lei.
- OLTEANU ȘTEFAN, Les Pays roumains à l'époque de Michel le Brave (L'Union de 1600), 1975, 159 p., 13,50 lei.
- PIPPIDI D. M., Seythica Minora, Recherches sur les colonies grecque du littoral roumain de la Mer Noire, 1975, 314, p., XXIV pl. 38 lei.
- POTRA GEORGE, Documente privitoare la istoria orașului București (1821—1848), 1975, 527 p., 43 lei.
- ȘANDRU D., Reforma agrară din 1921 în România, 1975, 360 p., 24,50 lei.
- CIHODARU C., CAPROȘU I. și ȘIMANSCHI L., (sub redacția). Documenta Romaniae Historica A. Moldova (1384—1448), volumul I, 1976, 607 p., 46 lei.

RM ISSN CO — 3873

www.dacoromanica.ro

